

Pääsananjälkeinen demonstratiivi
itäisissä keskivepsän murteissa,
pohjoisvenäjän nykymurteissa
ja Muinais-Novgorodin slaavissa
substraattiteorian näkökulmasta

CHINGDUANG YURAYONG

Pro gradu -tutkielma

Suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Helsingin yliopisto

Kevät 2015

Ohjaaja: JANNE SAARIKIVI



Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos/Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä/Författare – Author Chingduang Yurayong			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Pääsananjälkeinen demonstratiivi itäisissä keskivepsän murteissa, pohjoisvenäjän nykymurteissa ja Muinais-Novgorodin slaavissa substraattiteorian näkökulmasta			
Oppiaine / Läroämne – Subject Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit			
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika/Datum – Month and year 14.04.2015	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 208 sivua
Tiivistelmä/Referat – Abstract <p>Tämä tutkielma käsittelee pääsananjäljessä esiintyviä demonstratiiveja Vologdan ja lähialueiden vepsän murteissa ja paikallisissa pohjoisvenäjän murteissa, joiden lisäksi aineistoon kuuluu myös Novgorodin tuohikirjeet 900–1400-luvuilta. Taustana on substraattiteoria, jonka mukaan runsas pääsananjälkeisten demonstratiivien <i>X-to</i> käyttö pohjoisvenäjän murteissa on syntynyt murrealueen alkuperäisten suomalais-ugrilaisten kielten kontaktivaikutuksesta, koska esimerkiksi vepsän kielessä käytetään runsaasti pääsananjälkeisiä demonstratiiveja <i>X-se</i> ja <i>X-ne</i>.</p> <p>Tutkielma alkaa johdannolla, jossa selostan itämerensuomalaisten ja pohjoisvenäläisten kontaktien historiallista taustaa keskittymällä Novgorodin ja itämerensuomalaisten kansojen asuttamien lähialueiden historiaan. Lisäksi käsittelen typologisessa mielessä demonstratiivin ja artikkelin suhteita informaattiorakenteen peruskäsitteisiin kuten määräisyyteen, topikaalisuuteen ja temaattisuuteen, jotka toimivat tutkimukseni pohjana. Sitten jatkan relevanttien kielitieteellisten teorioiden esittelyllä, jossa pohdin erilaisia aiheeseen liittyviä ajatuksia muun muassa kielen muutoksen, kielikontaktin, areaalikielitieteen ja sosiolingvistiikan näkökulmista. Sen jälkeen esittelen tutkimushistoriaa, jossa esittelen muiden tutkijoiden ajatuksia sekä vertailevan fennougristiikan että slavistiikan puolella. Näiden tietojen pohjalta lähdän tarkastelemaan aineistoani kolmesta mainitusta kielimuodosta.</p> <p>Aineiston käsittelyssä esittelen ensin aineistoon liittyviä taustatietoja, minkälaisia ovat informantit, tekstien määrä ja tyylit sekä minkälaisia ongelmia tulee vastaan vertailemalla näiden kolmen kielimuodon aineistotekstejä. Sitten esittelen esimerkkitapauksia, jotka olen poiminut aineistosta. Seuraavaksi esittelen näiden esimerkkitapausten luokittelukriteerit, joita kehittelemme aiempien tutkimusten menetelmien pohjalta. Nämä menetelmät sovellan aineiston analyysiin, jonka lopputuloksia esittelen sen jälkeen tilastomenetelmällisesti. Tutkielman lopussa käytän omia tietojani keskustelemaan teoreettisella tasolla tutkielman alussa esitettyjen teorioiden ja aiempien tutkimusten kanssa.</p> <p>Teoreettisen keskustelun tuloksena olen selvittänyt, että pohjoisvenäjän murteiden runsas pääsananjälkeisten demonstratiivien käyttö ei ole suomalais-ugrilaisten kielten kontaktivaikutusta, koska tämä piirre ei ole leimaava suomalais-ugrilainen piirre. Sen sijaan rakenteen on täytynyt syntyä sekä vepsässä että pohjoisvenäjän murteissa yhteisin voimin viime vuosikymmenillä tapahtuneiden kontaktien tuloksena. Vahvistavan argumentin saan Muinais-Novgorodin slaavilaisesta kielimuodosta, josta todistan tässä tutkielmassa, että pohjoisvenäjän nykymurteiden kaltaista demonstratiivin käyttöä ei ole käytössä. Tutkimukseni tuo myös mahdollisuuden väittää, että kyseinen tutkittava rakenne voisi olla Pohjoisvenäjän alueen yhteinen areaalipiirre, joka on havaittavissa vepsän ja pohjoisvenäjän murteiden lisäksi myös karjalassa, permiläisissä kielissä ja Venäjän saamelaisissa kielissä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords vepsä, itämerensuomalaiset kielet, pohjoisvenäjän murteet, slaavilaiset kielet, Novgorodin tuohikirjeet, demonstratiivi, artikkeli, kielikontakti			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Kaisa-talo, suljettu kokoelma, opinnäytteet, HUM			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1 Tutkimuskysymykset ja tavoitteet	1
1.1 Tutkimusalue	1
1.2 Tutkimuksen konteksti	4
1.2.1 Katsaus Novgorodin alueen historiaan	5
1.2.2 Tuohikirjeiden kirjoitusperinne ja Muinais-Novgorodin kielitilanne	7
1.2.3 Muinais-Novgorodin itämerensuomalaiset	9
1.3 Tutkimuksen tavoitteet	12
1.4 Tutkielman rakenne	14
1.5 Tutkimuksen avainsanat	16
1.5.1 Artikkelin ja demonstraation rakenne	16
1.5.2 Informaation rakenne	20
1.5.3 Määräisyys	22
1.5.4 Topikaalisuus	25
1.5.5 Temaattisuus	27
1.5.6 Määräisyys, topikaalisuus, temaattisuus: sama asia?	29
2 Teoreettinen konteksti	30
2.1 Morfosyntaksin muutos, kieliopillistuminen ja lainautuminen	30
2.1.1 Morfosyntaksin muutos	30
2.1.2 Morfosyntaksin kieliopillistuminen ja lainautuminen	35
2.2 Substraatin teoria suomalais-ugrilaisessa kontekstissa	39
2.2.1 Substraatti kontaktikielitieteessä	39
2.2.2 Suomalais-ugrilaisia substraatteja	45
2.3 Morfosyntaksi arealisessa kontekstissa	48
2.3.1 Kieliliitto, konvergenssi ja kielen kompleksisuus	48
2.3.2 Arealipiirteiden tutkimuksen ongelmia	51
2.4 Morfosyntaksi sociolinguistisesta ja variationistisesta näkökulmasta	55
2.4.1 Kieli ihmisten välisen kommunikoinnin resurssina	55
2.4.2 Koodinvaihto ja sekakieli	57
2.4.3 Kielikontakti sociolinguistisessä ja variationistisessä yhteydessä	60

3	<i>Demonstratiivin tutkimushistoria</i>	62
3.1	Fennougristiikassa	62
3.1.1	Itämerensuomalaiset kielet	62
3.1.2	Muut uralilaiset kielet	69
3.2	Slavistiikassa	74
3.2.1	1700–1800-luvuilla	74
3.2.2	1900-luvulla	76
3.2.3	2000-luvulla	81
4	<i>Aineisto</i>	83
4.1	Aineiston kuvaus	83
4.1.1	Itäisiä keskivepsän murteita	84
4.1.2	Pohjoisvenäjän nykymurteita	86
4.1.3	Novgorodin tuohikirjeet	87
4.2	Analyysi	89
4.2.1	Itäisiä keskivepsän murteita	90
4.2.2	Pohjoisvenäjän nykymurteita	97
4.2.3	Novgorodin tuohikirjeet	106
4.3	Tutkimusmenetelmä	117
4.3.1	Sanajärjestys	118
4.3.2	Sananmuoto ja lausekkeen sisäinen kongruenssi	119
4.3.3	Kieliopillinen funktio	120
4.3.4	Semanttinen rooli	121
4.3.5	Pragmaattinen funktio	123
4.4	Analyysin tulokset	124
4.4.1	Sanajärjestys	124
4.4.2	Sananmuoto ja lausekkeen sisäinen kongruenssi	126
4.4.3	Kieliopillinen funktio	130
4.4.4	Semanttinen rooli	131
4.4.5	Pragmaattinen funktio	132

5 Teoreettinen keskustelu	135
5.1 Tutkimustulokset teoreettisessa kehyksessä.....	135
5.1.1 Typologia ja informaattiorakenne.....	135
5.1.2 Morfosyntaksin muutos, kieliopillistuminen ja lainautuminen	138
5.1.3 Substraattiteoria	140
5.1.4 Areaalikielitiede.....	143
5.1.5 Sosiolingvistiikka, kielten variaatio ja koodinvaihto.....	145
5.1.6 Vertaileva fennougristiikka ja slavistiikka	147
5.2 Lopuksi	150
Lüite 1: Itäisten keskivepsän murteiden aineisto	154
Lüite 2: Pohjoisvenäjän nykymurteiden aineisto	167
Lüite 3: Novgorodin tuohikirjeiden aineisto	182
Lähdeluettelo	198

Lyhenteet

Kielet

aun.	aunuksenkarjala	saks.	saksa
bulg.	bulgaria	serb.	serbia
eng.	englanti	skt.	sanskrit
esp.	espanja	slv.	slaavilaiset kielet
ims.	itämerensuomalaiset kielet	slvk.	slovakki
kbalt.	kantabaltti	slvn.	sloveeni
kie.	kantaindoeurooppa	sugr.	suomalais-ugrilaiset kielet
kr.	muinaiskreikka	tšek.	tšekki
kslv.	kantaslaavi	ukr.	ukraina
lat.	latina	unk.	unkari
latv.	latvia	ven.	venäjä (standardikieli)
liet.	liettua	veps.	vepsä
mksl.	muinaiskirkkoslaavi	vien.karj.	vienankarjala
mnovg.	Muinais-Novgorodin slaavi	vven.	valkovenäjä
pohj.ven.	pohjoisvenäjän murteet		

Kieliopin termit

1	ensimmäinen persoona	INDEF	epämääräinen muoto
2	toinen persoona	INES	inessiivi
3	kolmas persoona	INF	infinitiiviverbi
ABL	ablatiivi	INSTR	instrumentaali
ACC	akkusatiivi	INTRG	kysymyssana
ACT	aktiivi	LOC	lokatiivi
ADES	adessiivi	MASC	maskuliininsukuinen
ADJ	adjektiivi	IOBJ	epäsuora objekti
ADV	adverbi	NEU	neutrinsukuinen
ADV.LOC	lokaatioadverbi	NOM	nominatiivi
ADV.PREP	adverbi prepositiolausekkeessa	OBJ	suora objekti
ALL	allatiivi	PASS	passiivi
COM	kommentti	PERS	persoona
COMP	komparatiivi	PL	monikko
CONJ	konjunktio	POST	postpositio
CONJ.CO	rinnastuskonjunktio	POST.DEM	pääsanana jälkeinen demonstratiivi
CONJ.SUB	alistuskonjunktio	PREP	prepositio
CONNeg	konnegatiivi	PREP.DEM	pääsanana edeltävä demonstratiivi
DAT	datiivi	PRESUP	presuppositio
DEF	määräinen muoto	PRET	preteriti (mennyt aikamuoto)
DEM	demonstratiivi	PROLAT	prolatiivi
DTM	(genetiivi)määräite	PRON	pronomini
DU	kaksikko	PRS	preesens
ELAT	elatiivi	REFL	refleksiivipronomini
EXT	taustan asettava ulkoinen topiikki	REL	relatiivipronomini
FEM	feminiininsukuinen	SG	yksikkö
FIN	finiittiverbi	SUBJ	subjekti
FOC	fokus	TERM	terminatiivi
GEN	genetiivi	TOP	topiikki
ILL	illatiivi	TRANSL	translatiivi
IMPRT	imperatiivi	V	verbi
IND	indikatiivi		

1 Tutkimuskysymykset ja tavoitteet

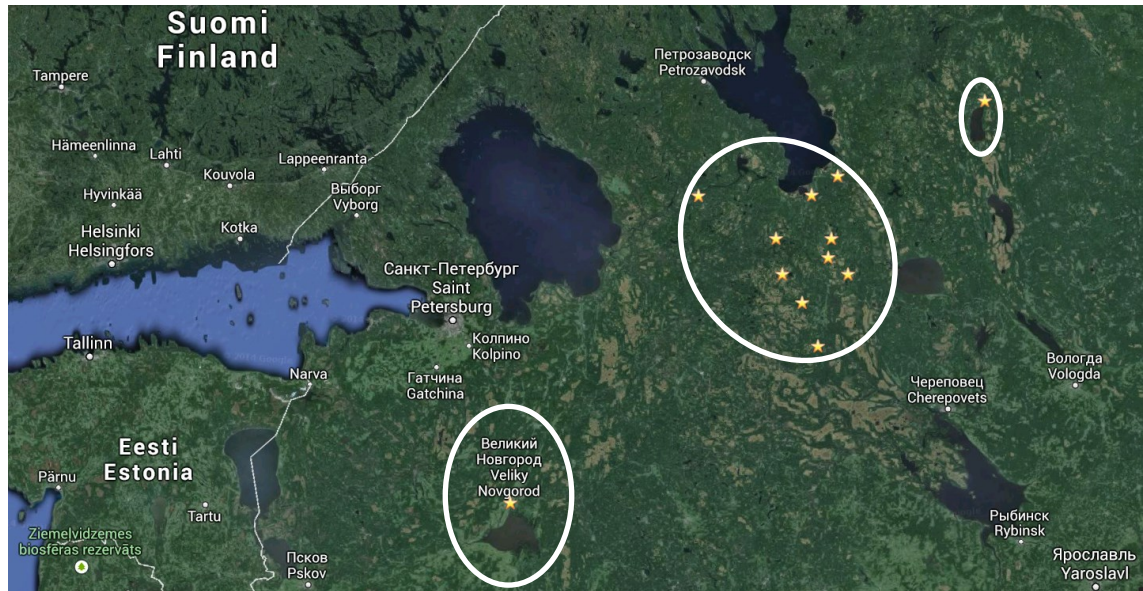
1.1 Tutkimusalue

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee itäisissä keskivepsän murteissa ja pohjoisvenäjän murteissa sekä Muinais-Novgorodin slaavilaisessa kielimuodossa esiintyviä pääsananjälkeisiä demonstratiiveja (= DEM). Termillä *postpositiivinen* eli *pääsananjälkeinen demonstratiivi* (= POST.DEM) tarkoitetaan sitä, että lausekkeen perään liitetään DEM, joka lisää merkityksiä ja informaatiota mm. määräisyyttä, topikaalisuutta ja temaattisuutta, esim. veps. *heboine-se* [hevonen.NOM-se] 'se hevonen' ja pohj.ven. *hleba-to* [leipä.NOM-se] 'se leipä'. Siitä huolimatta huomio kiinnitetään myös *prepositiivisiin* eli *pääsanaa edeltäviin demonstratiiveihin* (= PREP.DEM), jotka esiintyvät pääsanantuasemassa, esim. veps. *hece püuffaine* [se.NOM pylväinen.NOM] 'se pylväinen' ja mnovg. v *tomъ sělě* [PREP se.LOC kylä.LOC] 'siinä kylässä'.

POST.DEM on kiinnostava kieliopillinen piirre, joka kuuluu kysymykseen suomalais-ugrilaisten (= sugr.) ja slaavilaisten (= slv.) kielten kontaktihistoriasta. Tämän tyyppisen kielikontaktitilanteen yhteydessä esim. Lyons (1999: 48–49) toteaa, että määräisyyden merkintätapa on useimmissa tapauksissa yhteinen areaalinen piirre, joka on havaittavissa maantieteellisesti samalla alueella puhutuissa kielimuodoissa. Pohjois-Venäjän alueen kontekstissa selkeimpiä esimerkkitapauksia näkyy POST.DEM:in osalta itäisten itämerensuomalaisten (= ims.) ja permiläisten kielten kontakteissa paikallisiin pohjoisvenäjän murteisiin.

Kielikontaktin ja kielenvaihdon tilanteessa mahdollisia lainautuvia piirteitä voivat olla mitkä tahansa kielipiirteet. Thomason (2004: 63) siteeraa menneisyyden suurten kielitieteilijöiden – kuten Meilletin, Sapirin ja Jakobsonin – ajatusta, että kieleen voi lainautua vain tiettyjä elementtejä, jotka sopivat kyseisen kielen typologiaan. Kuitenkin Sapir ja Jakobson varoittavat, että tämä sopivuus voi syntyä myöhemminkin kontaktivaikutuksen myötä. Tähän tutkimusongelmaan pyrin tässä empiirisessä tutkimuksessa hakemaan käytettävästä aineistosta konkreettisia esimerkkejä, joilla pystyn selittämään, onko POST.DEM:in sopivuus vepsän ja pohjoisvenäjän murteiden typologialle syntynyt jo ennen kontaktiin tuloa vai sen jälkeen.

Tämän tutkielman kiinnostuskohde rajautuu Leningradin alueen itäreunan, Vologdan alueen länsireunan ja Arkangelin alueen lounaisreunan väliselle kielialueelle, mitä esitän karkeasti kartalla 1. Tähtimerkeillä paikannan tutkittavien murteiden alueet, joista muodostuu vedettyjen rajojen mukaan tutkittava alue kokonaisuutena.



Kartta 1: Tutkittava alue

Tutkimusaineisto sisältää näin ollen Vologdan alueen tai tarkemmin katsottuna Valkeajärven länsipuolella puhuttuja keskivepsän murteita, joiden murre-esimerkit ovat peräisin kymmeneltä eri informantilta. Näiden vepsäläisalueiden ympäriltä pyrin hakemaan mahdollisimman lähellä puhuttuja paikallisia venäjän murteita, joissa olisi taustaoletuksen mukaan ims. substraattipiirteitä. Tähän kuuluvat yksi informantti Leningradin alueen puolelta, yksi Arkangelin alueen puolelta ja kolme informanttia Vologdan alueella sijaitsevan Vytegran piiristä. Sarhimaan (1999: 23) mukaan nämä venäjän murteet kuuluvat ns. novgorodilaiseen ydinmurteistoon (ven. *собственно новгородские диалекты*), jonka alue ulottuu nykyisen Suur-Novgorodin kaupungista pohjoiseen.

Diakronista näkökulmaa tutkimukseen saan Novgorodin tuohikirjeistä, jotka edustavat 900–1400-lukujen Pohjois-Venäjällä puhuttua slaavilaista kielimuotoa nykyisen Suur-Novgorodin lähipiirissä (ja jopa kauempanakin), jonka ulottuvuus näkyy karkeasti kartan 1 alapuolella. Kyseistä kielimuotoa voidaan pitää yllä mainittujen

venäjän murteiden esimuotona, jonka kronologia sijoittuu ims. kielten kontaktihistorian alkuvaiheeseen (ks. esim. Gerd 1984). Nimittäin 1400-luvulle saakka Novgorodin lähistöllä puhuttujen ims. ja slv. kielimuotojen kontaktityyppi profiloituu – esim. *Традиционная культура* -julkaisun (1993) tutkijainryhmän mukaan – edelleen sosiaalisesti tasa-arvoiseksi suhteeksi eli *adstraatiksi* (termistä tarkemmin luvussa 2.2). Historian käänne tapahtui vasta 1700–1800-luvuilla, jolloin venäjän varieteettien asema Venäjän keisarikunnassa alkoi kielipoliittisen kampanjan myötä vahvistua ja entisten ims. adstraattikielten puhujat siirtyivät vähitellen venäjän puhujiksi. Historiallisista tapahtumista ja sosiologivistisistä muutoksista Pohjois-Venäjän alueella 700–1990-lukujen aikavälissä antaa yksityiskohtaisemmat selostukset mm. Sarhimaa (1999: 47–50).

Tutkimusaineisto koostuu Zaicevan ja Mullosen (1969) vepsän murretekteistä *Образцы вепсской речи* sekä pohjoisvenäjän kielinäytteistä *Русские народные говоры, Звучащая хрестоматия, Часть 1, Севернорусские говоры* (1991) ja Venäjän kansalliskorpuksesta *Национальный корпус русского языка*, jotka on kerätty juuri tutkittavilta kohdealueilta. Muinais-Novgorodin slaavin aineisto taas on peräisin Zaliznjakin (2004) Novgorodin tuohikirjeiden kokoelmasta *Древненовгородский диалект*. Siihen kuuluu yhteensä 865 kpl siihen aikaan asti löydettyjä tuohikirjeitä, jotka yleisesti alan tutkijoiden keskuudessa luokitellaan kronologisesti taulukon 1 mukaisesti.

Zaliznjakin (2004) jaottelu	Aikakausi	Löydettyjen tuohikappaleiden määrä
A	1000–1125	61 kpl
БI	1125–1160	119 kpl
БII	1160–1220	238 kpl
B	1220–1300	125 kpl
ГI	1300–1360	96 kpl
ГII	1360–1400	140 kpl
Д	1400–1500	86 kpl
Yhteensä		865 kpl

Taulukko 1: Tuohikirjeiden määrä aikakausien mukaan

Nasovin, Ribinan ja Janinin (1993: 49) mukaan tuohikirjeiden löytöpaikat ulottuvat Novgorodia laajemmallekin alueelle, jopa nykyisen Ukrainan ja Valkovenäjän alueille asti. Kyseisen kirjoituskulttuurin alueelle kuuluvat siis Novgorodin lisäksi myös seuraavat alueet:

Venäjä: Staraja Russa, Smolensk, Pskov, Tver ja Moskova
Valkovenäjä: Vicebsk ja Mscislaw (vven. Віцебск ja Мсціслаў)
Ukraina: Zvenyhorod Halyc'kyj (ukr. Звенигород Галицький)

Tässä työssä keskityn kuitenkin ensisijaisesti Novgorodin alueen kielimuotoon.

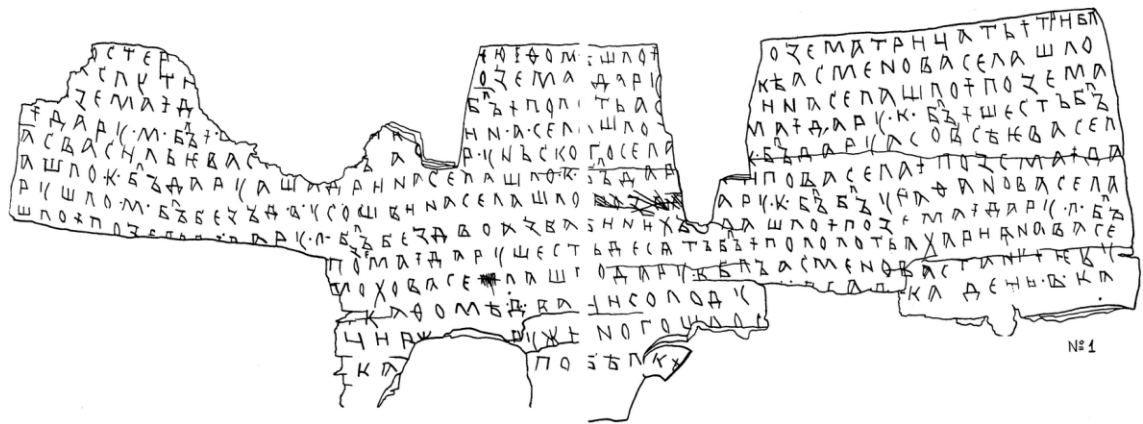
Tutkielman taustana on substraattihypoteesi, jonka mukaan POST.DEM:in käytön pohjoisvenäjän murteissa aloittivat sugr. kielten puhujat, jotka ovat siirtyneet puhumaan slaavilaista kieltä (mm. Veenker 1967: 88–90, Kiparsky 1969: 25–26 ja Wiemer & Hansen: 113–119). Kyseistä substraattihypoteesia tämän työn lopputulokset saattavat joko vahvistaa tai kumota.

1.2 Tutkimuksen konteksti

Sugr. substraateista on todettava, että Pohjois-Venäjän alueilla esiintyy vepsän lisäksi muitakin substraattiryhmiä, esim. permiläinen ja merjalainen substraatti. Tästä Sarhimaa (1999: 18) ja Myznikov (2003: 33) ovat sitä mieltä, että on vaikea perustella sitä, että pohjoisvenäjän varieteeteissa esiintyisi yhtenäinen ”suomalais-ugrilainen substraatti” (tarkemmin luvussa 2.2.2). Substraattipiirteethän vaihtelevat todellisuudessa sen mukaan, mihin sugr. kieleen tietyn alueen venäjän varieteetti on ollut kontaktissa. Niinpä tässä työssä kykenen vastaamaan rajoitetusti vain kysymykseen vepsän substraatista samalla alueella puhutussa pohjoisvenäjän varieteetissa.

Pohjois-Venäjän alueiden yhteiskuntahistorian ja ylipäättään tuohikirjeiden tutkimuksen taustoja kuvaavat mm. Nosov, Ribina ja Janin tanskankielisessä teoksessaan: *Vikingernes Rusland – Staraja Ladoga og Novgorod* (1993), ja ajankohtaisesti myös Joos Schaeken hollanninkielisessä teoksessaan: *Stemmen op berkenbast: Berichten uit middeleeuws Rusland* (2012). Schaekenin (2012: 7–8) mukaan tuohikirjeiden tutkimusta tieteen alana tunnetaan myös termillä *berestologia* (alun perin venäjänkielisellä termillä *берестология*), joka on peräisin sanasta *beresta* ’tuohi’. Tämä on siis monitieteinen ala, johon osallistuvat niin materiaalikulttuuria tutkivat arkeologit kuin kielipiirteistä kiinnostuneet kielitieteilijätkin. Tuohikirjeet tulivat ensimmäistä kertaa tutkijayhteisön tietoon, kun 26. kesäkuuta 1951 venäläisessä

arkeologian tutkimusryhmässä mukana oleva Nina Fjodorovna Akoelova löysi ensimmäisen tuohikirjeen (Nosov, Ribina & Janin 1993: 49 ja Schaeken 2012: 84).



Kuva 1: Novgorodin tuohikirje №1

http://lrc-lib.ru/_gramoty/prorisi/bb001.gif

Historiallis-vertailevan kielitieteen ja arkeologian yhteistyön tarvetta kieliyhteisöjen rekonstruktio tutkimuksissa korostavat Ross (1998: 158–159), Spriggs (1998: 115) sekä Saarikivi ja Lavento (2012: 178) metodologisella tasolla. Kielitiede kykenee tarjoamaan nimenomaan kantakielten ja välikantakielten rekonstruktiolle relatiivisen kronologian eli kuvauksen, missä järjestyksessä kielen muutokset ovat tapahtuneet missäkin kielikunnan haarassa. Kuitenkin tarkan ajankohdan eli absoluuttisen kronologian spekulointiin täytyy saada apua arkeologisesta menetelmästä, mm. materiaalin iän määrittämisestä radioaktiivisen isotoopin avulla. Kuitenkaan kielitieteen ja arkeologian tarjoamia tutkimustuloksia ei pidä käsitellä korreloivina vaan rinnakkaisina tietoina, jotka täydentävät toisiaan historiallisten tapahtumien ajoittamisessa. Niinpä tässä työssä keskityn ensisijaisesti kielitieteellisellä menetelmällä saavutettuihin tutkimustuloksiin.

1.2.1 Katsaus Novgorodin alueen historiaan

Pohjois-Venäjän alueita Schaeken (2012: 13–15) kuvaa historiallisessa ja maantieteellisessä kontekstissa aikakausittain. Tässä työssä selostetaan kuitenkin vain olennaisempia ja työlle relevantimpia faktoja, jotka liittyvät pääosin Novgorodin slaavilaiseen ruhtinaskuntaan, koska olihan Novgorod siihen aikaan vain yksi monista

pohjoisvenäläisistä ruhtinaskunnista, jotka kamppailivat keskenään vallasta Pohjois-Venäjän alueilla.

Ensimmäinen maininta Novgorodin kaupungista löytyy jo vuonna 859/862 muinaisvenäläisestä kronikasta, milloin kaupunkiin saapui normannilainen varjagi *Rurik*, joka oli vuoteen 1598 asti vallassa olevan Rurikin dynastian perustaja. Vanhin arkeologinen löytö alueella taas ajoittuu noin vuoteen 910. Vuonna 947 Novgorodin aluetta laajennettiin Olgan johdolla, tämän ollessaan Kiovan hallitsijan, Olegin pojan Igorin vaimo. Vuonna 988 Igorin lapsenlapsi Vladimir I nousi valtaan, ja Novgorod sai seuraavana vuonna ensimmäiseksi piispakseen Joakimin.

1000-luvun alussa Vladimir I:n lapsi Jaroslav perusti alueelle asutusta kauppakeskusta varten ja antoi sille nimen *Jaroslavin hovi* hänen itsensä mukaan. Samaan aikaan laadittiin Novgorodin koodeksi, jota voidaan pitää vanhimpana venäläisenä kirjana, ja jonka jälkeen laadittiin vuonna 1018 toinen tunnettu lakiteksti *Russkaja Pravda*. Vuonna 1034 Pihkova liitettiin Novgorodiin. Vanhin slaavilainen pergamentilla kirjoitettu käsikirja eli *Ostromirin evankeliumi* taas laadittiin vuosina 1056–1057, ja noin vuonna 1113 ilmestyi kuuluisa *Nestorin kronikka*. 1100-luvun alussa Novgorodissa rakennettiin ensimmäinen luostari, ja samaan aikaan kaupungissa kävi myös kauppiaita Visbystä ja Gotlannista. Vuonna 1136 novgorodilaiset julistivat hallitsijakseen Vsevolod Mstislavičin, jonka johdolla Novgorod muuttui tasavallaksi. 1100-luvun loppupuolella rakennettiin *Pietarhovi*, joka toimi saksalaisten ja myöhemmin Hansan liiton konttorina.

Vuosina 1237–1242 Kiovan valtakunnan keskukseen saapui mongolien ja tataarien sotajoukko, joka valloitti Kiovan vuonna 1240. Novgorodissa puolestaan Aleksanteri Nevski voitti taistelut ensin Neva-joen alueella vuonna 1240 ruotsalaisia vastaan ja sitten Pihkovassa vuonna 1242 saksalaisia vastaan. 1200-luvun keskivaiheessa alettiin laatia Novgorodin kronikkaa, joka kertoo tapahtumista vuosien 1016–1477 välisenä aikana, sillä vuodesta 1478 lähtien Novgorodhan liitettiin jo Moskovaan. Hiukan myöhemmin vuonna 1494 Ivan III lopetti Novgorodin Pietarhovissa sijaitsevan Hansan liiton konttorin toiminnan. Tuohikirjeiden kirjoitusperinne päättyi todennäköisesti 1400-luvun loppupuolella, koska arkeologisin perustein myöhemmin löydetty tuohi sijoittuu juuri siihen ajanjaksoon ja ilmeisesti 1500-luvulla

ihmiset siirtyivät jo käyttämään paperia kirjoitusmateriaalina tuohen sijaan. Vuonna 1570 Novgorod ryöstettiin ja asukkaat karkoitettiin pois kaupungista Ivan IV:n toimesta. Vuosien 1611–1617 välisenä aikana Novgorod joutui Ruotsin kuningaskunnan alaisuuteen, jolloin puhutaan ns. ”ongelmallisesta aikakaudesta”.

Esitetystä katsauksesta Novgorodin historiaan kävikin ilmi, että Novgorodin slaavilainen ruhtinaskunta ei ollut aina alueen hallitseva kansanryhmä, koska keskiajalla valta vaihtui useasti monien ruhtinaskuntien välillä. Joillakin aikakausilla Novgorod onnistui nousemaan valtaan, toisilla aikakausilla se joutui muiden kansanryhmien alaisuuteen, mikä onkin hyvin tavallista ihmiskunnan historiassa.

1.2.2 Tuohikirjeiden kirjoitusperinne ja Muinais-Novgorodin kielitilanne

Muinais-Novgorodin asukkaiden kirjoitustaito oli hyvin ihailtava ja kehittynyt. Pergamentti oli siihen aikaan kallis kirjoitusmateriaali, mutta tuohi oli tavallisille ihmisille hyvin edullinen ja helposti saatavilla oleva materiaali. Tuohiin he kirjoittivat joko raudasta, pronssista tai eläimien luista tehdyllä kynällä eli styluksella raapistamalla pintaa. Joka tapauksessa evidenssiä musteen käytöstä löytyy myös kolmesta kirjeestä. Tuohiasiakirjat ovat kooltaan hyvin pieniä, suunnilleen puolikkaan A4-paperin kokoisia.

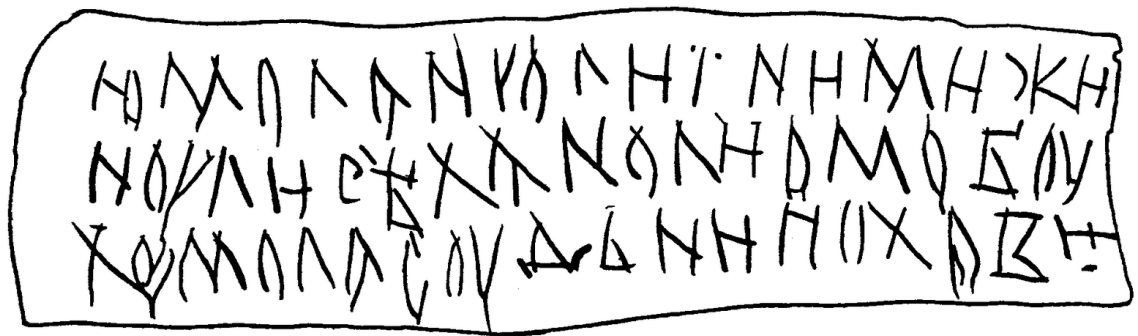
Schaeken kutsuu tuohikirjeiden kirjoituskulttuuria nimellä *poisheitettävä kirjallisuus* (eng. *throw-away literacy*), koska aihepiirit ovat todella satunnaisia raha-asioista henkilökohtaisiin aiheisiin tai oikeudenkäynnistä jumalanpalveluksiin. Tämä osoittaa sen, että Muinais-Novgorodin tasavallassa oli tavallista, että ihmiset oppivat lukemaan ja kirjoittamaan. Todisteina kylien tarjoamista koulutuksista löytyy mm. 1200-luvun koululaisten kirjoittamia tuohia, jotka he kirjoittivat ilmeisesti kotitehtävinään. Kuuluisimpia niistä olivat *Onfim*-nimisen pojan tuohet № 200, 202 ja 206, joissa hän mm. harjoitteli kyrillistä aakkostoa ja piirsi kuvia itsestään. Sosiolingvistisestä näkökulmasta taas tuohikirjeissä esiintyvät kielen rekisterit profiloituvat sekä kirkkoslaavilaiseksi korkeaksi tyyliksi että paikalliseksi *superregionaaliseksi* kielenkäytöksi. (Nosov, Ribina & Janin 1993: 49–55 ja Schaeken 2012: 29–32, 40.)

Väitettä paikallisesta kielenkäytöstä tukee mm. aiemmin esitetty Nosovin, Ribinan ja Janinin (1993: 49–50) esittämä todiste tuohikirjeiden kirjoituskulttuurien maantieteellisestä ulottuvuudesta, joka kattaa hyvin laajat alueet, sisältäen myös nykyisen Ukrainan ja Valkovenäjän alueet sekä itse Moskovan. Tosin tämä antaa berestologeille toivoa löytää lisääkin tuohikirjeitä, jotka ovat todennäköisesti edelleen maan alla piilossa Novgorodista eteläisemmillä ja itäisemmillä alueilla. Nämä tutkijat muistuttavat myös sen, ettei tuohi ole loppujen lopuksi kovin eksoottinen kirjoitusmateriaali Euroopassa, koska Keski- ja Länsi-Euroopastakin, erityisesti Saksan ja Ruotsin välisiltä alueilta, on löydetty todisteita tuohen käytöstä viikinkien keskuudessa jo 100–150 vuotta aikaisemmin kun idässä asuvat slaavit alkoivat kirjoittaa tuohilla. Viikinkien ja slaavien kirjoitusperinteessä on yksi merkittävä ero, nimittäin viikingit ilmeisesti kirjoittivat ensisijaisesti musteella. Tuohikirjeiden kirjoitusperinne päättyi kuitenkin 1400-luvulla, kun siirryttiin käyttämään sen tilalla paperia. Juuri siihen aikaan tuohikirjeiden aineisto loppuu kuten luvussa 1.2.1 mainittiin.

Mielestäni on hyvinkin todennäköistä, että slaavit omaksuivat tuohien käytön germaanisilta kansoilta, koska Pronk-Tiethoffin (2013: 79–81) mukaan itse kantaslaavilainen muoto **buky* ’kirjaimet; kirja, asiakirja, kirje’ on todistetusti vanha tuntemattoman germaanisen kielen lainasana, jonka lainaoriginaalia vastaa kantagermaaninen muoto **bōk-* (samat merkitykset). Slaavilaisten kielten puolella samalla sanajuurella on myös toinen merkitys ’pyökki’. Germaanisten kielten puolella taas tiedetään myös se, että kyseisen sanan merkitys voi joissakin kielissä olla sekä ’pyökki’, ’tammi’ että ’tuohi’. Tästä nähdään, että slaavilaisen muodon semantiikka ja sen laajennus korreloivat hyvin germaanisen lainaoriginaalin kanssa. Näin ollen voidaan päätellä esitetyn skenaarion kautta, että slaavilaisissa ja germaanisissa kielissä kirjoitustaitoa merkitsevä sana on peräisin puuta tarkoittavasta sanasta ja slaavit omaksuivat todennäköisemmin tuohen käytön kirjoitusmateriaalina germaanisten kansojen välityksellä.

1.2.3 Muinais-Novgorodin itämerensuomalaiset

Ims. kansojen asuttaman Pohjois-Venäjän alueen kielisosiologiaa kuvaa tarkemmin Sarhimaa (1999: 43–50), joka huomioi alueen ims. ja slv. suhteita kontaktoivina kielinä. Sugr. kielten näkökulmasta Sarhimaa toteaa, että ennen 1900-luvun suurta poliittista muutosta vahvasti säilyneitä kieliä ovat karjala ja vepsä, kun taas esim. saamelaiskielten puhujat ovat jo ehtineet sulautua karjalan ja vepsän puhujayhteisöön. Alueen ims. kielistähän jää myös todisteita ennen kaikkea nimistössä ja tuohikirjeessä № 292, jota tutkivat mm. Jelisejev (1961), Vermeer (1991) ja Laakso (1999).

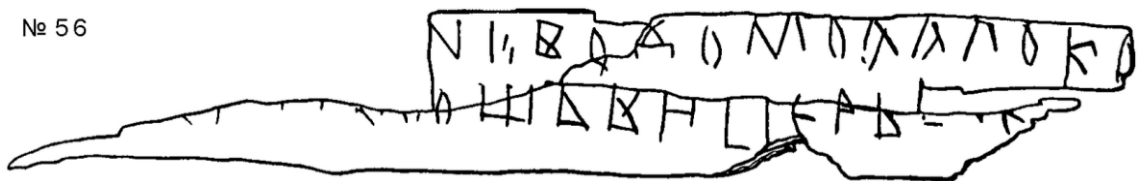


Kuva 2: Novgorodin tuohikirje №292

http://lrc-lib.ru/_gramoty/prorisi/bb292.gif

Lisäksi todiste ims. kielenkäytöstä on havaittavissa myös tuohikirjeissä № 56 ja 403, joita Vermeer (1991: 334–340) alustavasti analysoi slavistin näkökulmasta.

№ 56



Kuva 3: Novgorodin tuohikirje №56

http://lrc-lib.ru/_gramoty/prorisi/bb056.gif

у марка коробѣа у гѣмукѣа брата полуторѣ бѣаки в сандалакиши
у мунданахта ꙗ: бѣлѣ у пюхтино коробѣа то в погии у наимита бѣ-
лаа
кисело цѣрево
соромо вѣли халала социле кохти
гулкиа каски кюзу вѣлѣкадониндалы

Kuva 4: Novgorodin tuohikirjeen №403 rekonstruoitu teksti

<http://gramoty.ru/index.php?no=403&act=full&key=bb>

Tunnetuin ja tutkituin itämerensuomenkielinen tuohikirje on № 292, jota Laakso kuvaa siteeraamalla Arcihovskin (Arcihovski & Borkovski 1963: 120) ja Vermeerin (1991: 316–334) tulkintoja ja lopuksi tarjoaa oman suomalaistetun version seuraavanlaisesti:

Arcihovskin tulkinta translitteroituna:

jumolanuoli.i.nimiži / nulisěhanoliomobu / jumolasudьniiohovi

Vermeerin tulkinta:

jumolanuliinimiži / nulisě[h/l]anoliomobu / [hu/lu]molasadьni[i/p]ohov[i?]

Laakson tulkinta suomalaistettuna:

<i>Jumala, nuoli i nimesi</i>	[’nuoli ja nimesi’ ~ ’nuoli (on) myös nimesi’?],
<i>nuoli siihen ~ sillä</i>	[~ sijaan? ~ siellä?],
<i>nuoli ammu</i>	[~ ampuu?],
<i>Jumala</i>	[~ kummalla? ~ humala???...]
<i>syytäni</i>	[~ sydän i? ~ suoden i??...]
<i>pahovi</i>	[~*pahava?]

Yllä mainittujen tuohikirjeiden lisäksi kielellinen itämerensuomalaisuus piiloutuu myös itse slaavinkielisissä tuohissa, joissa on havaittavissa niin fonologisia, leksikaalisia kuin morfosyntaktisiakin substraattipiirteitä kyseisessä slaavilaisessa kielimuodossa. Esimerkiksi Saarikivi (2006: 30) itse korostaa ims. sanaston ja nimistön olemassaoloa tuohikirjeiden kokoelmassa niin kuin Helimski (1986) ja Laakso (1999) ovat jo aiemmin todenneet. Saarikivihän (2007: 240–242) ehdottaa omissa tutkimustuloksissaan, että noin tuhannesta tuohikirjeestä 29 tuohessa on havaittavissa vähintään 40 varmaa ja lisäksi noin 20 epävarmaa ims. nimeä, mikä muodostaa melko ison nimisubstanssin koko Novgorodin tuohikirjeiden korpuksessa.

Saarikivi (2006: 26–39) huomauttaa myös sugr. kansojen asuma-alueista, että Pohjois-Euroopan vyöhykkeellä on asunut jo pitkään pääsääntöisesti uralilaisia kansoja. Todisteena on erilaisten ei-indoeurooppalaisten toponymien mainintoja erilaisissa historiallisissa lähteissä sekä skandinaaviselta, slaavilaiselta että ulkopuoliselta taholta. Ainoa kohta, josta nykyisin puuttuu uralilaisten kielten puhujia, on Arkangelin ja Vologdan alue. Tässä on erityisen selvää, että kyseessä on uralilaisten kansojen assimilaatio venäläiseen enemmistöön niin kulttuurisesti kuin kielellisestikin. Näin ollen tässä voidaan puhua kadonneista ims. kielistä Pohjois-Venäjän alueilla.

Sarhimaan (1999: 43–50) mielestä se, että ims. kansat säilyttivät kielensä, asetti Luoteis-Venäjän alueelle aina 1700-luvun alkuun saakka mielenkiintoisen kieliliiton tyyppisen ilmiön, johon osallistuivat sekä ims. kielet että paikalliset venäjän varieteetit. Tämän perusteella Sarhimaa sekä Veenker (1967: 41) ja Vostrikov (1990: 10–11) ovat kaikki samaa mieltä siitä, että alueen kontaktityyppi oli kontaktoivien kielten kesken hyvin tasa-arvoinen eli *adstraatti*, jota käsittelen tarkemmin luvussa 2.2.

Kuitenkin 1800-luvulta lähtien venäjän kielen asema on Venäjän keisarikunnan nationalistisen ideologian myötä vahvistunut ja se on kehittynyt sosiologisesti vahvemmaksi adstraattikieleksi kuin karjala ja vepsä. Tämä adstraattitila hajosi lopullisesti 1910-luvulla tapahtuneen Venäjän vallankumouksen myötä, mistä seurasi lisääntyviä vaikutuksia venäjästä ims. kieliin Neuvostoliiton kielipolitiikan vuoksi. Kielenvaihto venäjään tapahtui erityisen runsaasti 1960-luvun urbanisaation ansiosta, minkä seurauksena ims. kielet ovat alkaneet vähitellen muuttua kyseisen alueen substraattikieliksi nykypäivään saakka. Informanttien antamien tietojen avulla Sarhimaa havaitsee myös sen, että kielenvaihdon aiheuttama yksikielisyys synnytti alueilla lyhyesti eläviä paikallisia venäjän varieteetteja, joissa esiintyy selvästi paljon ims. substraattipiirteitä ennen kuin niitä tasoitettiin myöhemmin kirjavenäjän normin mukaan. Tästä nähdään, että ims. kansojen kielenvaihto venäjään on tapahtunut monessa vaiheessa ja eri nopeudella eri alueilla, mikä on tehnyt ims. substraatit toisistaan erottuviksi paikkakuntien historiasta riippuen.

Tässä työssä käytetty aineisto peilaa hyvin yllä kuvattuja historiallisia tapahtumia ja muutoksia. Ensinnäkin Novgorodin tuohikirjeet ovat ajallisesti laaja mutta toisaalta hyvin rajattu aineisto 900–1400-luvuilta. Nykykielten eli itäisten

keskivepsän ja pohjoisvenäjän murteiden aineisto taas on enimmäkseen peräisin 1960–1980-luvuilta, joka edustaa juuri Sarhimaan kuvaamaa siirtymävaihetta yksikieliseen kieliyhteisöön. Näin ollen odotettavissa on epäilemättä substraattipiirteellisiä venäjän varieteetteja.

1.3 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka samanlaisia ovat POST.DEM:in käytöt keskivepsän ja pohjoisvenäjän murteissa erilaisten kieliopillisten kategorioiden vertailun valossa. Toinen tavoite on pyrkimys näyttää aineiston avulla, onko jompikumpi kontaktikielistä vaikuttanut toisen kielen POST.DEM:n syntyyn ja kehitykseen. Kolmas tavoite on käyttää hyvin rajattua tuohikirjeiden aineistoa ja selvittää, mikä on Muinais-Novgorodin slaavilaisen kielimuodon anti näiden morfosyntaktisten substraattipiirteiden todistamisen kannalta. Loppujen lopuksi joudun pohtimaan myös sitä, riittävätkö tässä työssä käytetyt kielinäytteet vastaamaan esitettyihin kysymyksiin eli yhteenvetona seuraavasti:

1. Kuinka samanlaisia ja erilaisia ovat demonstratiivit jälkiasemassa keskivepsän ja pohjoisvenäjän murteissa?
2. Mikä voisi olla rakenteen syntyhistoria: lainautuminen jostakin suunnasta vai kieliliiton kaltainen adstraattipiirre?
3. Kertovatko Novgorodin tuohikirjeet mitään rakenteen esiintymisestä, käyttäytymisestä ja muutoksesta pohjoisvenäjän nykymurteisiin tultaessa?

Kaikkien näiden hienojakoisempien kysymysten taka-ajatus on lopulta niihin vastaamisen avulla pyrkiä ymmärtämään ja kuvailemaan historian aikana tapahtuneen vepsäläisten ja pohjoisvenäläisten kontaktitilannetta kieliaineiston perusteella. Tällaiseen historialliseen sosiolingvistiseen kehykseen Thomason (1998: 156) esittää kaksi skenaariota. Ensimmäisessä skenaariossa kieliaineisto viittaa piirteen lainautumiseen toiseen kieleen, missä molempien kontaktoivien kielten puhujat säilyttävät kielensä kontaktitilanteessa. Toisaalta jos kieliaineisto viittaa voimakkaammin rakenteelliseen interferenssiin, tällöin kyseinen skenaario liittyy kielenvaihtoon, jossa kielenvaihtajien uuden kielen omaksuminen jää epätäydelliseksi.

Keväällä 2013 palautetussa kandidaatintutkielmassa *У меня есть хлебъ vs. Minulla on leipä – Omistuslause Novgorodin tuohikirjeissä itämerensuomalaisten substraattikielten näkökulmasta* (Yurayong 2013) osoitin, ettei kaikkia venäjän murteiden ominaispiirteitä voida välttämättä selittää pelkästään substraattiteorian avulla. Kyseisessä työssä käsittelin ns. intransitiivista omistuslausetta *у меня есть* X_{NOM} Novgorodin tuohikirjeissä ja aihetta laajemmin vertailevasta fennougristiikan ja slavistiikan näkökulmasta. Tutkimuksessa kävi ilmi, ettei rakenne esiinny pelkästään venäjässä vaan muissakin slaavilaisissa kielissä kuten muinaiskirkkoslaavissa (= mksl.), muinaistšekissä ja muinaisserbiassa. Se, miksi tällainen omistusrakenne on nykyisin yleinen juuri venäjässä eikä muissa slaavilaisissa nykykielissä, johtuu siitä, että venäjän kielialueilla sugr. ja typologisesti altailaisten naapurikielet suosivat ja auttavat säilyttämään tämän rakennemallin, toisin kuin muissa slaavilaisissa kielissä, joissa on yleisemmin käytössä transitiivinen omistuslause, esim. tšekissä *ja mám* X_{ACC} ja bulgariassa *аз умам* $X_{(\text{ACC})}$. Vastaavaa ilmiötä käsittelen tässäkin työssä syvällisemmin teoreettisella tasolla luvussa 2.3 areaalikielitieteen kontekstissa. Toteutuisiko loppupäätelmä tässäkin POST.DEM:in kysymyksessä samalla tavalla, jää nähtäväksi tämän työn lopussa.

Mainittakoon myös, että samanaikaisesti teen Länsi- ja eteläslaavilaisten kielten ja kulttuurien oppiaineen seminaarissa sivuaineen tutkielman otsikolla *Enkliittinen demonstratiivi ѣв keskiajan eteläslaavilaisissa teksteissä* (Yurayong 2014). Kyseisessä tutkielmassa tutkimuskohde on pääpiirteeltään samanlainen eli DEM:ista kehittynyt enkliittinen artikkeli. Sitä tutkitaan kuitenkin eri aineistolla, jota edustavat kielen muistomerkit kahdesta keskiajan eteläslaavilaisesta kielimuodosta. Ensimmäinen on slaavilaisten kielten historian tutkimuksille välttämätön lähdekieli eli muinaiskirkkoslaavi, josta valitaan kaksi evenkeliumitekstiä *Codex Zographensis* ja *Codex Suprasliensis*, jotka ovat kronologisesti mahdollisimman kaukaisia toisistaan. Toinen kohdekieli on muinaissloveeni, jolla *Freisingin muistomerkit* (slvn. *Brižinski spomeniki*, saks. *Freisinger Denkmäler*) on kirjoitettu. Kyseisen rinnakkaisen tutkielman tarkoitus on tukea tätä suomalais-ugrilaisten kielentutkimuksen pro gradu -tutkielmaa, minkä otan osittain esille myös tässä työssä. Tällaisen laajemman vertailevan näkökulman avulla POST.DEM:in omaavien slaavilaisten kielten kieliopillistumisen prosessi hahmottuu selkeämmin. Tästä johtuen näissä kahdessa työssä tulee olemaan paljonkin

identtisiä osioita, mm. samantapainen teoriakehys, tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi, vaikka niissä onkin myös jonkin verran eroavia, erityisesti jommallekummalle työlle soveltuneita asioita.

1.4 Tutkielman rakenne

Tässä työssä esitellään luvussa 1.5 tutkimuksen avainsanoja aineiston analyysin pohjaksi. Luvussa 1.5.1 käsitellään ensin kielielementtejä eli artikkelia ja demonstraatiivia typologisesta näkökulmasta. Keskeinen kysymys tässä luvussa on se, mistä ja miten DEM on kehittynyt artikkeliksi. Sen jälkeen luvuissa 1.5.3–1.5.5 vertaillaan kolmea informaatorakenteeseen liittyvää käsitettä eli määräisyyttä, topikaalisuutta ja temaattisuutta, joiden välisistä suhteista tehdään yhteenveto luvussa 1.5.6. Näihin käsitteisiin pohjautuvista teorioista valitaan sopivimmat palaset käyttöön tässä työssä.

Luvussa 2 esitellään erilaisia teorioita, joita on tarkoitus pohtia samassa luvussa sekä soveltaa ja kritisoida luvuissa 4–5. Luvussa 2.1.1 käsitellään perinteisen historiallis-vertailevan kielitieteen tutkimusperinnettä ja tutkimusongelmia, erityisesti morfosyntaksin osa-alueella. Luvussa 2.1.2 taas keskustellaan morfosyntaksin muutoksesta kieliopillistumisen ja lainautumisen mekanismin yhteydessä. Luvussa 2.2.1 siirrytään käsittelemään substraatti-käsitettä kontaktivaikutuksen ilmiönä. Siinä pohditaan mm. sitä, miten eri tutkijat ovat tulkinneet käsitettä substraatti omalla aineistollaan ja kohdekielten perusteella. Näkökulmaa tuodaan myös hiukan kreolistumisen tutkimusalalta. Esittelyn pääpaino keskittyy enemmän suomalais-ugrilaisen kielten substraattien tutkijoihin luvussa 2.2.2. Luvussa 2.3.1 siirrytään areaalikielitieteen pariin, ja käsitellään morfosyntaksin diversiteettiä ja konvergenssia laajemmalla areaalisella lähetymistavalla. Areealikielitieteessä tavattavissa olevia ongelmia, erityisesti areaalipiirteiden todistamisen kriteerejä, käydään läpi myös luvussa 2.3.2 tukevien ja selittävien teorioiden valossa. Luvun 2.4 teema on sosiolingvistiikka. Ensin luvussa 2.4.1 pohditaan teoreettisella tasolla mm. kielen puhujien kielisosiologiaa ja kielenkäyttöä, joista jokaiselle puhujista syntyy ikioma kielirepertuaari. Luvussa 2.4.2 käsitellään koodinvaihtoon liittyviä selitysmalleja, miten koodinvaihdosta voi kehittyä

sekakieli. Luvussa 2.4.3 taas tutkitaan erityisesti morfosyntaktiseen variaatioon liittyviä teorioita, jotka perustuvat pääosin sociolingvistiikan tutkimuksiin.

Luvussa 3 on tarkoitus esitellä tutkimushistoriaa ja samalla pohtia aiempia tutkimuksia kriittisesti tämän työn aineistosta saatujen tietojen valossa. Toisin sanoen tämä työ osallistuu niihin keskusteluihin. Joihinkin kysymyksiin saattaa löytyä tämän työn aineistosta vakuuttavia selityksiä. Yhtä hyvin mahdollista voi olla, että jotkut kysymykset jäävät edelleen auki odottamaan tulevia tutkimuksia. Luvussa 3.1 käsitellään ensin tutkimushistoriaa suomalais-ugrilaisen tutkimuksen puolella. Käsittely jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäinen luku 3.1.1 kohdistuu pääsääntöisesti vain suomen kieleen ja ims. sukukieliin. Toinen luku 3.1.2 taas keskittyy muihin suomalais-ugrilaisiin kieliin mm. mordvalaisiin, permiläisiin, ugrilaisiin ja samojedikieliin. Luvussa 3.2 siirrytään slavistiikan puolelle tarkastelemaan alan historiassa merkittävimpiä postpositiivista DEM:ia koskevia tutkimuksia aina 1700-luvulta nykypäivään saakka. Siinä näkee mm. erilaisia ajatuksia, joita eri tutkijat ovat viime vuosisatojen aikana keksineet selittämään POST.DEM:in syntyperää. Luvussa 3 esitettyjä ajatuksia tulen pohtimaan myös työn loppupuolella luvussa 5.1.6.

Luvussa 4.1 kuvataan aineistoa, mistä paikkakunnista tekstit ovat peräisin sekä miksi juuri nämä tekstit sopivat tähän tutkimukseen. Samalla esitellään myös siihen liittyviä ongelmia kuten mm. genrekysymyksiä. Luvussa 4.2 analysoidaan kolmen tutkittavan kielimuodon aineistoa perinpohjaisesti ja selkeämpää analyysin hahmotamista varten esitellään erilaisia esimerkkejä. Sen ohella otetaan esiin sopivissa kohdissa metodeja, joilla aineistoa on käsitelty. Sen jälkeen esitellään luvussa 4.3 se, miten tämä työ on tehty. Siinä nimittäin käydään läpi kaikki luokittelukriteerit, joita käytetään aineiston käsittelyssä. Sen jälkeen luvussa 4.4 vertaillaan kolmea aineistoryhmää tilastollisella menetelmällä, jolla saadaan selkeä kuva DEM:ien käytöstä ja esiintymisfrekvensseistä.

Luvussa 5.1 käydään teoreettisia keskusteluja luvuissa 2–3 esitettyjen ajatusten kanssa työssä saavutettujen tutkimustulosten avulla. Siinä annetaan kaikille tutkijoille vuoropuheluja, joihin vastataan aina tämän työn aineiston turvin. Samoin aiemmin mainitun Länsi- ja eteläslaavilaisten kielten sivuaineen tutkielman tuloksia tullaan myös vertailemaan tämän työn lopputulosten kanssa. Luvussa 5.2 tehdään johtopäätös siitä,

mitä uutta tutkimusalan hyväksi tämä työ on saavuttanut ja mitä ei. Pohditaan myös ratkaisemattomiksi jääneitä ongelmia sekä aineistossa että tutkimusmenetelmässä, mistä voi kehittää tuleville tutkimuksille aiheita ja fokuksia.

Työ sisältää kolme liitettä, joissa näytetään kaikki aineistosta poimitut esimerkkitapaukset sekä niiden analyysi. Liite 1 koskee itäisiä keskivepsän murteita, liite 2 pohjoisvenäjän nykymurteita ja liite 3 Novgorodin tuohikirjeiden aineistoa.

1.5 Tutkimuksen avainsanat

1.5.1 Artikkelin ja demonstratiivin

Ensimmäinen maininta artikkelista kieliopillisena kategoriana palautuu 300-luvun eKr. stoalaiseen kielifilosofiaan. Stoalaisessa kieliopissa nimenomaan sanaluokat jaetaan neljään ryhmään:

1. nomini
2. verbi
3. konjunktio eli *syndesmos* (kr. σύνδεσμος)
4. *arthron* (kr. ἄρθρον): artikkeli ja relatiivipronomini

Niistä viimeksi mainittuun ryhmään kuuluu kaksi alaryhmää, artikkeli ja relatiivipronomini, joita myöhemmin alettiin pitää omina erillisinä luokkinaan. (Krámský 1972: 13.)

100-luvulla eKr. Dionysios Traakialainen esitteli ensimmäisenä luokittelun, jossa esiintyy nykyaikaisen teorian tapainen kahdeksan sanaluokan luokittelu. Seuraaja oli mm. grammatikko Remnius Palæmon, joka kuitenkin poisti kategorioiden joukosta artikkelin. Kyseistä luokittelutapaa saattoi motivoida latinan grammatikko Varron (116–27 eKr.), joka alkoi pitää artikkelia ja pronominia samana kategoriana latinalaisella nimellä *pronomen articulare*. Siitä alkaen artikkelin asema on kirjavasti vaihdellut eri kielioppiperinteissä. Erityisesti 1800-luvulla, jolloin kielitieteessä keskeistä oli diakroninen eli kielihistoriallinen suuntaus, artikkelia ei pidetty enää omana sanaluokkana vaan se lisättiin adjektiivin kanssa samaan luokkaan. (Krámský 1972:

13–29.) Näin ollen artikkeli menetti antiikin ajalla korostetun asemansa lähes lopullisesti nykyaikaisessa kielitieteessä.

Maailman kielissä artikkeliksi voivat kieliopillistua useammat kielen ainekset, joista yleisimpiä ovat persoonapronomini, demonstratiivipronomini, lukusana ja jopa tietty sijamuoto. Keskiajan slaavilaisten kielten kontekstissa kysymykseen tulee demonstratiivipronomini, joka esiintyy attribuuttina. Heinen ja Kutevan (2002: 106–116) mukaan DEM:in kieliopillistumisen kohteiksi voidaan lukea seuraavat kahdeksan funktiota:

1. komplementoija (eng. *complementiser*)
2. konjunktio
3. kopula (predikaatti)
4. määräisyys
5. fokus
6. kolmas persoona
7. relatiivipronomini
8. lauseiden rinnastussana

Näistä funktioista relevantteja tämän tutkimuksen kannalta ovat mm. määräisyys ja fokus.

DEM:in kieliopillistumiseen artikkeliksi liittyy muutama muutosprosessi, mm. deiktisyyden ja painollisuuden menettäminen, jota seuraa myös äänteellinen heikentyminen. Alkuhuomautukseksi siteerataan Krámskyn (1972: 7–8) ajatusta, jonka periaatteen mukaisesti jokaiselle artikkelin omaavalle kielelle on mahdollista kehittää erilaisia teorioita, jotka eivät välttämättä ole toisille kielille soveltuvia – toisin sanoen universaaleja.

Synkronisesta ja syntaktisesta näkökulmasta Diessel (1999: 2–18) luokittelee DEM:in 85 eri kielestä saatujen tietojen perusteella neljään peruskategoriaan: 1) pronominaalinen, 2) adnominaalinen, 3) adverbiaalinen ja 4) identifikationaalinen. Ensimmäinen on pronominaalinen DEM, joka voi esiintyä itsenäisenä pronomininä sen viittaman nominin korvikkeena sekä verbin argumenttina että adposition rektiona. Adnominaalinen DEM taas esiintyy nominilausekkeessa aina toisen nominin kanssa. Adverbaalinen DEM toimii yleensä paikkaa ilmaisevan adverbin funktiossa, joka

määrittää verbilausekkeessa olevaa lauseen verbiä. Identifikationaalinen DEM, joka muuten ei ole kovin laajasti tunnettu typologian kirjallisuudessa, toimii usein lauseen kopulana. Termi tämäntyyppiselle kategorialle vaihtelee eri tutkijoilla, esim. *deiktinen predikaattori*, *predikatiivinen pronomini*, *eksistentiaalinen demonstratiivi*, *osoittava demonstratiivi* ja *deiktinen identifioiva pronomini*. Diessel päättyy omaan termiin sillä perusteella, että tällainen DEM ei välttämättä esiinny pelkästään verbittömässä lauseessa, joten sitä ei poissulkevasti pidetä lauseen predikaattina.

Semanttisesta näkökulmasta taas prototyyppisin DEM:lle on deiktinen käyttö, jolla ilmaistaan puhujan, kuulijan ja indeksin eli tarkoitteen etäisyyden suhteita ajassa ja tilassa. Etäisyysasteen kompleksisuus vaihtelee kielestä riippuen. Esimerkiksi englannissa on kaksijakoinen DEM:in järjestelmä, jossa puhujan ja indeksin etäisyyttä pidetään joko lähellä olevana eli proksimaalisena (*this*) tai kaukana olevana eli distaalisena (*that*). Kun etäisyyteen ei oteta kantaa eli viittaus on ei-deiktinen, käytetään määräistä artikkelia *the*. Egyptin arabiassa taas on käytössä vain yksi DEM *da*, jonka merkitys voi olla kontekstista riippuen joko 'tämä' tai 'tuo'. Varsinaiselle määräiselle artikkelille *ʔil* taas ei ole minkäänlaista deiktistä käyttöä. Toisaalta ranskan ei-deiktistä DEM:ia *ce* voi käyttää rinnakkain jälki-partikkelin kanssa (*ce N-ci* 'se tässä' vs. *ce N-là* 'se tuossa'), joka ei ole kuitenkaan pakollinen mutta tarkoittaa etäisyysastetta. (Halliday 1994: 180–186; Lyons 1999: 17–21.) Suomen kielessä puolestaan esiintyy kolme astetta *tämä*, *tuo* ja *se*. Etelämäen (2006: 200) esittämästä vuorovaikutuskielitieteen näkökulmasta *tämä* on esittelevä DEM, joka kohdistuu ensisijaisesti puhujan huomiopiiriin. *Tuo* taas on osoittava DEM, joka kuuluu sekä puhujan että kuulijan yhteiseen huomiopiiriin. Toisaalta DEM:in *se* funktio on vain viittaava ja sillä viitataan yleensä riittävän tunnettuun ja usein määräisenä pidettyyn tarkoitteeseen ilman mitään sellaista referentiaalista ulottuvuutta kuin DEM:ien *tämä* ja *tuo* tapauksissa.

Diakronisesta näkökulmasta Diessel (1999: 19–20) luettelee DEM:in kieliopillistumisen kielitieteen eri osa-alueilla synnyttämiä muutoksia, jotka ovat lähteneet liikkeelle anaforisesta ja diskurssin deiktisesta käyttökontekstista. Semanttisesta näkökulmasta kieliopillistunutta DEM:ia ei käytetä enää kiinnittämään kuulijan huomiota ulkomaailman asioista eikä se ole deiktisesti kontrastiivinen. Syntaktisessa mielessä kieliopillistuneen DEM:in esiintymisen mahdollisuus on supistunut vain tiettyihin

syntaktisiin konteksteihin, joissa niiden käyttö on pakollinen tiettyjen kieliopillisten rakenteiden muodostamisessa. Morfologisesta näkökulmasta DEM:in deiktinen suhde alkoi vakiintua kieliopillistumisen tuloksena monesti juuri distaaliseen merkitykseen. Lisäksi sellainen DEM voi usein menettää taivutusparadigmansa ja muuttua taipumattomaksi sanaksi. Viimeiseksi fonologisesti kieliopillistuneessa DEM:issa voi tapahtua äänteellinen heikentyminen ja pidemmässä kehityksessä se voi jopa sulautua muuhun vapaaseen morfeemiin kliittiseksi ainekkeksi.

DEM:in kieliopillistumisesta määräiseksi artikkeliksi Diessel (1999: 25) on sitä mieltä, että artikkelin alkulähteenä on adnominaalinen anaforinen DEM, joka ilmaisee ei-topikaalisessa käytössä odottamattomuutta, kontrastiivisuutta ja emfaattisuutta yms. Kehityksen kuluessa DEM menettää referentiaalisuutensa viitata aiemmassa lausumassa mainittuun asiaan ja alkaa toimia tarkoitteen määräisyyden merkitsijänä.

Givón (2001; 468–469) taas määrittelee DEM:n kehityssykliä niin, että alkuaan DEM:ia käytettiin pronominina, joka voi esiintyä itsenäisenä ja painollisena lauseen yksikkönä. Sen myöhemmin laajentunut funktio alkoi käsittää myös deiktisiä suhteita attribuuttina, jollaisena DEM pystyy edelleen säilyttämään painollisuutensa. Toimiessaan attribuutin asemassa DEM kuitenkin alkoi menettää deiktistä piirrettään, mikä aiheuttaa seurauksena myös painollisuuden menettämisen. Painottomana DEM ei pysty enää esiintymään vapaana morfeemina vaan joutuu riippuvaisesti nojaamaan saman lausekkeen pääsanaan. Näin ollen DEM:in käyttöala on kielestä riippuen joko laajentunut tai siirtynyt spatiaalisesta käytöstä uuteen funktioon. Tämä selostettu Givónin kehityssykli lienee vain yksi mahdollinen selitys, joka on mennyt hyvin pitkälle varhaiseen vaiheeseen kielihistoriassa ja perustuu valitettavasti pääosin materiaaliin tutkittuimmista indoeurooppalaisista artikkelikielistä. Tosin artikkeliksi kehittynyt DEM ei välttämättä olekaan alun perin itsenäinen vaan se voi olla alusta saakka attributiivinen määräite, joka on painonsa menettämisen myötä kehittynyt kliittiseksi artikkeliksi (vrt. Diessel 1999).

Sanapainon menettämisen merkitystä korostaa Lyons (1999: 17–21, 64), jonka mukaan artikkeli on yleistendenssiltään painoton ja vailla deiktisyyttä, mitä pyritään käyttämään tässäkin työssä DEM:in ja artikkelin erottamisen kriteerinä. Pidemmässä kehitysvaiheessa voi tapahtua myös äänteellinen heikentyminen, jonka seurauksena artikkeli muuttuu eri näköiseksi kuin DEM:in alkumuoto ja sulautuu pääsanana affiksiksi,

esim. pohj.ven. *car-etb* 'se tsaari' (< *carb* 'tsaari' + *t_b* DEM). Sanajärjestyksellä on tässä yhteydessä suora vaikutus siihen, kehittykö artikkeli pääsanana prefiksiksi vai suffiksiksi. Diakronisesta näkökulmasta odotettaisiin, että affiksoitunut artikkeli olisi esiintynyt samassa paikassa myös varhaisemmassa vaiheessa, jolloin se olisi Givónin kehityssyklin mukaisesti vielä itsenäinen attributiivinen DEM.

Puhujien vuorovaikutuksen näkökulmasta Etelämäki (2006: 168–173) suhteuttaa DEM:in kantaisen partikkelin synnyn referentiaalisuuden puutteeseen. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että muututtuaan melkein täysin partikkeliksi kyseinen DEM ei toimi enää referentiaalisen indeksin viitteenä, vaan sen uusi funktio on jäsentää puhetilannetta. Hänen esimerkkinään on suomen partikkelistunut DEM *tässä*, jota käytetään usein modaalisten ja sävyartikkelien vastineena, esim. *kato, muuten, niin, sitä, tota* jne. Aiemmin esitetyn Diesselin luokittelussa tällainen DEM vastaa syntaktisesti hyvin tyyppiä 3 eli adverbialista DEM:ia.

Seuraavissa alaluvuissa käsitellään lyhyesti kolme aiheeseen liittyvää käsitettä. Ensimmäinen käsite on *määräisyys*, jota edustaa perinteinen eurooppalainen kielioppi-perinne. Toiseksi tarkastellaan käsitettä *topikaalisuus*, jonka pääedustaja on funktionaalisen kielitieteen edustaja Givón. Kolmas käsite on *temaattisuus*, jota on kehittänyt systemaattisen funktionalismin edustaja Halliday. Teoriakehyksen laajan käsittelyn on tarkoitus esitellä ja toimia johdantona yleisempiin lähestymistapoihin artikkelin tutkimuksissa, vaikka tässä työssä käytetään kuitenkin enimmäkseen vain topikaalisuuteen perustuvaa teoriaa aineiston analyysissa.

1.5.2 Informaattiorakenne

Lambrecht (1994: 1–13) määrittelee termin *informaattiorakenne* kielellisten muotojen ja keskustelijoiden mielentilan välisenä suhteena. Sen takia sitä koskevien tutkimusten lähtökohtana on yleensä kielen kommunikatiivinen näkökulma, jossa ei varsinaisesti käsitellä kieltä syntaksin tutkijoiden tavoin autonomisena formaalisena objektina eikä toisaalta myöskään sosiolingvistiikan tutkijoille tyypillisestä yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa esiintyvän kielen käytön lähtöisestä näkökulmasta.

DEM:in käytön tutkimuksissa havaitaan usein, että osa tutkijoista korostaa määräisyyden relevanssia, toiset taas topikaalisuutta. Näiden lisäksi mukana on vielä temaattisuus, joka kuuluukin samaan kysymykseen (Givón 1983: 5). Tässä alaluvussa on tarkoitus tarkastella ja valaista kysymystä, kuinka samanlaisia tai päällekkäisiä toistensa kanssa määräisyys, topikaalisuus ja temaattisuus lopulta ovat.

Oppihistoriallisesti määräisyys on kuulunut kuvioon osana artikkelin ominaisuuksia jo antiikin ajasta lähtien. Tämä näkemys on hallinnut tutkimusalaa aina siihen saakka, kunnes funktionaalinen kielitiede syntyi 1980-luvulla. Ennen sitä etenkin kaikki tutkijat, jotka ovat olleet tekemisissä sugr. ja slv. sekä muidenkin kielten DEM:n ja artikkelin kanssa, liittivät kyseiset kieliopilliset piirteet aina nimenomaan määräisyyden ilmaisemisen funktioon. Tämä ei ole mikään yllätys, koska antiikin ajan kielioppiperinteestä polveutuneessa formaalisessa kieliopissa painopisteenä ovat olleet sananmuoto ja syntaktinen funktio, jotka määräävät lauseen yksiköiden funktioita.

1990-luvulle tultaessa alkoi ilmestyä sellaisia artikkeleita koskevia tutkimuksia, jotka perustuvat funktionaaliseen kielioppiin ja diskurssinanalyysin tutkimusmenetelmiin. Näkökulma on erilainen kuin perinteinen lähestymistapa siinä, että lauseen yksikköjä ei luokitella kieliopillisin vaan funktionaalisin kriteerein. Tämä tarkoittaa sitä, että lauseen yksikön roolia ei määrää sen syntaktinen funktio tai semanttinen rooli – kuten subjekti ja tekijä, suora objekti ja patientti ym. – vaan pragmaattinen funktio kuten topiikki ja fokus sekä teema ja reema.

Edellä kuvattu funktionaalinen perinne jakautuu vielä kahteen haaraan. Hallidayn systemaattisessa functionalismissa keskeisimpiä käsitteitä ovat *teema* ja *reema*. Givónin functionalismissa taas puhutaan annetusta informaatiosta *topiikkina* ja uudesta informaatiosta *fokuksena*. Givónin (1983: 5) mielestä rinnastettavissa ovat kuitenkin termit teema ja tuttu informaatio sekä reema, kommentti ja uusi informaatio.

1.5.3 Määräisyys

Määräisyyden merkintätavan perusteella Lyons (1999: 48–51) jakaa maailman kieliä kolmeen eri ryhmään. Nimittäin joissakin kielissä merkitään tunnusmerkkisesti joko ainoastaan määräisyyttä (esim. iirissä ja muinaiskreikassa) tai epämääräisyyttä (esim. turkissa ja mamissa [mayakieli; Guatemala, Meksiko]). Toisissa kielissä taas saattaa olla erillisiä merkintätapoja sekä määräisyydelle että epämääräisyydelle (esim. germaanisissa ja romaanisissa nykykielissä).

Lyonsin (1999: 48–49) mukaan yleinen tendenssi on se, että yhdessä ja samassa kielikontaktitilanteessa tai kieliliitossa voitaisiin odottaa esiintyvän samankaltainen määräisyyden merkintätapa – samalla tavalla kuin muutkin kieliopilliset piirteet (ks. myös Ravila 1966). Kuitenkin Lyons huomautti, että tämä ilmiö voi olla myös kielikontaktista riippumaton innovaatio. Tästä poikkeustapauksesta löytyy esimerkki mm. mordvalaisista kielistä, joiden ympärillä olevissa kontaktikielissä ei olekaan havaittavissa samankaltaisia kompleksisia nominin ja verbin määräisiä taivutuksia, joten tämän täytyykin olla oma kielensisäinen innovaatio, jonka suhdetta kontaktoivien kielten välissä tarkastellaan tarkemmin luvussa 4.2 Saarikiven (2000) substraattipiirteiden todistamisen parametrin mukaan.

Määräisyyden yhteydessä täytyy puhua myös muista olennaisista käsitteistä kuten *tunnistettavuudesta* (eng. *identifiability*), *viittaavuudesta* (eng. *reference*) ja *spesifisyydestä* (eng. *specificity*). Keskustelutilanteessa puhuja joutuu nimittäin arvioimaan sitä, tunnistaako kuuliija sen asian, johon hän viittaa käyttämällä määräistä sananmuotoa. Näin ollen määräisyys ja tunnistettavuus ovat melkein aina suhteessa kuulijan tietoisuuteen (ks. myös Andrews 2007: 148), vaikka Etelämäki (2006: 25) ehdottaa myös näkemystä, jonka mukaan nämä tarkoitteet voivat perustua myös itse puhujan etäisyyteen tai läheisyyteen suhteessa informaatioon. Lyons (1999: 3–7) ryhmittelee tunnistettavuuden kategorioita seuraavasti.

1. tilannekohtainen (eng. *situational*)
2. yleinen tieto (eng. *general knowledge*)
3. anaforinen
4. silloittava ristiviittaus (eng. *bridging cross-reference*)

Viimeksi mainittu kategoria 4 siis sisältää Lyonsin mukaan kategorian 2 (yleinen tieto) ja 3 (anaforinen) ominaisuudet.

Viittaavuutta ja spesifisyyttä taas voidaan itse asiassa pitää synonyymeina. Esimerkiksi Givón (2001: 441) termillä *viittaavuus* ja Andrews (2007: 148) termillä *spesifisyys* tarkoittavat sitä, viittaako lauseen yksikkö tiettyyn erityiseen oloon vai yleisempään epämääräiseen käsitteeseen. Viittaavuuden alaryhmään Givón luokittelee siis määräisyyden. Suurimmassa osassa tapauksista esiintyy hierarkia, jossa määräinen lauseen yksikkö esiintyy oman määräisyyden seurauksena *viittaavana* (eng. *referring*) tai *spesifisenä* (eng. *specific*), mutta ei kääntäen. Puhuja koodaa siis kyseisen yksikön määräisenä silloin, kun hän olettaa sen olevan kuulijalleen tuttu asia. Poikkeuksia on kuitenkin olemassa. Vaikka tietty lauseen yksikkö luokitellaan pragmaattisesti viittaavaksi, se ei välttämättä ole yhtäaikaan semanttisesti viittaava (Givón 2001: 459).

Givón (2001: 473–474) tarkastelee myös määräisyyden ja viittaavuuden suhteita eri kieliopillisten funktioiden yhteydessä. Hänen mukaansa paikkaa ja aikaa ilmaiseva eli *lokatiivinen* ja *temporaalinen* lauseke on aina määräinen ja viittaava, koska luonnollisessa diskurssissa nämä funktiot pohjustavat keskustelutilanteen taustan. Määräisiä ja viittaavia ovat usein myös *subjektia* ja *epäsuoraa objektia* ilmaisevat lausekkeet. Nämä syntaktiset roolit yhdistävät mm. topikaalisuuden ja kahden edellisen tapauksessa inhimillisyyden piirteen. *Suora objekti* taas on hiukan hankala luokitella, koska se voi olla esimerkiksi joko elollinen tai eloton. Tämän takia joissakin kielissä, kuten komissa ja mansissa, esiintyy kaksi objektin sijamuotoa eli määräinen ja epämääräinen objekti (ks. esim. Comrie 1978; Klumpp 2012; Virtanen 2013). *Välineeseen* ja *tapaan* viittava lauseke puolestaan on yleensä viittamaton ja epämääräinen johtuen niiden semantisesta ominaisuudesta, josta puuttuu viittaavuus ja topikaalisuus. Yhteenvedo edellä kuvatuista määräisyyden ja viittaavuuden suhteista eri kieliopillisten funktioiden yhteydessä esitetään taulukossa 2.

Syntaktinen rooli	Määräisyys	Viittaavuus	Kriteeri
subjekti	kyllä	kyllä	topikaalisuus, elollisuus
suora objekti	kyllä – ei	kyllä – ei	arvaamaton
epäsuora objekti	kyllä	kyllä	topikaalisuus, elollisuus
adverbiaali	assosiatiivi	kyllä	topikaalisuus
	paikka	kyllä	diskurssin taustan antava
	aika	kyllä	diskurssin taustan antava
	tapa	ei	ei topikaalisuutta / viitettä
	väline	ei	ei topikaalisuutta / viitettä

Taulukko 2 : Määräisyyden ja viittaavuuden suhteet eri kieliopillisten funktioiden yhteydessä

Chesterman (1991: 113–116, 183–184) esittelee suomen kielen määräisyyden merkintätapoja siteeraamalla Wexlerin (1976) luetteloa neljästä eri keinosta, jotka kohdistuvat erilaisiin lauseenjäseniin. Ensimmäinen tapa liittyy objektin sijamerkintään: akkusatiivi vs. partitiivi, joista edellinen ilmaisee määräisyyttä, esim. *luen kirjat* vs. *luen kirjoja*. Toinen merkintätapa koskee subjektia: nominatiivi vs. partitiivi, joista edellinen merkitsee kokonaisuutta ja määräisyyttä, esim. *se maito on pöydällä* vs. *sitä maitoa on pöydällä*. Lisäksi määräiseksi tunnusmerkiksi voidaan lukea myös DEM *se* ja *ne*, jotka muokkaavat niiden määräämät nominilausekkeet määräisiksi. Näistä DEM:eista Chesterman (1991: 178–180) on sitä mieltä, että tämä kehityssykli kohti artikkelia muistuttaa myös englannin määräisen artikkelin syntymekanismia, vaikka suomen DEM:it ovat edelleen kehitysvaiheessa, jossa mm. anaforisuutta on alettu karsia pois niiden artikkelimaisesta käytöstä (vrt. esim. Laury 1995). Chesterman huomauttaa, että artikkelin statusta ei kannata pitää absoluuttisena käsitteenä vaan vähitellen kehittyneenä kategoriana, jota pystyy määrittelemään asteittain, kuinka määräinen DEM:in funktio on missäkin kielen kehityksen vaiheessa.

Kolmannessa määräisyyden merkintätapojen tapauksessa puhutaan verbinmuodosta, käytetäänkö monikon kolmannen persoonan muotoa vai passiivirakennetta, esim. *he puhuvat suomea Suomessa* vs. *Suomessa puhutaan suomea*. Waxlerin ei-natiivin näkökulmasta passiivirakenne viittaa epämääräisesti ihmisiin kolmannessa persoonassa. Kuitenkaan hän ei kiinnitä huomiota siihen, että suomen passiiviverbi sisältää myös puhujan itsensä eli ensimmäisen persoonan, joten tämä määräisyyden merkintätapa verbissä on melko kyseenalainen. Neljäs keino koskee sanajärjestystä, onko kyseessä preverbaalinen vai postverbaalinen subjekti, esim. *ukko oli tuvassa* vs. *tuvassa oli ukko*, joista edellisessä tapauksessa subjekti luetaan määräiseksi. Nämä neljä kriteeriä Wexler soveltaa myös venäjään, jossa määräisyys toimii hänen mukaansa samantapaisella

logiikalla. Tämä siis johtaa Wexlerin siihen tulokseen, että artikkelittomissa kielissä kuten suomessa ja venäjässä ei ole käytössä erityistä morfosyntaktista kategoriaa määräisyyden merkintään, toisin kuin esim. artikkelillisissa kielissä kuten germaanisissa ja romaanisissa nykykielissä.

Chesterman (1991: 142–148, 187) muistuttaa, että vaikka suomen kielessä on mahdollista pelata syntaktisin keinoin uuden ja annetun informaation yhteydessä, informaatorakenetta ei kannata liittää määräisyyteen, koska ne eivät ole identtisiä kategorioita. Siitä huolimatta määräisyys on selvästi päällekkäinen muiden syntaktisten ja semanttisten ilmiöiden kanssa, ym. demonstratiivi, anaforisuus, pronominaalinen referenssi, painollisuus, informaatorakenne, joita olen tarkastellut jo tässä luvussa.

1.5.4 Topikaalisuus

Givón (2001: 473–474) rinnastaa topikaalisuuden myös määräisyyteen. Hänen mukaansa määräisyyden ja epämääräisyyden merkitsevän sanan kieliopillistumista motivoivat juuri nominilausekkeen topikalisointi ja fokalisointi, joiden kehitysmekanismista syntyy toissijaisesti määräinen ja epämääräinen lauseen yksikkö.

Topiikin ja fokuksen välisiä suhteita tutkii Nomi Erteschik-Shir (1997), jonka ”fokus-rakenteen” teoriaa voidaan soveltaa isoivien kielten kuten englannin lisäksi myös sellaisiin kieliin, joissa topiikki- ja fokusrakennetta ilmaistaan morfologisin keinoin kuten esim. enklittisellä (p)artikkelilla pohjoisvenäjän murteissa *-to* ja vepsässä *-se/-ne* (ks. myös Givón 1983: 27).

Erteschik-Shirin (1997: 7–11) määrittelyn mukaan topiikki tiedottaa kuulijalle, mistä asiasta juuri tietyllä hetkellä puhutaan. Lauseessa voi olla useampiakin topiikkeja, mutta minimimäärä on välttämättä yksi (ks. myös Givón 1983: 5–6). Vaikka joskus topiikki ei kohdistu lauseen pääjäseniin kuten subjektiin, objektiin tai predikaattiin eli toimintaan, se on muutenkin joka tapauksessa läsnä lauseessa aikaa ja/tai paikkaa ilmaisevana lausekkeena. Tyypillinen tehtävä topiikille on viitata takaisin referenssiin, joka on esiintynyt jo aiemmin diskurssissa, usein läheisemmässä lausekontekstissa. Tällainen topiikin taakse viittamisen käyttö ilmaisee siis *anaforisuutta*. Tällaista lauseen

topiikkia, joka on kuulijalle odotettavissa edellisten lauseiden kontekstista, Andrews (2007: 149) kutsuu nimellä *odotettu topiikki* (eng. *expected topic*).

Erteschik-Shirin (1997: 18) fokusrakenteen teorian mukaan keskustelun ensimmäisissä lausumissa aloitustopiikkina voi toimia – hierarkkisessa järjestyksessä – ensimmäiseen ja toiseen persoonaan viittaava sana, koska keskustelijathan voivat aina olla osallisia tapahtumassa ilman, että tarvitsee sanoa mitään taustaan pohjustavaa sanaa. Usein tavataan sellaisia tapauksia, joissa diskurssin topiikki vaihtuu persoonasta toiseen tai asiasta toiseen. Tällaisen topiikin yhteydessä Andrews (2007: 149) puhuu – vastakohtana edelliselle *odotetulle topiikille* – termistä *vaihtotopiikki* (eng. *switch-topic*), jonka tehtävä on ottaa esille topiikiksi sellainen referenssi, joka on kyllä esiintynyt jo aiemmin diskurssissa, mutta kuuliija ei välttämättä tietynhetkisen lausekontekstin perusteella odota puhujalta topiikin vaihtoa.

Kahden mainitun topiikin tyypin lisäksi on olemassa myös sellaisia lauseen topiikin ehdokkaita, jotka voivat lausekontekstista riippumatta olla aina topiikkeja, koska ne ovat ainutlaatuisia maailmankaikkeuden elementtejä, esim. planeetat, ruumiinosat, sukulaistermit ja erisnimet. Kyseisiä tarkoitteita Givón (1983: 10) nimittää *geneerisiksi indekseiksi*.

Maailman kielten laajuisella tasolla lauseen topiikkia voidaan Givónin (1983: 35) mukaan rakentaa neljällä eri morfosyntaktisella keinolla.

1. epä- ja määräinen artikkeli
2. demonstratiivi/deiksis
3. topiikin sijamuoto
4. eksistentiaaliverbi, olla-verbi tai vastaavanlainen sana

Näistä topiikin muodostustavoista artikkeli ja DEM tulevat kysymykseen Pohjois-Venäjän kielialueen kontekstissa.

Toisin kuin topiikki, fokus voi esiintyä lauseessa vain ja ainoastaan kerran syntaktisen rajoituksen vuoksi. Fokusta on mahdollista ilmaista kaikkien lauseen jäsenten ja jopa kokonaisen lauseen osan yhteydessä. Erteschik-Shir (1997: 11–13) ryhmittelee fokuksen funktioita seuraavasti:

1. ei-kontrastiivinen
2. kontrastiivinen
3. restriktiivinen

Ensimmäinen on ns. ei-kontrastiivinen eli tavallinen fokus, joka esittelee diskurssille uutta tietoa ja ainutlaatuista tarkoitetta, yleensä ensimmäistä kertaa diskurssissa. Toinen taas liittyy kontrastiivisuuteen, jota ilmaistaan silloin, kun lauseympäristössä on havaittavissa erotettava ja korostettava vastakohta. Kolmas on ns. rajoittava fokus (eng. *restrictive focus*), joka erottaa ja täsmentää referenssin muista asioista. Samoin kuin kontrastiivisen fokuksen yhteydessä rajoittavan fokuksenkin tulkitsemiseen tarvitaan suosiva konteksti, jossa on havaittavissa kollektiivinen semanttinen kenttä, josta voidaan poimia yksi joukosta erotettava referenssi.

Fokusta voidaan ilmaista eri tavoin riippuen siitä, esitetäänkö fokus määräisenä vai epämääräisenä. Määräinen tarkoite kaivetaan aiemmista lausumista, kun taas epämääräinen esitellään uutena informaationa fokuksen asemassa. Esimerkiksi germaanisissa kielissä määräistä fokusta ilmaistaan DEM:sta kehittyneellä määräisellä artikkelilla, epämääräistä taas *yksi*-lukusanasta kehittyneellä artikkelilla, esim. ruotsissa *den/det/de* ja *en/ett/Ø* vastaavasti.

Topiikin ja fokuksen suhteesta antaa selkeän kuvauksen Andrews (2007: 148–151). Hänen mukaansa topiikilla viitataan tiettyyn asiaan, joka on kuulijalle tuttu aiemmista maininnoista tai taustatiedosta ja joka pohjustaa taustan sitä seuraavalle informaatiolle eli kommentille. Presuppositio taas esittää puuttunutta informaatiota, jonka täydentää fokus. Topiikin ja presupposition sekä kommentin ja fokuksen funktiot ovat hyvin päällekkäisiä. Ero esiintyy mm. siinä, että topiikki ja fokus keskittyvät vain tiettyyn erityiseen asiaan, kun taas presuppositio ja kommentti käsittävät laajempaa informaation kokonaisuutta.

1.5.5 Temaattisuus

Hallidayn (1994: 28–30) systemaattinen kielioppi erottuu antiikin ajalta lähteneestä eli yleiseurooppalaisesta kielioppiperinteestä sillä tavalla, että kielen rakenteita ei perinteisesti ryhmitellä eri sanaluokkiin, vaan isompiin informaatorakenteen yksiköihin,

joiden läpi tarkastellaan kielen rakennetta kokonaisuutena. Tällä periaatteella systemaattiset funktionalistit katsovat, että rakenteiden analyysissä on otettava huomioon kieliopillisten seikkojen lisäksi myös semanttisia ja pragmaattisia funktioita.

Perinteisessä länsieurooppalaisessa kielioppiperinteessä lauseen pohjana on subjekti. 1800-luvulla kieliopin teoria uudistettiin, minkä seurauksena subjekti jaettiin kolmeen eri kategoriaan. Ensimmäinen on *looginen subjekti*, joka kuvaa konkreettisten asioiden välistä suhdetta. Tähän kategoriaan liittyy semanttinen funktio, joka vastaa tässä agenttia. Toinen on *kieliopillinen subjekti*, joka kertoo abstraktimmalla kieliopillisella tasolla lauseessa esiintyvien symbolien suhteista. Kolmas on *psykologinen subjekti*, joka viittaa siihen, mistä puhujan lausuma kertoo ja mikä on viestin lähtökohtainen informaatio. Tätä kutsutaan usein yleisemmällä termillä *teema*. (Halliday 1994: 30–33.) Taulukko 3 kuvaa subjektin roolia erilaisista näkökulmista.

Subjektin tyyppi	Funktio	Merkitys lausumassa
looginen subjekti	agentti	konkreettinen suhde
kieliopillinen subjekti	subjekti	symbolinen kieliopillinen suhde
psykologinen subjekti	teema	lauseen tuottamisen lähtökohta

Taulukko 3 : Subjektin tyypit ja niiden funktiot

Halliday (1994: 299–302) rinnastaa kaksi vastakohtaista termiä: *teema* ja *reema*. Hän pitää puhujasidonnaisena distinktiota teema–reema, jonka rakentaessaan puhuja voi siis leikkiä viestillä, johon hän lisää retoriset vaikutukset kuulijan ratkaistavaksi.

Halliday katsoo käsitteensä *temaattisuus* sopivan pragmatiikan tutkimuskehikseen paremmin kuin topikaalisuus, ainakin englannin kielen tutkimuksen yhteydessä. Perusteluna hän nostaa esiin topiikin ongelman, joka johtuu käsitteen väärästä tulkinnasta. Hallidayn mukaan topiikki on ainoastaan teeman eräänlainen tyyppi, jolla pyritään epäsystemaattisesti käsittämään sekä teemaa että annettua tietoa.

1.5.6 Määräisyys, topikaalisuus, temaattisuus: sama asia?

Käytännössä oletettu käsitteiden välinen yhtäläisyys ei ole täysin täsmällinen vaan hyvin päällekkäinen. Yksi havainto niiden eroavaisuuksista on se, että systemaattiset funktionalistit jakavat lauseen vain kahteen isompaan osaan eli teemaan ja reemaan. Teemaa ajatellaan yleensä laajempaan yhtenäisenä kokonaisuutena, joka pohjustaa diskurssille taustatietoa ja johon voi kuulua useampiakin alatyyppejä. Givónin funktionalistit taas sallivat sen, että topiikkeja voi olla useita yhdessä lausumassa, eikä niitä pyritä koko ajan yhdistämään yhteiseksi teeman kokonaisuudeksi.

Tästä Halliday väittää, että topiikki on vain yksi teeman alatyypeistä. Tämä siis vihjaa sitä, että teema koostuu useammista topiikeista. Taulukko 4 kuvaa parien topiikki–kommentti, presuppositio–fokus ja teema–reema päällekkäisyyttä analyysissa.

Funktionalismi (Givón)	topiikki	kommentti	
	presuppositio		fokus
Systemaattinen funktionalismi (Halliday)	teema	reema	

Taulukko 4 : Funktionalististen koulukuntien näkemys

Taulukosta 4 huomataan, että teema ja reema eivät täydellisesti vastaa topiikkia ja fokusta, vaan liikkuvuuden varaa on olemassa. Toisin sanoen teema ja reema voivat käsittää lauseen yksikköjen laajempaakin kokonaisuutta kuin topiikki ja fokus, jotka rajautuvat spesifisesti vain tiettyyn sanaan tai lausekkeeseen.

Määräisyys taas ei ilmaise lauseen pragmaattista funktiota niin suorasti kuin topikaalisuus ja temaattisuus. Sen sijaan sitä voidaan pitää välineenä tai tunnusmerkkinä, jolla koodataan esim. lauseen topiikki tai presuppositioon kuuluva annettu informaatio. Määräisyyden merkityksestä sijamerkinän valinnassa Klumpp (2012) toteaa, että perinteisen analyysitavan mukaisesti käytetty määräisyys, elollisuus ja teennäisyys (eng. *affectedness*) eivät välttämättä aina riitä kuvaamaan kielenpuhujien sijamerkinän valintaa ja sen motivaatiota. Olennainen tekijä on näiden lisäksi informaatorakenne, joka saa aikaan mm. sen, että joissakin kielissä (kuten hantissa ja

komissa) objektin sijavalinta vaihtelee sen mukaan, onko kyseinen lauseen objekti fokaalinen vai ei-fokaalinen (ks. myös Lazard 2001: 878–879).

Yhteenvedona voidaan käsitellä määräisyyttä, topikaalisuutta ja temaattisuutta hierarkkisessa järjestyksessä seuraavasti:

*Määräisellä sanamuodolla varustetaan lauseen **topiikin** ehdokas, joka muodostaa **presuppositiossa** muun annetun informaation kanssa **teeman**. Analogisesti toimii vastainen suunta, jossa **epämääräisellä** sanamuodolla varustettu **fokus** rakentaa **kommentissa** muun mahdollisen uuden informaation kanssa **reeman**.*

2 Teoreettinen konteksti

2.1 Morfosyntaksin muutos, kieliopillistuminen ja lainautuminen

2.1.1 Morfosyntaksin muutos

Minkä tahansa alan historioitsijoille esitetään Meilletin (1921: 19) mukaan kaksi olennaista tutkimuskysymystä, jotka kulkevat tutkimuksessa aina yhdessä. Ensinnäkin historioitsijoiden tehtävä on rekonstruoida valitussa ajankohdassa esiintyviä ilmiöitä ja toiseksi raportoida niiden esiintymiä eri ajanjaksoissa. Niinpä kielitieteellisessäkin tutkimuksessa kuten tässä työssä pyritään etsimään tutkittavia kielipiirteitä ensisijaisesti saatavilla olevista kirjallisista lähteistä eri ajanjaksoina. Toisaalta kielipiirteiden kehityshistoriaa joutuu monestikin rekonstruoidaan puutteellisen tiedon pohjalta (vrt. Ross 1998, Spriggs 1998 sekä Saarikivi ja Lavento 2012, luvussa 1.2).

Näin ollen keskeisin kysymys historiallisessa morfosyntaksin tutkimuksessa on aineiston saatavuus kielen eri kehityksen aikakausilta. Kielensisäisen kehityksen osalta Labov (1994: 11) väittää, että säilynyt historiallinen aineisto kielimuodoista on useimmiten satunnainen tekstien kokoelma, jossa on havaittavissa yleensä pyrkimys ”oikeakielisyyteen”. Kirjoittajien sosiaalista taustaa ei kuvata kovin selkeästi tai juuri ollenkaan, eikä heidän yleiskielen normien vastaisia paikallisvarianttejaan ole haluttu attestoida. Lisäksi ilman aikakonetta tutkijoiden on täysin mahdotonta tarkistaa

natiivipuhujan tasolla historiallisen aineiston ymmärrystään, eli minkälaisia variantteja voidaan pitää distinktiivisinä yleiskielestä. Näin ollen Laboville muodostuu seuraavanlainen käsitys historiallisesta kielitieteestä (vrt. myös Fox 2007: 2–3):

Historical linguistics can then be thought of as the art of making the best use of bad data. The art is highly developed one, but there are some limitations of the data that cannot be compensated for.

Kantakielen rekonstruoinnin kannalta lauserakenteet osoittautuvat monien tutkijoiden mielestä todella hankaliksi tai jopa mahdottomiksi. Esimerkiksi Meillet (1921: 43) on sitä mieltä, että samanlaisia kehityksiä eri sukukielissä voidaan tulkita joko varhaisemmasta kielimuodosta periytyneiksi piirteiksi tai yhteisiksi murteellisiksi innovaatioiksi. Ja näistä kahdesta vaihtoehtoisesta skenaariosta on mahdotonta päätellä, kumman kautta tutkittava kielenkehitys on todella tapahtunut. Tämä on Meilletin mielestä siis suuri fundamentaalinen ongelma historiallis-vertailevan kieliopin tutkimuksen menetelmässä. Meillet (1967: 102) toteaa vielä, että rekonstruointi vaikeutuu huomattavasti, jos ei ole selvää, mistä kielijärjestelmästä tutkittava kieli on kehittynyt. Usein kohdataan sellainen ongelma, että tutkittavassa kielessä näyttää olevan kahdesta eri kielilähteestä sekoitettu järjestelmä.

Ravila (1966: 110) taas toteaa, että lauseopilliset elementit saattavat hyvin helposti kadota kielestä jättämättä minkäänlaista jäljiteltävää todistetta alkuperäisestä ja varhaisemmasta piirteestä. Sen sijaan vieraiden naapurikielten vaikutuksella on yleensä suuri merkitys kielen lauserakenteiden mallien muuttumisessa. Ja todennäköisesti tämä argumentti pätee myös arkaaisten mallien säilyttämiseen kuten esim. luvussa 1.3 esitetty tutkimuskysymys kantaslaavilaisesta (tai jopa kantaindoeurooppalaisesta) intransitiivisen omistuslauseen *у меня есть X_{NOM}*, joka on säilynyt venäjässä naapurikielten avulla eli ns. *jääkaappiteorian* mukaisesti (ks. mm. Dingleyn 1997; McAnallen 2009: 140; Grković-Major 2011: 51–53 ja Yurayong 2013). Tämä ei ole kuitenkaan poissulkeva perustelu, koska Ravila pitää luonnollisena ilmiönä myös sitä, että kielessä voi elää samanaikaisesti useampia rinnakkaiskehityksiä, jotka kilpailevat keskenään tunnusmerkittömän rakenteen asemasta, mistä keskustellaan tarkemmin luvussa 4.4 Pintzukin (2003) variationistisen lähestymistavan yhteydessä. Ravilan kanssa samaa mieltä rinnakkaiskehityksen merkityksestä ovat myös Heine ja Kuteva (2005: 47), joiden mukaan uusi, suositumpi vieras lauserakenteen malli monesti suuremmalla

käyttöfrekvenssillään syrjäyttää vanhemman, alkuperäisemmän rakenteen ja yleistyy kielessä.

Ross (1998: 155) pohtii kielikontaktin relevanssia rekonstruoidessaan oseanialaisten kielten kieliyhteisön muutoksia. Keskeisimmäksi kysymykseksi nousee sellainen mietintä, voiko kieli muuttua itsenäisesti ilman ulkopuolista kontaktia. Rossin mielestä suurimmassa osassa tapauksista on kyse kielikontaktista, vaikka hänen oseanialaisten kielten skenaariossaan kielet ovat selvästi muuttuneet ensisijaisesti entisistä kieliyhteisöistään erkaantumalla, mikä on muutenkin harvinainen esimerkkitapaus kielenmuutoksen mekanismista ilman vahvaa kontaktivaikutusta substraattikielistä. Kielikontaktin osalta hän rinnastaa uutena kielenä nousseen pidginkielen synnyn uuden kieliyhteisön muodostumiseen, joka tapahtuu tyypillisesti sukupolvien vaihtuessa. Huomattava on se, että tämä muutos koskee vain kieliyhteisöä, eikä välttämättä kulttuuriyhteisöä, koska nuoremmatkin sukupolvet saattavat elää samanlaista perinnettä kuin vanhempansa, vaikka ovat liittyneet tämän uuden kieliyhteisön jäseniksi.

Fox (2007: 104–109, 190–194) muistuttaa, että kielihistoriallinen rekonstruktio on vaikeinta juuri syntaksin osa-alueella. Siihen liittyy sellainen seikka, että koko kielen historian aikana samaa asiaa ei välttämättä ole ilmaistu aina yhdellä ja samalla rakenteella, ja nämä vaihtoehtoiset rakenteet eivät ole täysin semanttisesti synonyymejä toisilleen vaan sisältävät aina erilaisia vivahteita. Toisin kuin fonologiassa ja morfologiassa, lauseopin tutkijat eivät voi kovin helpolla olettaa mitään kehityksen jatkuvuutta ja rakenteen periytyneisyyttä kantakielestä. Lauserakenne voi joko muuttua tai kehittyä suoraan varhaisemmasta rakenteesta tai se voidaan korvata täysin toisenlaisella rakenteella. Asiaa sotkee vielä kielikontakti, jossa ulkopuolelta tulleet vaikutukset syrjäyttävät alkuperäisemmät mallit, mikä muistuttaakin aiemmin esitettyä Rossin (1998) samantapaista ajatusta. Foxin näkemyksen mukaan se, mitä todella tarvitaan syntaksin rekonstruointiin, ei koske suoraan rekonstruktion menetelmää vaan pikemminkin syntaksin muutoksen ymmärrystä ja teoriaa, jonka avulla tunnettaisiin paremmin myös erilaisten varianttien tyylillisiä eroja eri kielihistorian vaiheissa.

Syntaksia koskeva tutkimus perustuu useimmiten tekstin tai keskustelun tilastolliseen tarkasteluun. Tämä johtuu lähinnä sellaisesta kielipsykologisesta syystä,

että kielenpuhujilla on käytössään mahdollisuuksia ilmaista asioita omalla kielellään erilaisilla rakennemalleilla. Mallien runsaudesta huolimatta viesti välittyy kuulijoille kuitenkin yleisesti ottaen yhtä onnistuneesti. Yleensä uuden rakenteen yleistyminen edellyttää sen, että käyttöfrekvenssin pitää olla suurempi kuin toisella kilpailevalla rakenteella. Tähän kysymykseen liittyy myös käsite *tunnusmerkkisyys*, jonka menettämisen myötä rakennemalli voi yleistyä kielessä *tunnusmerkittömäksi*. Talmy (1985: 62) määrittelee, millainen tunnusmerkittömän rakennemallin kuuluu olla kielessä, antamalla seuraavan esimerkin verbin tunnusmerkittömyydestä.

Any language uses only one of these types for the verb in its most characteristic expression of Motion. Here, 'characteristic' means that:

1. It is colloquial in style, rather than literary, stilted, etc.
2. It is frequent in occurrence in speech, rather than only occasional.
3. It is pervasive, rather than limited, that is, a wide range of semantic notions are expressed in this type.

Kielen rakenteiden tunnusmerkkisyyden ja -merkittömyyden välillä esiintyy näin ollen jonkinlainen kieliopillistumisen kehitysmatka. Tässä yhteydessä tunnusmerkittömyys merkitsee myös sitä, että rakenne on jo täydellisesti yleistynyt kielessä.

Wiemer ja Wälchli (2012: 9–14) esittelevät erilaisia historiallis-vertailevia näkökulmia ja menetelmiä, joita käytetään mm. areaalikielitieteessä. Heidän jaottelussaan esiintyy kolme lähestymistapaa tutkia kielen muutoksia kieliopillistumisen yhteydessä. Ensimmäisen lähestymistavan lähtökohta on *rekonstruktio*, joka valaisee kielen kehitysvaiheita ennen kontaktien syntyä. Tämä on olennainen menetelmä historiallis-vertailevan kielitieteen osa-alueelle, jossa pyritään saamaan mahdollisimman tarkkoja yksityiskohtia esikontaktin vaiheen typologisista piirteistä. Kuitenkin tässä kontekstissa olisi mielestäni parempi käyttää termiä *periytynyt rakenne* kuin *rekonstruktio*, koska rekonstruktiolla ei tarkoiteta morfosyntaktisessa mielessä rakenteen kehityksen alkumuodon etsimistä vaan sukukielistä deduktoitua rakennetta. Periytyneen rakenteen vastakohta on kielikontaktista tai kielenmuutoksista aiheutuneisiin *tuloksiin* perustuva lähestymistapa, jolla keskitytään vain samalla ajanjaksolla ja alueella puhuttuihin kieliin. Sen menetelmä on tarkastella, onko tietty piirre kielen sisäistä kehitystä vai yhdestä kielestä toiseen lainautunut.

Diakronisen (periytynyt rakenne) ja synkronisen (tulokset) kehyksen välillä esiintyy myös kolmas näkökulma, joka pohjautuu käynnissä oleviin kielenmuutoksiin eli *muutosprosesseihin*. Tämä kolmas lähestymistapa siis lisää Meilletin (1921: 19) historioitsijoille esittämiin kysymyksiin kielenmuutoksen dynamiikasta aspektia diakronian ja synkronian rinnalle. Edellä mainituista kriteereistä tämä työ profiloituu pääosin tuloksiin perustuvaksi tutkimukseksi. Sen rinnalla käsitellään kuitenkin myös Muinais-Novgorodin aineisto, joka lisää periytyneen rakenteen eli diakronisen näkökulman tutkimukseen – ainakin slv. kontekstiin, koska ims. kontekstista puuttuu kelvollinen aineisto yhtä varhaisista ajanjaksoista.

Vertailevissa typologisissa tutkimuksissa on selvää, että kieliopillisten piirteiden vertailu eri kielissä ei yleensä anna täysin indettistä rinnastettavaa kielioppikategoriaa – edes lähisukukielten yhteydessä. Haspelmath (2010: 663–667) kritisoi typologien tavallisesti käyttämää ajatusta *deskriptiivisestä kategoriasta* (eng. *descriptive category*), jotka vaihtelevat värikkästi tutkijasta ja tutkittavien kielten kielioppiperinteestä riippuen. Syy siihen johtuu pyrkimyksestä käyttää kielikohtaisesti luotuja terminologioita ja kategorioita kuvaamaan muitakin maailman kieliä universaalilla tasolla. Kuitenkin eri kielet ilmaisevat yhtä ja samaa käyttöfunktioita eri pintamuodoilla, esim. vastaanottaja ilmaistaan ims. kielissä allatiivilla, kun taas slaavilaisissa kielissä datiivilla. Ja tietysti yhden pintamuodon funktiot eivät rajaudu kaikissa kielissä aina samoihin kategorioihin, toisin sanoen ims. kielten allatiivia ei voi aina käyttää samalla tavalla kaikissa identtisissä konteksteissa kuin slaavilaisten kielten datiivin yhteydessä, esim. ims. kielten puhujat sanovat *minä autan sinua*, kun taas slaavilaisten kielten puhujat sanovat *minä autan sinulle*. Tästä päätellen kielioppikategorioita ei olisi olemassakaan, koska kaikki luokittelukriteerit ja kategoriat on keksitty vain tiettyjen kielten kuvaamiseen tilapäisenä ratkaisuna.

Tähän fundamentaaliseen ongelmaan Haspelmath ehdottaa kieltenväliseen vertailuun sopivamman käsitteen *vertaileva käsite* (eng. *comparative concept*), joka on tarkoitettu juuri kyseiseen laajaan typologiseen vertailuun, eikä se oikein sovellu yhden kielen tarkkoihin kategorioihin perustuvalla deskriptiiviselle tutkimukselle tai kielenopiskelulle. Tätä sopimattomuutta aiheuttaa mm. se, että vertaileva käsite ei voi olla absoluuttisesti väärin tai oikein, eikä psykologisessa mielessä konkreettinen kategoria,

vaan se antaa kieltenväliseen vertailuun jonkinlaisen funktiokentän, jonka ilmaise-
miseen eri kielet valikoivat omasta kieliopin resurssistaan sopivia kategorioita. Tämän
työn Luoteis-Venäjän kontekstissa keskeisiin vertaileviin käsitteisiin kuuluvat
abstraktimmalla tasolla mm. POST.DEM:illa varustetun lausekkeen määräisyyden ja
topikaalisuuden merkintätapa, kun taas tarkka deskriptiivinen kategoria koskee suoraan
pintamuodon näkökulmasta jälkiartikkelin käyttöä diskurssipartikkelina.

2.1.2 Morfosyntaksin kieliopillistuminen ja lainautuminen

Aluksi siteeraan Roman Jakobsonin (1938: 241) väitettä, että vastaanottajakieli
omaksuu kontaktikielensä tietyt piirteet, jos ja vain jos kyseinen rakenne vastaa itse
typologisesti vastaanottajakielen kehityssuuntaa ja sen tendenssiä. Kielen käyttäjä ei voi
koskaan lainata sitä, mitä ei itse entuudestaan tunne.

Kieliopillisesta näkökulmasta Weinreich (1974: 29–46) tarkastelee kieli-
kontaktin mekanismeja, joka jakautuu kahteen päätyyppiin. Ensimmäinen on sellainen
lainautuminen, jossa mukana tulee kokonainen paketti – toisin sanoen sekä funktio että
muoto. Pohjois-Venäjän kieliyhteisön kontekstissa esimerkkinä voivat olla erilaiset
venäjän adpositiot, jotka lainataan sugr. kieliin ja jotka vaativat samantapaisia rektioita
kuin venäjässä. Tällaisessa kieliopillisessa interferenssissä puhutaan vuorovaikutuksessa
olevista kielistä *lähdekielenä* (eng. *source language*) ja *vastaanottajakielenä* (eng.
recipient language).

Toisessa lainautumisen tyypissä muoto ei siirry kielestä toiseen, vaan kielen
puhuja ainoastaan replikoi toisen kielen rakennemallia ja pyrkii rakentamaan
samanlaista rakennetta omilla kieliaineiksilla. Tässä yhteydessä puhutaan kontaktissa
olevista kielistä *mallikielenä* (eng. *model language*) ja *replikakielenä* (eng. *replica
language*). Pohjois-Venäjän kieliyhteisön kontekstissa samantapaiseksi tapaukseksi
voidaan lukea mm. jälkiaseman demonstratiivi, jota käsitellään tässä työssä. Toinen
hyvä esimerkki on Balkanin kieliliitto, jonka ominaispiirrettä suuri slavisti ja balkanisti
Jernej Kopitar (1829: 86) määrittelee seuraavasti:

nur eine Sprachform herrscht, aber mit dreierley Sprachmaterie
'vain yksi kielimuoto tuotetaan, mutta kolmella kieliaineiksella'

Tämäntyyppisen kontaktitilanteen yhteydessä Sarhimaa (1999: 146–148) on sitä mieltä, että kieliopillistumisen prosessin lähtökohtana on koodinvaihto. Siinä vaiheessa molempia kieliä voidaan pitää edelleen tasa-arvoisina adstraatteina toisilleen, kunnes niistä tulee kontaktitilanteen pidemmälle kehityttyä substraatti ja superstraatti. Tämän hierarkkisen kerrostuman synnyttyä yleinen tendenssi on, että superstraattikielen malleja on tapana kopioida substraattikielen. Tätä voidaan hyvinkin pitää osana kielen yksinkertaistumisen prosesseja. Koodinvaihdosta käsitellen tarkemmin luvussa 2.4.2.

Vastaavanlaista tapausta Thomasonkin (2004: 144–148) kuvailee, nimittäin että toissijainen rakenne voi tulla ensisijaiseksi sellaisessa kontaktitilanteessa, jossa kontaktikielet pyrkivät yksinkertaistumaan lähestyessään toisiaan. Mitä lähempänä toisiaan rakenteet ovat, sitä nopeammin lainautumisen mekanismi siis toteutuu. Tämä näkemys soveltuu hyvin Balkanin kieliliittoon, jossa Lindstedtin (2009: 16) mukaan tapahtuneet kieliopilliset muutokset eivät ainoastaan samankaltaista kieliä vaan myös vahvistavat ja takaavat lainautuneiden kieliainesten säilymisen tendenssiä kaikissa osanottajakielissä, mitä käsitellen tarkemmin luvussa 2.3.2.

Mallikielen polysemian replikakieleen lainautumisen selittämiseen Heine ja Kuteva (2005) ovat luoneet kieliopillistumisen teorian pohjalta kaavan. Nimittäin aluksi mallikielestä lainautuu rakennemalli A, jolla voi olla useampia funktioita (α , β , jne.). Yleistä on, että rakenteen A pohjalta rakennettu malli B sopii replikakielen järjestelmässä vain funktioon α . Tämä rajoittuu näin, koska replikakieli ei vielä salli mallia B muiden funktioiden (β , jne.) käytössä. Mutta mallikielen polysemian motivoimana replikakieli alkaa vähitellen laajentaa mallia B myös funktioon β , jota ilmaistaan replikakielessä esikontaktin vaiheessa toisella rakenteella C. Lopputuloksena tämä uusi analogisesti syntynyt malli B syrjäyttää mallin C. (Ks. myös kontaktoivien kielten kieliopin ja semantiikan korrelaatio, Tkačenko 1989: 82–84.) Taulukko 5 kuvaa edellä kuvattua selitysmallia konkreettisemmin.

	Funktio α	Funktio β
Mallikieli	malli A	malli A
Replikakieli	malli B \longrightarrow	malli B malli C

Taulukko 5 : Polysemian replikoiminen analogiana

Aiemmin siteeraamani Jakobsonin väitteen perusteella Heinen ja Kutevan selitysmallin ”rakennemalli B” ei voi missään nimessä olla replikakielen puhujille täysin tuntematon ja uusi, vaan sille olisi pitänyt olla jo jonkinlaista käyttöä esikontaktin vaiheessa.

Heinen ja Kutevan selitysmalli kääntyisi Haspelmathin (2010) mallissa niin, että mallikielessä esiintyvä malli A olisi painostanut replikakielen mallia B laajentumaan funktioon β , jota voidaan pitää tässä deskriptiivisenä kategoriana. Vertaileva käsite tässä kontekstissa taas voi olla sellainen laajempi kieliopillinen käsite, joka pystyy kattamaan tai yhdistämään sekä funktiot α että β .

Thomason (2004: 85, 93–94) määrittelee myös, minkälaisia seurauksia voi tapahtua kontaktiin joutuneiden rakenteiden yhteydessä. Hänen mukaansa lainautunut rakenne voi käyttäytyä kolmella eri tavalla. Se voi:

1. hävittää kielessä aiemmin käytetyn rakenteen
2. liittyä kielen järjestelmään rinnakkaisena vaihtoehtona ilman alkuperäisen rakenteen vahingoittumista
3. korvata yhden alkuperäisistä rakenteista, vaikka kyseinen rakenne ei välttämättä esiintyisikään kontaktitilanteen molemmilla puolilla täsmälleen samassa funktiossa

Viimeksi mainittu tapaushan on hyvin lähellä Heinen ja Kutevan (2005) selitysmallia.

Kehittäessään Weinreichin kontaktiteorioita Wiemer ja Wälchli (2012:18–27) ovat esitelleet kognitiivisen lähestymistavan. Sen mukaan abstraktimpi kieliopillistunut ilmaisu saadaan aikaan vain laajentamalla ja sovittamalla kielessä jo olemassa olevia rakenteita uuteen funktioon. Tämä perustuukin nimenomaan Weinreichin määrittelemään lainautumisen tyyppiin, jossa mallikieli näyttää mallin, joka replikakieleen omaksutaan.

Vertaamalla Weinreichin ja Sarhimaan määrittelyä huomataan, että superstraatti-substraatti -kriteeri ei aina istu kovin hyvin kontekstiin. Käyttämällä kielelliseen kerrostumaan viittaavaa termiä melkeinpä on otettava kantaa siihen, kumpi kontaktikielistä on sosiaalisesti dominoivampi. Mielestäni näin on ehkä helppoa sanoa 2000-luvun kielitilanteen yhteydessä, jossa ero valta- ja vähemmistökielten välillä on selkeä ja äidinkielen opetus hyvin standardisoitu. Vuosisatoja sitten tilanne ei välttämättä ollut näin yksinkertainen, koska monikieliset yhteisöt olivat siihen aikaan

hyvin tavallisia eikä ihmisillä ollut minkäänlaista käsitystä ”oikeakielisyydestä”. Tästä syystä olen sitä mieltä, että käsitteet malli- ja replikakieli sopivat paremmin kielikontaktista syntyneiden muutosten tutkimuksen kontekstiin, erityisesti tässä työssä.

Thomason (2004: 142–146) esittelee myös mielenkiintoisen kontaktista syntyneen muutoksen mekanismin *neuvottelu* (eng. *negotiation*), jota ei tulisi tulkita kirjaimellisesti. Sen sijaan sillä tarkoitetaan sitä, että kielen puhujat rupeavat muuntelemaan omaa kieltään, jotta siitä tulisi mahdollisimman toista kohdekieltä muistuttava. Tämä toisen kielen matkiminen tapahtuu nimenomaan arvauksilla, joten odotettavissa on yleensä väärin arvaamisesta syntyneitä epäkieliopillisia piirteitä. Tällainen selitysmalli soveltuu erityisesti pidginin syntymekanismiin, jossa kontaktissa olevat puhujat eivät omaa riittävän tehokasta kaksi- tai monikielisyyttä pystyäkseen kommunikoidaan. Esimerkkiskenaario löytyy mallista, jossa kaukaa tulleet ulkomaalaiset kauppiaat käyvät kauppaa alueen alkuperäisasukkaiden kanssa. Toisaalta jos toisen kielen rakenteen arvaaminen menee oikein ja omasta kielestä tulee rakenteellisesti identtinen, silloin kyseessä on juuri konvergenssi. Konvergenssin onnistumista auttaa myös se, että puhujat pystyvät luomaan vastaavuussääntöjä siitä, miten omaa kieltä tehdään toisen kielen näköiseksi säännöllisellä tavalla. Rakenteellisen konvergenssin synnystä laajemmassa kieliliittoilmiössä käsittelen tarkemmin luvussa 2.3.

Kun puhutaan tämän työn aiheesta eli POST.DEM:ista, joka toimii diskurssipartikkelina, Matras (2009: 193, 216–218) väittää, että diskurssisanat ovat lainautumisen hierarkian kärjessä eli helposti lainautuvia kielipiirteitä, joita tavataan usein kaksikielisuuden ja diglossian yhteydessä. Diskurssisanat lainautuvat Weinreichin mallin mukaisesti sekä muotona että funktiona. Määräisen ja epämääräisen artikkelin suhteen Matras uskoo, että lainautumista kielestä toiseen tapahtuu melko harvoin, paitsi jos Weinreichin esittämä kokonainen paketti on lainautunut toiseen kieleen, esim. arabian artikkelit *al* ja *az* eräissä espanjan sanoissa, joissa ne ovat sulautuneet sanojen etuosaan.

Matras (2009: 234–244) korostaa myös sitä, että vierasta kieltä opittaessa rakenteita ja malleja opitaan käyttämään oikein ennen itse sanoja. Thomasonin (2004) kielenvaihdosta syntyneen muutoksen teoriaan verrattuna Matras on sitä mieltä, että kielten välinen konvergenssi toimii lähtökohtana kielen oppimisessa. Jos yhtä

käytetyistä kielistä lakataan käyttämästä, kaksikielisyyden tilanteessa syntynyt konvergenssi voi siirtyä toiselle kielelle, johon se konvergenssirakenne ei alun perin kuulunut, jolloin voidaan puhua kielenvaihdosta syntyneestä muutoksesta. Näin ollen kielikontakti siis kieliopillistaa replikoinnista syntyneen konvergenssin replikakielessä.

Konvergenssin kehitysprosessi etenee niin, että ensin sanat rinnastetaan, ja sen jälkeen niitä ruvetaan käyttämään myös mallikielen kontekstin mukaan, mikä vastaa mm. Heinen ja Kutevan (2005) polysemian lainautumisen käsitettä. Lopuksi konvergenssirakenne replikakielessä kieliopillistuu paineen alla, mikä on vähitellen tapahtunut muutos. Käytännöllisistä syistä toisen kielen abstraktia rakennetta sanastoineen substituoidaan tai peilataan oman kielen rakenteella tarkoituksena tehostaa kommunikoinnin onnistumisprosenttia. Tämä onkin hyvin spontaani prosessi, jossa puhujalla esiintyy paljon luovuutta. Sen on käytännössä vaikeampi saada hyväksyntää, mutta jos se toimii ja muutkin tekevät samaa, se voi siirtyä kielenmuutoksen tasolle (vrt. aiemmin esitetty Thomasonin 2004 neuvottelu-käsite). Tätä ilmiötä käsittelee typologisesta muutoksesta mm. Lindstedt (2000), jonka teoriaa esittelen luvussa 2.3.2.

Morfosyntaksin muutokseen, kieliopillistumiseen ja lainautumiseen liittyviä teorioita, joita olen esittänyt tässä luvussa 2.1, voin hyödyntää tässä työssä monella tavalla. Ensinnäkin pidän mielessäni ongelman morfosyntaksin rekonstruktion mahdottomuudesta ja vaikeudesta aina, kun perustelen joitakin ilmiöitä diakronisesta näkökulmasta. Kieliopillistumisen ja lainautumisen osalta esitetyt teoriat tarjoavat erilaisia mahdollisia skenaarioita, joista sopivimpaa voin yrittää soveltaa tämän työn aineistoon ja lopputuloksiin.

2.2 Substraatin teoria suomalais-ugrilaisessa kontekstissa

2.2.1 Substraatti kontaktikielitieteessä

Substraatti-käsitettä tutkijat tulkitsevat erilaisista näkökulmista, jotka he ovat saavuttaneet monestikin omien kohdekielten ja kontaktialueiden tiedoista yleistämällä. Aluksi puhutaan yleisemmällä tasolla kielitieteellisessä mielessä kahdesta substraattiin liittyvästä ilmiöstä eli *kielikontaktista* ja *kielenvaihdosta*, jotka on syytä pitää erillään.

Kielikontaktissa on kyse siitä, että kontaktitilanteessa omaa äidinkieltä ylläpidetään edelleen, mutta puhujan kielenkäyttöön on voinut lainautua kontaktoivasta kielestä leksikaalisia vaikutteita. Tällaista kontaktitilanteen tulosta kutsutaan siis termillä *kontaktista aiheutunut kielenmuutos* (eng. *contact-induced language change*). Kielenvaihdolla taas tarkoitetaan sitä, että kielen puhuja on täysin luopunut omasta kielestään ja siirtynyt puhumaan toista kieltä. Sen seurauksena usein luovutun kielen rakenteellisilla piirteillä on suuri tendenssi siirtyä puhujan mukana myös uuteen kieleen. Tämäntyyppistä kontaktin tulosta taas kutsutaan termillä *kielenvaihdosta aiheuttunut interferenssi* (eng. *shift-induced interference*). (Ks. Thomason 2001: 61–62, 129.)

Seuraavaksi esittelen ja pohdin kriittisesti merkittävimpien substraatin tutkijoiden käsityksiä substraatista. Nimittäin 1800-luvun loppupuolella termiä substraatti käytti ensimmäisenä G. I. Ascoli (1881), jonka substraattiteorialla pystyy selittämään iberialaisia substraattipiirteitä espanjan nykykielessä, esim. epäsäännöllinen äänteenmuutos lat. *f* > esp. *h*; vrt. rans., ital., port. ja rom. *f*. Myöhemmin substraatin vastakohtaksi esitti von Wartburg (1936) termin *superstraatti*, jolla tarkoitetaan sitä, että sosiaalisesti vaikutusvaltaisemman väestöryhmän kielestä lainautuu kielenpiirteitä vaikutuksen alla olevien ihmisten kieliin. Tämä pystysuorainen suhde kontaktoivien kielten välissä saa Bartolilta (1925) kaksi muuta termiä eli *adstraatti* ja *perstraatti*, jotka kuvaavat kontaktoivien kielten suhdetta taas vaakasuorisesti.

Wolfgang Veenker on tutkinut läpi kaikki sekä venäjän yleiskielessä että paikallisissa murteissa esiintyvät sugr. kieliä muistuttavat piirteet, jotka ovat eksoottisia slaavilaisten ja laajemmin indoeurooppalaisten kielten näkökulmasta. Hän määrittelee klassikkoteoksessaan *Die Frage des finnougri-schen Substrats in der russischen Sprache* (1967: 13–17) tarkasti, mitä tarkoitetaan termeillä substraatti, superstraatti, adstraatti ja perstraatti. Hänen mukaansa *substraattiskenaariossa* kielen X puhujat assimiloituvat kielen Y yhteisöön, mutta epäonnistuvat pyrkimyksissään puhua kieltä Y oikein sen normin mukaisesti. *Superstraattiskenaariossa* taas kielen Y puhujat tulokaskansana assimiloituvat kieltä X puhuvaan alkuperäiskansaan. Tässäkin kielen Y puhujat epäonnistuvat omaksumaan kielen X täydellisesti. Substraatin ja superstraatin ero perustuu näin ollen siihen, kumpi kansanryhmä on luopunut omasta kielestään ja

alkanut puhua toisen ryhmän kieltä vähitellen muutaman sukupolven aikana äidinkielsä asemassa.

Adstraattiskenaariossa kysymys ei koske kirjakieliä vaan pikemminkin tietyn alueen kielten X ja Y murteita, joiden puhujat ovat intensiivisesti olleet kontaktissa toisten naapurikielten puhujiin tai ovat itse kaksikielisiä. Adstraattia voidaan pitää substraatin ja superstraatin alkuvaiheena, jossa molemmat kontaktikielet ovat tasa-arvoisia. Kun yhteiskunnan on laajentunut, se voi hyvin helposti aiheuttaa ja nopeuttaa eri kielten puhujien ja kaksikielisten ihmisten keskuudessa joko kielen X tai Y puhujien assimiloitumista toiseen. Veenker kuvaa tätä ilmiötä käyttämällä termiä *denationalisoituminen* (saks. *Denationalisierung*), jolloin adstraattikielistä syntyy rinnakkain eläviä substraatti- ja superstraattikieliä. Yleisimpiä adstraattipiirteitä on siis lainautuminen sanaston yhteydessä. Esimerkkitapauksia ovat mm. slaavilais-romanialainen, turkkilais-balkanilainen taikka ruotsalais-suomalainen adstraatti. *Perstraattiskenaarioon* taas liittyvät usein prestiisikielet X, jotka ovat vaikuttaneet pienempiin, kansanomaisempiin kieliin Y. Perstraattikielet toimivat yleensä sanastolähteenä, josta lainautuu mm. poliittisia, teknisiä ja taloudellisia termejä. Perstraattikieliä edustavat valtakielet, joita käytetään hallintokielenä, kuten venäjä Neuvostoliitossa ja saksa Habsburgien monarkiassa tai toisaalta tiede- ja uskontokielenä, kuten latina Länsi- ja Keski-Euroopassa.

Veenkerin ajattelutapa poikkeaa selvästi esim. aiemmin esitetystä Thomasonin substraatti-käsitteen ymmärryksestä. Thomason tulkitsee substraattia nimenomaan puhtaasti kielitieteellisessä mielessä, kun taas Veenker ottaa huomioon myös muita yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä.

Erityyppisistä evidensseistä kielen X substraatin esiintymisestä kielessä Y Veenker antaa viisi esimerkkiä ja niiden todistamisen onnistumisen todennäköisyyksiä, mitä esittelen seuraavassa luettelossa.

1. **Kuolleiden kielten substraatti**, jota voidaan kuvailla vain rekonstruktion avulla, on sangen vaikea, koska monesti ei pystytä vakuuttavasti perustelemaan, onko ehdotettu substraattipiirre siirtynyt toiseen kieleen kielestä X vai Y. Esimerkkitapauksia ovat mm. traakialainen substraatti Balkanilla ja etruskilainen substraatti Italian niemimaalla.
2. **Valloitetujen kansojen kielten substraatti** eli kieli X, joka on hävinnyt kielen Y puhujien valloittamilta alueilta mutta säilyy edelleen muualla, esim. kelttiläinen substraatti Ranskassa.
3. **Atteitoitujen kielten substraatti**, josta on olemassa kirjallisia lähteitä, esim. latinan kieli suhteessa paikallisiin kieliin vaikkapa Dalmatiassa.
4. **Luovuttujen kielten substraatti** eli kieli X, jota voidaan rekonstruoida sen attestoitujen ja/tai elossa olevien lähisukukielten avulla, esim. merjan kieli Pohjois-Venäjän alueilla. Tämä eroaa substraattityypistä 1, jossa kuolleiden kielten sukulaissuhdetta muihin attestoituihin kieliin ei pystytä vakuuttavasti todistamaan.
5. **Substraattipiirteen tunnusmerkkisyys kielessä Y**, minkä on oltava yhdenmukainen myös kielessä X ja sen lähisukukielissä. Tämä kriteeri asettaa substraatin todistamiseen sellaisen vaatimuksen, että saatavilla pitäisi olla myös kielestä Y ja sen lähisukukielistä (kirjallisia) lähteitä, jotka ajoittuvat viimeistään kielen X kanssa kontaktiin tulon vaiheeseen.

Samankaltaisella periaatteella Saarikivi (2006: 12–14) ja Rahkonen (2013: 12–13) taas luokittelevat etnohistorian näkökulmasta substraattinimistön tutkimuksessaan substraattikieliä eri ryhmiin niiden ominaisuuksien perusteella:

1. **Täysin tuntemattoman kielen substraatti**, josta ei tiedetä ollenkaan tai tunnetaan vain historian kirjoituksista, esim. edellisessä skenaariossa ei-uralilaisia nimiä Lapin alueilla tai esigermaanisia substraattisanoja kantagermaanissa; jälkimmäisessä skenaariossa iberialainen ja illyyriäinen substraatti vastaavasti Espanjassa ja Balkanilla.
2. **Kuolleen kielen substraatti, josta ei ole suoraa jatkajakieltä**, mutta sille löytyy kuitenkin samansukuisia nykykieliä, esim. čuudilaisia, merjalaisia ja meščeralaisia nimiä Keski-Venäjän alueilla.
3. **Kuolleen kielen substraatti, josta nykyisin on olemassa jatkajakieliä**. Joskus voidaan puhua tällaisesta kuolleesta kielestä jopa elossa olevien nykykielten kantakielenä, esim. kantasaamelaisia paikannimiä Etelä-Suomessa.
4. **Elossa olevan kielen substraatti, jota ei puhuta enää substraattialueilla** mutta joka säilyy kuitenkin muualla, esim. suomenkielisiä paikannimiä nykyisen Venäjän länsirajan alueilla, jotka kuuluivat aiemmin Suomeen ja suomenkielisen väestön asutukseen; liivinkielisiä ja kelttiläisiä paikannimiä vastaavasti Latviassa ja Isossa-Britanniassa.

Tässä työssä kielellisiä tietoja tutkittavan alueen esihistoriallisista kuolleista kielistä ei valitettavasti ole saatavilla. Siitä huolimatta muihin kriteereihin tämä työ vastaamaan pystyy suhteellisen tyydyttävästi. Valloitetujen ims. kansojen ja heidän

luovutettujen kielensä osalta tiedetään, että lähialueilta löytyy alueen luovutetuille kielille elossa olevia sukukieliä sekä nykykielten tasolla että jonkin verran varhaisempia kirjallisia lähteitä niistä. Kuitenkin POST.DEM ei vaikuta kovin yleiseltä kielenpiirteeltä niin ims. kuin slv. kielten keskuudessa. Tämä ongelma vihjaa myös siitä, että postpositiivinen DEM voi sen sijaan olla adstraattipiirre tutkittavan alueen kielissä.

Tkačenko (1989: 34, 73) kuvaa kieliopin muutosta substraattiskenaariossa, jossa kahdesta kielijärjestelmästä tulee yksi. Yleensä leksikaalinen resurssi kuuluu kaksikielisyyden horjunnasta säilyvään kieleen, kun taas kielioppi on peräisin luovutusta substraattikielestä, mikä muistuttaakin kreolikielen syntymekanismia, jota Angela Bartens (2013) kuvaa tässä luvussa myöhemmin. Vahvistavia todisteita ovat mm. historialliset kirjalliset lähteet, mutta niiden puutteiden tapauksessa sukukielet saattavat tarjota riittävän vakuuttavia tietoja kielipiirteiden yleisyydestä.

Kieliopillisten piirteiden lainautumisen substraatissa Tkačenko (1989: 66–68, 71) luokittelee kahteen ryhmään: *universaali* ja *spesifinen*. Edellisessä ryhmässä tavataan maailman kielten tasolla yleisiä piirteitä, jotka eivät välttämättä ole kielikohtaisia. Toisessa ryhmässä taas esiintyy vain sellaisia piirteitä, joiden ulkoasu on substrattikielen sanoja, mikä vastaa esim. luvussa 2.1.2 esitettyä Weinreichin (1975) kuvaamaa lainautumisen tyyppiä, jossa toiseen kieleen lainautuu koko paketti eli sekä muoto että funktio. Tkačenkon mielestä määräisyyttä säätelevä artikkeli on myös sellainen kieliopillinen kategoria, joka voi hyvinkin olla kielessä vierasperäinen kieliopillistunut piirre. Tkačenkon luokittelu ei ole täysin ongelmaton, ja Saarikivi (2000) kehittelee myöhemmin tässä luvussa metodisesti tarkempia kriteerejä substraattipiirteiden todistamisen apuvälineeksi.

A. Bartensin (2013: 67–68) mukaan substraattikielet voivat kreolistumisen skenaariossa elää rinnakkain uudessa kontaktikontekstissa hyvin pitkään adstraatteina toisilleen. Epätasa-arvoisen kontaktityypin vaiheeseen tultaessa poliittisesti dominoivamman kansan kielestä alkaa virrata sanastoa toisiin kontaktoiviin kieliin eli se toimii superstraattina, jota A. Bartens kutsuu kreolistisesta näkökulmasta mieluummin *sanastollistavaksi kieleksi* (eng. *lexifier language*). Kreolistumisen asetelmassa sanastollistavia kieliä on yleensä vain yksi, joka rikastuttaa muiden substraattikielten ja/tai adstraattikielten sanastoa.

Määräisyyttä ilmaisevan artikkelin osalta A. Bartens (2013: 114) yleistää, että sanastollistavan kielen määräisen artikkelin on tapana kadota ja korvautua usein DEM:illa. Toisaalta yksi-sanasta kehittynyt epämääräinen artikkeli siirtyy hyvin kreolikieliin. Tietysti tämä on vain yleistys, koska jo A. Bartensin espanjan kreolin esimerkistä käy ilmi, että supertraattinen artikkelikin voi jossakin harvinaisemmassa tapauksessa säilyä.

Saarikivi (2000: 394–395) on esittänyt yllä kuvatulle erilaisten kontaktitilanteiden jaolle metodologisen ongelman. Hänen mukaansa tällainen jako ei perustukaan kielitieteelliseen argumenttiin vaan pikemminkin väestöjen assimiloitumiseen toisiinsa ja siihen, säilyttääkö jompikumpi väestöryhmistä assimilaation jälkeen oman kielensä. Substraattipiirteiden todistamista varten Saarikivi (2000: 398–399) on luonut kriittisen parametrin, johon sisältyy neljä kriteeriä. Ensimmäinen kriteeri perustuu kielipiirteiden typologiseen yleisyyteen. Nimittäin mitä harvinaisempi tutkittava kielipiirre on, sitä helpompaa on yrittää todistaa se substraattipiirteeksi. Toinenkin kriteeri perustuu piirteen yleisyyteen mutta nyt historiallis-vertailevan kielitieteen näkökulmasta. Tässäkin harvinaisempia kielensisäisiä kehityksiä on helpompi väittää substraattipiirteiksi. Kolmas kriteeri on kielipiirteen yleisyys kielikuntien sisäisellä tasolla. Toisin sanoen esim. tässä Pohjois-Venäjän kieliyhteisön kontekstissa, jos kielipiirrettä katsotaan suomalais-ugrilaisille kielille tyypilliseksi mutta slaavilaisille kielille (mukaan lukien venäjän murteisto) vieraaksi, substraatin todistaminen käy helpommaksi. Neljäs kriteeri muistuttaa Meilletin (1967: 122–123) ajatusta, että substraattipiirre käy ilmi aina, kun kyseessä ei ole tavallisia – tai oikeammin sanottuna sukukielten enemmistön näkökulmasta johdonmukaisia – muutoksia. Tämä kriteeri koskee siis sellaista tendenssiä, millä todennäköisyydellä tutkittava kielipiirre on voinut syntyä kielessä pelkästään sisäisistä syistä ilman ulkopuolelta tulleita vaikutuksia. Jos on suuri tendenssi, että piirteen syntymiseen liittyy ulkoisia syitä, tällöin substraatin todistaminen on helpompaa. Saarikiven kriteerien yhteenveto esitellään seuraavassa taulukossa 6:

Helpompi todistaa	typologisesti harvinainen piirre	↔	typologisesti yleinen piirre	Vaikeampi todistaa
	harvinainen sisäinen kehitys		yleinen sisäinen kehitys	
	yleinen piirre substraattikielessä ja sen sukulielissä		yleinen piirre vastaanottajakielessä ja sen sukulielissä	
	epätodennäköinen kehitys pelkästään kielensisäisistä syistä		mahdollinen kielensisäisen kehityksen tulos	

Taulukko 6: Substraattipiirteiden todistamisen vaikeusasteikko

2.2.2 Suomalais-ugrilaisia substraatteja

Yllä mainittujen pioneerien jälkeen näitä neljää kontaktilingvistiikan keskeistä termiä ovat käsitelleet kokonaisuutena ja tulkinneet monet muutkin tutkijat omalla tavallaan. Usein suomalais-ugrilaisen substraatin kontekstissa tutkijat eivät käsittele substraattia pelkästään kielellisenä kuten Thomason vaan myös yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä kuten Veenker (ks. luku 2.2.1).

Suomalais-ugrilaisen tutkimusperinteen kannalta mainitsemisen arvoinen nimi on ensinnäkin Lauri Posti (1953), joka on ehdottanut itämerensuomalaisten kielten konsonanttien astevaihtelun syntyneen kantagermaanin superstraattivaikutuksesta. Hän rinnastaa siis astevaihtelun germanistiikan/indoeuropeistiikan puolella käytettyyn ”Vernerin lakiin”, jonka mukaan kantagermaanin soinnittomat klusiilit muuttuvat painottomassa tavussa soinnillisiksi. Postin mukaan astevaihtelun esittelivät itämerensuomalaisille kielille germaanit, jotka olivat oppineet puhumaan epätäydellisesti itämerensuomea pyrkimällä korvaamaan heille vieraita äänneitä itämerensuomessa itselleen tutummilla foneemeilla.

Postin superstraattiteoriaa on kuitenkin kritisoinut Kallio (1999: 96–97), joka havaitsee monta epäkohtaa äännehistorian ja kielten välisten äännevastaavuuksien yhteydessä. Silti Postin germaanisen superstraattiteorian merkittävin anti kielikontaktin tutkimusalalle on sen epäsuora vihjaus, että kielellisten evidenssien mukaan itämerensuomalaisten ja germaanien varhaisimmat kontaktit pitäisi ajoittaa germanistiikan puolella jopa esigermaaniseen vaiheeseen. Samoin Kallio vertaa Itämeren kontaktialuetta Isoon-Britanniaan ja kuvailee samankaltaisia sosiolingvistisiä

ja yhteiskunnallisia tilanteita, joissa saapuvat valloittajat – tässä siis germaanit ja baltit Itämeren alueilla sekä ranskalaiset Englannissa – omaksuvat paikallisen kielen eli vastaavasti itämerensuomen ja englannin. Assimiloiduttuaan täydellisesti paikalliseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin, he luopuivat omasta kielestään.

Mielenkiintoista on se, että itämerensuomalaiset ja englantilaiset taas eivät oppineetkaan germaania, balttia tai ranskaa, vaan ovat aina puhuneet omaa kieltään, johon on saatu vaikutteita tulokaskansojen käyttämästä varieteetista. Toisin sanoen Kallio puolustaa sitä väitettä, että nykyiset itämerensuomalaisten kielten ja englannin murteiden puhujat ovat geneettisesti osittain vastaavasti germaanien sekä balttien ja ranskalaisten jälkeläisiä. Ja nämähän esimerkkitapaukset istuvat hyvin superstraatin skenaarioon. Astevaihtelun tai ylipäättään geminaatan esiintymisestä saamelaisissa, ims. ja germaanisissa kielissä pohtii myös Schrijver (2007), joka varovaisesti ehdottaa sen alkuperän juontuvan johonkin tuntemattomaan eurooppalaiseen ”geminaatalliseen substraattikieleen”.

Vostrikov (1990: 3–15) korostaa, että suomalais-ugrilainen substraatti ei yleensä koske venäjän kirjakieltä vaan venäjän kansankieliä. Neljä straaattityyppiä ja niiden suhteita kielikontaktin kehityksessä Vostrikov kuvaa binaarisessa kaavassa, jossa yksi tyyppi erottuu muista asteittain erilaisten tekijöiden yhteydessä. Ensimmäinen tekijä on epäsuora kulttuurinen kirjallinen vaikutus korkeammasta kommunikaatiopiiristä mm. uskonnon, hallinnon, tieteen ja kaunokirjallisuuden yhteydessä. Tällainen ominaisuus erottaa siis perstraattikielen muista straaattityypeistä, joita Vostrikov kuvaa luonolliseksi kontaktitilanteiksi.

Toisessa asteessa puhutaan siitä, ovatko kontaktoivien kielten puhujat assimiloituneet toisen kielen yhteisöön. Jos niin ei ole tapahtunut, kyseessä on adstraatti, jossa kummankin kielen puhujat ylläpitävät kieltään ja kulttuuriaan. Kolmas aste, jossa esiintyy kielellinen ja kulttuurinen assimilaatio, koskee uutta kieltä, jonka natiiveiksi jommankumman kielen puhujat ovat vaihtaneet ja lakanneet käyttämästä vanhaa kieltään. Mikäli kielenvaihdon kohde on alueen tulokaskansan kieli, kyseessä on substraatti. Toisaalta jos tulokaskansa on luopunut kielestään ja siirtynyt puhumaan vain alueen alkuperäisen(mmä)n kansan kieltä, kysymykseen tulee tällöin superstraatti.

Sergej Myznikov (2003) kuvaa Luoteis-Venäjän alueilla esiintynyttä substraatti-ilmiötä kolmella tasolla. Ensimmäisellä tasolla puhutaan *täydellisestä substraatista* (ven. *действительный / полный субстрат*), jossa substraattikieli ja sen puhujat ovat täydellisesti sekä kielellisesti että kulttuurisesti sulautuneet valtakulttuurin osaan. Myznikovin esimerkki on venäläisessä kronikassa mainittu itämerensuomalainen kansa ja kieli, merjalaiset, joiden olemassaolosta ei ole jäänyt mitään sen enempää todistetta kuin substraattipaikannimiä Keski-Venäjän alueilla. Toinen tyyppi on ns. *epätäydellinen substraatti* (ven. *неполный субстрат*), jota esiintyy laajalti Luoteis-Venäjän alueilla. Tästä substraattityypistä on mahdollista saada edelleen materiaalia elävistä kielistä, koska substraattikieltä ei ole vielä täysin lakattu käyttämästä. Nämä kaksi ensimmäistä tyyppiä on esittänyt jo aiemmin myös Tkačenko (1989: 25), jonka luokittelu ei kiinnitä erityistä huomiota kuitenkaan seuraavaan kolmanteen tyyppiin, joka on adstraatti.

Adstraatissa siis molemmat kielet ovat edelleen enemmän tai vähemmän tasapuolisesti prestiisin hierarkkisessa ja intensiivisessä vuorovaikutuksessa. Tällainen ilmiö on havaittavissa yleensä sellaisilla suppeilla asutusalueilla, joissa on juuri hiljattain tapahtunut enemmistökulttuuriin sulautuminen eli ns. venäläistyminen. Tämän työn skenaario sijoittuu Myznikovin kaavan mukaan siis toiseen tyyppiin eli epätäydelliseen substraattiin, koska on tietoja, että osa vepsäläisistä on vaihtanut äidinkieltänsä venäjään, mutta vepsän kielen käyttö ei ole vielä täysin hävinnyt alueelta.

Myznikovin (2003: 33–39) tutkimuksesta käy ilmi, että Luoteis-Venäjän alueilla esiintyvät substraatit eivät ole kaikki täysin samanlaisia, koska kuhunkin niistä vaikuttavat mm. maantieteelliset ja ajalliset tekijät. Esimerkiksi Myznikovin kuvaamat vanhimmat kerrostumat alueellisissa venäjän varieteeteissa ovat yleinen suomalais-ugrilainen, yhteisbalttilainen ja skandinaavinen substraatti. Toisen kerrostuman voidaan ajatella olevan kantapermiläinen, kantasaamelainen ja kantasuomalainen substraatti, joista viimeksi mainitusta on tullut myöhemmin karjalainen, vepsäläinen ja vatjavirolainen substraatti. Tässä tutkielmassa kyseessä on juuri vepsäläinen substraatti, joka on näillä näkymin hyvin uusi, hiljattain tapahtunut kielellinen ja kulttuurillinen kerrostuminen.

Substraattiteoria kuuluu tässä työssä keskeisimpiin teoreettisiin osa-alueisiin. Esitettyjen teorioiden valossa pystyn ymmärtämään, minkälaista substraatti- tai adstraattityyppiä käsittelen nyt käyttämäni aineiston yhteydessä. Lisäksi näiden teorioiden pohjalta pystyn tekemään arviontia, kuinka todennäköisesti tutkittava rakenne eli POST.DEM voi olla substraattipiirre.

2.3 Morfosyntaksi areaalisessa kontekstissa

2.3.1 Kieliliitto, konvergenssi ja kielen kompleksisuus

Haarmannin (1977) mukaan areaalipiirteiden tutkimus liittyy yleensä kieliliiton eli Sprachbundin tutkimukseen. Termin *Sprachbund* esittelivät ensimmäisinä vuonna 1928 Prahan strukturalismin koulukuntalaiset, kuten N. S. Trubetzkoy ja R. Jakobson. Keskeisin ajatus on tarkastella, mitkä ovat kielialueella puhuttujen kielten kantakielistä periytyneitä piirteitä ja mitkä ovat kielialueen yhteisiä innovatiivisia areaalipiirteitä. Haarmann antaa artikkelissaan esimerkkejä kieliliitoista ja areaalipiirteistä, jotka liittyvät sugr. kieliin. Laajin Sprachbund on Euraasia, johon kuuluu Haarmannin mukaan turkkilaisia ja melkein kaikkia uralilaisia kieliä paitsi läntisiä itämeren-suomalaisia ja saamelaisia kieliä. Ainoa yhteinen areaalipiirre tässä yhteydessä koskee siis monotoonisuutta eli näissä kielissä ei ole toonijärjestelmää. Haarmannin kuvauksessa pienempiä kieliliittoja ovat:

1. **Tonava**, johon osallistuvat unkari, saksa, tšekki ja slovakki
2. **Itämeri**, johon kuuluvat liivi, viro, vatja ja latvia
3. **Volga-Kama**, johon osallistuvat permiläiset kielet, čuvassi, tataari ja baškiiri.

Näistä kieliliitoista kahdessa eli Tonavan ja Volga-Kaman kieliliitoissa esiintyy artikkelin käyttöä areaalipiirteinä, vaikka Haarmann itse ei myönnä artikkelin olevan areaalipiirre Tonavan alueilla (luvussa 4.1.2 keskustelen lisää tästä, miksi Haarmann ei välttämättä ole oikeassa). Tonavan kielialueella siis artikkelina käytetään DEM:in kantaista prepositiivista artikkelia (unk. *a/az*, saks. *der/die/das* ja tšek., slvk. *ten/ta/to*), kun taas Volga-Kaman alueilla käytetään yksikön kolmannen persoonan omistusliitettä.

Nichols (1992) käsittelee kieliä populaatioina. Hänen mukaansa historiallisen kielitieteen menetelmän lisäksi on otettava huomioon myös maantieteellisiä seikkoja, jotka ovat synnyttäneet kielellisen diversiteetin ja vaikuttaneet ihmisten muuttoliikkeisiin ja kontakteihin. Esimerkiksi ns. vanhassa maailmassa – Afrikassa ja Euraasiassa – asukkaiden geneettinen tiheys on pienempi kuin vaikkapa rannikon alueille ulottuneessa uudessa maailmassa, esim. Polynesiassa. Piirteet, joiden kehitys perustuu maantieteelliseen jakaumaan, ovat geneettisesti vakaa ja alueellisesti johdonmukainen. Kielikunnan sisällä taas perifeerisillä alueilla puhutuissa kielissä on tapana esiintyä kielikunnan ydinalueelta katsottuna enemmän rakenteellista divergenssiä johtuen niiden kontakteista kielikunnan ulkopuolisiin ”typologisesti eksoottisempiin kieliin”, jotka ovat vieneet kontaktoivat kielet kauemmas sukukielistään mm. lainautumisen, stratifikoitumisen tai sekakielen syntymekanismin kautta (Nichols 1998: 230).

Nicholsin (1998) teesi areaalikielitieteestä on mm. se, että kielipiirteitä on kahdenlaisia: 1) konservatiivisia ja 2) helposti muuttuvia naapurikielten paineen alla. Jälkimmäisen ryhmän yhteydessä odotettavissa on rakenteellinen konvergenssi, jonka ajatellaan lisäävän yleensä kompleksisuutta kontaktoiviin kieliin. Tämä ei kuitenkaan oikeuta väittämään, mikä yksi kieli on kompleksisempi kuin toinen, vaan asia on aina suhteellinen kontaktoivien kielten lähtökohtaiseen kompleksisuuteen.

Bakker ja Matras (2013: 6–7) esittelivät McWhorterin (1998, 2001, 2005) Nicholsille asettaman vastaväitteen, että kielirakenteet eivät rakenteellisessa konvergenssissa kompleksisoidu vaan yksinkertaistuvat. Hänen perustanaan on sellainen kehitystendenssi, jossa kontaktoivilla kielillä on tapana menettää mm. monimutkaista morfologista nominin johtamista, taivutusta ja prosodiaa. Yksinkertaistumisen motivaatio johtuu siitä syystä, että minimaalisellakin kompleksisuudella kielet pystyvät jo riittävän hyvin palvelemaan puhujiensa kommunikaatiotarpeita tehokkaammin tällaisella analyttisemmalla typologialla. Tähän suhtautuu kuitenkin kriittisesti esim. A. Bartens (2013: 80), joka siteeraa Abohin (2011) kyseenalaistavaa ajatusta, että toistaiseksi ei ole vielä tehty sellaista tutkimusta, joka väittäisi yksinkertaistuneen kreolin puhujilla olevan vähemmän kognitiivisesti prosessoitu ajattelukyky.

Muysken (2008: 3–9) määrittelee termiä *kieliliitto* eli *Sprachbund* kuuden pääkriteerin perusteella. Ensimmäinen seikka on maantieteellinen alue, mutta Muysken

korostaa myös sitä, että maantieteellisesti kaukana oleva kieli, joka on sosiaalisesti vaikutusvaltaisempi, voi vaikuttaa kaukaisemmalla alueella puhuttuihin kieliin, mikä nähtiin jo aiemmin luvussa 2.2.1 perstraatti-käsitteen yhteydessä. Toinen kieliliitolle ominainen asia on kielten määrä, jonka kuuluu olla vähintään kolme kieltä. Mutta tämä kriteeri ei ole suoranaisesti tiukka ja vaihtelee eri maailman osista riippuen, sillä on olemassa myös sellaisia kahden kielen sisältäviä kieliliittoja, joissa kielipari konvergoi lähestymällä toisiaan. Kolmas tekijä koskee kontaktikielten yhteisiä piirteitä, joiden hierarkia helpommista harvinaisempiin lainautumispiirteisiin näyttää seuraavanlaiselta:

sanasto < äänteet < kieliopilliset mallit < sanajärjestys < merkityksen erottaminen

Tästä skaalasta nähdään mm. se, että areaalikielitieteessä tutkijat eivät ole kiinnostuneimpia sanastosta vaan nimenomaan kieliopillisemmista kategorioista. Neljäs kriteeri on kielten välinen kontakti, joka on todettava olemassa olevaksi tietyillä ajanjaksoilla. Tähän liittyy olennaisesti myös tieto kieliyhteisön kaksi- tai monikielisyiden vahvuusasteikosta, kuinka voimakkaana se esiintyy kontaktin aikana. Viides tekijä liittyy kysymykseen, onko tietyn kielipiirteen konvergenssi useammissa kielissä vain sattumaa. Tässä yhteydessä keskustellaan myös piirteen tunnusmerkkisyydestä kielessä, sillä mitä tunnusmerkkisempi tutkittava piirre on, sitä todennäköisemmin se on lainautunut piirre (vrt. edellä esitettyyn piirteen luokitteluun konservatiivisuuden perusteella, Nicholsin 1992). Kuudenneksi tekijäksi Muysken lukee kysymyksen, onko tutkittava areaalipiirre peräisin yhteisestä lähteestä. Tyypillisesti kieliliitossa syntyy uusi piirre, jota usein ei löydy kontaktoivien kielten edeltävissä kielimuodoissa (vrt. seuraavaksi esitettävään areaalidiffusioteoriaan, Lindstedt 1999). Tämän työn tutkimuskonteksti vastaa hyvin kaikkiin Muyskenin määrittelemään kuuteen kriteeriin, joten tutkittavaa aluetta voidaan hyvin perustein kutsua ”Valkeajärven kieliliitoksi”.

Tätä työtä koskevaa aluetta eli Itämeren itäistä aluetta pitää kieliliittona ensimmäisenä Mathiassen (1985), joka luokittelee mukaan ims., balttilaisia ja itäslaavilaisia kieliä, erityisesti pohjoisvenäjän murteita. Mathiassenin aineistoon kuuluu seitsemän eri morfosyntaktista isoglossia, joiden perusteella hän katsoo Itämeren itäisen alueen muodostavan oman Sprachbundin.

Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli (2001: 624–629) käsittelevät kieliliittoa typologisesta lähtökohdasta. Heidän mielestään vähemmänkin yleisten typologisten

piirteiden sisältävät areaaliset isoglossit ovat erityisen kiinnostavia, koska niiden pohjalta voidaan rekonstruoida tehokkaasti alueen historiaa ja sociolingvistisiä tilanteita, erityisesti kun kyseistä isoglossialuetta pystyy hyvin perustein profiloimaan substraatti-alueeksi. Tällainen substraatti-isoglossialue syntyy ensisijaisesti historiallisesti ja/tai maantieteellisesti syrjäisillä alueilla, jollaiseksi voidaan lukea myös tämän työn alue eli Vologdan läntinen osa, Valkeajärven ympäristö, joka on suuremmasta makroalueesta mikrokontaktialue, jolle Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli ovat ehdottaneet nimeä *kontaktin superpositioalue* (eng. *contact superposition zone*). Heidän mielestään yksi ratkaiseva seikka on rakenteiden esiintymisfrekvenssi suhteissa muihin verrattavissa oleviin sukukieliin. Esimerkiksi he siteeraavat Tkačenkona (1979) tutkimusta sugr. ja itäslaavilaisten kielten yhteisestä sanastosta, jossa kävi ilmi, että sellaisia tapauksia esiintyy venäjässä peräti 56%, kun taas valkovenäjässä 8% ja ukrainassa 0,5%, mikä on hyvin vahva argumentti areaalisen vaikutuksen puolesta venäjässä.

2.3.2 Areaalipiirteiden tutkimuksen ongelmia

Meillet (1921: 26–27, 36–37) toteaa, että konvergenssi kielirakenteessa ei välttämättä todista kielten sukulaisuutta säännöllisten äännevasistien tavoin, vaan kyseessä voi hyvin todennäköisesti olla analogia. Näin ollen sillä perusteella ei voi lukea esim. armeniaa ja turkkia sekä sugr. ja turkkilaisia kieliä sukulaisiksi toisilleen pelkästään agglutinoivuuden perusteella.

Stolz (1991) pohtii areaalikielitieteen keskeistä ongelmaa, miten pystytään todistamaan areaalipiirre jonkin kieliryhmän tai kielikunnan (väli)kantakielestä periytyneeksi rakenteeksi, joka on kadonnut kontaktin myötä. Asiaa vaikeuttaa mm. sellainen asetelma, jossa rakenteen kehitys on typologisesti tavallinen ja kontaktista riippumaton (vrt. Saarikiven (2000) substraattipiirteiden todistamisen parametri luvussa 2.2.1). Lisäksi kun sellainen rakenteen katoaminen kielestä ei tapahdu ainoastaan tutkittavalla alueella vaan muuallakin kontaktialueen ulkopuolella, on vaikea löytää rakenteellisia todisteita ja argumentteja siitä, ovatko kontaktit todella kadottaneet niitä piirteitä. Tämänkin työn osalta en voi liian suurella varmuudella väittää, että POST.DEM on areaalipiirre, koska artikkelin kehitys on typologisesti yleinen ja vieläpä yleensä

DEM:ista kehittynyt. Lisäksi muuallakin venäjän keski- ja etelämurteissa on havaittavissa vastaava piirre, vaikka käyttöfrekvenssi on toki huomattavasti pienempi kuin pohjoismurteissa.

Aikhenvald ja Dixon (2001: 1–4) taas esittelevät viisi kysymystä koskien kielipiirteiden samankaltaisuuden tyyppejä, jotka koskevat mm. sitä, mihin kieliooppikategoriaan tutkittava piirre kuuluu ja miten se reaalistuu ilmaisussa. Areaalikielitieteessä pitää pohtia mm. sellaisia ilmiöitä, kuten onko ehdotettu areaalipiirre kontaktoivissa kielissä:

1. maailman kielten tasolla universaali eksakti ominaisuus vai abstraktimpi tendenssi
2. sattumalta samannäköinen useammassa kielissä
3. lainautunut jostakin lähteestä vai syntynyt diffuusion kautta eli kielet ovat lähestyneet toisiaan
4. genealogisesti periytynyt samasta kantamuodosta, kun kyseessä ovat samaan kielikuntaan ja/tai kielihaaraan kuuluvat kielet

Tämän työn kannalta Luoteis-Venäjän alueen POST.DEM on eksakti kielipiirre, joka rakennetaan samalla kieliaineksella; äänteelliseltä asultaan ne eivät muistuta toisiaan; hyvin todennäköisesti se on syntynyt areaalidiffuusion kautta, eikä edeltävistä kielimuodoista ei löydy täsmällisesti samanlaista piirrettä (vrt. POST.DEM pohjoisvenäjän nykymurteissa ja Muinais-Novgorodin slaavissa äänneasujen ja käyttökontekstien perusteella luvuissa 4.2–4.4).

Areaalipiirteen todistamisen yritys ei välttämättä onnistu aina tyydyttävällä tavalla. Curnow (2001: 422–425) pohtii mm. tutkimusaineiston luotettavuutta, josta ihanteellisin ja vähiten ongelmallinen skenaario olisi kielialue, jolla kielet A ja B käyttävät tietyssä funktiossa yhteistä kielipiirrettä. Areaalipiirteen hypoteesi vahvistuu helpoiten, jos A:n ja B:n sukukielissä ei esiinny vastaavaa piirrettä, jolloin piirre on hyvin suurella todennäköisyydellä areaalidiffuusiosta syntynyt. Näin ei asia valitettavasti aina ole areaalikielitieteellisissä tutkimuksissa, koska jokaiseen kielenmuutokseen tarvitaan tukevaa voimaa sekä itse kielen sisäisen ajautumisen tendenssistä että kielikontaktista, jotta muutos menisi kielijärjestelmässä läpi. Se, missä määrin ajautumisen ja kielikontaktin osuudet esiintyvät, vaihtelee tietysti eri kielialueiden kontekstien mukaan. Luoteis-Venäjän tapauksessa ajautumisen ja kielikontaktin osuudet näyttävät olevan puolikkaita, koska POST.DEM diskurssimerkintätapana on maailman

kielissä typologisesti melko yleinen kehitystendenssi ja niin ims. kuin itäslaavilaisissakin kielissä liitepartikkelin esiintymisen mahdollisuus on kauan ollut – ainakin Muinais-Novgorodin slaavista nykymurteisiin tapahtuneen kehityksen perusteella – auki uusiin kehittymässä oleviin enkliittisiin elementteihin.

Kaikin puolin edellä mainitut kriteerit, jotka Stolz (1991), Aikhenvald ja Dixon (2001) sekä Curnow (2001) ovat esittäneet, muistuttavat paljoltikin Saarikiven (2000) esittämiä kriteerejä, joilla arvioidaan substraattipiirteiden todennäköisyyttä. Tämä onkin osoitus siitä, että metodologisella tasolla substraatin tutkimus ei poikkea paljonkaan areaalikielitieteen tutkimuksesta. Areaalisessa tutkimuksessa tosiaan saatetaan tarvita etno- ja kielihistoriallisia tietoja laajemmalta alueelta kuin substraatin yhteydessä, johon riittävät tiedot suppeamman tutkittavan alueen ja sen naapurialueiden asukkaiden historiasta.

Lindstedt (1999) valaisee areaaliselle kielitieteelle Balkanin kieliliiton kautta sellaista ajatusta, että morfosyntaksin lainautumisessa ei välttämättä tarvitse olla lainkaan lähdekieltä, toisin kuin Weinreichin (1974) selitysmalli antaa ymmärtää (ks. luku 4.1). Sen sijaan kaikki kontaktoivat kielet voivat olla yhtäaikaan replikakieliä, jotka ovat rakenteellisesti lähestyneet toisiaan. Tätä areaalista diffuusiota on ajanut siis alueen asukkaiden monikielisyys, jossa he korostavat identiteettiään pitämällä tiukasti kiinni oman etnisen tai uskonnollisen ryhmänsä pääkielen sanastosta, mutta eivät kuitenkaan pysty väistämään voimakasta rakenteellista interferenssiä toisista osaamistaan kielistä. Tätä ajatusta vahvistaa vielä se, että rakenteellinen konvergenssi koskee yleensä sellaisia piirteitä, jotka ovat harvinaisia kielensisäisessä ajautumisessa (eng. *drift*). Kyseiset rakenteet ovat tyypillisesti analyyttisiä, koska analyyttisyydellä monien kielten puhujat pystyvät tasoittamaan ristiriitaisia ja monimutkaisia synteettisiä rakennemalleja, jotka enemmän tai vähemmän vaihtelevat eri kontaktoivissa kielissä.

Tätä ilmiötä Romaine (1988: 80–81) kuvaa termillä *resyntaktifikaatio* (eng. *resyntactification*), joka ei kuitenkaan tarkoita Balkanin kieliliiton yhteydessä sitä, että kieli A on omaksunut kielen B rakenteelliset mallit, vaan kaikki kontakteissa olevat kielet A, B, C, D, jne. lähestyvät toisiaan niin, että yhteiset rakenteet vastaavat toisia kieliä säännöllisesti ja melkein täydellisesti eli lähestyvät ns. *kielten välistä suoraan käännettävyyttä* (eng. *intertranslatability*). Toisin sanoen tämä onkin juuri syntaktinen

vastine, josta aiemmin luvussa 2.1 Fox (2007) väittää, ettei sellaista ole säännöllisten äännevastaineiden tavoin olemassa.

Janhunenkin (2007) käsittelee areaalidiffuusiota uralilaisten, indoeurooppalaisten ja typologisesti altailaisten kielten yhteydessä niiden sukulaisuusteorian kumoamisen pyrkimyksessä, mikä muistuttaakin aiemmin esitettyä Meilletin (1921) ajatusta rakenteellisesta analogiasta. Vertaamalla toisiinsa uralilaista ja indoeurooppalaista kantakielen rekonstruktiota Janhunen ei ole oikein vakuuttunut niiden genealogisesta suhteesta, koska typologisesta näkökulmasta meillä on kaksi aivan erilaista järjestelmää: agglutinoiva urali vs. flekteeraava indoeurooppa. Oletuksena on, että esikantaurali kuuluisi itäiseen altailaiseen ryhmään, jossa dominoi agglutinoiva typologinen tyyppi, kun taas esikantaindoeurooppa voisi sijoittua Euroopan ja Länsi-Aasian flekteeraavuusryhmään. Näiden kielten välillä on syntynyt kuitenkin myöhemmin rakenteellinen konvergenssi kielikontaktien kautta muuttoliikkeiden ja kansainvälisen kohtaamisen seurauksena (ks. myös Janhunen 1998: 197–198). Janhunen korostaa erityisesti kontaktien intensiivisyyttä Itämeren kielialueella, jossa konvergenssi on hyvin voimakas mm. venäjän, latvian ja ims. kielten välillä, jotka ovat omaksuneet runsaan määrän rakenteellisia piirteitä toisistaan (ks. myös Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli 2001). Tämän näkemyksen mukaan Itämeren kielialueen kontaktityyppi on tietysti kaksisuuntainen eli adstraatti, jollaiseksi profiloidaan myös tämän työn Luoteis-Venäjän alue (vrt. esittämäni johtopäätös Luoteis-Venäjän alueen adstraatin kontaktityypistä substraattiteorian kontekstissa luvussa 2.2).

Areaalikielitieteellinen näkökulma toimii tässä työssä tukena substraattiteorian taustana. Se toimii nimenomaan varoituksena siitä, että substraattipiirre voi olla myös areaalipiirre, ja sen todistaminen vaatii laajan kielialueen kattavaa menetelmää, joka löytyy juuri arealikielitieteen puolelta. Lisäksi areaalidiffuusioteoria avaa myös näkökulmaa sellaiseen mahdollisuukseen, että rakenteellisen konvergenssin alku ei välttämättä ole missään yhdessä kielessä vaan kaikki kieliliiton jäsenkielet voivat kehittää sitä yhdessä toisiaan vahvistavana voimana.

2.4 Morfosyntaksi sosiolingvistiksestä ja variationistisesta näkökulmasta

2.4.1 Kieli ihmisten välisen kommunikoinnin resurssina

Sosiolingvistiksessä kehityksessä käsitettä *kieli* tulkitaan perinteisestä kielitieteestä poikkeavalla tavalla. Esimerkiksi sosiosemiotiikan näkökulmasta Halliday (1990: 190–192) pitää kieltä sosiaalisena järjestelmänä, joka rakentuu sen sisäiseen variaatioon ja on syntynyt nimenomaan variaation laajenemisen lopputuloksena. *Murre* taas on vain kokoonpano kielen varianteista, joilla on vahva tendenssi esiintyä tietyssä murreksenaariossa. Näin ollen Halliday on sitä mieltä, että murteellisen variaation muodostumiseen ei vaikuta paljoakaan sosiaalinen rakenne vaan pääosin tavallinen kielensisäinen kehitys. Sen sijaan sosiaalinen järjestelmä tuottaa yksittäisen puhujan murteen tapaista variaatiota, jonka käyttö ja vaihtelu perustuu sosiaaliseen olosuhteeseen, siihen kenen kanssa hän kommunikoi.

Toimiessaan sosiaalisena järjestelmänä kieli ei ole säännöstöstä tehty rakenne, vaan *resurssi*. Tämän näkemyksen on esittänyt jälleen Halliday (1990: 191–192), joka muistuttaa lingvistejä siitä faktasta, että ”ihmiset puhuvat toistensa kanssa”, joten kielen toimintamekanismi on aina kaksisuuntainen. Tutkijoiden pitäisi siis tutkia sitä, mitä ihmiset puhuvat tosielämässä, eikä sitä, mitä puhujat luulevat sanovansa tai heidän pitäisi sanoa. Sosiaalisessa todellisuudessa siis jokaisella puhujalla on oma kieliresurssinsa, jonka pohjalta he tekevät valintansa.

Samanlaisesta sosiosemiotiikan lähtökohdasta myös Agha (2007: 7–8) katsoo, että perinteisesti syntaksiin orientoituneet lingvistit eivät tutki varsinaisesti kieltä järjestelmänä vaan pelkästään kielelle rakennettuja sääntöjä ja rajoituksia. Aghan näkemyksen mukaan nämä kielen piirteet ovat vain fragmentteja kielijärjestelmästä, jonka oivallus ja käyttö erilaisissa konteksteissa kiinnostavat juuri sosiolingvistejä. Kielen säännöstön ja rajoitusten tutkiminen ei tuota mitään tietoa tutkittavasta kielestä ja kulttuurista sekä sen jäsenien välisistä sosiaalisista suhteista, sillä se keskittyy vain tiettyyn sosiaalisesti paikannettuun kielirekisteriin, useimmiten nimellä ”standardikieli”. Jälleen tämä korostaa sosiolingvistiikan suuntausta, jossa kielen säännöstöllä ja rajoituksilla ei ole suurta merkitystä, vaan ainoastaan kielen ymmärrys ja käyttö sen sijaan merkitsevät.

Aghan tapaisen ajatuksen on itse asiassa esittänyt jo aiemmin Meillet (1967: 20–24, 134–133), jonka mukaan esim. jo antiikin Rooman ajalta kaikille (koulunkäyneille) ihmisille opetettiin koulussa vain yhdenlaista latinan kielen säännöstöä eli kielioppia, mutta käytännössä eiväthän kaikki ihmiset käyneet koulua, eivätkä edes koulutetut ihmiset puhuneet normitettua latinaa, vaan nimenomaan omia atestoimattomia varianttejaan, joista on tullut romaanisia nykykieliä. Atestoimattomuuden takia kielentutkijalle on monesti haasteellista tietää kehityksen välivaiheita, koska saatavilla olevat kirjalliset lähteet ovat yleensä vain puristisesti kirjoitettua latinaa. Sama asia jatkuu edelleenkin aina nykypäivään saakka etenkin monikulttuurisissa ja monietnisisissä maissa kuten Ranskassa, Venäjällä ja Yhdysvalloissa.

Samanlaista ajattelutapaa Blommaert (2010: 23–24) on kehittänyt vielä eteenpäin ja luonut sellaisen teorian, joka perustuu puhujayhteisön *puutteelliseen monikielisyyteen* (eng. *truncated multilingualism*). Tällä käsitteellä hän tarkoittaa yksittäisen kielenpuhujan johonkin tarkoitukseen erikoistunutta mutta epätasaisesti tai vain osittain kehittyntä kieliresurssia, josta muodostuu kullekin kielenpuhujalle oma kielirepertuaari. Blommaert siis väittää, ettei ihminen tule koskaan osaamaan ”kaikkea” yhdestäkään kielestä – mukaan lukien äidinkieltä – vaan ainoastaan tiettyjä palasia kielestä. Tällaista puutteellista kielirepertuaaria voidaan ymmärtää mm. kunkin puhujan taustan ja asuinpaikkojen perusteella. Toisin sanoen liikkueessa paikasta toiseen ihminen kantaa mukanaan kielensä, jonka repertuaariin vaikuttaa koko ajan ympäröivä yhteiskunta.

Bakker ja Matras (2013: 4–9) korostavat kontaktikielten, erityisesti pidginin perustamissukupolven (eng. *founder generation*) puhujien kielirepertuaaria, jossa he rajoitettujen resurssiensa takia joutuvat oppimaan uutta kieltä replikoimalla vanhan kielen rakenteita, mikä aiheuttaa mm. epätäydellisen kielen omaksumisen. (Vrt. morfosyntaksin lainautumisen mekanismi luvussa 2.1 ja substraatin syntymekanismi luvussa 2.2.) Tällainen Blommaertin tapainen puutteellinen resurssi johtuu sellaisesta kielenkäytön syystä ja diskurssistrategiasta, missä puhujien monikielisyys ei kata kaikkia kommunikaatiotilanteita vaan palvelee minimaalisesti vain tiettyjä kommunikaatiotarpeita erilaisissa konteksteissa ja vuorovaikutuksissa. Esimerkiksi omasta kielivalikoimastaan puhuja saattaa tai joutuu profiloimaan yhden kielen

kotikieleksi, toisen kyläyhteisökieleksi ja kolmannen työpaikkakieleksi. Tällainen monikielinen repertuaari aiheuttaa yleensä koodinvaihdon kautta kielirakenteiden lainaamista toiseen kieleen, mikä voi olla vielä hyvin sekalaista ja epäjärjestelmällistä. Tästä puhutaan joskus myös *sekakielenä*, ja sitä käsittelen tarkemmin seuraavassa luvussa 2.4.2. Mutta heti kun tämä koodinvaihto alkaa vakiintua jonkinlaiseksi säännölliseksi koodinvaihdoksi eli uudeksi kielijärjestelmäksi, syntyy uusi kieli, jota pidetään pidginkielenä, ja josta pystyy helposti rekonstruoimaan, mitä lähdekieltä mihinkin kommunikaatiotarpeeseen perustajasukupolvi aikoinaan käytti. Kun pidgin alkaa toimia ensisijaisena kommunikaatiokielenä perustajasukupolven jälkeläisille, silloin pidginistä tulee näiden jälkeläisten äidinkieli, jota pidetään kreolina (vrt. Ellis 1984 seuraavassa luvussa 2.4.2).

2.4.2 Koodinvaihto ja sekakieli

Ellis (1984: 87–88) siteeraa Uren (1974) tutkimusta, joka esittelee käsitteen *sekapuhe* (eng. *mixed speech*) eräänläisenä kielen muotoutumisena, jossa useampien kielten ainekset vaihtuvat koko ajan puheessa. Ellis väittää, että joissakin paikoissa kuten Ghanassa juuri tällainen paikallisten kielten ja englannin sekapuhe tai ns. *interlingua* kuuluu kieliyhteisön jäsenien tavalliseen ”alkuperäiseen” rekisteriin. Tämä mekanismin on synnyttänyt esim. Karibianmeren alueen *kreolikieliä*, joissa puhujien rekisteriin kuuluu yläkielistä (eng. *upper language*) eli englannista ja ranskasta otettuja resursseja, jotka on järjestelty uudelleen kreolin puhujien alkukielten logiikalla. Itse asiassahan kreoli on vain sen yläkielen eräänlainen rekisteri, joka on syntynyt sen jälkeen, kun edeltävän vaiheen eli *pidginkielen* monikielisyyden skenaario on horjunut. (Ellis 1984: 96–97.)

Monikielistä keskustelutilannetta Peter Auer (1998b) kuvaa kolmella eri asteella:

1. koodinvaihto (eng. *code-switching*)
2. koodin sekoittaminen (eng. *code-mixing*)
3. sekakieli (eng. *fused lect*)

Nämä kaikki ilmiöt liittyvät keskustelijoiden kieliresursseihin eli koodeihin, jotka eivät välttämättä rajoitu ainoastaan kieliin, koska useinkin on kysymys koodeista, jotka ovat kielen murteita.

Koodinvaihto on yleinen ilmiö ihmisten välisessä puhetilanteessa, jossa puhuja suosii omaa toista kieltään tietyssä ajallisessa ja sisällöllisessä kontekstissa. Tämä preferenssi katoaa, kun puhuja haluaa vaihtaa aiemmassa kontekstissa käyttämänsä kielimuodon eli koodin. Puheessa useammat koodit eivät kuitenkaan sekoitu, koska puhuja käyttää aina yhtä kieltä kerrallaan yhdessä fraasissa. Koodin vaihtaminen osoittaa myös puhujalle vierasta sisältöä, joka on tulossa esille seuraavassa lausumassa koodin vaihdettua. Koodinvaihto voi olla sekä yksittäisen puhujan tai koko keskustelupiirin tyylillinen tai retorinen keskusteluväline, joka ilmenee kielenkäytössä yleensä vain prosodisella tasolla ja syntaksin tasolla lauseen jommassakummassa päässä. Koodinvaihto ei yleensä vaadi toisen koodin hyvää hallintaa, koska vähemmälläkin osaamisella pystyy tuottamaan keskustelutilanteessa koodin vaihtamista. (Auer 1998b: 2–5.)

Koodinvaihtoon verrattuna koodin sekoittaminen vaatii suhteellisen hyvää toisen koodin hallintaa, erityisesti sellaisessa tilanteessa, jossa toinen koodi korvaa kokonaan omalla koodilla rakennetun fraasin, eikä toimi ainoastaan fraasin lisäyksenä. Lisäksi koodin sekoittamisessa ei ole enää preferenssiä vain yhdelle kielelle, koska puhujat käyttävät puhetilanteessa samanaikaisesti kieliresursseja useammasta koodista. Koodinvaihdon ja koodin sekoittamisen suhteessa on jonkinlainen hierarkia, joka on yksisuuntainen, koska koodin sekoittamisesta tuskin voisi kehittyä koodinvaihtoa. Koodin sekoittaminen ei yleensä tapahdu leksikaalisella tasolla vaan suuremmassa lauseen yksikössä, toisin sanoen fraasin tasolla. Kieliopin valinnan vaikutus lausuman rakenteeseen on vaihteleva, mutta se ei kuitenkaan ala vielä sekoittua kielten kesken. (Auer 1998b: 5–13.)

Sarhimaa (1999: 127–130) kuvaa koodinvaihtoa ja koodin sekoittamista kieliopin integroitumisen näkökulmasta, jolla pystyy erottamaan koodinvaihdon lainautumisesta. Koodinvaihdossa nimittäin vieraan kielen piirteiden esiintyminen tapahtuu vain puheen tasolla, kun taas lainautumisessa kieliopin tasolla. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että koodinvaihdossa puhujat käyttävät vieraan kielen piirteitä vain

satunnaisesti, ilman sääntöjä. Lainautumisessa taas vieraan kielen piirteiden käyttö on saanut jonkinlaiset säännöt ja käyttökontekstit, missä niitä käytetään. Lainautumisen yhteydessä vieraan kielen piirteet ovat päässeet osaksi oman kielen järjestelmää niin fonologiassa, morfologiassa kuin syntaksissakin.

Esimerkki kehityksestä koodinvaihdosta koodin sekoittamiseen löytyy mm. udmurtin ja venäjän koodinvaihdosta, joka Kaysinan (2014) mukaan on kehittynyt nykyisin yhä enemmän koodin sekoittamiseksi, erityisesti diskurssisanojen valinnan yhteydessä. Kaysina selittää, että tämä johtuu pitkälti kognitiivisesta syystä, nimittäin että venäjä on nykyisille udmurtin puhujille – Matrasin (2000: 520–521) *fuusio*-teoriaan liittyvää termiä lainaten – *pragmaattisesti dominoiva kieli* (eng. *pragmatically dominant language*), josta udmurtin puhujat automaattisesti ja huomaamattaan pyrkivät hakemaan kieliresursseja erilaisiin ilmaisuihin. Kaysinan aineiston perusteella venäjästä otetaan helpommin resursseja, kun kyseessä on rinnastuskonjunktioita.

Sekakieli taas voi olla ulkomuodoltaan hyvin samannäköinen kuin koodin sekoittaminen, vaikka hierarkiassa on epätodennäköistä, että sekakielestä kehittyisi koodin sekoittamista. Niiden välinen ero on mm. se, että sekakielessä toisen koodin käyttö on monesti pakollinen tietyissä kielen rakenteissa, koska sellaisia ilmaisuja puuttuu toisesta koodista. Joskus käy jopa niin, että molemmista koodeista puuttuu kokonaan tiettyjä ilmaisuja, joten näiden kielten puhujat ovat yhdessä kehittäneet täysin uudet rakenteet palvelemaan heidän monikielistä keskusteluaan. Sekakielen puhujien ei siis tarvitse olla sujuvia kummassakaan kielessä, koska kumpikin kieli on aina valmis antamaan tarvittavia kieliresursseja erilaisten rakenteiden tuottamiseen. (Auer 1998b: 13–21.)

Sekakielessä tavataan usein lisääviä diskurssisanoja, jotka ovat peräisin eri koodista kuin juuri sillä hetkellä käytetystä. Auer (1998b: 18) pohtii, missä määrin tällaisia sanoja voidaan pitää kieliopillistuneina. Ensimmäinen kysymys koskee sanavalintaa, jossa voi olla useampia kilpailevia sanoja eri kontaktoivista kielistä tai ainoastaan jokin tietty sana tietystä kielestä. Jos kyseessä on useampien ehdokassanojen valinta, toinen kysymys on, kuinka vaihtelevaa sanavalinta on. Toisin sanoen kuinka paljon puhujien sanavalinta vaihtelee keskustelutilanteessa. Viimeinen kysymys liittyy merkityseroon, joka voi syntyä eri sanojen käytössä. Toisin sanoen jos ero on olemassa,

kuinka paljon niiden merkitys eroaa toisistaan. Tätä mallia tulen soveltamaan luvussa 5.1.5 tämän työn nykykielten aineistossa.

Sekakielen yhteydessä Sarhimaa (1999: 146–148) tarkastelee, miten yksikielisestä kielimuodosta on tullut sekakieli koodin vaihdon kautta. Auerin (1998a) mallia seuraamalla Sarhimaa jakaa kehityksen viiteen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa esiintyy koodinvaihtoa, joka on vain diskurssiin sidonnaista. Toisessa vaiheessa koodinvaihtoa tapahtuu useammin lauseen sisällä kuin lisäyksenä, vaikka keskustelussa käytetty kieli pysyykin järjestelmältään edelleen samanlaisena. Kolmannessa vaiheessa käynnistyy jo kieliopillistuminen, jossa diskurssiin sidonnainen funktio on heikentynyt. Tämä on kehityksen keskipiste, johon asti oma kieli pysyy vielä entisenä. Neljännessä vaiheessa oman kielen resursseja aletaan korvata vieraan kielen vastineilla. Viimeisessä vaiheessa kieliopillistumisen prosessi on saatettu loppuun, kun vieraasta kielestä otetut resurssit alkavat esiintyä kieliopillisissa funktioissa, jotka ovat vakiintuneet osaan oman kielen käyttökonteksteja, joissa ei tällöin ole enää mahdollista käyttää entistä oman kielen resursssia.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että näiden Auerin erottaman kolmen vaiheen suhteet kielioppiin ovat eriasteisia. Koodinvaihto tapahtuu yleensä vain pragmaattisella tasolla. Kieliopillisuutta kohti siirrytään, kun kielikontaktin tilanne on muuttunut intensiivisemmaksi koodin sekoittamisen väylällä. Täysin kielioppiin liittyvä monikielinen tilanne tapahtuu voimakkaimmillaan siis sekakielen vaiheessa.

2.4.3 Kielikontakti sosiolingvistisessä ja variationistisessa yhteydessä

Kielikontakti on olennainen osa sosiolingvistiikkaa. Yleensä tutkimus ei keskity kirjakielten vertailuun vaan vuorovaikutuksessa oleviin kielivariantteihin. Niinpä variationistinenkin ajattelutapa kuuluu tämäntyyppiseen sosiolingvistiseen tutkimukseen. Halliday (1990: 190) samoin kuin Milroy ja Gordon (2003: 190) katsovat, että tämä tietysti poikkeaa formaalisesta kielitieteestä, jossa tutkijat eivät hyväksy ajatusta, että kielen muutoksen lähtökohtana on variaatio. Mieluummin he pitävät muutoksen lähteenä vain valikoituja piirteitä, joita (nyky)kielten natiivipuhujien intuitio vahvistaa. Sosiolingvistit taas ottavat huomioon kaikki saatavilla olevat variantit ilman pyrkimystä

sovittaa niitä tietyihin kieliopillisiin kategorioihin (Labov 1975: 56). Kuitenkin Wilson ja Henry (1998) varoittavat siitä, ettei variaatiota korostavaa rakenteellista divergenssiä ei kannata heti ylitulkita murrepiirteiksi.

Tällä periaateella viime aikoina on yhä enemmän tehty ei-standardisoiduista kielimuodoista tutkimuksia, joissa käsityksemme kielten välisestä rakenteellisesta konvergenssista on täysin muuttunut. Nimittäin kyse ei ole enää *matalatasoisesta variaatiosta* (eng. *low-level variation*), vaan samaa *perustana olevaa kielioppia* (eng. *underlying grammar*) voivat vastata useammatkin täysin erilaiset kieliopilliset kategoriat (Milroy ja Gordon 2003: 191–192). Tästä huomautuksesta esim. Harris (1984) antaa esimerkin standardi-englannin ja Irlannin englannin verbijärjestelmästä, jossa irlantilaiset tapaavat noudattaa edelleen iirin substrattikielen logiikkaa tempuksen ja aspektin valinnassa. He käyttävät nimenomaan samoja pintamuotoja (eng. *surface form*) mutta kuvatakseen eri käyttökonteksteja kuin standardienglannissa.

Milroy ja Gordon (2003: 197) keskustelevat myös erosta äänneopin ja kieliopin variaation tutkimuksissa. Äänneopissa korostetaan kielen variaation ja sosiaalisen maailman suhteita, eli sitä, miten kielenpuhujat profiloituvat eri sosiaalsiin asemiin ääntämistapojen mukaan. Yleensä määrällinen lähestymistapa on hyvin toimiva aineiston käsittelyssä. Morfosyntaksissa taas tutkimus rajoittuu kielensisäisiin syihin, siihen miten variaatio on syntynyt. Monesti aineiston käsittelyyn vaaditaan myös laadullinen lähestymistapa, koska kielirakenteiden analyysissa ei riitä pelkästään esiintymisfrekvenssin tarkastelu vaan muutkin kieliopilliset ja merkityso pilliset seikat on otettava huomioon (vrt. Foxin (2006) esittämät ongelmat morfosyntaksin rekonstruoinnissa luvussa 2.1.1).

Morfosyntaksin tutkimuksessa käytetyn määrällisen lähestymistavan yhteydessä Pintzuk (2003: 512–516) käsittelee luvussa 2.1.2 kuvattua rakenteen korvautumista vähitellen etenevänä prosessina s-muotoisella kaariviivalla. Tällä mallilla nähdään, että kaksi alkuaan semanttisesti erilaisissa kieliopillisissa funktioissa toimivaa rakenteellista vaihtoehtoa kilpailee keskenään syntaktisena duplettina saman perustana olevan rakenteen ensisijaisuudesta puhujien kielenkäytössä. Sellainen ensisijaisuus siis pyrkii yleensä poistamaan puhujan rakenteiden valinnasta vaihtoehtoisuutta. S-muotoisella kaariviivalla tarkoitetaan sitä, että alussa korvaavan rakenteen käyttöfrekvenssi alkaa

hitaasti ohittaa korvattavan rakenteen frekvenssiä. Korvautuminen nopeutuu merkittävästi ns. vaihtohetkellä, jolloin vanha rakenne on täydellisesti korvautunut uudella. Siihen päättyy siis korvaavan rakenteen käyttöfrekvenssin lisääntyminen ja vanha korvattu rakenne alkaa vähitellen kadota kielestä (vrt. Thomasonin esittämä korvatusrakenteen kohtaloskenaario luvussa 2.1.2).

Sosioligvistisestä ajattelutavasta voin hyötyä tässä työssä mm. siinä, miten lähestyn aineistoa tarjoavia informantteja. Nimittäin jokaisella kielenpuhujalla on oma etnohistoriallinen taustansa, josta muodostuu kunkin oma kielirepertuaari. Jäljittelemällä puhujien taustaa voidaan usein kontaktilingvistiksi mielessä ymmärtää heidän kielenkäyttöään paremmin, eli miksi siinä esiintyy esim. koodinvaihtoa, koodin sekoittamista tai sekakielen kaltaista ainesta. Tätä menetelmää käytetään yleensä sosioligvistiksi tutkimuksissa ja kenttätöön tekemisessä. Mutta koska tämä työ käyttää muiden tutkijoiden keräämää aineistoa, eikä informanttien taustatietoja päästä tiedustelemaan suoraan heiltä yksityiskohtaisesti, on tämän työn lähestymistapa yllä kuvatussa menetelmästä käänteinen. Toisin sanoen sen sijaan, että pyrkisin ymmärtämään vepsäläisten ja pohjoisvenäläisten informanttien kielenkäyttöä ja repertuaaria heidän taustatietojensa avulla, tässä työssä pyrin hahmottamaan heidän etnografisia taustoja kielenkäytön pohjalta. Tämä vastaa siis luvussa 1.2 esitettyä Rossin (1998: 155) ja luvussa 1.3 esitettyä Thomasonin (1998: 156) kuvaamaa menetelmää, jossa kieliaineiston kautta pystytään näkemään ihmisten ja heidän kieltensä välisiä kontakteja.

3 Demonstratiivin tutkimushistoria

3.1 Fennougristiikassa

3.1.1 Itämerensuomalaiset kielet

Eniten vertailukieliä sisältävän tutkimuksen on tehnyt Larjavaara (1986), jonka menetelmänä on hyvin kielihistoriapainotteinen tarkastelu. Työssään hän pyrki kuvaamaan ims. kielten DEM:ien erilaisia kehityssuuntia kantasuomesta ja jopa varhaiskantasuomesta tytärkieliin. Kielikontaktejakaan Larjavaara ei unohtanut ottaa huomioon selvittäessään,

kuinka mahdollisia ovat vieraiden – mm. germaanisten, balttilaisten ja slaavilaisten – kielten vaikutukset. Larjavaaran (1986: 2–9, 307–310) mukaan POST.DEM esiintyy ims. keskuudessa kahdessa kieliyhteisössä eli karjalassa ja vepsässä, jotka hän määrittelee tutkimuksessaan ”koillisitämerensuomalaiseksi ryhmäksi”. Tähän ryhmään suomi tai muut läntiset ims. kielimuodot eivät ole päässeet vaikuttamaan itäkantasuomen hajottua. Sen sijaan suuri vaikutusaalto tulee toisesta suunnasta eli venäjältä, joka on paljonkin erilaistanut koillisia ims. kieliä läntisistä sukulaisistaan. Tämä kertoo samalla myös, että POST.DEM:in synty voi ajoittua korkeintaan vain Laatokan itämerensuomen kantakielen vaiheeseen, jolloin karjala ja vepsä erkaantuivat suomesta.

Larjavaara (1986: 307–323) käyttää DEM:in pronominaalisen ja liitesanan eli jälkiaseman erottelun kriteerinä pääsanan kongruenssia. Jos kongruenssia ei ole, kyseistä DEM:ia voidaan tällöin pitää kliittinä. Larjavaara luokittelee koillisitämerensuomalaisen kielten POST.DEM:in järjestelmän kahtalaiseksi. Ensimmäinen on *karjalainen järjestelmä*, jossa DEM:in **se* kantaisia muotoja esiintyy ensisijaisesti substantiivin ja kysymyssanan jäljessä. Substantiivin kanssa DEM voi joko taipua tai olla taipumatta pääsanan mukaan, jolloin toimiessaan toistopronominina se korostaa edeltävää substantiivia. POST.DEM voi liittyä muihinkin sanaluokkiin kuuluvien sanojen perään, esim. verbin ja kysymyssanan perään. Jälkimmäistä tapausta tavataan myös suomessa, esim. kysymyslauseessa *kukas tuo on?*. POST.DEM:in paikka sijoittuu useimmiten lauseen ensimmäisen painollisen sanan jälkeen, ja se esiintyy yleensä vain kerran lauseessa. Sen funktio on suomeen verrattuna laajempi, koska käännoksessä tämäntyyppinen POST.DEM voi vastata joko suomen partikkeleita *-pa* ja *-han* tai adverbia *kyllä*. Huomautan siis, että karjalassa ei ole käytössä monikon muotoa *-ne* kuten vepsässä, jota kuvaan seuraavaksi.

Toinen POST.DEM:in tyyppi on *vepsäläinen järjestelmä*, joka on tämän tutkielman tutkimuskohde. Larjavaaran mukaan tämä järjestelmä poikkeaa karjalasta siinä, että useimmissa tapauksissa POST.DEM kongruoi liitettävän substantiivin mukaan vain luvussa eikä sijassa, esim. *kodižespei-se* ’siitä talosta ~ kotoa’ [SG.ELAT] ja *praznikeižed-ne* ’ne juhlat’ [PL.NOM]. Sen seurauksena järjestelmässä havaitaan olevan käytössä vain kaksi muotoa eli nominatiivit *-se* ja *-ne*. Toinen erottava piirre on käyttörajoitus. Vepsän järjestelmän DEM voi liittyä nimenomaan minkä tahansa

sanaluokan sanan perään, sijoittua mihin tahansa lauseen osaan, eikä ole mitään rajoitetta, kuinka monta kertaa sitä voi yhdessä lauseessa käyttää. Kaikkia näitä lueteltuja piirteitä tavataankin itäisissä keskivepsän murteissa, kuten kuvaan seuraavassa luvussa 4.2.1. Näiden tekijöiden perusteella Larjavaara alkoi jo kiinnittää huomiota siihen, että tämä on hyvin lähellä venäjän (pohjois)murteiden järjestelmää. Niinpä hän arveleekin, että tämä ilmiö on suurella todennäköisyydellä juuri pohjoisvenäjän murteiden mallin omaksumista – samalla tavalla kuin Weinreichin replikaatioskenaario luvussa 2.1.2. Kuitenkaan Larjavaara ei ota huomioon sitä, että POST.DEM:in käyttö ei ole niin yleinen muissa venäjän varieteeteissa tai slaavilaisissa kielissä kuin pohjoisvenäjän murteissa. Näin ollen slavistiikan puolella usein ajatellaankin niin, että pohjoisvenäjän murteet omaksuvat jälkiartikkelin käytön juuri ims. kielistä, mistä selostan tarkemmin seuraavassa luvussa 3.2.

Kettunen (1943: 130–131, 399–403) kuvaa vepsän enkliittista *-se* neljän eri käyttökontekstin mukaan. Ensimmäisessä kontekstissa se toimii määräisenä artikkelina, joka viittaa tuttuun tai tutuksi edellytettyyn asiaan, mikä vastaa tässä työssä anaforista käyttöä (ks. esimerkkilauseet 18–19 luvussa 4.2.1). Toinen käyttö on adverbifunktio, mitä tavataan myös suomessa, esim. *poika se laulaa* (vrt. lauseen adverbina/partikkelina toimiva lokaatiodemonstratiivi *tässä*, Etelämäki 2006: 168–173). Tässä työssä se vastaa vaihtotopiikkia, koska aineiston perusteella sillä näyttää olevan enemmän syntaktista kuin pragmaattista vivahdetta (ks. esimerkkilause 20 luvussa 4.2.1). Kun kyseessä ovat geneeriset tarkoitteet, esim. ruumiinosat, ENCL.DEM korvataan omistusliitteellä, jollaisia esiintyy myös tämän työn aineistossa geneerisenä käyttöfunktiona (ks. esimerkkilauseet 21–22 luvussa 4.2.1). Kolmen edellisen käyttökontekstin lisäksi ENCL.DEM *-se* voi joskus korvata kysymyssanana, kun sellaista ei ole läsnä lauseessa, esim. *säse ’sinäkö?’* tai *tejā leibat-se om?* ’onko teillä leipää?’. Tässä työssä se muistuttaa jonkin verran ei-kontrastiivista fokusta (ks. esimerkkilauseet 23–24 luvussa 4.2.1). Näiden ohella Kettunen huomauttaa myös, että POST.DEM:in *-se* käyttöä ei tavata läntisissä ims. kielissä. Suomessa taas se esiintyy sekundaarisesti sporadisesti, eikä sitä voi juontaa samasta kehitystarinasta kuin vepsän POST.DEM:ia. Tästä näkee, että Kettunen sijoittaa POST.DEM:in funktiot pääosin topiikki-presupposition puolelle ja poikkeuksellisissa tapauksissa kysymyssanan korvikkeeksi ei-kontrastiivisena fokuksena.

Erkki Itkonen (1966: 257–259) väittää, että vepsän POST.DEM:it *-se* ja *-ne* ovat esimerkki määräisen deklinaation synnyn ennakoivasta vaiheesta, jossa tämä kieliaines on alkanut jo kliitistyä pääsanaansa nojaten. Suomessakin on havaittavissa samanlainen pääsanana jälkeinen DEM kuin Kettusen esittämässä esimerkkilauseessa ja E. Itkonen tarjoamissa lauseissa, esim. *musiikki se pelasi* ja *pojat ne marsit*. Mutta jostakin syystä E. Itkonen tulkitsee nämä DEM:it postpositioina eikä liitepartikkeleina kuten vepsän modernissa kieliopissa ym. määrittelee. Suomen kirjakielen historiassa tällainen DEM esiintyikin jo kauan sitten, koska jo Agricolalla oli yritys esitellä vieraiden kielten mallin mukaisesti suomen kirjakieleen artikkelien käyttöä mutta kyseessä on pääsanana edeltävä artikkeli sekä määräisenä että epämääräisenä, esim.

sille wimeijsse domio peijwelle [määräinen demonstratiivi]
sihen cunnialliseen hää waattehen [määräinen demonstratiivi]
heiden ethensmäresit ydhen oijkean aijan [epämääräinen yksi-sana]

Itkonen ei tunnista rakenteen olemassaoloa ainoastaan vepsässä, Agricolan suomessa ja venäjän murteissa, vaan myös ruijansaamen kirjakielessä, joka on omaksunut norjasta artikkelinluonteisen käytön, esim. *dât 'se'*. Tästä voidaan päätellä, että DEM:ista kehittynyt määräinen jälkiartikkeli näyttää olevan laajalti Luoteis-Venäjän kielialueen ulottuvuuden areaalipiirre, jonka tutkimusaiheen mahdollisuuksia pohdin viimeisessä luvussa 5.2.

Maria Zaiceva (1981: 170, 298–299) luettelee POST.DEM *-se* käyttömahdollisuuksia, joihin kuuluu yksikön muodon *-se* yhteydessä substantiivi, persoonapronomini ja verbi, kun taas monikon muodon yhteydessä vain monikollinen nomini. Tämän työn aineistosta on havaittu muitakin mahdollisia sanatyyppejä, joiden kanssa voi käyttää POST.DEM:ia *-se*, mm. persoonapronominiin, erisnimeen, adverbiin ja postpositioon liitettäessä (ks. luku 4.2.1). Toinen käyttökonteksti, joka puuttuu aiemmin esitetystä Kettusen kuvauksesta, on POST.DEM:in käyttö varsinaisen kysymyksen kanssa, mikä onkin kyseenalaistettava venäjän kielen mallin replikaatioksi, esim. seuraavassa rinnastuksessa:

vepsä	<i>k<u>ense</u></i>	<i>k<u>usse</u></i>	<i>kun<u>ase</u></i>	<i>mitt<u>ese</u></i>	<i>kuspe<u>ise</u></i>
venäjä	<i>kto-<u>to</u></i>	<i>gde-<u>to</u></i>	<i>kuda-<u>to</u></i>	<i>kakoj-<u>to</u></i>	<i>otkuda-<u>to</u></i>
suomennos	'joku'	'jossakin'	'johonkin'	'jotakin'	'jostakin'

Suomen vastinetta *-kin* koskevaa keskustelua tässä kontekstissa käsittelee myöhemmin tässä luvussa Mäkelä (1993). POST.DEM:in *-se* lisäksi samaan tarkoitukseen voidaan käyttää kysymyssanan enkliittisenä partikkelina myös kieltopartikkelia *ni*, jolloin merkitys olisi hiukan erilainen, esim. *ken-ni* 'kuka tahansa' ja *mi-ni* 'mitä tahansa'. Tästä vaihtoehtoisesta keinosta keskustelee yksityiskohtaisemmin Savijärvi (1986) seuraavassa kappaleessa. Tällaista POST.DEM:in käyttöä kysymyssanan kanssa Nina Zaiceva (1995: 104–105) luokittelee vepsänkielisessä kieliopissaan epämääräiseksi pronominiksi (veps. *indefinitized pronominal*) – hyvinkin mahdollisesti venäjän kielioppiperinteen mukaan.

DEM:in kantaisten jälkiartikkelien lisäksi ims. kielissä on käytössä muitakin vastaavia funktiosanoja. Savijärvi (1986) tarkastelee yksityiskohtaisesti itäisten ims. kielten kieltopartikkelia *ni*, joka on hänen mukaan tuore laina venäjän kieltopartikkelista *ni* ($n_{[NEG]} + i_{[myös, -kin]}$). Hän rinnastaa tämän läntisempien ims. kielten kieltopartikkeliin *-kAAn*, joka on merkitykseltään kyllä verrattavissa, vaikka partikkeli *ni* käyttäytyykin syntaktisesti lainanantajakielensä eli venäjän mukaan. Nimittäin siinä, missä partikkeli *-kAAn* liitetään enkliittisesti pääsanaansa, toisessa vaihtoehtomallissa täytyykin olla prokliittinen *ni*, esim. aun. *ni midä* vs. vien.karj. *mitänä* '(ei) mitään'. Yhteistä prokliittisen *ni* ja enkliittisen *-kAAn* välillä on se, että molemmat voivat liittyä mihin tahansa lauseen jäseneen – samalla tavalla kuin vepsän POST.DEM:it *-se* ja *-ne*. Kuitenkin yhdessä ja samassa lauseessa voi olla vain jompikumpi, ja niinpä nämä partikkelit joutuvat nyt kilpailemaan tunnusmerkittömän rakenteen asemasta mm. vepsässä ja lyydissä. Vienankarjalan puhujien keskuudessa taas partikkelilla *-kAAn* on edelleen vahvempi valintatendenssi, mikä poikkeaa muista itäisistä ims. kielistä.

Suomen DEM:iin liittyviä tutkimuksia on tehnyt esim. Chesterman (1991), jota siteerattiin jo aiemmin luvussa 1.5.3 määräisyyden yhteydessä. Lisäksi tässä tutkimuspiirissä tutkivat aktiivisesti myös Laury (1995) ja Etelämäki (2006), joiden tutkimusmenetelmä on hyvin diskurssianalyysilähtöinen. Lauryn tutkimus oli sinänsä hyvin innovatiivinen siihen aikaan, kun vasta alettiin tutkia systemaattisesti käynnissä olevia kielenmuutoksia (ks. Wiemerin ja Wälchlin tutkimussuuntausten luettelo luvussa 2.1.1). Aikaisemminhan tutkimukset olivat joko rekonstruktioon tai tuloksiin perustuvia. Molempien tutkijoiden mielestä suomessa ei ole vielä täydellisesti kehittyntä

artikkelia, esim. attributiivinen *se* ja adverbimmaisesti käyttäytynyt *tässä*. Väite perustuu mm. siihen, etteivät nämä DEM:it ole vielä menettäneet täysin referentiaalisuuden ja deiktisyyden ominaisuuttaan, verrattuna germaanisten kielten määräisiin artikkeleihin.

DEM:in lisäksi Mäkelä (1993) on tarkastellut myös muita jälkiaseman elementtejä, nimittäin suomen liitepartikkelien *-kin* ja *-kAAn* käyttöä. Yleistykseksi hän luettelee kaikki suomessa tavattavat liitepartikkelit seuraavasti: 1) *-hAn*, 2) *-kA*, 3) *-kAAn*, 4) *-kin*, 5) *-kO*, 6) *-pA* ja 7) *-s*. Näiden historiaa Mäkelä selostaa lyhyesti. Esimerkiksi *-hAn* on syntynyt kantasuomen hajoamisen jälkeen, ilmeisesti pohjois-itämerensuomen kantakielen vaiheessa, koska sitä käytetään nykyään vain suomessa, karjala-aunuksessa ja vepsässä. Useissa ims. kielissä esiintynyt *-pA* taas on todennäköisesti balttilainen laina (vrt. liet. *bà, bè* ja latv. *-ba* samankaltaisessa merkityksessä kuin ims. kielissä). Etelämäki (2006: 170) taas pohtii suomen partikkelin *-kin* käyttöä diskurssipartikkelina, jota puhuja käyttää vuorovaikutuslingvistikseen näkökulmasta reagoimaan edeltävään puhevuoroon mutta samalla esittelemään uuden saman kontekstin lähtökohdasta riippumattoman näkökulman.

Tämän työn kannalta olennainen liitepartikkeli on *-s*, jonka funktio on osoittaa tuttavallista sävyä. Se on äänteellisesti kulunut joko sanasta *sinä* tai *se*. Fonotaktisesta syystä sitä on mahdollista käyttää vain vokaaliloppuisen sanan kliittinä. Ajallisesta näkökulmasta liitepartikkeli *-s* syntyi suomen kielessä viimeistään Agricolan aikana, jolloin se oli ehtinyt jo yleistyä kielenkäytössä (vrt. aiemmin esitetty E. Itkosen väite Agricolan käyttämistä artikkeleista). Kaikista ims. kielten liitepartikkeleista Mäkelä toteaa, ettei mitään kielten välistä yhtenäisyyttä ole, vaan liitepartikkelien käyttö vaihtelee jokaisessa kielessä. (Mäkelä 1993: 1–5.) Tämä väite pitää kyllä paikkansa, koska partikkelit ovat yleistendenssiltään todella helposti lainattavia kieliaineiksia ja näin ollen hyvin myöhäsyntyisiä.

Isossa Suomen Kieliopissa puhutaan yleisesti liitteestä ja liitepartikkelista (§125) seuraavasti:

LIITE on päätteen kaltainen sidonnainen morfeemi, joka kiinnittyy aina johonkin sanaan. Liite ei kuitenkaan liity suoraan taivutusvartaloon, vaan itsenäisesti esiintyvään sananmuotoon, esim. *töissä-hän*, *olit-ko*, *en-kä*. [...] Keskeinen liitetyyppi ovat liitepartikkelit, esim. *-hAn*, *-kin*, *-pA*.

[...]

Liite kiinnittyy vapaasti erilaisiin sanoihin, kun taas syntagmaattiset sulaumat ovat kiteytyneitä kokonaisuuksia, jotka esiintyvät tietyissä syntaktisissa asemissa. Leksikaalistuneiden sulaumien lisäksi on koko joukko niitä muistuttavia vähemmän vakiintuneita yhtymiä: liitteen kaltaisina voivat esiintyä mm. pronominit.

Yksityiskohtaisemmin liitepartikkelia (§126) ymmärretään seuraavalla tavalla.

LIITEPARTIKKELIT ovat partikkeleita, jotka kiinnittyvät johonkin sanaan. Useimmat liitteet kiinnittyvät lähes kaikkien sanaluokkien sanoihin. Vain liitteet *-s* ja *-kA* ovat distribuutioltaan rajallisia.

[...]

Sanaa, johon liitepartikkeli kiinnittyy, kutsutaan liitepartikkelin isäntäsanaaksi. Se voi olla lausekkeen osana tai yksinään lausekkeena toimiva sana, finiittiverbi tai sellaisen osa tai toinen partikkelikin. Vastaavasti lauseketta, jonka sanoista johonkin liitepartikkeli liittyy, kutsutaan isäntälausekkeeksi.

Liitepartikkelit jakautuvat syntaktisten esiintymisehtojensa mukaan kahteen pääryhmään: ensimmäisen jäsenen liitteisiin, joita ovat *-kO*, *-hAn*, *-pA*, *-s* ja *-kA*, sekä vapaasti sijoittuviin liitteisiin, joita ovat *-kin* ja *-kAAAn*. Ensimmäisen jäsenen liitteet kiinnittyvät lauseen ensimmäiseen lausekkeeseen, yleensä sen loppuun, tai lauseenalkuiseen finiittiverbiin tai finiittiverbin osaan

[...]

Vapaasti sijoittuvat liitteet *-kin* ja *-kAAAn* ovat fokuspartikkeleita ja muodostavat polaarisen parin. Ne voivat sijaita muuallakin kuin lauseen ensimmäisessä lausekkeessa tai lausekkeen tietyssä sanassa. Liitteet *-kin* ja *-kAAAn* eivät kuitenkaan koskaan liity kieltoverbiin.

Liitepartikkeleiden *-kA* ja *-s* esiintyminen rajoittuu tiettytyyppeihin isäntäsanoihin. Liite *-kA* liittyy kieltoverbiin ja toimii tällöin myös konjunktiona, esim. *eikä*, *ettekä*, *äläkä*. Lisäksi se esiintyy täytetavuna pronomineissa sekä kysyvän liiteyhtymän *-kAs* osana.

Liitepartikkeli *-s* liittyy useimpiin kysymyssanoihin, esim. *mitäs*, *missäs*, *entäs*, imperatiivimuotoihin, esim. *tules*, *tulkaas* (myös passiivin asuiseen: *mennääs*, sekä liitepartikkeleihin *-pA* ja *-kO*: *nukkuupas*, *sanopas*, *enpäs*, *vieläkös*. Translatiivisijaisiin kysymyssanoihin *-s* ei kuitenkaan suoraan liity (**miksis*, **keneksis*, **moneksis*; mutta: *miksi-kä-s*, *moneksi-pa-s*). Lisäksi *s*-liite esiintyy partikkelissa *että*s.

Esimerkiksi kliittistymisen (§139) yhteydessä esille nousee *hAn*-liite, joka on ISK:in mukaan:

Loppuun asti käyvässä kliittistymisessä itsenäisestä sanasta kehittyä jonkin syntagmaattisen sulaumatyyppin pohjalta liite. Tämä sana irtautuu sulaumakontekstissa alkuperäisestä sanamerkityksestään ja menettää myös itsenäisen syntaktisen funktionsa. Uutena liitteenä sitä voidaan pitää, kun sen distribuutio on laajentunut lähtökontekstista ja produktiivistunut. Tällaisia ovat esim. tapaukset, joissa verbinmuodon loppuun kiinnittynyt persoonapronomini on kehittynyt liitepartikkeliksi ja lakannut siinä asemassa olemasta persoonapronomini, kuten *hAn*-liite kehittyttyään *hän*-pronominista. Kliittistymis-kehitykseen sisältyy usein myös elementin äänteellinen muuttuminen.

Kaiken kaikkiaan ISK:in liitepartikkelia koskevat selitykset eivät poikkea paljonkaan Mäkelän (1993) kuvauksesta. Ainoa etymologiaa koskeva huomio ISK:in selityksistä on historiallinen kehitys *hän*-pronominista *hAn*-liitteeksi, mitä jotkut tutkijat ovat aiemminkin ehdottaneet. Jos näin on todella tapahtunut, suomen *hAn*-liite olisi etymologisesti samankaltainen kuin permiläisten kielten omistusliitteestä kehittynyt pragmaattinen ”artikkeli”, jota käsitellään seuraavassa luvussa muidenkin uralilaisten kielten DEM:in ja määräisyyden ohella.

3.1.2 Muut uralilaiset kielet

DEM:ista kehittyneen määräisen jälkiartikkelin kysymyksen yhteydessä olennaisin sugr. kielihaara on mordva. Sen määräisen taivutuksen kehitystä tutkii mm. Raija Bartens (1996, 1999: 83–88), jonka mukaan mordva on ainoa sugr. kielihaara, jossa esiintyy määräinen deklinaatio, koska esim. unkarissa määräisyyden ja epämääräisyyden merkintätapa liittyy lähinnä prepositiivisten artikkeleiden käyttöön, josta tarkempaa käsittelyä esittelen tuonnempana.

Mordvan määräisen deklinaation ainekset ovat neljänlaisia. Ensimmäinen on DEM *še*, joka esiintyy vain määräisen yksikön nominatiivin tunnuksena *-š*. Syy siihen on R. Bartensin mukaan se, että DEM:ista *še* puuttuu akkusatiivimuoto jo kantamordvasta asti. Tämän takia se korvataan muissa yksikön määräisissä sijoissa genetiivin tunnuksen *-ń* ja toisen DEM:in *te* yhdistelmällä *-ńt*. Kolmas ryhmä on distaalista pronominista *e*- ja sen johdetusta vartalosta *ez-* kehittynyt määräisen deklinaation tunnus, joka esiintyy mm. määräisissä paikallissijoissa, esim. mokšassa *ęza* ’sinne, tuonne’, *ęsa* ’siellä, tuolla’ ja *ęsta* ’sieltä, tuolta’. Neljäs aines taas löytyy määräisistä monikon sijoista, joiden tunnusmerkki on monikollinen distaalinen DEM *-ńe*, joka liittyy monikon

tunnuksen *-t* perään yhdistelmäksi *-tne*. Tämän tunnuksen perään siis liitetään muut sijamuotojen tunnukset, esim. ersässä *vele-t-ne-ste* [kylä-PL.NOM-PL.DEF-ELAT] ’niistä kylistä’.

R. Bartensin mukaan Mordvassa määräisen deklinaation funktiot eivät rajoitu vain kuulijan identifioituvuuteen ja tarkoitteen määräisyyteen. Joissakin käyttökonteksteissa määräinen muoto voi osoittaa myös spesifistä epämääräisyyttä. Toisin sanoen puhujalla on jo enemmän tietoa tarkoitteesta, vaikka se on hänelle sillä hetkellä identifioimaton keskustelutilanteessa. Epämääräisen referentin yhteydessä taas puhuja antaa koodamalla referentin määräisellä muodolla kuulijalle sellaisen viestin, että kyseinen lausuttu referentti on nousemassa jatkossa keskustelun tärkeäksi topiikiksi.

Diakronisesta näkökulmasta taas László Keresztes (1999) kuvaa hyvin tarkasti samaa kehitystä 1800-luvulta nykyaikaan. Hänen mukaansa kaikissa uralilaisissa kielissä, joissa esiintyy määräinen nominitaivutus, on samalla odotettavissa myös määräinen verbitaivutus, joka kehittyi yleensä samanaikaisesti nominitaivutuksen kanssa. Näin tapahtuu Keresztesin mukaan mm. mordvassa, unkarissa, obinugrissa ja samojedissa, joissa omistuspäätteet alkoivat vähitellen siirtyä myös verbitaivutuksen paradigmaan. Kuitenkin mordva lienee tästä joukosta ainoa kieli, jonka määräisen taivutuksen tunnusmerkki *-s*- palautuisi demonstratiiviin.

Permiläisten kielten yhteydessä R. Bartens (2000: 122–123) kuvaa permiläisten kielten omistusliitteen pragmaattista käyttöä. Omistusliitettä käytetään nimenomaan määräisyyden ja topikaalisuuden merkintään. Tämä on melko yleinen ilmiö permiläisten lisäksi myös marilaisissa ja obinugrilaisissa kielissä mutta hyvin vierasta ims. ja saamelaisissa kielissä. Persoonan valinta saa aikaan myös eri lisämerkityksiä. Esimerkiksi lisäämällä toisen persoonan omistusliitteen tiettyyn sanaan saadaan aikaan intiimisyyttä esim. vrt.

- A. *vöra-s lymjy-s sylöma nin* [lumi.3PX]
 - B. *vöra-d lymjy-d sylöma nin* [lumi.2PX]
- ’metsässä lumi on sulanut jo’

Lauseessa A puhuja mainitsee ’metsää’ tuttuna informaationa kuulijalleen. Jälkimmäisessä lauseessa taas puhuja lisää sellaista intiimistä merkitystä, että ’metsän’ tuttuuden

lisäksi kuulijalla on läheinen kokemus kyseisen 'metsän' kanssa. Vastaavasta ilmiöstä Erkki Itkonen (1966: 258) yrittää tarjota myös esimerkkejä suomesta, esim. *yönsä päivänsä* 'yötä päivää' ja *suurensa pienensä* 'suuret ja pienet'.

R. Bartensin lisäksi Sándor Csúcs (2005: 241–242) rekonstruoi kantapermin DEM:in sillä tavalla, että permiläiseen kantakieleen palautuisi kaksi DEM:ia: 1) **tä* 'tämä' ja 2) **sǝ* 'se, hän'. Jälkimmäinen esiintyy Csúcsin mukaan sekä demonstratiivi-että persoonapronominina. Ja koska demonstratiivin **sǝ* voi toimia myös kolmatta persoonaa ilmaisevana sanana, on loogista ajatella, että kolmannen persoonan omistusliite on kehittynyt demonstratiivista, samalla tavalla kuin bulgariassakin, jossa persoonapronominina toimiva *t*-demonstratiivi on kehittynyt määräiseksi jälkiartikkeliksi. Tämä vahvistaa siis omistusliitteen relevanssia DEM:ista kehittyneiden jälkiartikkelien tutkimuksessa uralilaisessa kontekstissa.

Leinonen (2006) tekee päätelmän komin omistusliitteen funktioista, jotka eivät rajaudu ainoastaan omistukseen, vaan liite ilmaisee muitakin informaatorakenteen kategorioita, mm. identifioitavuutta, konkreettisuutta, tunnettuutta ja spesifisyyttä. Kuitenkaan Leinonen ei pidä komin omistusliitettä artikkelina, samalla tavalla kuin Laury (1995) ja Etelämäki (2006) suomen kielen yhteydessä (ks. luku 3.1.1). Hänen päätekijänsä perustelussa on omistusliitteen käytön pakollisuus, josta voidaan määritellä tarkkaa säännöstöä artikkelillisissa kielissä mutta ei komissa, jossa se on ylimääräinen informaatio tarkoitteelle. Bartensin, Csúcsin ja Leinosen ajatusten perusteella voidaan puhua kyllä permiläisten kielten omistusliitteen käytöstä nominin kanssa jonkinlaisena määräisenä paradigmana, vaikka se on kuitenkin suppeampi kuin mordvalaisissa kielissä, joissa määräisyys tuodaan esille vahvemmin *s*-aineksen kautta.

Unkarin määräisten prokliittisten artikkeleiden *a/az* käyttöä on paljonkin tutkittu ja Erkki Itkonen (1966: 257) mielestä se on ainoa oikea määräinen artikkeli uralilaisessa kielikunnassa. Kuitenkaan unkarin artikkeli ei liity suoraan muiden sukukielten jälkiartikkelien kysymykseen, koska artikkelin prokliittisuus selvästi kertoo rakenteen kehitysmotivaation lähteestä, joka on epäilemättä germaaninen kieli (ks. luvussa 2.2.2 saksalais-unkarilaisesta ja Tonavan kieliliitosta, Haarmann 1977: 7–9). Onkin loogista olettaa tämän rakenteen olevan Haarmannin nimeämän Tonavan kieliliiton areaalipiirre, koska nimittäin Keski-Euroopan slaavilaisissakin kielissä on kehittynyt samankaltainen

prepositiivinen artikkeli, esim. tšek. *ten* muž ja slvn. *ta* čovek 'se mies', vaikka Haarmann ei jostain syystä tunnista näitä artikkeleiksi (vrt. seuraavassa luvussa 3.2 käsiteltyihin ajatuksiin länsislaavilaisten kielten ja sloveenin prokliittisesta artikkelista). Itäisissä slaavilaisissa kielissä taas suositaan enkliittisiä artikkeleita, joita esiintyy mm. bulgariassa, makedoniassa ja pohjoisvenäjän murteissa.

Sen sijaan unkarin omistusliite lienee samalla kaanonilla kuin muut sukukielet, koska omistusliitteellä saavutetaan yleensä jonkinlaista topikaalisuutta. Sen lisäksi omistusliitteistä on kehittynyt verbin objektikonjugaatio, joka tuo esiin objektin määräisyyttä. Esimerkiksi unkarin verbissä *fog-ia-tok* [ottaa_kiinni-3SG-2PL] 'te otatte hänet kiinni' on sellainen kehitys, että *fog-ia-tok* voidaan analysoida kirjaimellisesti suomen morfeemeilla 'kiinni_ottaa-nsa-te'. Toisin sanoen toiminnalla 'ottaminen' on omistaja, joka on toinen persoona 'te', joten sujuvalle suomelle voidaan kääntää samalla periaatteella 'hänen ottamisenne'. (Keresztes 1999: 50–52.)

Saamelaiskielissä taas ei ole perinteisesti kuvattu kieliopissa minkäänlaista DEM:in pohjaisten artikkelien käyttöä, vaan huomautuksia niiden esiintymisestä antavat yleensä lyhyesti itse kenttätöön tehneet tutkijat lyhyessä selostuksessa kuten E. Itkonen (1966: 257) ja Kusmenko (2008: 107–109). Huomautan kuitenkin sanan jälkeisen ja omistusliitteen suhteesta saamelaiskielissä, että omistusliite ei ole käytössä kaikissa kielissä, erityisesti itäisimmissä saamelaiskielissä. Nykyäänhan erityisesti Venäjän puolella on havaittavissa POST.DEM:in *mədm* käyttöä mm. kiltinän- ja turjansaamessa, jonka käyttöä mahdollistaa ilmeisesti se, ettei samassa positiossa ole kuitenkaan toista vaihtoehtoa käyttää omistusliitettä (tästä lisää keskustelua luvussa 5.1.6).

Joka tapauksessa POST.DEM:in käyttöfrekvenssi kyseisissä saamelaiskielissä vaihtelee suuresti puhujista riippuen. Jotkin informantit käyttävät runsaasti sananjälkeistä DEM:ia, kun taas toiset eivät käytä sitä ollenkaan. Yleinen oletus vaihtelun syystä on pohtia, kuinka vahva venäjän interferenssi esiintyy kunkin puhujan kielenkäytössä. (Michael Rieblerin kenttätöystä saatuun tietoon perustuva suullinen tiedonanto.) Siitä huolimatta tämä ei liene ainoa mahdollinen skenaario, jossa intereferenssi tulee vain venäjän murteiden suunnalta, koska kysymykseen tulee myös areaalipiirre Luoteis-Venäjän alueilla, mistä keskustellaan tarkemmin luvuissa 5.1.4 ja 5.1.6. Niiden huomioon otettavin ero pohjoisvenäjän murteista on se, että saamelaiskielissä pääsanan

jälkeiset DEM:it usein taipuvat ja kongruoivat pääsanansa mukaan sijassa ja luvussa. Joskus alkukonsonantti *t* saattaa jopa soinnillistua allofoniksi *d* äänneympäristössä, jossa sitä edeltää vokaali tai soinnillinen konsonantti pääsanan viimeisessä tavussa. Tämä viittaa tietysti DEM:in painon menettämiseen ja kliitistymiseen, josta Givónin ja Lyonsin selitykset ovat kertoneet jo aiemmin luvussa 1.5.1. Esimerkiksi kiltinänsaamen ELAN-aineistossa (Riebler et al. 2005+) esiintyy seuraavia esimerkkitapauksia POST.DEM:in käytöstä yksikön nominatiivissa ja akkusatiivissa:

<i>ни́йым-<u>тэдт</u></i> [tyttö.NOM-se.NOM]	(sjd19750000asf-piennemoajnas-032)
<i>ну́рр олма-<u>дэдт</u></i> [nuori.NOM mies-se.NOM]	(sjd19750000asf-piennemoajnas-012)
<i>сýррмас-<u>тэһһ</u></i> [sormus.ACC-se.ACC]	(sjd19750000asf-piennemoajnas-087)
<i>кýль-<u>дэһһ</u></i> [kala.ACC-se.ACC]	(sjd20070421Kudckullj-037)

Vaikka Blokland ja Riebler (2011: 14–17) eivät mainitse ollenkaan pohjoisvenäjän murteiden tapaisen POST.DEM:in käytöstä itäisimmissä Venäjän saamelaiskielissä, he esittävät kuitenkin liitepartikkeleita kuten topiikkipartikkeli *-že* ja hortatiivipartikkeli *-ka* varmoina lainoina paikallisesta venäjän murteesta kiltinän- ja turjasaameen.

Samojedin DEM:iin keskittyvää tutkimusta ei ole juurikaan tehty. Siitä huolimatta omistusliitteistä ja määräisestä taivutusparadigmasta Keresztes (1999: 12–21) on lyhyesti kuvannut, että sama tendenssi esiintyy sekä mordvassa, obinugrissa että samojedissakin, joissa nominitaivutus on laajentanut käyttönsä myös verbitaivutukseen. Keresztes (1999: 120) jopa ehdottaa, että suomalais-ugrilaisessa kantakielessä olisi jo ollut käytössä yksikön kolmas persoona eräänlaisena määräisyyden tunnusmerkkinä, joka on säilynyt suoraan mm. mordvalaisissa kielissä – ja ilmeisesti myös permiläisissä kielissä. Olen henkilökohtaisesti vakuuttunut tästä, koska vastaava ilmiö on melko tavallinen ja esiintyy laajalti Pohjois-Euraasian kielialueilla sugr. kielten lisäksi myös typologisesti altaillaisissa kielissä kuten turkkilaisissa, mongolilaisissa ja tunguusilaisissa kielissä.

DEM:iin keskittyvien tutkimusten puutteesta huolimatta, samojedikielten osalta, Siegl (2013: 371–374) raportoi kuitenkin, että metsäenetsissä permiläisten kielten tapainen omistusliitteen käyttö topikaalisuuden ilmaisemisen funktiossa toimii juuri samalla tavalla, kuin R. Bartens (2000) ja Leinonen (2006) ovat aiemmin kuvanneet. Metsäenetsissä kuitenkin käyttö rajoittuu vain toisen persoonan omistusliitteen

käyttöön, koska kolmannen persoonan tapauksia esiintyy hyvin vähän Sieglin laajassa kenttätutkimukseen perustuvassa aineistossa.

Uralilaisesta kielikunnasta kokonaisuutena kävi ilmi näissä luvuissa 3.1.1 ja 3.1.2, että kielen puhujat ovat pragmaattisesta näkökulmasta keksineet tapoja ilmaista lisää informaatiota tarkoitteelle muulla tavoin kuin länsieurooppalaisten prokliittisten artikkeleiden avulla. Havaittavissa on kaksi keinoa. Ensimmäinen tapa on omistusliite, jota voidaan pitää uralilaisille kielille tyypillisempänä sekä prototyypisempänä sen laajalevikkisyyden takia. Toinen keino eli POST.DEM:in käyttö sen sijaan rajautuu lähinnä vain ims. ja mordvalaisiin kieliin, joiden kontaktit artikkelin suhteessa pidemmälle kehittyneisiin indoeurooppalaisiin kieliin ovat olleet huomattavan intensiivisempiä kuin muiden itäisten sukukielten tapauksissa. Toki kielikontakti aiheuttaa tässä myös ristiriitaista ymmärrystä, koska itäisiin uralilaisiin kieliinhän ovat taas vaikuttaneet omistusliitettä suosivat turkkilaiset kielet. Tähän kysymykseen minun ei ole tarkoitus vastata tässä työssä, koska käytetty aineisto riittää käsittämään vain Valkeajärven alueen kontaktiskenaariota.

Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan tutkimushistoriaa toiselta naapurialalta, eli minkälaisia ajatuksia slavisteilla on ollut DEM:ista, artikkelista ja niihin liittyvistä kontaktivaikutuksista.

3.2 Slavistiikassa

3.2.1 1700–1800-luvuilla

Pitkän kaksiosaisen artikkelinsa ensimmäisessä osassa Kurz (1937–1938: 212–237) tekee yhteenvedon kaikista siihenastisista slaavilaisten kielten artikkelin käyttöön liittyvistä tutkimuksista ja maininnoista. Kurzin tutkimushistorian esittely lähtee liikkeelle Dobrovskýn (1792: 68) böömin kielen historiaa käsittelevästä teoksesta, jossa ei vielä ajatella, että slaavilaisissa kielissä on käytössä artikkeli. Ei Kopitarkaan (1808: 214–215) sloveenin murteiden kielioppikuvauksessaan tunnusta varsinaisesti artikkelin olemassaoloa ainakaan sloveenissa. Sen sijaan hän pitää DEM:ien käyttöä (esim. *ta veliki grad* 'se kaupunki') juuri germaanisten kielten syntaktisen mallin replikaationa, johon

Adam Bohorič oli jo aikaisemmin kiinnittänyt huomiota. Ja tämä ilmiö on havaittavissa konkreettisestikin jo 1500-luvulla Primož Trubarin evankeliumin tekstien sloveenin-kielisessä käännöksessä.

Myöhemmin Kopitar (1857: 230–243, 320–323) tutustui syvällisemmin Balkanin kieliin, joiden kautta hän huomasi, että samankaltainen artikkelin käyttö substantiivin jälkiasemassa voi esiintyä jopa eri indoeurooppalaisiin haaroihin kuuluvissa kielissä – nimittäin bulgariassa, albanian ja romaniassa. Tästä on syntynyt ajatus, että romania on omaksunut tämän piirteen jostakin muusta lähdekielestä eikä peri sitä omasta edeltävästä romaanisesta kielimuodostaan, koska esimerkiksi kirjalatinassa ei ollut minkäänlaista artikkelin käyttöä, toisin kuin romaanisissa nykykielissä. Kopitarin mukaan kyseinen lähdekieli voi olla jokin Balkanin substraattikielistä kuten illyyri, traakia tai gootti, joiden lisäksi Gebauer (1874: 43–56) aikaisemmin piti mukana substraattikysymyksessä myös daakian kielen.

Kopitarin esityksiin reagoi Dobrovský (1818: 24–25; 1822: 608–611), joka toteaa samat asiat ja ottaa jo silloin mukaan keskusteluun muinaiskirkkoslaavin, jonka artikkelin hän tunnistaa ainakin adjektiivin pitkän muodon päätteessä, esim. *nova* [NOM.SG.FEM.INDEF] vs. *nova-ja* [NOM.SG.FEM.DEF] ’uusi’.

Kattavan yhteenvedon artikkelin käytöstä slaavilaisissa kielissä tekee Miklosich (1883: 115–130), jonka mukaan artikkeli olisi vonut esiintyä jo kantaslaavin vaiheessa. Väitteen tueksi haetaan todisteita balttilaisista kielistä, joiden kanssa slaavi palautuu yhteiseen balttilais-slaavilaiseen kantakieleen. Muinaisliettuaassa nimittäin on havaittavissa samantyyppinen artikkelin käyttö. Miklosich jopa pohtii äärimmäistä tapausta, voiko artikkeli palauttua jopa hypoteettisesti yhteiseen germaanis-balttilais-slaavilaiseen kantakieleen, joka vertailevan indoeurooppalaisen kielentutkimuksen alalla lienee ensimmäinen yhteinen välikantakielen vaihe näille kieliryhmille kantaindoeuroopan hajoamisen jälkeen. Kuitenkaan tähän varhaisempien indoeurooppalaisten välikantakielten kysymykseen ei oteta tässä työssä mitään kantaa, koska pelkästään artikkelin käyttö ei millään riitä todistamaan sellaista laajaa hypoteesia.

Miklosich luettelee artikkelin esiintymiä eri slaavilaisissa kielissä ja sen perusteella pyrkii selittämään, mistä kontaktikielistä artikkelin käyttö on mahdollisesti

omaksuttu. Muinaiskirkkoslaavissa Miklosich pitää artikkelina vain relatiivipronominia *i-že* 'joka' taivutusmuotoineen, mutta – mielenkiintoista kyllä – ei vielä kuitenkaan attributiivista DEM:ia *tb*. Saksasta saatuna hän pitää slovintsin ja sorbin artikkelia, kun taas bulgarian artikkelia illyyristä omaksuttuna. Kaikista merkittävintä on se, että hän nostaa ensimmäistä kertaa esiin kysymyksen venäjän murteiden postpositiivisesta artikkelista, jonka käyttö muistuttaa paljolti bulgarian enkliittistä määräistä artikkelia.

Artikkeleihin alkoi keskittyä systemaattisesti Leskienin (1879: 163, 522–523) tutkimus, jossa hän käsittelee yksityiskohtaisesti *n*-, *v*- ja *t*-alkuisten artikkelien käyttöä. Samaan aiheeseen keskittyi Miletič (1887: 305–331), joka väittää *s*-artikkelin olevan vanha indoeurooppalainen maskuliinin nominatiivin päätte **-s*, joka on kadonnut jo kantaslaavin vaiheessa, vrt.

kslv. **vǫlkъ-Ø* = kbalt. **wilkó-ſ* = skt. *vŕka-ſ* < kie. **ulka^w-o-ſ* 'susi [NOM.SG.MASC]'
(Derksen 2008: 536–537)

Adjektiivissa taas *s*-aines ei esiinny, vaan käytetään pronominin *jb* taivutusmuotoja pitkän muodon päätteinä. Miletičin mukaan sijamorfologian kadottua bulgariasta murteissa esiintyy myös analyytinen artikkelilauseke, jossa käytetään lyhyttä pronominia (*e*)*go* substan-tiivin perässä, esim. *dete go* 'se lapsi'. Miletič jopa tulkitsee niin, että esim. muinaiskirkkoslaavin muodot *gradosb* 'se kaupunki' ja *dbnvtb* 'se päivä' osoittaisivat äänteellisellä perusteella DEM:in sulautumisen pääsanaan. Tätä argumenttia on kuitenkin hyvin hankala perustella, koska muinaiskirkkoslaavin teksteissä ei esiinny sananväljää, vaan kaikki sanat kirjoitetaan toisiinsa yhteen. Lisäksi muinaiskirkkoslaavin puheen prosodia on ikuinen ongelma, josta valitettavasti ei löydä enää koskaan natiivipuhujaa vastaamaan kysymykseen.

3.2.2 1900-luvulla

Meillet (1921: 37–38) on vakuuttunut siitä, että adjektiivin epämääräinen ja määräinen deklinaatio on esiintynyt jo myöhäiskantaslaavista saakka, koska evidenssiä sen olemassaolosta löytyy monesta paikallisesta kirkkoslaavin reduktiosta. Tietysti tämä ei ole säilynyt kaikissa slaavilaisissa nykykielissä, mutta ainakin suurin osa nykykielistä on tiputtanut pois kielenjärjestelmästäan epämääräisen deklinaation. Näin ollen

kyseisten slaavilaisten kielten käytössä on nykyisin vain määräinen deklinaatio, joka selittää, miksi adjektiivin taivutus muistuttaa mm. DEM:in deklinaatiota.

Kurz (1939–1946: 286–287) itse tutki kirjaimellisesti kaikki DEM:ien *sb*, *tb* ja *onb* esiintymät muinaiskirkkoslaavilaisissa teksteissä. Hänen mielestään muinaiskirkkoslaavissa pääsanaa seuraavat DEM:it eivät ole enklittisiä artikkeleita vaan ainoastaan sellainen syntaktinen ja miksei myös tyylillinen poikkeus, että kieli sallii sekä substantiivia edeltäviä että sitä seuraavia määritteitä. Jälkimmäinen tapaus, joka oletetusti ei ole yleisempi kuin edellinen prepositiivinen käyttö muinaiskirkkoslaavin ja nykyisten slaavilaisten kirjakielten syntaksissa, on vain tapa saada ekspressiivinen ilmaisu samasta tarkoitteesta. Funktion perusteella nämä DEM:it eivät ole vielä muuttuneetkaan artikkelin tapaisiksi, sillä ne toimivat edelleen anaforisina eli taaksepäin viittaavina funktiosanoina, kuten tavalliset demonstratiiviattribuutit.

Kurzin jälkeen aiheesta on edelleen tehty lisää tutkimuksia, joissa hyödynnetään modernimpia kielitieteellisiä menetelmiä kuin hänen aikakaudella. Ensimmäinen merkittävä jatkopohdinta löytyy Vahrosin (1951) artikkelista, jossa hän pohtii venäjän artikkelin käyttöä sekä sen syntyperää. Hänen mukaansa itäisten slaavilaisten kielten joukossa kantaslaavin DEM:in **tb* artikkelin tapainen käyttö esiintyi jo muinaisessa etelävenäläisessä kronikassa. Joka tapauksessa sen käytöstä ei ole mitään havaintoa Novgorodin tuohikirjeissä, joiden kielimuodon ajatellaan olevan nykyisten pohjoisvenäläisten murteiden edeltäjä.

Vahros arvelee postpositiivisen artikkelin levikkisuuntaa, että piirteen oli täytynyt alkaa levitä eteläisemmistä murteista. Nimittäin artikkelin käyttö on havaittu myös 1100–1200-lukujen kirkollisissa teksteissä, jotka kirjoitti pappi nimeltä Avvakum. Tämän takia Vahros ehdotti myös sellaisen vaihtoehtoisen hypoteesin, että artikkelin käyttö olisi voinut tulla jopa Balkanin slaavilaisista kielimuodoista mutta ei suullisen vaan kirjallisen kielenkäytön kautta.

Vahrosin väitteen mukaan Kyrillos ja Methodios mahdollisesti toivat slaavin kirjakieleen – silloisen kielimuodon perusteella – substantiivin jälkiasemassa esiintyviä DEM:eja kääntäessään evankeliumin tekstejä muinaiskreikasta. Tämä syntaktinen samankaltaisuus käy kyllä ilmi katsottaessa rinnakkain kreikkalaisia ja muinaiskirkko-

slaavilaisia tekstejä. Tästä seuraa sellainen sivuvaikutus, että muuallakin asuneet slaavit olisivat alkaneet seurata tätä eteläslaavilaisen kirjallisen kulttuurin muotia, koska olihan muinaiskirkkoslaavi keskiajalla ikään kuin slaavilaisten kielten auktoriteettikieli – tai nykyaikaista kontekstia vertaillen muinaiskirkkoslaavin kieli itse saattoi toimia jopa kielitoimistona kaikille slaavinkielisille kirjoittajille.

Vahrosin pohdiskelua jatkaa venäjän historiallisen kieliopin teoksessaan Kiparsky (1967: 148–152), joka tuo esiin konkreettisia esimerkkejä artikkelin käytöstä substantiivin jälkiasemassa Avvakumin 1100–1200-luvuilla kirjoitettujen tekstien aineistossa. Hän pitää tätä ilmiötä rinnakkaisena – tai jopa analogiana – määräisen adjektiivin päätteen kanssa, joka historiallisesti palautuu kantaslaavin pronominiin, esim. seuraavassa adjektiivissa ’uusi’:

kslv. *nov- + *jb/ja/je	>	mksl. novb- <u>ib</u> / nova- <u>ia</u> / novo- <u>ie</u>
		ven. novy i /novaja ja /novo je

Suomalais-ugrilaisia kieliäkin osaavana Kiparsky – kuten Vahros aikaisemmin – teki – vertaa venäjän artikkelia suomalais-ugrilaisiin kieliin. Tällä kertaa hänen vertailukohteenaan ovat mordvalaiset kielet, joissa esiintyy DEM:n pohjalta kehittynyt määräinen taivutusparadigma (esim. ersän sanasta ’kota’: *kudo*, *kudo-š*, *kudo-šont* jne.). Tämä kuuluu siis Kiparskyn hypoteettisten suomalais-ugrilaisten substraattipiirteiden joukkoon, joista on syntynyt hänen toinen teoksensa *Gibt es ein finnougri-sches Substrat im Slavischen?* (Kiparsky 1969). Postpositiivisen artikkelin osalta väite perustuu mm. maantieteelliseen tekijään, koska Avvakumin tiedetään oleskelleen juuri sillä alueella, joka sijaitsee vain reilun sadan kilometrin päässä nykyiseltä mordvalaisten asuma-alueelta. Näin ollen Kiparsky jossain määrin uskoo venäjän artikkelin olevan suomalais-ugrilainen substraattipiirre, eikä sen kehityshistorialla olisi mitään yhteyttä eteläslaavin enklittiseen määräiseen artikkeliin.

Veenkerkin (1967: 88–90) pitää pohjoisvenäjän POST.DEM:ia suomalais-ugrilaisena substraattipiirteenä. Hän siteeraa mm. Serebrennikovin (1956: 54) ja Angerenin (1956: 223) töitä, joiden mukaan venäjän DEM:n kieliopillistumisprosessia motivoi juuri suomalais-ugrilaisille kielille tyyppillinen runsas omistuspäätteen käyttö. Nykyäänhan esim. permiläisissä ja marilaisissa kielissä kolmannen persoonan omistus-

pääte on alkanut kieliopillistua myös pragmaattisen funktion kantavan postpositiiviseksi partikkeliksi (ks. R. Bartens 2000: 122–123).

Vaillant (1977: 259–260) korostaa kielikontaktin vaikutusta muinaiskirkkoslaavissa, jonka teksteissä kääntäjät ovat lähes kokonaan kopioineet alkuperäisten kreikankielisten tekstien sanajärjestykset. Hänen mukaansa tämä ilmenee muun muassa kliittisten sanojen käytössä. Kuitenkin voidaan todeta, että slaavin yleistendenssi on laittaa nämä riippuvaiset sanat välittömästi lauseen alkuun ensimmäisen painollisen lauseenjäsenen jälkeen.

DEM taas voi esiintyä Vaillant (1977: 265–267) mukaan joko itsenäisenä pronomina tai toisen pääsanan attribuuttina sekä etu- että jälkiasemassa. Enkliittinen DEM on monessa tapauksessa sulautunut pääsanaan, jonka sananloppuinen redusoitunut vokaali *ъ/ь* on vokalistunut nykykielissä langeten jonkin toisen vokaalin kanssa yhteen (esim. mksl. *дѣнь-сѣ* kirjaimellisesti ’päivä se’, vrt. bulg. ja tšek. *днес* tai serb. *današ* ’tänään’). Ja samalla periaatteellahan ovat yleistyneet produktiivisesti eteläslaavin enkliittiset määräiset artikkelit. Sen lisäksi Vaillant jälleen toteaa, että tšekin puhekielen ja sorbin prepositiivisten artikkelien vastaavasti *ten/ta/to* ja *tón/ta/to* ovat saksan artikkelin *der/die/das* mallista omaksuttuja, samoin kuin artikkeli *stas* ’tämä, tuo, se [DEF]’ muinaispreussissa.

Funktionaalisen kielitieteen synnyttyä tutkijat alkoivat lähestyä pohjoisvenäjän artikkelin kysymystä enemmän funktionaalisesta näkökulmasta. Uuden ajan tutkimuksia edustaa esimerkiksi Večerkan (1993: 82–85) muinaiskirkkoslaavin kielioppi, jossa kiinnitetään huomiota erilaisiin mahdollisiin nominilausekkeen sanajärjestyksiin. Hän luettelee kuusi seuraavaa mahdollisuutta:

1. *сѣ добръѣ мъжѣ* [se hyvä mies]
2. *сѣ мъжѣ добръѣ* [se mies hyvä]
3. *добръѣ сѣ мъжѣ* [hyvä se mies]
4. *мъжѣ сѣ добръѣ* [mies se hyvä]
5. *добръѣ мъжѣ сѣ* [hyvä mies se]
6. *мъжѣ добръѣ сѣ* [mies hyvä se]

Kahdessa ensimmäisessä mallissa (1–2) DEM aloittaa lausekkeen (prepositiivinen), kun taas kahdessa viimeisessä mallissa (5–6) se seuraa jotakin muuta edeltävää sanaa

(postpositiivinen). Malleissa 3 ja 4 DEM taas sijoittuu kahden nominilausekkeen väliin (interpositiivinen).

Muinaiskreikan vahvasta syntaktisesta vaikutuksesta huolimatta Večerka pyrkii tekemään näiden syntaktisten mallien erottelukriteerejä. Yksi tekijä on prosodia, esim. toisen position eli interpositiivinen DEM on semanttisesti painoton ja sitä käytetään yleensä sellaisessa nominilausekkeessa, joka sisältää paljon samaan lausekkeeseen kuuluvia sanoja. Večerka korostaa mallia 5, jossa konstituentti N + DEM yhdessä muodostaa selvästi niitä edeltävästä attributiivista erottuvan yksikön. Večerkan laskelman mukaan esiintymisfrekvenssin suhteet ovat yllä olevan järjestyksen mukaan 3 : 2 : 6 : 2 : 2 : 4. Mielenkiintoista on se, että frekvenssiltään yleisin malli 3 on samanlainen kuin Balkanin slaavilaisissa kielissä, esim. bulg. *dobrijǎt mǎž* [ADJ.DEF + N]. Länsislaavilaisia kieliä taas vastaa malli 1, joka on tämän laskelman mukaan kolmanneksi yleisin. Kuitenkin todettiin jo aiemmin, että mallin 1 DEM länsislaavilaisissa kielissä johtuu voimakkaasta germaanisten kielten vaikutuksesta.

Nykyvenäjän pohjoismurteiden artikkelin käyttöä tutkii mm. Leinonen (1998), joka vertailee komin ja pohjoisvenäjän postpositiivisten partikkeleiden käyttöä. Hänen tutkimusmenetelmänsä on pragmaattinen diskurssianalyysi, joka on nykyään suosittu menetelmä tämäntyyppisille tutkimuksille. Leinosen päätelmä koskee muun muassa sitä, että pohjoisvenäjän postpositiivista DEM:ia *to* ei voi pitää puhtaana artikkelina, toisin kuin esim. Länsi-Euroopan artikkelikielissä. Sen sijaan se sijoittuu kehityspäätteen johonkin suomen DEM:in *se* ja komin omistuspäätteen välimaastolle, koska pohjoisvenäjän *to* ei ole vielä menettänyt täysin deiktisyyttään, eikä sen funktio ole vielä ehtinyt muuttua toimimaan puhtaasti artikkelin tavoin kuten komin omistuspäätteen.

Synkronisella tasolla Tommola (1998) tarkastelee Euroopan nykykielten typologiaa vertaamalla erilaisia kieliopillisia piirteitä matemaattis-tilastollisella menetelmällä. Hän esittelee tutkimustuloksiaan taulukossa, jossa nähdään suhdelukuina, kuinka lähellä tietyt kielet typologisesti ovat. Mielenkiintoista on se, että artikkelin esiintymistapausten laskemisen tuloksessa osoittautuu, että artikkelin käyttö on yleinen vain Euroopan ydinalueella. Tämä nimittäin kertoo epäsuorasti siitä, että kyseinen typologinen piirre ei ole riippuvainen kielten välisistä sukulaisuussuhteista vaan

areaalisesta diffuusiosta. Esimerkiksi sekä Keski-Euroopassa ja Balkanilla että Pohjois-Venäjällä puhutaan niin suomalais-ugrilaisia kuin slaavilaisiakin kieliä.

3.2.3 2000-luvulla

Viimeisimpiä artikkelia koskevia tutkimuksia on tehnyt muun muassa Stadnik-Holzer (2006), joka tutkii ilmiötä laajemmasta euraasialaisesta kontekstista, ja hylkää ajatuksen pohjoisvenäjän artikkelista, koska hänen mukaansa se on vain partikkeli. Stadnik-Holzer siis uskoo sellaiseen mahdollisuuteen, että pohjoisvenäjän postpositiivinen partikkeli on todennäköisemmin syntynyt Euraasian kieliliiton areaalisena piirteenä. Hänen mukaansa Euraasia jakautuu postpositiivisen partikkelin perusteella vielä neljäksi mikroalueeksi:

1. skandinaavi ja saame
2. pohjoisvenäjä ja itämerensuomi
3. Balkanin kieliliitto ja turkki
4. urali ja altai

Kyseenalaista hänen mikroalueiden luokittelussaan ovat kuitenkin Balkanin kieliliiton ja turkin sekä uralin ja altain väliset yhteydet. Edellisessä tapauksessa turkki sukukielineen (gagauzi ja tataari) ei varsinaisesti osallistu kielelliseen balkanisaatioon (Lindstedt 2009: 4). Jälkimmäisessä parissa uralilaisten ja turkkilaisten yhteys on maantieteellisesti liian laaja, mikä tekee kielipiirteen konvergenssin todistamisen melkein mahdottomaksi. Lisäksi altailaisten kielten asema on epävarma, mitä kieliryhmiä siihen luokitellaankin. Kritiikin altailaisten kielten sukulaisuusteoriasta esitti mm. Janhunen (2007). Siitä huolimatta kahdessa ensimmäisessä tapauksessa rinnastukset ovat todistetusti päteviä, ja niiden tueksi löytyy niin kielellisiä kuin arkeologisiakin todisteita.

Yllä kuvattu Stadnik-Holzerin väite perustuu typologisiin piirteisiin, joista flekteeraavassa kielessä kuten venäjässä voisi pienemmällä todennäköisyydellä syntyä postpositiivisen partikkelin innovaatio. Toisaalta agglutinoiva kieli luontevasti suosisi avoimemmin jälkikomponentin liittämistä sanan perään, joten tämän argumentin perusteella pohjoisvenäjä on omaksunut postpositiivisen partikkelin käytön innovaation

jostakin agglutinoivasta kielestä. Ja hän kyllä pitää piirteen mahdollisena lainanantajana nimenomaan ims. kieliä.

Samaa mieltä Stadnik-Holzerin kanssa vaikuttaa olevan Kasatkina (2007, 2008), joka teki sellaisen havainnon, että funktionaalis-typologisesta näkökulmasta pohjoisvenäjän murteissa ilmaistaan määräisyyttä tai korostetaan merkityksiä eri tavoin kuin kirjavenäjässä. Siinä, missä kirjavenäjässä voi hyödyntää lauseentasoista intonaatiota, intonaatiottomat pohjoisvenäläiset varieteetit puolestaan joutuvat korvaamaan supra-segmentaalisen puutteensa morfologisin keinoin, mikä toteutuu nimenomaan POST.DEM:in *-to* avulla. Niinpä kyseessä ei ole ainostaan määräisyys, jota Länsi-Euroopan kielten DEM yleensä eksklusiivisesti ilmaisee, vaan myös muita pragmaattisia funktioita kuten teeman korostaminen ja refokusointi taikka vastakohtaisuuden ilmaiseminen. Tällä perusteella Kasatkina kyseenalaistaa määräisen artikkelin olemassaolon venäjässä ja pitää sanan jälkiasemassa esiintyvää DEM:ia *-to* mieluummin ”*pseudoartikkelina*” (ven. *псевдоartikel*).

Kopitarin ajatus sloveenin PREP.DEM:ista artikkelina elää myös nykypäivänä. Nimittäin sloveenin puhekielestä alettiin tutkia, miten DEM *ta* käyttäytyy verrattuna muihin artikkelin omaaviin kieliin. Keskeisimmän tutkimuksen ovat tehneet Marušič ja Žaucer (2006), jotka pitävät nykysloveenin puhekielen prepositiivista DEM:ia *ta* erityyppisenä kuin jälkiartikkelit Balkanin tai skandinaavisissa kielissä. Heidän huomautuksensa on se, että sloveenin *ta* ei muokkaa nominilausekkeen pääsanaa ilman niiden välillä esiintyvää adjektiivia. Toisin sanoen tämä nominin muokkaus tapahtuu vain adjektiivilausekkeen kautta, kuten serbokroaatissa.

Kusmenko (2008: 118–119) on samaa mieltä Serebrennikovin (1956: 54) kanssa siitä, että pohjoisvenäjän POST.DEM:in käyttöä motivoi omistusliitteeseen perustuva rakennemalli naapurikielissä ja lähinnä permiläisissä kielissä (vrt. Leinonen 1998), vaikka itse asiassa itäisemmistäkin kielistä kuten marilaisista ja turkkilaisista kielistä saattaa myös tulla rakennetta voimistavaa interferenssiä. Kusmenko itse käyttää tätä pohjoisvenäjän esimerkkiä tukemaan omaa väitettään skandinaavisten kielten enklittisen määräisen artikkelin synnystä, joka on hänen mukaansa (osittain) saamelaiskielten kontaktivaikutusta (tästä kritiikkiä ks. esim. Koskinen 2013: 11–12, 19).

Nykykielten tasolla Lindstedt (2009: 7) kuvailee kattavasti jälkiartikkeleita Balkanin kieliliitossa. Nämä artikkelit eivät siis liity nominilausekkeen syntaktiseen funktioon lauseenjäsenenä. Sen sijaan niiden keskeisin funktio on merkitä nominilausekkeen rakennetta ja temaattisuutta; toisin sanoen niillä merkitään lauseen argumentteja.

Esitettyjen ajatusten kautta nähdään, kuinka erilaisia mielipiteitä pohjoisvenäjän POST.DEM:in synnystä slavistiikan alalla on ollut. Kuitenkin suurin osa näyttää olevan samaa mieltä siitä, että pohjoisvenäjä poikkeaa muista sukukielistään huomattavasti POST.DEM:in suhteen. Rakenteen poikkeavuus ja eksoottisuus viittaavat siis venäjän naapurikielten kontaktivaikutukseen, jossa flekteeraava itäslaavilainen venäjä kohtaa agglutinoivia suomalais-ugrilaisia ja turkkilaisia kieliä (vrt. Janhunen 2006 luvussa 2.3.2). Tästä alustavasta slavistisesta lähtökohdasta, että pohjoisvenäjän POST.DEM:in käyttö on todennäköisesti innovatiivinen slaavilaisessa kieliryhmässä jopa standardi-venäjään nähden, lähdän tarkastelemaan tutkimusaineistoa seuraavassa luvussa.

4 Aineisto

4.1 Aineiston kuvaus

Luvuissa 4.2–4.4 on tarkoitus esitellä esimerkkitapauksia, miten aineistoa jäsennellään ja analysoidaan tässä työssä. Kokonaiset analyysitaulukot puolestaan ovat katsottavissa seuraavissa työn osioissa:

1. **itäiset keskivepsän murteet**
Liitteessä 1: Itäisten keskivepsän murteiden aineisto: sivuilla 154–166
2. **pohjoisvenäjän murteet**
Liitteessä 2: Pohjoisvenäjän nykymurteiden aineisto: sivuilla 167–181
3. **Muinais-Novgorodin slaavi**
Liitteessä 3: Novgorodin tuohikirjeiden aineisto: sivuilla 182–197

Aineistossa esiintyy tekstigenreä koskeva ongelma. Nimittäin keskivepsän ja pohjoisvenäjän murteiden aineisto on enimmäkseen haastatteluja, joissa haastatellut informantit pitävät monologeja. Näin ollen lauseiden välisiä viittaussuhteita ei synny niin paljon kuin olisi toivottu tällaiseen pragmaattiseen diskurssianalyttiseen tutkimukseen. Ihanteellinen tekstigenre olisi pikemminkin keskusteludialogeja useampien puhujien kesken, koska silloin voitaisiin nähdä selkeästi puhujien informaatorakenteen käyttöä ja merkintätapoja.

Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa taas on saatavilla vain lyhyehköjä tekstiviestejä, joissa esiintyy kuitenkin iso määrä viittaussuhteita, kuten tavallisilta useampien ihmisten vuoropuhelulta voidaan odottaa. Ainoa ongelma tässä on vain se, ettei kyseisiä viittaussuhteita pystytä täydellä varmuudella todistamaan jonkintyyppiseksi, koska tekstistä puuttuu usein sitä edeltäviä konteksteja, joita ei voi tarkistaa samalla tavalla kuin esim. nykyaikaisen älypuhelimien viestien tallenteesta. Kirjoittajat varmaankin ymmärsivät hyvin toisten tietoisuutta puheessa olevista asioista, ja niinpä he kirjoittivat viestit tiivistä välttämällä turhaa referenssien toistoa. Kuitenkaan tällaiselle historialliselle aineistotekstille ei voi mitään, koska muinaisnovgorodilaisesta slaavin kielimuodostahan ei synny enää produktiivisesti materiaalia, eikä natiivipuhujia ole enää tavoitettavissamme. Tällaista ongelmaa voidaan ymmärtää mm. luvussa 2.1.1 esitetyillä Labovin (1994: 11) sanoilla, että historiallisen kielitieteen tutkimuksessa on kyse rajatun ja puutteellisen aineiston maksimaalisesta hyödyntämisestä.

4.1.1 Itäisiä keskivepsän murteita

Itäisten keskivepsän murteiden aineisto on peräisin Zaicevan ja Mullosen (1969) murretekstien kokoelmasta (*Образцы вепсской речи*). Aineiston genre on monologeja, joissa informantit kertovat omasta menneisyydestään, arkielämästään, tuttavapiiristään ja myös satuja. Aineisto kerättiin 1960-luvulla, joten silloinen kielenkäyttö käy ilmi juuri tässä aineistossa. Tässä työssä valitaan vertailuaineistoksi Zaitsevan ja Mullosen tekstikokoelma, koska tämän työn aineiston lähtökohtana on pohjoisvenäjän nykymurteiden aineisto, jollaista on huomattavasti vaikeampi löytää tällä hetkellä olemassa olevista korpuksista. Vertailuun otetaan näin ollen vepsän aineisto, joka on

Tässä työssä käytetty vepsän aineisto on saatavilla myös sähköisessä muodossa sivuston *Корпус вепсского языка* murrekorpuksessa, mutta sivustolla alkuperäisessä tekstikokoelmassa tarkasti litteroituja tekstejä esitetään sellaisella yksinkertaistetulla transkriptiolla, jossa murteellisia äänteellisiä variantteja tasoitetaan kirjakielen normin perusteella. Näin ollen joudun tässä tutkimuksessa käyttämään rinnakkain sekä sähköistä korpusta että kirjaa, jotta tärkeää tietoa ei puuttuisi työstä.

85 | *s i v u*

Aineistoon kuuluu murrenäytteitä seuraavista kylistä taulukon 7 mukaan. Aineisto sisältää yhteensä 223 DEM:in esiintymää.

Kylän vepsäläinen nimi	Kylän venäläinen nimi	Informantit	Esimerkkitapaukset
Kuja	Куя	3 kpl	39 + 30 + 39 kpl
Voilaht	Войлахта	2 kpl	23 + 5 kpl
Pondal	Пондала	2 kpl	34 + 19 kpl
Sargjärvi	Сяргозеро	1 kpl	11 kpl
Päzaf	Пяжозеро	1 kpl	12 kpl
Värasär	Кривозеро	1 kpl	11 kpl

Taulukko 7: Itäisen keskivepsän aineiston ryhmittely

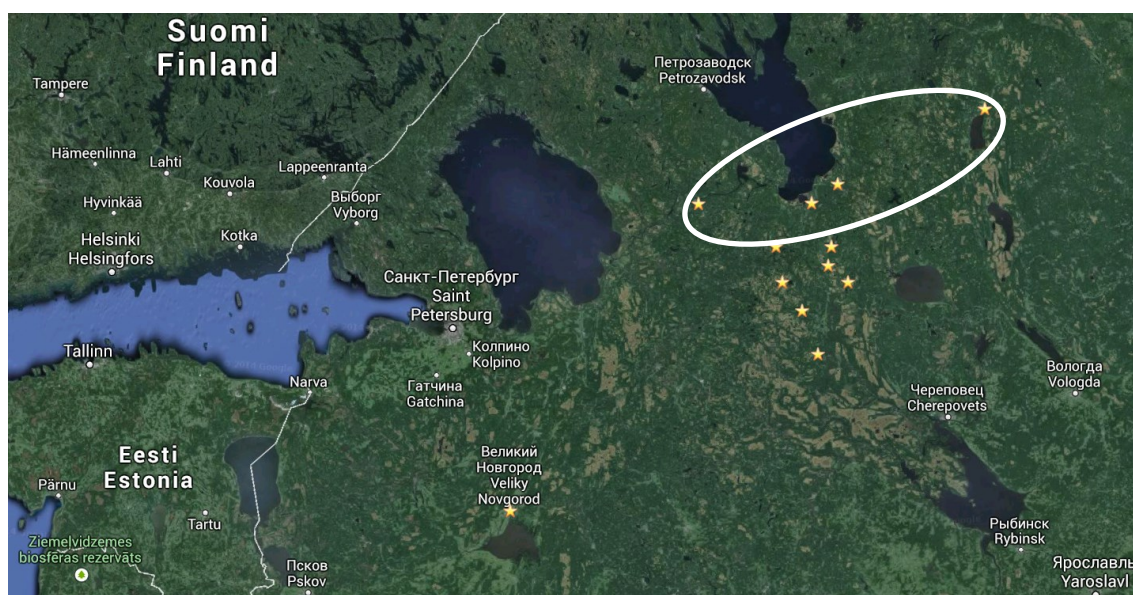
POST.DEM:ien käyttöfrekvenssi vaihtelee puhujista riippuen. Joillakin puhujilla rakennetta esiintyy runsaasti, kun taas toisilla käyttö on hyvin vähäistä. Otan huomioon myös yksittäisten puhujien kielenkäyttöä, jota kuvaan esimerkiksi taulukossa 11 luvussa 4.2.1.

4.1.2 Pohjoisvenäjän nykymurteita

Pohjoisvenäjän nykymurteiden aineisto on peräisin pohjoisvenäjän kielinäytteistä *Русские народные говоры, Звучащая хрестоматия, Часть 1, Севернорусские говоры* (1991) ja Venäjän kansallisesta korpuksista *Национальный корпус русского языка*. Nämä murrenäytteet edustavat siis parasta ja tähän tutkimukseen sopivinta aineistoa, mitä on julkisesti saatavilla pohjoisvenäjän nykymurteiden osalta. Edellinen on foneettisella tasolla tarkasti litteroitu tekstikokoelma, kun taas toinen sähköinen korpus on hiukan yksinkertaistettu transkriptio, mutta olennaisia murrepiirteitä on edelleen nähtävissä teksteissä. Pohjoisvenäjän murteiden aineiston genre vastaa hyvin vepsän aineistoa, koska tässäkin pääosin on monologikertomuksia, joissa informantit kertovat omasta elämästään ja lähipiiristään. Aineisto kerättiin 1960–1970-luvuilla, joten pienestä erosta huolimatta vepsän aineiston kronologian kanssa se kuvaa hyvin saman ajanjakson kielenkäyttöä pohjoisvenäjän murteiden osalta.

Samalla tavalla kuin keskivepsän aineiston yhteydessä pohjoisvenäjän murteiden valinta perustuu maantieteelliseen rajanvetoon kuten esittelin aiemmin luvussa 1.1. Tässä tutkimuksessa valitsen venäjän murteita erityisesti sellaisilta alueilta, joissa etno-

ja kielihistorian perusteella esiintyy oletetusti vepsäläistä substraattia. Kartta 3 kuvaa kyseiset puhuma-alueet, joilta tämän työn aineisto on peräisin.



Kartta 3: Pohjoisvenäjän murteiden puhuma-alue

Aineistoon kuuluu murrenäytteitä seuraavilta alueilta taulukon 8 mukaan. Aineisto sisältää yhteensä 270 esimerkkitapausta, jotka tarjoavat 5 eri informanttia.

Oblast	Raion	Informantit	Esimerkkitapaukset
Vologda (Вологда)	Vytegra (Вытегорский район)	3 kpl	25 + 75 + 48 kpl
Arkangel (Архангелск)	Kargopol (Каргопольский район)	1 kpl	84 kpl
Leningrad (Ленинград)	Podporože (Подпорожский район)	1 kpl	38 kpl

Taulukko 8: Pohjoisvenäjän nykymurteiden aineiston ryhmittely

Samalla tavalla kuin keskivepsän murteiden aineistossa otan huomioon myös yksittäisten pohjoisvenäjän puhujien kielenkäyttöä, jota kuvaan esimerkiksi taulukossa 12 luvussa 4.2.2.

4.1.3 Novgorodin tuohikirjeet

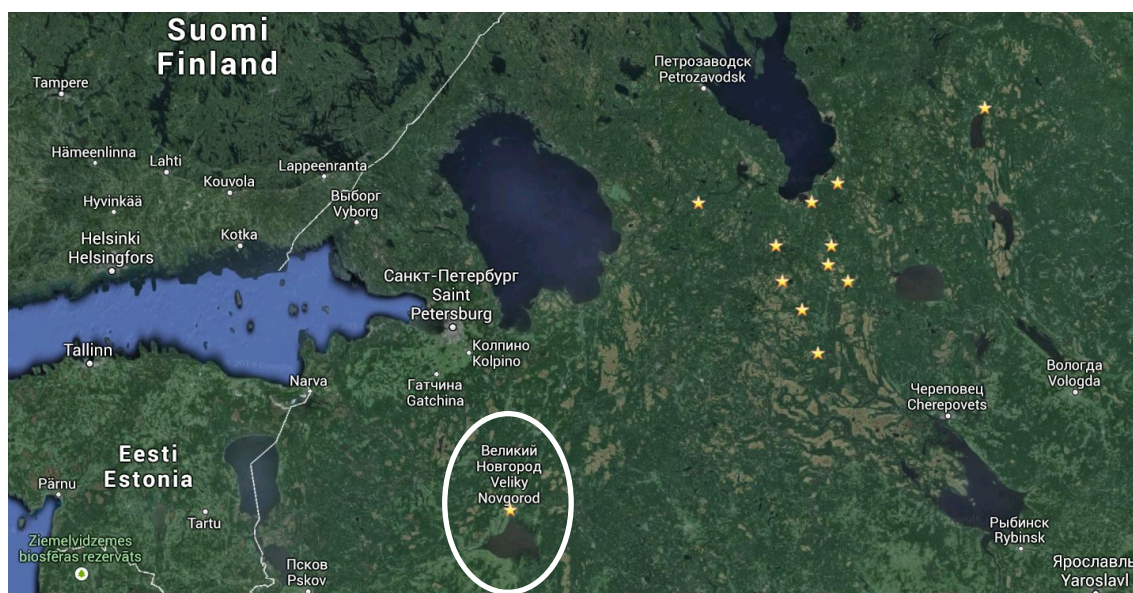
Tässä tutkielmassa tarkasteltavia esimerkkitapauksia, joissa esiintyy kaikki DEM:in tyypit, on yhteensä 349 kpl, jotka jakautuvat eri aikakausiin taulukon 9 mukaan.

Zalijnjakin (2004) jaottelu	Aikakausi	Demonstratiivin esiintymät
A	1000–1125	29 kpl
БI	1125–1160	50 kpl
БII	1160–1220	132 kpl
B	1220–1300	47 kpl
ГI	1300–1360	25 kpl
ГII	1360–1400	52 kpl
Д	1400–1500	14 kpl

Taulukko 9: Demonstratiivin esiintymät Novgorodin tuohikirjeissä ajanjaksojen mukaan

Toisin kuin vepsän ja pohjoisvenäjän nykymurteiden aineiston yhteydessä, tietoja Novgorodin tuohikirjeiden kirjoittajista, heidän taustastaan ja asuinpaikastaan ei ole paljoa. Joissakin tapauksissa tiedetään jotain kirjoittajien asemasta, mutta kokonaisuudessa heitä koskevia etnografisia ja sosiologisia tietoja ei ole selvillä ilman laajempaa Novgorodin kaupungin ja valtion yhteiskuntahistoriallista rekonstruktiota, johon en kuitenkaan puutu tässä työssä.

Tuohikirjeet olivat kirjoittamisaikanaan yleinen viestintätapa, joten niitä löytyy ympäri Venäjän alueita ja jopa etelämpääkin nykyisten Valko-Venäjän ja Ukrainan alueilta, kuten esitin jo aiemmin luvussa 1.2. Kuitenkin itse Muinais-Novgorodin slaavin kielimuotoa puhuttiin varmaankin ensisijaisesti Novgorodin kaupungin lähistöllä kuten käy ilmi kartasta 4.



Kartta 4: Muinais-Novgorodin slaavin puhuma-alue

Tuohikirjeiden ortografiasta on syytä tehdä muutamia huomautuksia. Alkuperäisissä tuohissa sanat on kirjoitettu yhteen ilman sananrajoja. Zaliznjakin (2004) ortografiassa taas sanat erotetaan toisistaan, mikä helpottaa huomattavasti lukemista. Tekstin vauriot merkitään suluissa, mutta tätä seikkaa ei oteta huomioon tekstinäytteissä. Sen sijaan kaikki virkkeet kirjoitetaan täydellisiksi.

Käytetty kirjaimisto on vanhaa kyrillistä järjestelmää, johon kuuluu myös merkkejä, jotka eivät sisälly nykyslaavilaisiin kirjainjärjestelmiin. Taulukossa 10 luettelen sellaisia vanhan kyrillitsan merkkejä, jotka voivat olla vieraita tai ongelmallisia nykyvenäjän osajille vailla perehtymistä historiallis-vertailevaan slavistiikkaan tai slaavilaiseen paleografiaan:

Vanha kyrillinen	і	ѣ	ѡ	ѵ	ѣ	ѥ	Ѧ	ѧ, Ѩ, ѩ	Ѭ	ѭ	Ѯ
Latinalainen vastine	<i>i</i>	<i>y</i>	<i>šč</i>	<i>o</i>	<i>ě</i>	<i>je</i>	<i>ja</i>	<i>u</i>	<i>ot</i>	<i>č</i>	<i>b</i>

Taulukko 10: Vanhojen kyrillisten ja latinalaisten grafeemien vastineet

Koska nykyvenäjän kova ja pehmeä merkki edustivat vielä muinaisvenäjässä redusoituneita vokaaleita, niitä merkitään sellaisinaan kyrillisissä muodoissa: ѣ = ѣ ja Ѯ = Ѯ.

Seuraavaksi aloitan aineiston analyysin, jossa esittelen runsaasti esimerkkitapauksia, joiden avulla luokittelukriteerit hahmottuvat paremmin.

4.2 Analyysi

Tarkastelen DEM:in käyttöä ensinnäkin sanajärjestyksen perusteella, tutkien missä positiossa DEM esiintyy suhteessa lausekkeen pääsanaan. Toiseksi katson, missä sijamuodossa tai verbimuodossa DEM:illa varustetun lausekkeen pääsana esiintyy ja samalla tarkistan, taipuuko DEM samassa sanamuodossa pääsanana mukaan. Kolmanneksi tarkastelen kieliopillisia funktioita, eli mikä on DEM:illa varustetun lausekkeen rooli lauseessa suhteessa muihin lauseen jäseniin. Neljänneksi luokittelen kyseisiä lausekkeitä semanttisten roolien mukaan. Viidenneksi tarkastelen lausekkeen pragmaattisia funktioita informaatorakenteen pohjalta. Seuraavissa luvuissa 4.2.1–4.2.3

demonstroin esimerkkilauseiden avulla, miten käsittelen ja analysoin aineistoa tässä työssä. Jokaisen esimerkin ja esimerkkilauseen perään laitan hakasulkeisiin esimerkin numeron [X], jonka avulla työn lopussa olevasta kolmesta liitteestä löytää kokonaisen lauseen ja analyysin.

4.2.1 Itäisiä keskivepsän murteita

Tässä työssä kiinnitän huomion kahdenlaisiin DEM:eihin: 1) demonstratiivi-pronominin *ñeç* ja 2) pääsananjälkeinen *-se* taivutusmuotoineen. Muoto *ñeç* taipuu luvussa ja sijassa pääsanansa mukaan, ja se toimii ainoastaan nominin attribuuttina nominilausekkeessa. Kettusen (1943: 403) mukaan kyseinen DEM on syntynyt interjektionaalisen käytön kautta kahden aineksen yhdistelmästä: 1) verbimuoto *näet* + 2) DEM *se* = '*näet-se*'. Enkliittinen muoto *-se* taas taipuu nominin yhteydessä vain luvussa, toisin sanoen käytössä on vain kaksi mahdollisuutta: 1) *-se* [NOM.SG] ja 2) *-ne* [NOM.PL]. Sen lisäksi pääsananjälkeinen yksikön muoto *-se* voi olla myös täysin taipumaton sanan jälkikomponentti, joka voi liittyä mihin tahansa sanaluokkaan, jopa persoonapronominiin, erisnimeen, adverbiin, postpositioon ja verbiin, joita valotan seuraavien erilaisten esimerkkitaustojen avulla:

ñeç

<i>ñeç mǵid</i>	[NOM.SG-NOM.SG]	'se maito'	(perusmuoto)
<i>ñeñiñe šijiñe</i>	[PROLAT.PL-PROLAT.PL]	'niitä paikkoja pitkin'	(taivutusmuoto ja monikko)

-se

<i>ak-se</i>	[NOM.SG-NOM.SG]	'eukko'	(perusmuoto)
<i>tatañe-se</i>	[ALL.SG-NOM.SG]	'isälle'	(taivutusmuoto)
<i>öd-no</i>	[NOM.PL-NOM.PL]	'yöt'	(monikko)
<i>tö-se</i>	[2PL.NOM-NOM.SG]	'te'	(persoonapronomini)
<i>Marja-se</i>	[NOM.SG-NOM.SG]	'Marja'	(erisnimi)
<i>đo-se?</i>	[ADV-NOM.SG]	'oikeasti?'	(adverbi)
<i>añe-se</i>	[NOM.PL-NOM.SG]	'alle'	(postpositio)
<i>om-se</i>	[olla_3SG.PRS-NOM.SG]	'on'	(verbi)

Pääsananjälkeinen *-se* esiintyy aineistossa sanajärjestyksen näkökulmasta säännöllisesti pääsananjälkiasemassa. Siitä huolimatta aineistossa esiintyy kaksi

tapausta, joissa postpositiivinen *-se* sijoittuu samaan nominilausekkeeseen kuuluvan sanan väliin, mitä kutsun tässä työssä interpositiiviseksi DEM:iksi, esim. *miččene-se mužikaŋe* [mille-se miehelle] 'jollekin miehelle' (liitteessä 1 esimerkki 213). DEM *nece* taas voi olla sekä pääsanana edessä tai sen jäljessä, vaikka se esiintyykin tyypillisesti pääsanana etuasemassa attribuuttina, vrt. *nened lapset* [ne lapset] vs. *lapšit nehit* [lapsia niitä]. Näiden lisäksi löytyy myös yksi tapaus *nece palikaŋe-se* [se sauva-se] (liitteessä 1 esimerkki 36), jossa puhuja käyttää sekä prepositiivista *nece* että postpositiivista *-se*, mitä kutsun sirkumfleksiseksi merkintätavaksi. Tämä tapaus muistuttaa etäisesti ruotsin määräisen nominilausekkeen merkintätapaa, vaikka ruotsissa käytetään demonstratiivartikkelia *den/det/de* vain silloin, kun mukana esiintyy adjektiivi, vrt. *hus-et* 'se talo' vs. *det röda hus-et* 'se punainen talo'. Taulukossa 11 kuvaan DEM:in käyttöä erilaisissa sanajärjestyksissä tilastollisesti.

Informantti	Kuja			Voiraht		Pondan		Sargjäv	Pazar	Varasär	Yhteensä
	I	II	III	I	II	I	II				
PREP.DEM	8	20	4	14	3	7	18	7	9	7	97
POST.DEM	ENCL	23	2	33	-	2	24	1	-	1	87
	ATTRIBUT	3	3	1	1	-	-	-	1	-	9
interpositiivinen ENCL	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
sirkumfleksinen	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
itsenäinen	3	5	1	8	-	3	-	4	1	2	27
Yhteensä	39	30	39	23	5	34	19	11	12	11	223

Taulukko 11: Demonstratiivin esiintymät itäisten keskivepsän murteiden aineistossa

POST.DEM:ija erottelen siis kahteen tyyppiin. Ne voivat olla joko pääsanaan liimauneita enklittisiä DEM:ija kuten *-se* ja *-ne* tai attributiivisia DEM:ija kuten esim. *lapšit nehit*.

Itäisissä keskivepsän murteissa DEM:ia voidaan käyttää attribuuttina tai jälkipartikkelina kaikkien kieliopillisten funktioiden yhteydessä. Se voi esiintyä nominilausekkeessa, joka toimii joko lauseen subjektina, suorana objektina tai epäsuorana objektina, kuten esittelen seuraavissa esimerkkilauseissa:

subjekti

- (1) *potom mužik-se tuli kodihe* [93]
sitten mies-se tulla.PRET.3SG koti.ILL
'потом пришел мужик домой' / 'sitten mies tuli kotiin'

suora objekti

- (2) *mina potom oružjān-se katqaižin hinga* [14]
1SG sitten tykki.GEN-se hajottaa.PRET.1SG näin
'потом я ружье-то переломил' / 'minä sitten hajotin tykin näin'

epäsuora objekti

- (3) *potom Taḥalo-se vistin andeim* [71]
sitten Tana.ALL-se viesti.GEN antaa.PRET.1PL
'потом Тане весть послали' / 'sitten Tanalle annettiin viesti'

Lauseen subjekti toimii prototyyppisesti kolmessa semanttisessa roolissa: 1) agentti, 2) voima ja 3) kokija. Agentti on toiminnan tekijä, joka on loogisesti yleensä elollinen aktiiviseen toimintaan kykenevä olento. Kuitenkin aineistossa esiintyy myös eloton agentti. Agentin vastakohtana on voima, joka toimii mutta ei aktiivisella tavalla, mm. luonnonilmiöt kuten tuuli, tuli, ukkonen, ilma, lämpötila, jne. Kokija taas on se, johon kohdistuu toiminnan vaikutus ärsykkeenä, mihin palaan myöhemmin suoran objektin käsittelyn yhteydessä.

agentti (elollinen)

[ks. esimerkkilause 1]

agentti (eloton)

- (4) *da minqin ei otand oružj-se* [12]
ja 1SG.ALL NEG.3SG laueta.PTCP tykki-se
'да ружье у меня не выстрелило' / 'ja minulla tykki ei lauennut'

voima

- (5) *öd-no viumbat tegesē ka iḥ muga troudige* [24]
yö.PL-ne kylmetä.3SG takaisin PTCL NEG.3SG muka hemmotella.CONNEG
'ночи-то становятся холоднее, не так портится' / 'yöt kylmenevät, ei muka hemmottele'

kokija

- (6) *tat da mam-se potóm tundištíba heit* [83]
isä ja äiti-se sitten tunnistaa.PRET.3PL 3PL.PART
'отец и мать их потом узнали' / 'isä ja äiti sitten tunnistivat heitä'

Esimerkkilauseessa 6 puhuja käyttää DEM:ia *-se* todennäköisesti kattaamaan kokonaisen rinnastussuhteen 'isä ja äiti', mikä muistuttaa E. Itkosen esittämää postposition selitysmallia luvussa 3.1.1, koska muuten hän saattaisi sanoa ***tat-se da mam-se*.

Koska se on kyvytön laukaisemaan toimintaa, eloton subjekti esiintyy usein teemana, joka joko liikkuu paikasta toiseen, sijaitsee jossakin paikassa tai muuttuu toiminnan myötä toisenlaiseksi kuten seuraavissa esimerkkilauseissa käy ilmi.

liikkuva teema

- (7) *ka samaumäthime proidu yeneh-se ei* [156]
PTCL kuoppi.PROLAT kulkea.CONNEG yene-se NEG.3SG
'так по кочкам лодка не пройдет' / 'niinpä kuoppia pitkin ei kulje vene'

paikallaan pysyvä teema

- (8) *lud-no kaik hānou dāttut olíba* [1]
luu.PL-ne kaikki 3SG.ADES jättää.PTCP.PRET olla.3PL
'и все кости были тут оставлены' / 'hänellä kaikki luut on tänne jätetty'

muuttunut teema

- (9) *i nece kask panab iče* [202]
ja se kaski palaa.3SG itse
'и эта подсека сама горит' / 'ja se kaski palaa itse'

Siitä huolimatta elollinenkin subjekti esiintyy teemana, kun kyseessä on läsnäolo tai oleskelu, kuten esimerkkilauseessa 10.

oleskelu

- (10) *a mužik-se om kodiš?* [101]
ja mies-se olla.3SG koti.INES
'а мужик-то дома?' / 'entä onko mies kotona?'

Suoran objektin kategoriaan kuuluvat tyypillisesti patientti, teema ja ärsyke. Patientti on toiminnan kohde, jolle toiminta aiheuttaa jonkin muutoksen. Teemalle taas toiminnan tekijä ei aiheuta mitään muutosta, vaan kyseessä on pikemminkin liikkeestä

ja luonnollisesta tilanmuutoksesta. Ärsyke on yhteydessä kokijaan, joka ei saa toiminnasta vaikutusta konkreettisella vaan abstraktimmalla tavalla.

patientti

[ks. esimerkkilause 2]

teema

- (11) *uk, ota lapsii-ne, vie mečha* [80]
ukko ottaa.IMPRT lapsi.PL-ne viedä.IMPRT metsä.ILL
'старик, возьми детей и отвези в лес' / 'ukko, ota lapset ja vie heidät metsään'

ärsyke

- (12) *ñecen praznustvan praznuiba pitkha gälges vöu ñecida papid* [194]
se.GEN juhla juhla.PRET.3PL pitkään jälki.INES vielä se.PART pappi.PART
'этот праздник праздновали еще долго после этого попа' /
'tässä juhlassa juhlittiin vielä pitkään sen jälkeen sitä pappia'

Epäsuora objekti ilmaisee yleensä vastaanottajaa tai kokijaa. Vastaanottaja on se, jonka haltuun siirtyy mm. teema. Kokija epäsuorana objektina on suomalais-ugrilaisissa kielissä usein joko allatiivissa, datiivissa tai genetiivissä, toisin kuin nominatiivissa esiintyvä subjektikokija. Tämä riippuu tietysti siitä, miten esim. aistiverbi käyttäytyy ja mitä rektiota se vaatii missäkin kielissä.

vastaanottaja

[ks. esimerkkilause 3]

kokija

- (13) *mužikale-se šuhaidab* [95]
mies.ALL-se kuiskata.3SG
'мужику шепчет' / 'miehelle (hän) kuiskaa'

Näiden kieliopillisten lauseenjäsenien lisäksi DEM tavataan myös adverbiaalina toimivassa lausekkeessa, joka ilmaisee mm. paikkasuhteita. Välineen roolin käyttöä DEM:in kanssa taas ei löydy keskivepsän aineistosta. Lisäksi taustaroolissa sitä tavataan keskivepsässä myös ajan ilmaisussa, mutta ei tavan, komitatiivin ja syyn roolissa.

paikka

- (14) *a šigoupäi-se mida pagižep ka ei kuu* [74]
ja sieltä-se mitä sanoa.3SG PTCL NEG.3SG kuulua.CONNEG
'а что оттуда [чёрт] отвечает, то не слышно' / 'ja mitä sieltä päin sanoo, sitä ei kuulu'

lähde

- (15) *ka hádi hán pertišpei-se* [102]
PTCL häättää.PRET.3SG 3SG koti.ELAT-se
'выгнал ее из дому' / 'niin hän hääti (sen) pois kotoa'

päämäärä

- (16) *śihesai-se doidiñ* [159]
siihen asti-se saapua.PRET.1SG
'до того места добрался' / 'sinne minä saavuin'

aika

- (17) *homes-se vili oli ñiñgiñte* [150]
huomenna-se kylmä olla.PRET.3SG niin
'утро-то было холодное' / 'aamullahan oli niin kylmää'

DEM:ejä ja sillä varustettuja lausekkeita aineistossa analysoin pragmaattisten funktioiden kehityksessä esim. seuraavaan tekstipätkään sovelletun analyysimallin mukaisesti.

Informantti: Aksenov, Fedor Andrejevič (70 v.)
Kylä: Kuja, Vologda
Vuosi: 1963

oliba klāpsat pandut kondale. hāndikahau loš oli todut, lud-no kaik hānou dāttut oliba. mina lud-no kogoho tačlīñ i pañiñ klāpsat kondale, maha haudaižen kaiveiñ, pāupei pañiñ samlušt i ñikut et tundišta. i hān putui. hān vei virstat kakš klāpsad minaiñ, mina dāukhe māñiñ. potóm hān kulīšti, mindeñ rižegēit, sigou ānen andaškanž. mina māñiñ. hānuu sigou šodut ñiñgomad sañktusuu kushaižet da pedaihut da ūlāhan ñiñga reitut lābi. ka kugou hān om-se? kacuhiñ, ka sofeunaižuu kuš lañgenu soho, dūriupēi kāñdi hānt tullei. kacleñ, hān sigou ištlošē hīllāšti kuzeñ taga ñecen. a mina lāz māñiñ da sanun: «ñājen, kuna šina peitlotēi». hān kut řeviškanž da minun pāle. a mina davai doksta, en kondha kacu, a kacun ezi, kugou sañktēmba pu om. pun taga doksiñ i kacun. kacun tagazē, ei vei nūtkāita-se. šešti-se libup, a nūtkāita-se eivei. a mina potom tagampeñ māñiñ ūmriž i podidiñ bokaspe da ambuiñ; putui hānele šūdāimehe, srazu heñkki hānou lāks, rikeiñ srazu. māñiñ, a hān hamphil hagos-se ñečiš, kuzes-se. mina potom podidiñ, palikuu iškiñ pādme i rikeiñ. tuliñ, ka ñikut pāt-se en vei heitta – hān hamphat-no ñeche kušho ajei sinne, ka potom poleñ tārzat, da houdaižih plaškan ñiñgoman ka ñiñga i tādñiñ hāneñ. su kondi oli. ...

(Zaiceva ja Mullonen 1969: 173–174)

Tekstinäytteessä esiintyy kaksi DEM:illa varustettua lauseketta, jotka luokittelen anaforisiksi topiikiksi, joka taas viittaa taakse jo mainittuun asiaan kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

- (18) *lud-no* kaik *hānou dāttut oliba. mīna lud-no* kogoho tačlīn i pañiñ klāpsat kondalē [1–2]
 ’... и все кости были тут оставлены. Я набросал кости в одну кучу и поставил капкан на медведя.’

- (19) *kacun tagazē, ei-vei nūtkāita-se. šeišti-se libup, a nūtkāita-se* eivei. [4–6]
 ’Смотрю назад, не может ли он оторвать [капкана]. Встает [стоя], но не может оторвать.’

Tässä kontekstissa esiintyvät kaksi kertaa lähekkäin sama nomini ja verbi, joista jälkimmäinen ilmaisee suhdetta edelliseen eli anaforisuutta.

Sitä vastoin jos se ei viittaa lähikontekstissa olevaan tarkoitteeseen vaan esittelee jo aiemmin tutun tai muutenkin yleisesti tunnetun mutta kuulijalle odottomattoman tarkoitteen ja/tai vaihtaa lausekontekstin topiikin, silloin DEM:illa varustettu lauseke toimii vaihtotopiikkina kuten seuraavassa esimerkkilauseessa:

- (20) *hānākahau loš oli todut, lud-no* kaik *hānou dāttut oliba*. [1]
 ’Волком был разодран лось, и все кости были тут оставлены.’

Toisaalta DEM:illa varustettu lauseke ei välttämättä viittaa mihinkään aikaisemmin mainittuun asiaan, vaan universaalisti tunnettuun asiaan kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

- (21) *tulīñ, ka nīkut pāt-se* en-vei heitta – [9]
 ’Подошел, так головы-то никак не могу оторвать –’
- (22) *hān hamphat-no* *ñeche kušho ajei šinne, ka potom polēn tārzat*, [10]
 ’... он вогнал свои зубы в елку. Потом половину морды отрубил, ...’

Tässä on kyse siis ruumiin osista ’pää’ ja ’hampaat’, jotka ovat yleisesti tuttuja ja diskurssin osallistujien tietoisuuden pintapuolella. Se tarkoittaa, että puhujalla on käytössä ns. *korttipino*, jonka yläpuolella on mahdollisimpien tarkoitteiden kortteja. Niiden joukkoon kuuluu mm. tuttuja tarkoitteita aiemmasta kontekstista. Toisaalta korttipinon yläpuolella on tavallisesti myös geneerinen topiikki, joka löytyy nimenomaan yllä olevista esimerkkitaapauksista.

Tähän asti kyseessä on ollut vain tuttua infomaatiota, joka toimii diskurssin puheenaiheena tietyissä lausekonteksteissa topiikin tai presupposition funktiossa. Toisaalta jos asia esitellään vasta ensimmäistä kertaa fokuksen ja kommentin kehyksessä, se on diskurssien osallistujien tietoisuudessa uusi ja sinä hetkenä ainutlaatuinen kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

(23) *ka kugou hān om-se?* [3]

’Да где же он-то?’

(24) *kacun tagazę, ei vęi nütķāita-se.* [4]

’Смотрю назад, не может ли он оторвать [капкана].’

Esimerkkilauseissa 23 ja 24 kyseisen henkilön oleskelupaikka ja toiminta on diskurssissa uusi tieto, mitä kutsutaan termillä ei-kontrastiivinen fokus. Toisaalta informaatio halutaan erottaa muista tarkoitteista tai tuttu asia halutaan fokusoida, ja tulkitsen kyseitä lauseen fokukseksi nostettua yksikköä kontrastiivisena fokuksena tai kommenttina kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

(25) *šeišti-se libup.* [5]

’Встает [стоя], ...’

(26) *māniñ, a hān hamphil hagos-se nečiš, kuzęs-se.* [7–8]

’Подошел, а он вцепился в елку зубами.’

Restriktiivisen fokuksen tai kommentin käyttöä ei löydy juurikaan vepsän aineistosta, joten siirryn tarkastelemaan seuraavaksi pohjoisvenäjän nykymurteiden aineistoa.

4.2.2 Pohjoisvenäjän nykymurteita

Tutkimuksessa käsittelen DEM:ejä *mo* ja *эmo* taivutusmuotoineen sekä prepositiivisessa, postpositiivisessa että interpositiivisessa käytössä. PREP.DEM:na esiintyy yleensä muoto *эmo*, joka taipuu pääsanana mukaan luvussa, suvussa ja sijassa, esim. с эмого места [PREP tämä.GEN.SG.NEU paikka.GEN.SG.MASC] ’tästä paikasta’. POST.DEM:na taas esiintyy vain muoto *mo*, joka voi joko taipua pääsanana taivutusmuodon mukaan, esim. допoзy-my [tie.ACC.SG.FEM-se.ACC.SG.FEM] ’sitä tietä’; tai säilyä taipumattomana

jälkiartikkelin muodossa *-mo*, esim. *жѣнѣмо* [nainen.NOM.PL.FEM-se.NOM.SG.NEU] ’naiset’. Tosin taipuva enklittinen *mo* ei välttämättä noudata pääsanan morfologista kongruenssia vaan pikemminkin äänteellistä samankaltaisuutta joissakin tapauksissa, esim. *из кожы-му* [PREP nahka_GEN.SG.FEM-ne_NOM.PL.MASC] ’nahasta’ (liitteessä 2 esimerkki 85).

Nominien lisäksi POST.DEM voi liittyä myös muihin sanatyyppeihin kuten persoonapronominiin, refleksiivipronominiin, erisnimeen, adverbiin tai verbiin kuten seuraavissa esimerkeissä:

<i>я-<u>мо</u></i>	[1SG.NOM-DEM]	’minä’	(persoonapronomini)
<i>себе-<u>мо</u></i>	[REFL.PRON-DEM]	’itselleen’	(refleksiivipronomini)
<i>Андреѣ-<u>мо</u></i>	[NOM.SG-DEM]	’Andrej’	(erisnimi)
<i>там-<u>ом</u></i>	[ADV-DEM]	’siellä’	(adverbi)
<i>иу-<u>мо</u></i>	[<i>juoda</i> _PRET.SG.MASC-PTCL]	’joi(n/t/-)’	(verbi)

Kuitenkin venäjän kielessä on olemassa myös POST.DEM:lla varustetut interrogatiivipronomit, jotka ilmaisevat epämääräisyyttä, esim. *чмо-мо* [mitä-se] ’jotakin’ ja *где-мо* [missä-se] ’jossakin’. Tällaisetkin sanat lasken mukaan aineiston analyysissä.

Pohjoisvenäjän murteiden aineistostakin löytyy kaksoismerkintä, jossa yhdessä ja samassa nominilausekkeessa esiintyy kaksi DEM:ia sekä prepositiivisena että postpositiivisena, esim. *эму бумашки-мо* [nämä.NOM.PL.FEM paperi.NOM.PL.FEM-se.NOM.SG.NEU] ’ne palat papereita’ (liitteessä 2 esimerkki 67). Tällaisia tapauksia on peräti 12 esimerkkiä. Eräässä äärimmäisessä tapauksessa yhdessä nominilausekkeessa on jopa kolme DEM:ia, nimittäin *эмом-мо сосед-мо* [tämä-se naapuri-se] ’se naapuri’ (liitteessä 2 esimerkki 268). DEM:in esiintymät pohjoisvenäjän murteiden aineistossa kokonaisuudessaan esitän tilastollisesti taulukossa 12.

informantti		Vologda			Arkangel	Leningrad	yhteensä
		I	II	III			
PREP.DEM		5	17	3	6	1	32
POST.DEM	ENCL	14	36	34	61	22	167
	ATTRIBUT	1	1	-	-	1	3
interpositiivinen ENCL		-	3	3	1	-	7
sirkumfleksinen		1	-	7	5	-	13
itsenäinen		4	18	1	11	14	48
yhteensä		25	75	48	84	38	270

Taulukko 12: Demonstratiivin esiintymät pohjoisvenäjän nykymurteiden aineistossa

Tässäkin pohjoisvenäjän aineiston yhteydessä erottelen kahta tyyppiä POST.DEM:ejä, joista yksi on enkliittinen DEM *-mo* ja toinen attributiivinen DEM *эмо*.

DEM:ia käytetään pohjoisvenäjän murteissa attribuuttina kaikkien kieliopillisten funktioiden yhteydessä. Kieliopillisten perusfunktioiden yhteydessä se esiintyy nomini-lausekkeessa, joka toimii joko lauseen subjektina, suorana objektina tai epäsuorana objektina kuten esitän seuraavissa esimerkkilauseissa:

subjekti

- (27) *этом сосед-мо* говорум [263]
tämä naapuri-to puhua.3SG
 'tämä naapuri puhuu'

suora objekti

- (28) *ружьё-мо* принёс этот сосед-мо [265]
tykki-to ottaa_mukaan.PTCP.PRET tämä naapuri-to
 'tykin otti mukaan tämä naapuri'

epäsuora objekti

- (29) *а одностоволок-то этому соседу-мо* дал [228, 264]
 CONJ yksipiippuinen_tykki.GEN.PL.FEM-to tämä.DAT.MASC naapuri.DAT-to antaa.PTCP.PRET
 'ja (hän) antoi yksipiippuisia tykkeitä tälle naapurille'

Lauseen subjekti toimii pohjoisvenäjän murteiden aineistossa kolmessa semanttisessa funktiossa: 1) agentti, 2) kokija ja 3) teema.

agentti

[ks. esimerkkilause 27]

kokija

- (30) ну вы-**то** ницёо этих ставин-**то** наверно не знаете [76]
no 2PL-**то** mitään tämä.GEN.PL Stavina.GEN.PL-**то** varmaan NEG tuntea.2PL
'no te ette varmaan tunne näitä Stavinin perheenjäseniä'

Elottoman subjektin yhteydessä tavataan kolmenlaista teemaa, joiden ero perustuu liikkumistapaan.

liikkuva teema

- (31) а кровь-**то** льёт [248]
CONJ katto-**то** lentää.3SG
'ja katto lentelee (ympäri)'

paikallaan pysyvä teema

- (32) хлеба-**то** есть мало [2]
leipä.GEN-**то** PTCL vähän
'leipää on vain vähän'

muuttunut teema

- (33) так сухие есьть эти / прутьишки-**та** сухие [64]
niin kuiva.PL olla.3SG tämä.PL oksa.PL-**то**.PL.NEU kuiva.PL
'niin kuivia ovat nämä kuivat oksat'

Elollinen subjektikin voi olla teema, kun kyseessä on jonkun henkilön oleskelusta jossakin paikassa tai hänen läsnäolostaan.

oleskelu/olemassaolo

- (34) а там ребёнок-**то** у меня дома [14]
CONJ siellä lapsi.GEN.PL-**то** PREP 1SG.GEN kotona
'ja siellä kotona on minun lapsiani'

Suora objekti taas esiintyy aineistossa joko patienttina, teemana tai ärsykkeenä seuraavien esimerkkilauseiden mukaisesti:

patientti

- (35) вот эти ветоцьки-**то** я ломала [66]
PTCL tämä.PL nappula.PL-**то** 1SG rikkoa.PTCP.PRET.FEM
'niin nämä nappulat minä olen rikkonut'

teema

[ks. esimerkkilause 28]

ärsyke

- (36) *я го ... радость эту знаю* [132]

1SG 3SG.MASC(?) ... onnellisuus.ACC.FEM tämä.ACC.FEM tuntea.1SG

’minä sitä ... onnellisuutta tunnen’

Epäsuora objekti pohjoisvenäjän murteiden aineistossa ilmaisee kahta funktiota: vastaanottajaa ja kokijaa. Kaikissa tapauksissa ne viittaavat ihmisiin. Vastaanottajan funktiossa epäsuora objekti on indoeurooppalaiseen tapaan datiivissa. Kokija taas voi olla subjektikokijan tavoin nominatiivissa myös datiivissa tai ns. adessiivissa eli prepositiolauseke *y + GEN*, esim. *y меня-**то*** [PREP GEN-*to*] ’minun, minulle, minulla, minulta’.

vastaanottaja

[ks. esimerkkilause 29]

kokija

- (37) *Ну а вам-**то** после войны сколько было?* [148]

no CONJ 2PL.DAT-**to** PREP sota.GEN.FEM paljonko olla.PTCP.PRET.NEU

’No, mutta miten teillä (asia) oli sodan jälkeen?’

Yllä esitettyjen kieliopillisten lauseenjäsenien lisäksi DEM:lla varustetaan myös adverbiaalilauseke, joka ilmaisee mm. paikkasuhteita, välinettä ja tapaa sekä toimii taustaroolina kuten ilmaisten aikaa ja komitatiivia. Syytä ilmaisevaa adverbiaalia taas ei löydy ollenkaan aineistosta.

paikka

- (38) *в магазинах-**то** ницео купить-то не было* [74]

PREP kauppa.LOC.PL-**to** mitään ostaa.INF-**to** NEG olla.PTCP.PRET.NEU

’kaupoissa ei ollut mitään ostettavana’

lähde

- (39) *да как з дороги-**то** станим сворачивать* [61]

CONJ miten PREP tie.GEN.FEM-**to** tainnuttaa.1PL sammuttaa.INF

’ja miten me tainnutamme sammuttamaan tien varrelta’

päämäärä

- (40) *шобы домой-то выходить дак* [58]
jotta kotiin-to käydä.INF niin
'..., jotta kävisi kotona'

väline

- (41) *со двустволком-то сам ходил* [227]
PREP kaksipiippuinen_tykki.INSTR-to ADV kulkea.PTCP.PRET.MASC
'kaksipiippuisen tykin kanssa (hän) kulki'

tapa

- (42) *потушы-то пляшьте / не прервите* [39]
hiljainen.PL-to tanssia.IMPRT.2PL NEG keskeyttää.IMPRT.2PL
'tanssikkaa hiljaisesti, älkääkä keskeyttäkö'

aika

- (43) *она этом год умерла* [220]
3SG.FEM tämä vuosi kuolla.PTCP.PRET.FEM
'hän kuoli sinä vuonna'

komitatiivi

- (44) *так те с этим / ста грамами / што ...* [15]
niin tämä.PL PREP tämä.INSTR.PL 100 gramma.INSTR.PL mitä
'niin nämä sadan gramman kera, mitä ...'

Seuraavaksi demonstroin, miten DEM:illa varustettuja lausekkeita pohjoisvenäjän murteiden aineistossa analysoidaan seuraavan tekstipalan ja analyysimallin mukaisesti.

Teksti:	Anopin kuolema (ven. <i>Смерть свекрови</i>)
Alue:	Vologda
Paikkakunta:	entinen Verhovje-kylä, Vytegran raion, Vologdan oblast
Vuosi:	1976
Aihepiiri:	arkielämä
Teema:	ihmiset
Tekstinlähde:	Saratovin tasavallan yliopisto

... чаю попили / а этот сосед-то и пришёл // амаменька-та покойна головушка говорит // а что-то тяжело стало / пойду говорит на печке полежу // я чашки обрала-то со стола // Андрей-то ... а уж огонь-то горел всё уж // как же дело было уж ... было ... уж с огнём ружьё чистил // ружьё-то вычистил / только успел повешать-та // лампа горит / висячи лампочки-то были // а этом-то сосед-то / ружьё-то / пришёл его мальчишко / парнишко / да говорит ... сел // а мать-та покойна головушка / изо уголка-то / он на углу-то / а мать-та села // Сашка / учись стрелять / вот так // и сам курок поднял // убили мать-та // ой да что у нас было // ой // вот учись ска стрелять / вот так // дак дурак он какой был // ведь Андрей-то знал бы / что не заряжено / так разведозволил бы им в руки взять ружьё // ак у-его-то что в башке было? // ну уж это ... нечаянно / не с намерением // она как хлопне дак / там была вот такая лавка была / скамейка // а кровь-то льёт // Андрей говорит / ой да что наделали / мать-то говорит убили // а этом парнишко-то бежать / с испугу-то // а мы-то да/ ой / ой / да тоже бежать в деревню // ...

Tekstinäytteestä löytyy muutama lauseke, jotka edustavat anaforisuutta eli taakse viittaamista.

- (45) *лампа горит / висячи лампочки-то были* // [239]
'lamppu syttyy, roikkuvia lamppuja ne olivat'

- (46) *а этот-то сосед-то / ружьё-то / пришёл его мальчишко / парнишко / да говорит...* [240]
'ja tämä naapuri, tykki, tuli hänen viikari, kaveri, ja sanoo ... istui'

Näissä esimerkkitapauksissa DEM:in anaforinen käyttö lausekkeessa kohdistuu referensseihin, jotka ovat jo mainittuja ja tuttuja aiemmasta lausekontekstista. Toisin sanoen tämä ei ole kyseisissä lausekonteksteissa ensimmäinen kerta, kun näitä lausekkeita esitellään.

Vaihtotopiikkeja esiintyy runsaasti, mikä näyttääkin olevan tyypillisin funktio POST.DEM:ille tässä kielimuodossa. Sen paikka on yleensä lauseen alussa ja monestikin lauseen aloittavan konjunktion jälkeen.

- (47) *чаю попили / а этот сосед-то и пришёл* // [267]
'he joivat teetä, ja tämä naapuri tulikin'

- (48) *а маменька-та покойна головушка говорит* // [232]
'ja äiti rauhallisena kaverina puhuu'

- (49) Андрей-то ... а уж огонь-то горел всё уж // [235]
'se Andrei ... ja tuli syttyi jo palamaan kaikki'
- (50) ружьё-то вычистил / только успел повешать-та // [237]
'hän poutsasi tykki, juuri onnistui roikuttamaan'
- (51) а этом-то сосед-то / ружьё-то / пришёл его мальчишко / парнишко / да говорит... [268]
'ja tämä naapuri, tykki, tuli hänen viikari, kaveri, ja sanoo ... istui'
- (52) а мать-та покойна головушка / изо уголка-то / он на углу-то / а мать-та села [241, 244]
'ja äiti on rauhallinen kaveri, nurkasta, se nurkassa, ja äiti istuutui'
- (53) ведь Андрей-то знал бы / что не заряжено / [246]
'niinpä Andrei olisi tiennyt, ettei (häneltä) veloiteta'
- (54) ак у-его-то что в башке было? // [247]
'entä hänellä; mitä oli ryypyssään?'

Geneerisiä topiikkeja löytyy tästä tekstinäytteestä kaksi tapausta. Niitä ei ole siis kertaakaan mainittu aiemmin vaan vasta ensimmäistä kertaa diskurssissa kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

- (55) Андрей-то ... а уж огонь-то горел всё уж // [236]
'Andrej ... ja tuli syttyi jo palamaan kaikki'
- (56) а кровь-то льёт // [248]
'ja katto kaatuu'

Tuli ja veri ovat siis yleiskäsitteitä luonnonilmiöistä, joita voidaankin pitää puheen-aiheena ilman tekstuaalista anaforisuutta.

Ei-kontrastiiviseksi fokukseksi voidaan katsoa sellaisia lausekkeita, jotka mainitaan diskurssissa ensimmäistä kertaa, eikä niille löydy kontekstista mitään kontrastia kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

- (57) я чашки обрала-то со стола // [234]
'ja kuppi hän otti pöydältä'

(58) *ружьё-то вычистил / только успел повешать-та //* [238]

'hän putsasi tykki, juuri onnistui laittamaan sen roikumaan'

(59) *а мать-та покойна головушка / изо угла-то / он на углу-то / а мать-та села //* [241]

'ja äiti on rahallisena kaverina, nurkasta, se nurkassa, ja äiti istuutui'

Yksi havainto näistä esimerkkilauseista on se, että ei-kontrastiivisen fokuksen paikka lauseessa on yleensä jälkipuolella eli Hallidayn (2001) temaattisuuden teorian mukaan reemassa, johon kuuluu tavallisesti kontekstin uusi informaatio.

Joskus fokukselle löytyy kontrasti, jolloin puhutaan kontrastiivisesta fokuksesta kuten seuraavassa esimerkissä:

(60) *убили мать-та //* [245]

'(he) tappoivat äidin / tapettiin äiti'

Tässä esimerkkilauseessa siis kyseinen lauseke on itse asiassa tuttu informaatio, jonka puhuja haluaa fokusoida. Niinpä se viittaa juuri tiettyyn jo aiemmasta kontekstista 'tuttuun äitiin', eikä mihinkään 'muuhun äitiin'.

Yllä kuvatusista tekstipätkästä puuttuu vielä esimerkkejä restriktiivisistä fokuksesta/kommentista, joten seuraavaksi siirryn käsittelemään toista niihin kohdistuvaa tekstipätkää.

Teksti:	Lapsuus (ven. <i>Смерть свекрови</i>)
Alue:	Vologda
Paikkakunta:	Megor-kylä, Vytegran raion, Vologdan oblast
Vuosi:	1986
Aihepiiri:	arkielämä
Teema:	elämä, perhe
Tekstinlähde:	Saratovin tasavallan yliopisto

... мы... вот лично я себя скажу/ потому что этого самого/бедно жили/ жили только за счёт коровы// корову бабка всё лето... это... всю войну держала// сено тоже сдесяти процентов// мне вот было семь лет/ а уже/ тукачок/ или за километр/ обкашивали/ сейчас комбайны где пройдут... силосные-т косилки/ вот эти межи оставались/насушишь накосишь да и принесёшь// с десяти процентов коровы// потом у нас жили/ в этом дому/ мы только мы же занимали часть вон той кухни// вон там/ там у меня ещёесте спальня// а здесь у нас жили все таки представительные/ прокурор жил/ да следователь жил да/ главный врач... участковый/ тут была больница// ...

Tästä tekstipätkästä havaitseen yhden esimerkkilauseen, jossa fokus korostetaan ja erotetaan muista tarkoitteista antamalla tietoja sen laadusta eli käytännössä käyttämällä määritettä kuten adjektiivia.

- (61) *сейчас комбайны где пройдут... силовые-ти косилки* [154]
'nyt hakkuukoneet, mihin he menevät ... säilörehun niittokoneet'

Tämä esimerkkilause on mielenkiintoinen myös vertailevan slavistiikan näkökulmasta, koska kyseinen restriktiivinen lauseke muistuttaa muodon perusteella Balkanin slaavilaisten kielten adjektiivillisen nominilausekkeen määräistä muotoa, vrt. vastaava sana bulgariassa *силажниме косачки* 'viljasiilon ruohonleikkuukoneet'. Tässä siis DEM sijoittuu kahden nominin väliin eli esiintyy interpositiivisena.

Pohjoisvenäjän nykymurteiden aineistoa on analysoitu läpikotaisesti, joten siirryn seuraavaksi tarkastelemaan sen edeltävää kielimuotoa eli Muinais-Novgorodin slaavia tuohikirjeissä.

4.2.3 Novgorodin tuohikirjeet

Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa DEM esiintyy enimmäkseen postpositiivisena, esim. *клеветъника того* 'tätä petturiä'. Muistakin positioista löytyy demonstratiivi-attribuutin käyttöä, esim prepositiivisena *в томъ сѣлѣ* 'siinä kylässä' ja interpositiivisena *дешевѣ ти хлѣбѣ* 'halvat leivät'. Lisäksi DEM voi liittyä muihin sanatyyppeihin kuten persoonapronominiin, relatiivipronominiin, interrogatiivipronominiin, erisnimeen, adverbiin, konjunktioon ja verbiin kuten seuraavissa esimerkeissä:

<i>азъ <u>ти</u></i>	[1 SG.NOM-DEM]	'minä'	(persoonapronomini)
<i>оу котораго <u>ти</u></i>	[PREP REL.GEN.SG-DEM]	'(hän), jolla/jolta'	(relatiivipronomini)
<i>цего <u>ти</u></i>	[<i>mitä</i> _INTRG-DEM]	'mitä'	(interrogatiivipronomini)
<i>давидъ <u>ти</u></i>	[NOM.SG-DEM]	'David'	(erisnimi)
<i>тоу <u>ти</u></i>	[ADV-DEM]	'täällä'	(adverbi)
<i>аже <u>ти</u></i>	[CONJ-DEM]	'siten jos'	(konjunktio)
<i>шьль <u>ти</u> есьмъ</i>	[<i>mennä</i> _PRET.PTCP.SG.MASC-PTCL-1 SG.AUX]	'menin'	(verbi)

Yksi epäselvä asia kuitenkin on, voidaanko *ти* laskea DEM:iksi. Zaliznjak (2004: 193–197) ainakin pitää sitä partikkelina toisen DEM:in *то* ja partikkelin *же* rinnalla. Aineiston valossa havaitaan niiden ero, joka perustuu mm. niiden paikkaan lauseessa. Niiden syntaksia voidaan yleistää niin, että *то* joko aloittaa rinnastuslauseen alistuskonjunktiona tai liittyy konjunktion perään samalla tavalla kuin *же*, esim. *коли то* ’silloin’ ja *то же* ’niin siis’.

DEM *ти* taas seuraa päälauseen ensimmäistä painollista sanaa – usein konjunktioita – ja toimii Zaliznjakin mukaan sitä edeltävän sanan korostavana partikkelina. Zaliznjak huomauttaa lisäksi, ettei DEM:ia käytetä koskaan verbin imperatiivin muodon kanssa. Zaliznjak analysoi DEM *ти* käyttöä vielä toisestakin näkökulmasta esittäen, että se voi toimia myös kontrastin tunnusmerkkinä, joka ilmaisee topiikin vaihtoa tai korostaa sitä edeltävää sanaa kontrastiivisesti muihin lauseenjäseniin nähden (ks. vaihtotopiikin ja kontrastiivisen fokuksen käyttö vastaavasti esimerkkilauseissa 83–84 ja 86). Joskus tämä epäitsenäinen partikkeli tavataan aineistossa myös äänteellisesti redusoituneena muotona *тъ*. Näiden *t*-alkuisten DEM:ien lisäksi aineistosta löytyy myös *s*-DEM eli *си*, joka toimii täsmälleen samassa funktiossa (ks. esimerkkilause 72).

Nimenomaan tällaisia esitettyjä kaavoja löytyy aineistosta runsaasti. Zaliznjakin ja oman havaintoni mukaan DEM *ти* esiintyy erityisen paljon vanhimmissa tuohissa 900–1100-luvuilla. 1200-luvulta lähtien sen käyttö on vähentynyt ja Zaliznjakin mukaan fosiloitunut vain vakiintuneissa idiomeissa kuten *нѣтъ* ’нет, не имеется; ei, ei ole’ ja *даѣтъ* ’пусть; anna kun’. Tässä työssä otan huomioon attributiivisten DEM:ien lisäksi myös tällaiset DEM:it aineiston analyysissä, koska ne saattavat antaa joitain vihjeitä, jotka liittyvät pohjoisvenäjän nykymurteiden runsaaseen POST.DEM:in käyttöön.

Toinen huomautus DEM:ista *ти* koskee homofonia *ти*, joka ei ole partikkeli vaan toisen persoonan yksikön datiivin painoton muoto painollisesta pronominista *тебѣ*, merkityksessä ’sinulle’ (vrt. eteläslaavilaisten kielten enkliittinen muoto *ti* < *tebě* ’sinulle’). Onneksi tuohikirjeiden kirjoittajat erottavat nämä sanat morfologisilla keinoilla. He nimittäin käyttivät muotoa *ти* silloin, kun kyseessä on aiemmin kuvattu lauseen

partikkeli. Persoonapronominin enklittinen muoto taas esiintyy refleksiivipronominin **са** kanssa, jolloin merkitys 'sinulle' ilmaistaan kirjaimellisesti **ти са**. Tällaista merkintätapaa ei kuitenkaan käytetä ensimmäisen persoonan kanssa. Toisin sanoen aineistossa ei ole havaittavissa muotoa ****ми са** 'minulle', vaan pelkästään **ми** riittää. On kuitenkin hankalaa vastata kysymykseen, kuuluuko yllä kuvattu ero vain kirjakieleen vai myös puhekieleen.

DEM:in esiintymät Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa kokonaisuudessaan esitän tilastollisesti taulukossa 13.

aikakausi		1000–1125	1125–1160	1160–1220	1220–1300	1300–1360	1360–1400	1400–1500	yhteensä
PREP.DEM		3	1	9	5	3	9	6	36
POST.DEM	ENCL	12	24	71	16	3	6	1	133
	ATTRIBUT	5	-	3	3	2	2	2	17
interpositiivinen ENCL		1	-	1	-	-	-	-	2
sirkumfleksinen		-	-	-	-	-	-	-	-
itsenäinen		8	25	48	23	17	35	5	161
yhteensä		29	50	132	47	25	52	14	349

Taulukko 13: Demonstratiivin esiintymät Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa

Epäitsenäisiä DEM:eja voidaan käyttää kaikkien kieliopillisten funktioiden kanssa. Perusfunktioiden yhteydessä se esiintyy nominilausekkeessa, joka voi toimia joko lauseen subjektina, suorana objektina tai epäsuorana objektina, kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

subjekti

- (62) а дороганицы **ти** шли въ городо [111 – Б91 №550]
 CONJ Doroganilainen.PL **ti** tulla.PTCP.PRET.3PL PREP kaupunki(.ACC.MASC)
 'дороганичи же (жители деревни Дорогани) пошли в город' /
 'Doroganilaiset tulivat kaupunkiin'

suora objekti

- (63) а продаи клеветьника **того** [14 – А1 №247]
 CONJ rangaista.IMPRT syyttäjä.ACC.MASC **tämä.ACC.MASC**
 'так что накажи штрафом того обвинителя' / 'niinpä rankaise (sinä) tämä syyttäjä'

epäsuora objekti

- (64) Δ нѣмѣ ка пошлѣи къ томоу мѡужевѣ грамотѡу ели оу него робѣ [19 – A14 №109]
CONJ nyt PTCL lähettää.IMPRT PREP tämä.DAT.MASC mies.DAT.MASC kirje.ACC.FEM jos PREP
3SG.GEN.MASC orjatar
'так что пошли-ка к тому мужу грамоту, если рабыня у него' /
'ja lähetä nytkin tälle miehelle kirje, jos orjatar on hänen luonaan'

Lauseen subjektin semanttinen funktio Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa voi olla joko agentti tai kokija.

agentti

- (65) $\Delta\Delta$ азъ ти тоу сѣжоу [3 – A9 №902]
CONJ 1SG ti täällä istua.1SG
'да я вот сижу тут' / 'ja minäpä tähän istun'

kokija

- (66) Δ ас ти осподинѣ буду Δ Δ борзо буду [289 – Г69 №131]
CONJ 1SG ti herra.VOC olla.1SG.FUT CONJ 1SG pian olla.1SG.FUT
'я же, господин, буду, я скоро буду' /
'minä, herrani, tulen tekemään, minä teen sen kyllä pian'

Elottoman subjektin yhteydessä tavataan kolmenlaista teemaa, joiden ero perustuu liikkumistapaan.

liikkuva teema

- (67) Δ тѣи дтѣе еси не вѣздалъ коуиъ теуъ Δ не еми ниѣшто же оу него [20 – A14 №109]
CONJ 2SG jos AUX.2SG NEG ottaa.PTCP.PRET.MASC kuna.GEN.PL.FEM tämä.GEN.PL.FEM CONJ NEG
ottaa.IMPRT mitään PTCL PREP 3SG.GEN.MASC
'а ты, если [еще] не взял тех денег, не бери у него ничего' /
'ja sinä, jos et ota näitä rahoja, äläkä ota mitään häneltä'

paikalla pysyvä teema

- (68) оже дѣвѣри ти ене вѣлаа земла павѣлова [96 – Б68 №227]
CONJ ovi.DU ti 3SG.DAT olla.PTCP.PRET.DU maa Pavel.ADJ.FEM
'ja ovet olivat hänelle Pavelin maa'

Toisaalta tuohikirjeissä ei esiinny yhtään elollista subjektia, joka toimisi teeman funktioissa läsnäolon tai oleskelun ilmaisemisen yhteydessä.

Suora objekti puolestaan tavataan aineistossa joko patienttina, teemana tai ärsykkeenä.

patientti

- (69) Δ жену **ти** били не измочутили чего же [32 – Б16 №156]
CONJ nainen **ti** löydä.PTCP.PRET.PL NEG vahingoittaa.PTCP.PRET.PL mitään PTCL
'ja he lyöivät naisen, mutta eivät vahingoittaneet mitään'

teema

- (70) Δ жене **ты** дала за своего -пар... [344 – Д39 №402]
rouva nainen.ACC.FEM **tämä**.ACC.FEM antaa.PTCP.PRET.FEM PREP oma.ACC.MASC ? .ACC.MASC
'rouva luovutti tämän naisen omalle (pojalleen?)'

ärsyke

- (71) Δ про **сего** человека мы его не знаем [232 – В39 Пск. 6]
CONJ PREP **tämä** mies 1PL 3SG.GEN.MASC NEG tietää.1PL
'а об этом человеке (т. е. Ксенофонт): мы его не знаем' /
'ja tästä miehestä me emme tiedä mitään'

Tuohikirjeiden aineistossakin epäsuora objekti ilmaisee vastaanottajaa, joka viittaa enimmäkseen ihmisiin. Vastaanottajan funktiossa epäsuora objekti esiintyy indoeurooppalaisittain datiivissa. Usein epäsuorana objektina esiintyy personapronomini kuten aiemminkin esimerkkilauseessa 64 ja seuraavassa esimerkkilauseessa 72:

vastaanottaja

- (72) Δ в **Волчино** **си** пошли муж и жена [4 – А9 №902]
CONJ Volčino.DAT **si** lähteä.PTCP.PRET.MASC mies toinen
'а в Волчино-то пошли другого человека' / 'ja Volčinoon lähti toinen mies'

Yllä kuvattujen kielipillisten lauseenjäsenien lisäksi DEM:ia käytetään varustamaan myös adverbialilausekkeita, jotka ilmaisevat mm. paikkasuhteita ja tapaa sekä taustaroolissa aikaa, komitatiivia ja syytä kuten seuraavissa esimerkkilauseissa:

paikka

- (73) Δ а **в том** **селе** не один был [341 – Д36 №496]
1SG PREP **tämä**.LOC kylä.LOC NEG yksin olla.PTCP.PRET.MASC
'я в том селе не один был' / 'minä olin siinä kylässä yksin'

lähde

- (74) Δ се азъ въ бѣжи · миѡхаль ѡхожда живота · сего [291 – Г67 №42]
CONJ se 1SG orja Božij Mihal’ lähteä.1SG elämä.GEN.MASC tämä.GEN.MASC
’вот я, раб Божий Михаль, отходя от сей жизни’ /
’niinpä minä, Mihal’ jumalan orja poistun tästä elämästä’

päämäärä

- (75) Δ нѣнѣ ти са сѣмъзлѣвнѣвъ сѣ близокъ вътъкале въ тоу тѣтъбѣу [17 – А13 №907]
CONJ nyt 2SG.DAT REFL keskustella PREP läheinen.INSTR.PL jättää.PTCP.PRET.MASC
PREP tämä.ACC.FEM varkaus.ACC.FEM
’а теперь он (хозяин дома), сговорившись с родственниками, свалил [всё] на эту кражу’ /
’ja nyt kun olet salaliitossa sukulaisten kanssa, hän teki naimakaupan tähän varkauteen’

väline

- (76) Δ да же еси тими коунами не исполнила сво... | [234 – В41 №711]
CONJ PTCL AUX.2SG tämä.INSTR.PL kuna.INSTR.PL NEG suorittaa.PTCP.PRET.FEM (?)
’ja jos et ole suorittanut näillä rahoilla maksuasi (?)’

tapa

- (77) три разы ти есьмь ходил- въ полюдие сѣмо [117 – В93 №226]
3 kerta.PL ti AUX.1SG käydä.PTCP.PRET.MASC PREP pelto.LOC kaikkialla
’[три] раза я [ходил] (или: мы [ходили]) в полюдьє сюда ...?’ /
’kolme kertaa minä kävin (tai: me kävimme) kaikkialla pellolla’

aika

- (78) Δ въ сю недѣлю цѣтъ до мѣнь зѣла имееши [16 – А9 №909]
CONJ PREP tämä.ACC.FEM viikko.ACC.FEM mitä PREP 1SG.GEN paha.GEN.NEU HABEO.2SG
’mitähän paha mieltä sinulla on minua vastaan tällä viikolla?’

komitatiivi

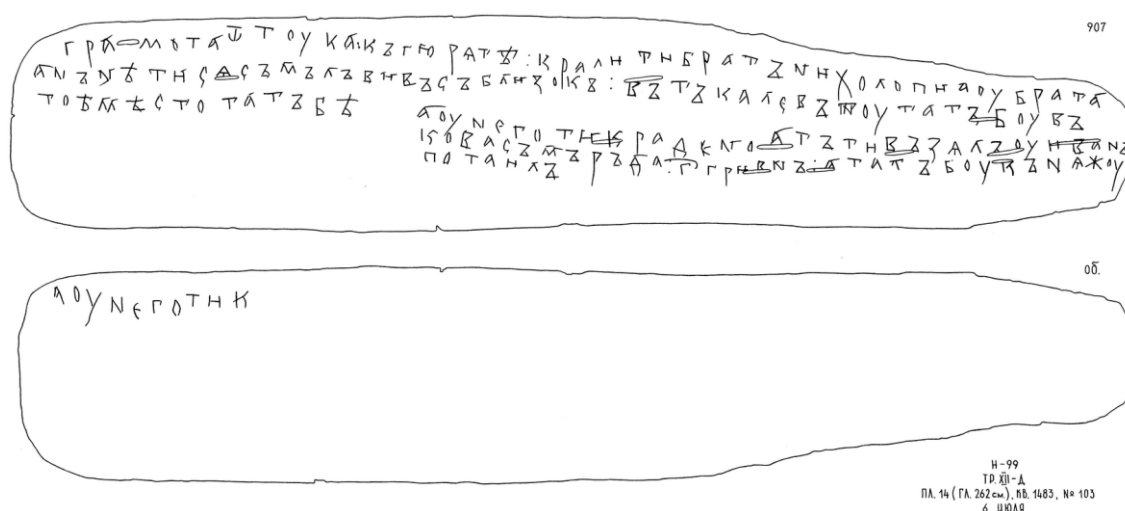
- (79) Δ пошли с тѣми же людѣми [295 – Г75 №536]
CONJ lähteä.PTCP.PRET.PL PREP tämä.INSTR.PL PTCL ihminen.INSTR.PL
’и пошли [мне] с теми же людѣми’ / ’ja tultiin näiden miesten kanssa’

syu

- (80) и воза гюргѣ за всѣ то рубль [290 – Г60 №366]
ja ottaa.PTCP.PRET.MASC Gjurgija.DAT PREP kaikki.NEU tämä.NEU rupla
’взял Гюргий за все то рубль’ / ’ota Gjurgijalta kaikki nämä ruplat’

Informaatorakenteen tutkimiseen tarvitaan yleensä laaja tekstin konteksti, jonka kysyntään Novgorodin tuohikirjeet eivät pysty vastaamaan kovin hyvin. Syynä on tekstien laji, joka on enimmäkseen lyhyt, epämuodollinen, henkilökohtainen kirje. Onneksi nykyhetkeen on säilynyt tuhoutumatta jonkin verran sellaisia tuohia, jotka sisältävät pidempiä tekstejä, jotka sopivat erinomaisesti informaatorakenteen analyysiin. Tässä esittelen ja analysoin noin vuosilta 1100–1120 säilynyttä tuohikirjettä № 907, jossa esiintyy peräti kuusi DEM:ia.

№ 907 Kirje Tukista kaupunginjohtaja Gjurjatile – varkauden tutkinta (n. 1100–1120)



Kuva 5: Novgorodin tuohikirje №907

http://lrc-lib.ru/_gramoty/prorisi/bb907.gif

Alkuperäinen teksti

грамота ѿ тоука : кѣ гюратѣ : крали ти братѣни холопи а оу брата
а нѣнѣ ти са сѣмѣлѣвѣвѣ сѣ близокѣ : вѣтѣкале вѣ тоу татѣбоу вѣ
тоѣ мѣсто татѣбѣ
а оу него ти крадено атѣ ти вѣзала оу иванѣ-
кова сѣмѣрѣда : ꙗ гривнѣ : а татѣбоу кѣнажоу
потанилѣ

[kääntöpuoli]

а оу него ти к

Zaliznjakin (2004: 255) nykyvenäjän käännös

’Грамота от Тука к Гюряте. Крали-то братнины холопы, [крали] у брата. А теперь он (хозяин дома), сговорившись с родственниками, свалил [всё] на эту кражу, вместо [того, чтобы объявить] о той краже. А у него (в его ведомстве) действитель-но украдено, ан ведь он взял (за свое молчание) у Иванкова смерда три гривны, а кражу княжеского имущества скрыл’

Tässä tekstinäytteessä esiintyy neljä lauseketta, jotka on varustettu DEM:illa. Niistä kolme kuuluu prepositiolausekkeeseen, kun taas yhdessä tapauksessa DEM liittyy konjunktion. Yksi prepositiolauseke esimerkkilauseessa 81 viittaa referenssiin, jonka pitää olettaa olevan viestien lukijalle jo tuttu aiemmasta kontekstista, vaikkei sitä tietysti voikaan täysin vakuuttavasti perustella pelkästään tämän tekstipalan perusteella ilman muita samaan diskurssiin kuuluvia viestejä.

- (81) $\text{вз} \widehat{\text{тоб}} \text{мѣсто} \widehat{\text{тагъбѣ}}$ [18 – A13 №907]
’вместо [того, чтобы объявить] о той краже’

Anaforisen topiikin lisäksi löytyy kaksi vaihtotopiikkia, joilla kirjoittaja vaihtaa puheenaiheeksi lukijoille odottamattomat tarkoitteet.

- (82) $\text{а оу} \widehat{\text{него}} \text{ти} \text{крадено} \text{агъ} \widehat{\text{ти}} \text{вззалаз оу иванъкова съмъръзда :ѣ гривнъ :}$ [6 – A13 №907]
’а у него (в его ведомстве) действительно украдено, ан ведь он взял (за свое молчание) у Иванкова смерда три гривны’

- (83) $\text{а оу} \widehat{\text{него}} \text{ти} \text{к} \dots$ [9 – A13 №907]
’а у него (в его ведомстве) украдено ...’

Jos jäljitellään lausekontekstia diskurssissa taaksepäin, nähdään, että ’hänellä’ tässä oli jo tuttu aiemmasta kontekstista mutta se ei kuitenkaan ole ensisijainen topiikin ehdokas edellisten lauseiden reeman osuuden perusteella. Näin ollen nämä kaksi esimerkkitapausta tulkitaan vaihtotopiikiksi, mikä vastaa aiemmin tässä luvussa esitettyä partikkelin **ти** funktion analyysia.

Fokus esiintyy tässä tekstinäytteessä tavallisena eli ei-kontrastiivisena yhden kerran verbin yhteydessä. Kyseinen verbi on viestin varsinaisesti ensimmäinen sana otsikon jälkeen. Viestin kirjoittaja nimittäin fokusoi sen korostaakseen lukijalle, että on tapahtunut ’varastamista’.

- (84) крaли ^{ти} брaтъни холопи а оу брaтa [5 – A13 №907]
'кralи-то братнины холопы, [кralи] у брата'

Kontrastiivinen fokuskin on tässä yksi tapaus, jossa viestin kirjoittaja puhuu juuri tietystä 'varkaasta', eikä mistään muusta vastaavasta, jolloin syntyy kyseiselle DEM:illa varustetulle lausekkeelle kontrastiivisuus.

- (85) а нзѣ ти са сѣмзлѣвѣзъ съ близокъ : вѣтъкале въ ^{тоу} татѣвоу [17 – A13 №907]
'а теперь он (хозяин дома), сговорившись с родственниками, свалил [всё] на эту кражу'

Tuohikirjeestä №907 puuttuu vielä geneerinen topiikki, joten esimerkiksi sen käytöstä joudun hakemaan toisesta tuohikirjeestä № 28.

№ 28 *Eräs virallinen asiakirja* (n. 1400–1410)



№ 28

Kuva 6: Novgorodin tuohikirje №28

http://lrc-lib.ru/_gramoty/prorisi/bb028.gif

Alkuperäinen teksti

во има ѿца і сѣа і сѣго дѣхѣа ...

ѿетинѣа ѿхода ^{сего} свѣта

ь при своемъ животѣ ...

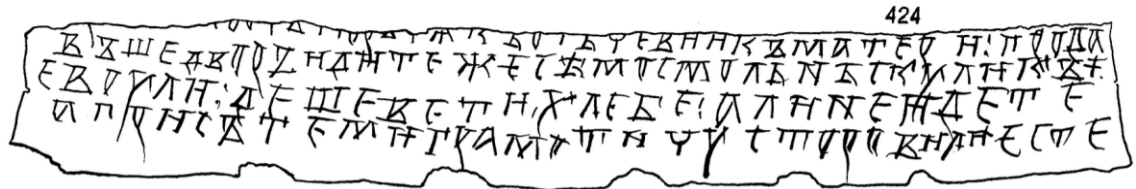
Tästä tuohikirjeestä löytyy yksi geneerinen topiikki, joka edustaa yleiskäsitteenä 'maailmaa'.

- (86) ѿетинѣа ѿхода ^{сего} свѣта ... [342 – Д39 №28]
'Thetiniija lähtee tästä maailmasta ...'

Tietysti tässäkin on vaikeaa perustella geneerisyyttä vakuuttavasti vain saatavilla olevan suppean kontekstin perusteella. Kuitenkin tämä säilynyt suppea teksti ei anna mitään vihjettä kyseisen nominilausekkeen anaforisuudesta, joten päädyn analyysissä tällaiseen tulokseen.

Restriktiivinen fokus on Novgorodin slaavilaisessa kielimuodossa hyvin harvinen DEM:in kanssa, mutta se löytyy kuitenkin seuraavasta tuohikirjeestä № 424.

№ 424 Kirje Georgilta isälle ja äidille – tarjous Smolenskiin/Kiovaan (n. 1100–1120)



Kuva 7: Novgorodin tuohikirje №424

http://lrc-lib.ru/_gramoty/prorisi/bb424.gif

Alkuperäinen teksti

ГРАМОТА ВЪТЪ ГЮРЬГА КЪЗ ОТЬЧЕВИ И КЪЗ МАТЕРИ : ПРОДА-
ВЪШЕ ДВОРЪ ИДИТЕ ЖЕ СЪМО СМОЛЬНЬСКУ ЛИ КЪЗЕ-
ЕВОУ ЛИ : ДЕШЕВѢ **ТИ** ХЛЕБЕ : АЛИ НЕ ИДЕТЕ
А ПРИСЪТЕ МИ ГРАМОТИЧУ СТОРОВИ ЛИ ЕСТЬ

Zaliznjakin (2004: 272) nykyvenäjän käännös

’Грамота от Гюргия к отцу и к матери. Продавши двор, идите сюда — в Смоленск или в Киев: дешев [здесь] хлеб. Если же не пойдете, то пришлите мне грамотку, как вы живы-здоровы.’

Tästä tuohikirjeestä löytyy tapaus, jossa fokus erotetaan muista tarkoitteista sen ominaisuuden tai laadun avulla eli se on restriktiivinen.

- (87) продавши двор идите же сѣмо смольнѣску ли кѣзевѣоу ли : дешевѣ **ти** хлебѣ : [13 – A22 №424]
’Продавши двор, идите сюда — в Смоленск или в Киев: дешев [здесь] хлеб.’

Esiintynyt nominilauseke sisältää siis adjektiivin, joka rajoittaa mahdollisuutta, että tämä viesti koskee vain niitä ’halpoja leipiä’, eikä mitään muita ’kalliita’, ’herkullisia’ tai ’pilaantuneita leipiä’.

Tämän luvun päätteeksi otan puheeksi DEM:in **ти** käyttökontekstin vielä kerran, kun aineisto on jo käyty läpi. Se nimittäin näyttää noudattavan aiemmin selostettua mallia ja esiintyy hyvin usein lauseen aloituksessa seuraavasti: CONJ (+ **же/ли**) + **ти**. Tämä kaava on itäslaavilaisten nykykielten näkökulmasta hyvin vieras, mutta länsi- ja eteläslaavilaisille kielille hyvin tyypillinen lauseen enklittisen partikkelin käyttö.

Itäslaavilaisissa kielissä on säilynyt enää vain partikkeli *же*, jonka paikka ei välttämättä ole aina lauseen toisessa positiossa vaan jonkun sanan perässä. Sen funktio on nykykielissä korostaa sitä edeltävää sanaa esim. ven. *мы же* ja ukr. *ми ж* 'sinähän' (vrt. suomen *-han*); tai eräissä kivettyneissä sanonnoissa kuin ven. *то же время* 'samaan aikaan'. Edellä esitetyn kaavan lisäksi kirkkokielisessä tuohessa №727 on havaittavissa toinen toistuva syntaktinen kaava, jossa uusi lause alkaa aina partikkeliyhdistelmällä *та же* ... (ks. liitteessä 3 esimerkit 200–210).

Verattuna muinaiskirkkoslaavin teksteihin, joita käsittelen toisessa työssä (Yurayong 2014), tämä partikkelin käyttö on erilainen siinä mielessä, että muinaiskirkkoslaavissa sitä yleensä ei tarvitse kääntää, koska sen varsinainen funktio on yksinkertaisesti paikantaa uuden lauseen alku. Toisin sanoen se laitetaan tavallisesti lauseen ensimmäisen sanan jälkeen, sillä silloisissa teksteissä ja kirjoitustyyliä ei ollut vielä minkäänlaista sanavälien käyttöä. Jos tätä sovelletaan samoilla vuosisadoilla kirjoitettuihin Novgorodin tuohikirjeisiin, eikä niitä käsitellä itäslaavilaisten nykykielten näkökulmasta, voidaan tietysti ajatella, että *же* ja *ти* ovat täydennysjakaumassa eli ne voivat korvata toisensa. Tällöin niiden käytön tarkoitus ei sisältäisi niin voimakasta korostusta kuin itäslaavilaisissa nykykielissä, vaan se vain kertoo uuden lauseen aloituksesta samoin kuin muinaiskirkkoslaavissa.

Tukea esittämäni ajattelutapaan saan mm. niistä faktoista, että tuohikirjeissä ei ole sananvälejä ja DEM *ти* esiintyy aina lauseen ensimmäisen konjunktion, partikkeleiden jonon tai nominilausekkeen jälkeen. Mutta valitettavasti ilman tietoja kielimuotojen natiivipuhujilta on sekä Novgorodin tuohikirjeiden että muinaiskirkkoslaavilaisten tekstien yhteydessä mahdotonta antaa lopullista vastausta kysymykseen, onko tämä vain jonkinlainen kirjoituskonventio vai tarttuuko tämä syntaktinen piirre myös puhekielten tasolle. Lisäksi esitin aiemmin, että sen käyttö vähentyi 1200-luvulta lähtien, joten sitä voidaan ajatella myös eteläslaavilaisuutena kirkkokielessä, joka siirtyi myös kansankieleen – ainakin kirjoitetussa kielimuodossa.

Laajemman vertailevan indoeuropeistiikan näkökulmasta Fox (2007: 106) siteeraa Wackernagelin (1892) ja Watkinsin (1964) ajatuksia kliittisistä kieliaineuksista. Ensinnäkin Wackernagel toteaa tutkimuksessaan, että muinaisille indoeurooppalaisille

on tyypillistä tietty lauseenalkuinen sanojen yhdistelmä, johon on tavallisesti pantu ensin lauseen painollinen sana ja sen perään painoton enkliittinen elementti mm. partikkeli ja persoonapronomini. Tätä kutsutaan indoeuropeistiikan puolella jopa Wackernagelin laiksi. Watkins taas miettii kaikenlaista enkliitin esiintymistä (yleensä koskien verbin persoonapäätettä) siitä näkökulmasta, että sitä ei voi tulkita yksittäisenä lauseen jäsenenä vaan esiintymisenä toisen painollisen sanan kanssa eli *co-occurrence*. Tämä on siis indoeurooppalaisille kielille selvästi tavallinen piirre. Tästä näkee siis, että enkliitti on indoeurooppalaisille kielille yleinen piirre, joten ei ole yhtään eksoottista, että pohjoisvenäjän murteissa, olipa se tuhat vuotta sitten tai juuri nyt, on havaittavissa enkliittisten kielielementtien käyttö.

Olen esittänyt tässä luvussa erilaisia esimerkkilauseita, joiden avulla selostin lyhyesti luokittelutapaani. Seuraavassa luvussa tarkennan tutkimusmenetelmäni ja luokittelukriteerejäni teoreettisella tasolla kielitypologian teorioiden avulla.

4.3 Tutkimusmenetelmä

Kolmea aineistotekstiä, jotka löytyvät liitteistä 1–3 työn lopusta, tarkastelen typologisessa mielessä, eli tutkin miten DEM:it käyttäytyvät itäisissä keskivepsän ja paikallisissa pohjoisvenäjän murteissa sekä Muinais-Novgorodin slaavilaisessa kielimuodossa. Kerättyjä DEM:eja luokittelen seuraavien kriteereiden mukaan: 1) sanajärjestys, 2) sananmuoto, 3) lausekkeen sisäinen kongruenssi, 4) kieliopillinen funktio, 5) semanttinen rooli ja 6) pragmaattinen funktio. Sitä varten kehittelen aiempien esimerkkitutkimusten pohjalta – mm. muinaiskirkkoslaavia tutkiva Kurz (1939–1946), suomen puhekieltä tutkiva Laury (1995) ja pohjoisvenäjän murteita sekä komia tutkiva Leinonen (1998) – tässä työssä käytettyyn aineistoon soveltuvaa analyysitapaa. Typologian ja syntaksin kuvauksen teoreettisena pohjana käytän Shopenin toimittamaa käsikirjaa *Language Typology and Syntactic Description, Vol. 1 Clause structure* (2007). Tämän tutkimuksen menetelmään sisältyvät seuraavat luokittelukriteerit, jotka esittelen taulukossa 14.

Kriteerit		Vaihtoehtoja
1	sanajärjestys	prepositiivinen / postpositiivinen / interpositiivinen / sirkumfleksinen / itsenäinen
2	sanamuoto	<i>nomini</i> : sija, luku, suku <i>verbi</i> : finiittisyys <i>adverbi</i> : itsenäinen / adpositiolauseke-lokaatioadverbi <i>konjunktio</i> : rinnastus / alistus
3	lausekkeen sisäinen kongruenssi	kyllä / ei
4	kieliopillinen funktio	<i>ydinfunktio</i> : subjekti / objekti / epäsuora objekti <i>obliikvifunktio</i> : adverbiaali / predikatiivi / määrite <i>ulkoinen funktio</i> : taustan asettava (topiikin esittely)
5	semanttinen rooli	<i>osallistujaroolit</i> : agentti / voima / kokija / vastaanottaja / patientti / teema / ärsyke / paikka / lähde / päämäärä / väline / tapa <i>taustarooli</i> : aika / komitatiivi / syy
6	pragmaattinen funktio	topiikki / presuppositio / kommentti / fokus - <i>topiikki-presuppositio</i> : anaforinen / vaihto / geneerinen - <i>fokus-kommentti</i> : ei-kontrastiivinen / kontrastiivinen / restriktiivinen

Taulukko 14 : Aineiston luokittelukriteerit

Seuraavaksi käsittelen taulukossa 14 mainittuja kriteerejä tarkemmin luvun 4.2 analyysissä esitettyjen esimerkkilauseiden valossa.

4.3.1 Sanajärjestys

Sanajärjestyksen tyyppejä erottelen sillä perusteella, esiintyykö DEM itsenäisenä pronomina vai osana lausekkeesta, jonka pääsanaan se nojaa. Jälkimmäisen tapauksen yhteydessä katson vielä, onko kyseinen DEM lausekkeen pääsanaa edeltävä (*prepositiivinen*), jälkeinen (*postpositiivinen*) vai kahden sanan välissä esiintyvä (*interpositiivinen*). Joskus yhdessä ja samassa lausekkeessa esiintyvät DEM:it kaksi kertaa sekä prepositiivisena ja postpositiivisena, mitä kutsun tässä työssä *sirkumfleksiseksi demonstratiiviksi*. Seuraavat pohjoisvenäjän nykymurteiden esimerkit kuvaavat DEM:in erilaisia sanajärjestystyyppejä:

prepositiivinen	<u>эту</u> половину [262]	[tämä .ACC.FEM puolikas.ACC.FEM]
postpositiivinen	ружьё- <u>мо</u> [229]	[tuliase- se]
interpositiivinen	у моего- <u>мо</u> Мужа [226]	[PREP minun.GEN- se mies.GEN]
sirkumfleksinen	<u>этом</u> сосед- <u>мо</u> [263, 265, 267]	[tämä naapuri- se]

Itsenäisiä demonstratiivipronomineja taas en tarkastele tässä työssä yksityiskohtaisesti, vaan kiinnitän huomiota ainoastaan yleiskuvaan niiden käyttöfrekvenssistä suhteessa epäitsenäisten DEM:ien käyttöön.

4.3.2 Sananmuoto ja lausekkeen sisäinen kongruenssi

Sananmuodon yhteydessä katson lausekkeen morfologisia piirteitä. Nominilausekkeen tapauksessa on kysymys, missä *luvussa*, *suvussa* ja *sijassa* lausekkeen jäsenet taipuvat. Sukukategoria esiintyy siis vain kahdessa venäjän aineistossa, koska uralilaisena kielenä vepsässä ei tunneta sukukategoriaa. Lukuja esiintyy vepsän ja pohjoisvenäjän nykymurteiden aineistossa vain yksikkö ja monikko, mutta Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa on myös kaksikko, kuten seuraavissa Novgorodin tuohikirjeiden esimerkeissä:

yksikkö	КЛЕВЕТЬНИКА того	[syyttäjä.ACC. SG .MASC tämä .ACC. SG .MASC]
kaksikko	ДОВА ЦЕЛОВЕКА те	[kaksi mies.NOM. DU .MASC tämä .NOM. DU .MASC]
monikko	с тѣми же людѣми	[PREP tämä .INSTR. PL .MASC PTCL ihminen.INSTR. PL .MASC]

Verbien yhteydessä otan huomioon mm. kunkin verbin *finiittisyyden*. *Infiniittiset verbit* esiintyvät joko modaaliverbin kanssa tai osana seriaaliverbiä. Seuraavat itäisten keskivepsän murteiden esimerkit kuvaavat DEM:in käyttöjä verbin kanssa:

finiittinen	kugou hän om- se ? [3]	[missä hän on- se]
infiniittinen (modaaliverbi)	šotta- se ei vígi [76]	[syöttää- se ei voikaan]
infiniittinen (seriaaliverbi)	láhtman- se mína páštin [70]	[lähtemään- se minä päästin]

Adverbi taas jakautuu kahteen tyyppiin sen mukaan, onko kyseessä *itsenäinen adverbi* vai esiintyykö *prepositiolausekkeen* kokonaisuutena. Vepsän yhteydessä puhutaan kuitenkin jälkimmäisestä tapauksesta lokaatioadverbina, koska ims. kielissähan ilmaistaan lokaatiota paikallissijoilla, toisin kuin indoeurooppalaisessa venäjässä, jossa samaan tarkoitukseen käytetään sen sijaan prepositioita. Seuraavat itäisten keskivepsän murteiden esimerkit vertailevat rinnakkain adverbin tyyppejä:

itsenäinen adverbi	đo- se ? [97]	[oikeasti- se]
prepositiolauseke	méčas- se [81]	[metsässä- se]

Konjunktioita luokittelen lauseiden syntaktisen suhteen perusteella, eli ilmaiseeko konjunktioilla alkava sivulause *rinnastus-* vai *alistussuhdetta*. DEM:ia käytetään konjunktion kanssa pelkästään tuohikirjeiden aineistossa, koska pohjoisvenäjän aineistossa on vain yksi esimerkkitapaus, kun taas vepsän aineistossa vastaavaa tapausta ei esiinny ollenkaan. Seuraavat Novgorodin tuohikirjeiden esimerkit kuvaavat konjunktion tyyppejä:

rinnastuskonjunktio ажъ **ти** [ja **se**]
alistuskonjunktio то **ти** [niin **se**]

Aineistossa esiintyy sekä pääsanan mukaan taipuvia että jonkin verran taipumattomia DEM:ejä, joten tämänkin eron kongruenssissa otan huomioon analyysissa. Kongruenssilla tarkoitetaan yleensä vain morfologista yhdenmukaisuutta kaikkien lausekkeen jäsenien välillä. Pohjoisvenäjän aineistossa taas joskus esiintyy myös äänteellistä mukautumista. Toisin sanoen POST.DEM *-mo* ottaa vokaalin, joka muistuttaa pääsanansa viimeistä vokaalia, esim. *мяса-**ma*** [liha.**gen.neu-se.nom.fem**] pro *мяса-**mozo*** [liha.**gen.neu-se.gen.neu**] ’tätä lihaa’. Seuraavat pohjoisvenäjän murteiden esimerkit vertailevat kongruenssin tyyppejä:

kongruenssi	этот лес- om [21]	[tämä metsä. NOM.MASC-se.NOM.MASC]
äänteellinen kongruenssi	мало мяса- ma [98]	[vähän liha. GEN.NEU-se.NOM.FEM]
ei kongruenssia	убили мать- ma [245]	[tapettiin äiti. ACC.FEM-se.NOM.FEM]

4.3.3 Kieliopillinen funktio

Kieliopillisia funktioita jaottelen Andrewsien (2007: 152–193) mukaan kolmeen pääryhmään. Ensimmäiseen ydinfunktion kategoriaan kuuluvat perusfunktiot kuten *subjekti* sekä *suora* ja *epäsuora objekti*.

subjekti	ks. esimerkkilauseet 1, 27 ja 62
suora objekti	ks. esimerkkilauseet 2, 28 ja 63
epäsuora objekti	ks. esimerkkilauseet 3, 29 ja 64

Toisessa obliikvifunktioiden ryhmässä esiintyy lauseen *adverbiaali*, joka vastaa yleensä lauseen pääverbin rektiovaatimusta.

adverbiaali

ks. esimerkkilauseet 14–17, 38–44 ja 73–80

Sen lisäksi tässä työssä lisään mukaan obliikvir ryhmään myös: 1) *predikatiivin*, joka löytyy mm. kopulalauseesta X *on* Y; ja 2) *määrite*, johon luokittelen genetiivi-attribuuttina toimivan X lausekkeen Y, esim. seuraavissa Novgorodin tuohikirjeiden esimerkeissä:

predikatiivi	сторожи ти есme вохе [109]	[terveellinen se olemme kaikki]
määrite	жена тоe грамоте [161]	[nainen tämän kirjeen]

Kolmannessa *ulkoisessa funktiossa* kyseinen lauseen jäsen kuvaa tapahtuman taustaa mm. aikaa ja paikkaa, jotka eivät ole ydinverbin rektiovaatimuksen alaisuudessa pakollisia lauseessa, esim. seuraavassa pohjoisvenäjän murteen esimerkkilauseessa:

taustan asettava ак у его-**мо** что в башке было? [247] [hänen-**se** eukolla; mitä ryypyssä oli?]

4.3.4 Semanttinen rooli

Semanttisia rooleja luokittelen jälleen Andrews (2007: 140–141) teorian pohjalta kahteen pääryhmään. Ensimmäiseen ns. *osallistujaroolien* (eng. *participatory roles*) kategoriaan kuuluvat seuraavat roolit:

1. **agentti** eli aktiivinen tekijä
ks. esimerkkilauseet 1, 4, 27 ja 65
2. **voima** (eng. *influencer*) eli passiivinen tekijä
ks. esimerkkilause 5
3. **kokija**
ks. esimerkkilauseet 6, 13, 30, 37 ja 66
4. **vastaanottaja**
ks. esimerkkilauseet 3, 29, 72
5. **patientti** eli toiminnan kohde
ks. esimerkkilauseet 2, 35, 69
6. **teema** eli olotilassa, sijainnissa tai muutosprosessissa oleva osallistuja
ks. esimerkkilauseet 7–11, 28, 31–34, 67–68 ja 70

7. **ärsyke** (eng. *stimulus*) eli kokijan kohde
ks. esimerkkilauseet 12, 36 ja 71
8. **paikka**
ks. esimerkkilauseet 14, 38 ja 73
9. **lähde**
ks. esimerkkilauseet 15, 39 ja 74
10. **päämäärä**
ks. esimerkkilauseet 16, 40 ja 75
11. **väline**
ks. esimerkkilauseet 41 ja 76
12. **tapa**
ks. esimerkkilauseet 42 ja 77

Näiden osallistujaroolien lisäksi Andrewsin teoriaan kuuluu myös kolme ns. *taustaroolia* (eng. *circumstantial roles*):

13. **aika**
ks. esimerkkilauseet 17, 43 ja 78
14. **komitatiivi** eli toiminnassa mukana oleva
ks. esimerkkilauseet 44 ja 79
15. **syy**
ks. esimerkkilause 80

Van Valinin (1993: 39–43) luokittelun mukaan funktiot 4 ja 8–15 voivat jopa kuulua yhteen ja samaan makrofunktioon nimeltä *lokaatio* (eng. *location*). Tässä työssä teen kuitenkin nämä hienojakoisemmat erot lokaatiosta, jotta saadaan selkeämmät kuvat DEM:ien käytöstä aineistossa.

Tämän tyypissä morfosyntaksin tutkimuksessa tarvitaan sekä kieliopilliset funktiot että semanttiset roolit, koska esim. Hallidayn (1999: 30–33) subjektin luokittelusta (ks. luku 1.5.5) käy ilmi, että semanttinen rooli on olennainen myös lauseen yksikön funktion tulkitsemisessa. Nimittäin kieliopillinen funktio yksinään ei riitä kuvaamaan tiettyä lauseen yksikköä, koska se ei välttämättä aina kerro, mikä on

looginen funktio. Esimerkiksi passiivin lauseessahan kieliopillinen subjekti ei edusta agenttia vaan patienttia, ja semanttinen subjekti adverbialissa taas agenttia.

4.3.5 Pragmaattinen funktio

Pragmaattinen funktio tarkoittaa vielä sitä, mitä roolia tietty lauseen yksikkö edustaa psykologisessa mielessä ja lausuman informaatorakenteen yhteydessä. Pragmaattisen funktion osalta tämän työn lähestymistapa perustuu Givónin (1983), Erteschik-Shirin (1997: 7–15) ja Andrews (2007: 148–151) topikaalisuuden teoriaan, jota kuvasin jo aiemmin luvussa 1.5.4. Toisin sanoen pääkriteereinä ovat distinktiot artikulaatioissa topiikki-kommentti ja fokus-presuppositio.

Topiikki ja *presuppositio* luokitellaan kolmeen eri funktioon. Jos referenssi viittaa johonkin aikaisemmin mainittuun informaatioon, se on *anaforinen*, kuten esimerkkilauseissa 18–19, 45–46 ja 81. Jos DEM:illa varustettu referenssi taas esittelee uudelleen sellaisen referenssin, joka on mainittu jo aiemmin diskurssissa, mutta puhuja haluaa käyttää sitä vihjaamaan kuulijalle, että hän vaihtaa nyt diskurssin topiikin, silloin kyseessä on Andrews (2007: 149) mukaan *vaihtotopiikki*, kuten esimerkkilauseissa 20, 47–54 ja 82–83. Kuitenkin jos viitattava on sellainen yleiskäsittely edustava informaatio kuten eläinlaji, ruumiinosa tai sukulaistermi, joita kaikki keskustelijat pitävät jo muutenkin yleisenä tietona, tällöin tämäntyyppistä tunnistettavuutta pidetään Givónin (1983: 10) mukaan *geneerisenä*, kuten esimerkkilauseissa 21–22, 55–56 ja 86.

Samoin *fokus* ja *kommentti* jaetaan kolmeen eri tyyppiin Erteschik-Shirin (1997: 11–15) parametrin mukaan. Jos fokaalinen lauseen yksikkö esittelee diskurssille uutta tietoa ja ainutlaatuista tarkoitetta ensimmäistä kertaa diskurssissa, sellainen fokus luokitellaan tavalliseksi eli *ei-kontrastiiviseksi*, kuten esimerkkilauseissa 23–24, 57–59 ja 84. *Kontrastiivinen* fokus taas ilmaisee kontrastiivisuutta diskurssin ympäristössä, jossa on havaittavissa erotettava ja korostettava vastakohta, kuten esimerkkilauseissa 25–26, 60 ja 85. Mikäli fokaalinen lauseen yksikkö viittaa johonkin referenssiin, joka on korostettu ja erotettu isommasta samankäsitteisten asioiden joukosta mm. tarkoitteen ominaisuudella, tällöin fokuksen tyyppi on *restriktiivinen*, kuten esimerkkilauseissa 61 ja 87.

Erilaisissa funktioissa esiintyviä DEM:ejä analysoin tässä työssä funktioiden lisäksi myös esiintymisfrekvenssin perusteella, esim. luvussa 4.4.6 näytän taulukoissa 22–24 myös sitä, missä määrin kukin pragmaattinen funktio esiintyy suhteessa erilaisiin nominilausekkeen sanajärjestystyyppeihin eri kielissä. Määrällinen lähestymistapa on tämän tyyppisen tutkimuksen kannalta olennainen, koska lauseopillisten piirteiden käytön yleisyyttä ei voi todistaa kuin esiintymisfrekvenssiin pohjautuvalla luokittelukriteerillä.

Tässä luvussa tarkastelin läpikohtaisesti tutkimusmenetelmää, jota käytän tässä työssä aineiston analyysissa. Seuraavassa luvussa esittelen analyysini tuloksia tilastollisella menetelmällä.

4.4 Analyysin tulokset

Tässä luvussa on tarkoitus rinnastaa kaikki kolme aineistoa, jotta syntyisi edellistä lukua 4.3 selkeämpi vertailukuva DEM:in käytöstä Luoteis-Venäjän kielialueella.

4.4.1 Sanajärjestys

DEM:in käytöt eri sanajärjestyksissä vaihtelevat kielistä riippuen. Kuitenkin venäjän kielimuotojen kesken näyttää olevan samanlainen suuntaus, joka suosii runsasta ENCL.DEM:ien *-to* ja *-ti* käyttöä pääsananjälkiasemassa eli postpositiivisena. Itäisten keskivepsän murteiden yhteydessä molempien sanajärjestysten käytöt ovat hyvin tasaisia. Taulukko 15 kuvaa tarkemmin prosenttitarkuudella, kuinka usein mikäkin sanajärjestys esiintyy suhteessa kaikkien muiden DEM:in esiintymien aineistossa:

		Itäisissä keskivepsän murteissa	Pohjoisvenäjän nykymurteissa	Novgorodin tuohikirjeissä
PREP.DEM		96 (43,05%)	32 (11,85%)	36 (10,32%)
POST.DEM	ENCL	87 (39,01%)	165 (61,11%)	133 (38,11%)
	ATTRIBUT	10 (4,48%)	3 (1,11%)	17 (4,87%)
interpositiivinen ENCL		1 (0,45%)	9 (3,33%)	2 (0,57%)
sirkumfleksinen		2 (0,90%)	13 (4,81%)	-
itsenäinen		27 (12,11%)	48 (17,78%)	161 (46,13%)
Yhteensä		223	270	349

Taulukko 15: Aineiston vertailu sanajärjestyksen perusteella

Muiden erikoisempien sanajärjestyksien yhteydessä pohjoisvenäjän nykymurteet näyttävät olevan se aineisto, jossa DEM:ien sirkumfleksinen ja interpositiivinen käyttöä on useammin havaittavissa kuin itäisissä keskivepsän murteissa ja Novgorodin tuohikirjeissä, joissa puolestaan nämä järjestykset esiintyvät niin vähän, että voidaan ajatella niiden olevan myös sattumanvaraisia tapauksia, esim. ainoa sirkumfleksinen tapaus *ñeç palikaine-se* 'se sauva'.

On mielenkiintoista joskin hyvin vaikeaa päätellä, missä määrin nämä PREP.DEM:it ja POST.DEM:it voivat olla vaihtoehtoisia. Toisin sanoen olisi erittäin antoisa tieto, jos tiedettäisiin, missä kyseiset prepositiiviset tai postpositiiviset DEM:it on mahdollista korvata toisella sanajärjestyksellä. Sama kysymys esiintyy myös muinaiskirkkoslaavin tutkimuksessa (Yurayong 2014), johon palaan uudestaan luvussa 5.1.2 teoreettisessa keskustelussa.

Vaikken ota itsenäisiä DEM:ejä huomioon analyysissä, eikä niillä ole tämän työn kannalta suurta merkitystä, voin tilaston perusteella kuitenkin huomauttaa, että niiden esiintymien iso määrä Novgorodin tuohikirjeissä johtuu siitä syystä, että mukaan lasketaan lauseen partikkelit, esim. itsenäinen DEM *то*, jonka frekvenssi on todella suuri.

4.4.2 Sanamuoto ja lausekkeen sisäinen kongruenssi

Sanamuotojen vertailu kahden eri kielikuntaan kuuluvan kielen välillä on hiukan hankalaa, koska sijajärjestelmät eivät kaikissa käyttökonteksteissa vastaa toisiaan, kuten esittelin aiemminkin luvussa 2.1.1 Haspelmathin (2010) vertailevan käsitteen teorian yhteydessä. Siitä huolimatta sijamuotojen valintaa voidaan vertailla laajemmalla semanttisella tasolla.

Itäisten keskivepsän murteiden aineistossa lauseke esiintyy eniten nominatiivissa ja genetiivissä. Kieliopillisten sijojen ohella käytetään DEM:ia varustamaan myös paikallissijoja. Nominien lisäksi DEM liittyy myös adverbiin ja verbiin sekä finiittisenä että infinitiivisenä. Kaikkien DEM:in esiintymien kuvaus löytyy taulukosta 16:

	SG	PL	Yhteensä
NOM	45	24	69
GEN	34	-	34
PART	8	1	9
ADES	12	1	13
ALL	7	-	7
ABL	-	-	-
INES	10	1	11
ILL	14	1	15
ELAT	13	-	13
PROLAT	-	3	3
TERM	1	-	1
ABES	-	-	-
COM	-	-	-
TRANSL	3	-	3

persoonapronomini	1
erisnimi	1
adpositio	1
adverbi	1
konjunktio	-
finiittiverbi	5
infinitiiviverbi	9
Yhteensä	196
itsenäinen DEM	27

Taulukko 16 : Demonstratiivien esiintymät itäisessä keskivepsässä sanamuodon perusteella

Pohjoisvenäjän nykymurteiden aineistossa DEM:in käyttö kohdistuu enimmäkseen kieliopillisiin sijoihin. Muut usein käytetyt sanamuodot nominien lisäksi ovat mm. verbejä, erisnimiä ja persoonapronomineja. Taulukko 17 kuvaa tarkemmin kaikkien sanamuotojen käyttöfrekvenssiä:

	maskuliini	neutri	feminiini
<i>yksikkö</i>			
NOM	28	4	17
ACC _[eloton]	4	6	16
ACC _[elollinen]	-		
GEN	7	8	12
DAT	1	-	2
LOC	3	1	6
INSTR	2	-	-
<i>monikko</i>			
NOM	11	-	4
ACC	3	1	9
GEN	3	1	1
DAT	-	-	-
LOC	1	-	-
INSTR	7	-	1
<i>persoonapronomini</i>			
1SG	2		
2SG	1		
3SG	MASC		
	NEU		
	FEM		
1PL	-		
2PL	2		
3SG	MASC		
	NEU		
	FEM		
<i>relatiivipronomini</i>			
NOM.SG	-		
ACC.SG	-		
GEN.SG	-		
DAT.SG	-		
LOC.SG	-		
INSTR.SG	-		
<i>refleksiivipronomini</i>			
sebe	1		
<i>verbi</i>			
IND	14		
IMPRT	-		
INF	12		
<i>muut sanat</i>			
NIMI	10		
ADJ	-		
ADV	12		
CONJ.CO	1		
CONJ.SUB	-		
INTRG	6		
itsenäinen DEM	48		

Taulukko 17: Demonstratiivien esiintymät pohjoisvenäjän nykymurteissa sanamuodon perusteella

Novgorodin tuohikirjeissä DEM esiintyy hajanaisesti eri sijamuotojen kanssa. Kuitenkin runsasta käyttöä löytyy mm. verbien, konjunktioiden, persoonapronominien ja interrogatiivipronominien kohdalla. Kattavaa kuvauksen aineistossa käytetyistä sanamuodoista esittelen taulukossa 18:

	maskuliini		neutri		femiini			
yksikkö								
NOM		5		1		1		
ACC _[eloton]		-		8		12		
ACC _[ellinen]		2		4		3		
GEN		7		1		-		
DAT		3		1		-		
LOC		6		1		2		
INSTR		-		1		1		
kaksikko								
NOM-ACC		3		-		1		
GEN-LOC		-		-		-		
DAT-INSTR		-		-		-		
monikko								
NOM		-		1		1		
ACC		-		-		1		
GEN		-		1		1		
DAT		-		-		-		
LOC		1		-		-		
INSTR		2		-		1		
persoonapronomini								
1SG		7	NOM.SG		4	IND	17	
2SG		1	ACC.SG		-	IMPRT	-	
3SG	MASC	-	GEN.SG		1	INF	1	
	NEU	-	DAT.SG		-	muut sanat		
	FEM	-	LOC.SG		-	NIMI	3	
1PL		2	INSTR.SG		-	ADJ	2	
2PL		-	refleksiivipronomini				ADV	7
3SG	MASC	-	se		-	CONJ.CO	39	
	NEU	-					CONJ.SUB	11
	FEM	-					INTRG	16
itsenäinen DEM		160						
tulkitsematon		6						

Sananmuodon perusteella näissä kolmessa tekstinäytteessä yhteistä on se, että eniten käytettyjä sananmuotoja ovat kieliopilliset sijat kuten nominatiivi, akkusatiivi ja genetiivi. Lisäksi DEM tavataan usein verbien jälkiasemassa, mikä ei ole maailman kielten tasolla kovin yleinen ilmiö, vaikka kyllä esim. permiläisissä kielissä tällainen verbin jälkeinen DEM on diakronisesta näkökulmasta kehittynyt objektikonjugaatioksi (ks. luku 3.1.2 permiläisten kielten yhteydessä). Laajemmassa kuin Pohjoisvenäjän kontekstissa tämä ilmiö on kuitenkin harvinainen rakenne, kun verrataan esim. jälkiartikkeleja omaaviin kieliin kuten skandinaaviisiin ja Balkanin slaavilaisiin kieliin tai topiikin sijamuotoja omaaviin kieliin kuten japani, korea, joruba, tagalog, jne. Niissä

kielissä jalkiartikkelia käytetään vain nominin kanssa eikä koskaan finittiiverbien kanssa, ellei niitä nominalisoitaisi, jolloin niiden sanaluokka muuttuu nominiksi. Erisnimen yhteydessä voidaan todeta aineiston perusteella, että sen esiintyminen DEM:in kanssa on kaikissa kolmessa kielimuodossa mahdollinen ilmiö, vaikkakin keskivepsästä löytyy vain yksi vastaava esimerkki *Marja-se*.

Näiden kielimuotojen erottava piirre taas on DEM:in käyttö persoonapronominien kanssa, mitä ei ole havaittavissa ollenkaan itäisten keskivepsän murteiden aineistossa, vaikka äidinkielen tutkija Maria Zaiceva (1981: 298) hyväksyy kyllä tämän mahdollisuuden vepsän kielessä yleisesti, esim. *mina-se* [minä-se]. Novgorodin tuohikirjeiden aineistolle ominaista on DEM:in käyttö konjunktion jälkiasemassa, mitä ei ole havaittavissa muissa tutkittavissa kielimuodoissa. Syy lienee niin kuin aiemmin luvussa 4.2.3 selitin, että DEM *ти* voi toimia ikään kuin uuden lauseen aloituksen tunnusmerkkinä, ja sen käyttö vähentyikin ajan myötä 1200-luvulta lähtien.

DEM:in ja lausekkeen pääsanana kongruenssin kannalta voidaan aineiston perusteella todeta, että kaikissa kolmessa kielimuodossa on sellainen tendenssi, että PREP.DEM (nykykielissä pitkänä muotona *нече* ja *эмом*) taipuu aina pääsanana mukaan, kun taas POST.DEM (nykykielissä lyhyenä muotona *-se* ja *-mo*) jää usein taipumatta. Tämän takia on hankalaa tehdä johtopäätöstä, ovatko nämä DEM:it eri sanajärjestyksissä loppujen lopuksi sama sana ja toistensa korvattavissa. Esimerkiksi Novgorodin tuohikirjeissä esiintyvä kielimuoto viittaa siihen ilmiöön, että lauseen partikkelina toimiva taipumaton DEM *ти* ei olekaan sama kuin taipuva DEM *то*, joka voi esiintyä muuallakin kuin lauseen ensimmäisen sanan ja lausekkeen jäljessä toisessa positiossa.

Nykykielten aineistossa DEM:it taipuvat keskivepsässä vain luvussa, koska sijamuoto on aina nominatiivi *-se* ja *-ne*. Pohjoisvenäjän murteiden aineistossa taas ne taipuvat joskus pääsanana mukaan täsmällisesti tai mukauttavat vokaalinsa pääsanana viimeisen vokaalin tapaiseksi. Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa puolestaan attributiiviset DEM:it – muut kuin enklittiset *то* ja *ти* – taivutettiin aina oikein. Novgorodilaisten hyvää kieliopin hallintaa on mielenkiintoista verrata myöhäisiin eteläslaavilaisten puhujien kopioimiin muinaiskirkkoslaavin teksteihin, joissa tekstin kopioijat eivät enää tunnistanee sanan sijamuotoa ja sen takia eivät osanneetkaan taivuttaa DEM:ia oikeassa muodossa, esim. *въ togo město pro въ to město*

’siihen kaupunkiin’ (Yurayong 2014: 34–35). Tämän virheellisen kopioinnin aiheutti mm. se, että tekstin kopioijien eteläslaavilainen äidinkielen järjestelmä alkoi jo vähitellen menettää sijajärjestelmäänsä, minkä tuloksena Balkanilla puhutaan nykyään sijamuodotonta bulgariaa ja makedoniaa.

4.4.3 Kieliopillinen funktio

Kieliopillisten funktioiden yhteydessä yhteistä kolmelle tutkittavalle kielimuodolle on DEM:lla varustettujen lausekkeiden runsas käyttö adverbiaalin funktiossa mm. ajan ja paikan ilmaisemisessa. Perusfunktioiden väliset suhteet vaihtelevat kielikohtaisesti. Nimittäin itäisten keskivepsän murteissa suoran objektin käyttöä esiintyy enemmän kuin subjektin käyttöä, asian ollessa päinvastoin pohjoisvenäjän nykymurteiden aineistossa. Novgorodin tuohikirjeissä puolestaan DEM:in käyttöfrekvenssin luvut funktioissa subjekti ja suora objekti eivät merkittävästi poikkea toisistaan. Pieni huomautus koskee predikatiivia, jonka kanssa on myös mahdollista käyttää postpositiivista DEM:ia, vaikka se ei näytä olevan kovin yleinen tapa. Taulukossa 19 esittelen kieliopillisten funktioiden käyttöfrekvenssiä aineistossa prosenttilukujen tarkuudella:

Makrofunktio	Mikrofunktio		Itäisissä keskivepsän murteissa	Pohjoisvenäjän nykymurteissa	Novgorodin tuohikirjeissä
ydinfunktio	subjekti		49 (25,00%)	70 (31,53%)	22 (12,09%)
	suora objekti		63 (32,14%)	43 (19,37%)	29 (15,93%)
	epäsuora objekti		5 (2,55%)	5 (2,25%)	3 (1,65%)
obliikvifunktio	adverbiaali	lokaatio/ adpositiolauseke	37 (18,88%)	38 (17,12%)	30 (16,48%)
		itsenäinen	27 (13,76%)	26 (11,71%)	24 (13,19%)
	predikatiivi		1 (0,51%)	-	1 (0,55%)
	määrite		-	3 (1,35%)	2 (1,10%)
ulkoinen funktio	taustan asettava		-	10 (4,50%)	1 (0,55%)
muu funktio	verbi		14 (7,14%)	27 (12,16%)	18 (9,89%)
	konjunktio		-	-	52 (28,57%)
Yhteensä			196	222	182

Taulukko 19: Aineiston vertailu kieliopillisten funktioiden perusteella

4.4.4 Semanttinen rooli

Semanttisten funktioiden joukosta ylivoimainen funktio näyttää olevan aineiston perusteella teema. Siihen kuuluu siis sekä subjektina että suorana objektina toimivia lauseenjäseniä. Nämä koskevat yleensä ihmistä tai konkreettista asiaa, jonka läsnäolosta tai passiivisesta liikkeistä tulkinta on kyse. Kun liike on käynnistynyt aktiivisena toimintana, esim. kun ihminen kävelee tai ajaa jollakin kulkuneuvolla, sopiva funktio tähän tulkintaan ei ole enää teema vaan agentti, joka on toiseksi yleisin funktio DEM:lla varustetuille lausekkeille tässä aineistossa. Taulukko 20 vertailee yksityiskohtaisemmin kolmessa kielimuodossa käytettyjen DEM:ien semanttisia funktioita.

Makrorooli	Mikrorooli		Itäisissä keskivepsän murteissa	Pohjoisvenäjän nykymurteissa	Novgorodin tuohikirjeissä
osallistujarooli	kielopillinen	agentti	28 (14,29%)	28 (12,61%)	19 (10,44%)
		voima	2 (1,02%)	1 (0,45%)	-
		kokija	7 (3,57%)	8 (3,60%)	-
		patientti	16 (8,16%)	8 (3,60%)	4 (2,20%)
		teema	57 (29,08%)	70 (31,53%)	33 (18,13%)
		ärsyke	4 (2,04%)	7 (3,15%)	6 (3,30%)
	lokaatio	vastaanottaja	3 (1,53%)	3 (1,35%)	2 (1,10%)
		paikka	17 (8,67%)	23 (10,36%)	12 (6,59%)
		lähde	8 (4,08%)	11 (4,95%)	10 (5,49%)
		päämäärä	19 (9,69%)	11 (4,95%)	3 (1,65%)
		väline	9 (4,59%)	1 (0,45%)	3 (1,65%)
		tapa	-	7 (3,15%)	4 (2,20%)
taustarooli	aika		10 (5,10%)	6 (2,70%)	3 (1,65%)
	komitatiivi		-	2 (0,90%)	1 (0,55%)
	syy		-	-	7 (3,85%)
muu	määrite		-	3 (1,35%)	2 (1,10%)
	ei funktioita		2 (1,02%)	6 (2,70%)	55 (30,22%)
	verbi		14 (7,14%)	27 (12,16%)	18 (9,89%)
Yhteensä			196	222	182

Taulukko 20: Aineiston vertailu semanttisten funktioiden perusteella

4.4.5 Pragmaattinen funktio

Informaatorakenteen osalta ei ole vaikeaa tehdä yleistystä näiden kolmen kielimuodon aineistolle, että DEM:ia käytetään yleensä lisäämään lausekkeelle anaforisuutta eli taakse viittamista. Geneerisiä topiikkeja esiintyy jossain määrin ja ne ovat useinkin ns. *silloittavia ristiviittaavuuksia* (eng. *bridging cross-reference*). Muistutuksena luvusta 1.5.3 mainittakoon, että tällä termillä Lyons (1999: 3–7) tarkoittaa mm. sitä, että jollakin tavalla määräisyyden perusteella modifioitu lauseen yksikkö on yhtäaikaan sekä anaforinen että geneerinen, toisin sanoen samanaikaisesti sekä viittaa aiemmin mainittuun asiaan että edustaa jotain universaalisti tunnettua käsitettä.

Fokus-kommentin kehyksessä kontrastiivinen tyyppi, jossa ilmaistaan DEM:illa kontrastia muista kontekstissa olevista asioista, on yleisempi keskivepsässä. Pohjoisvenäjän kielimuodoissa taas hiukan enemmän esiintyy ei-kontrastiivista fokus/kommenttia, joka pyrkii korostamaan DEM:illa modifioitun yksikön ainutlaatuisuutta kontekstissa. Restriktiivinen fokus/kommentti puolestaan puuttuu kokonaan keskivepsän aineistosta. Samalla tämä tarkoittaa sitä, että keskivepsässä ei ole havaittavissa – ainakaan tässä aineistossa – nominilauseketta, jossa nominin laatua ilmaistaisiin samaan lausekkeeseen kuuluvalla määritteellä, esim. kaavalla ADJ + N-DEM, vrt. luvussa 4.2.2 esitetty pohjoisvenäjän murteiden esimerkkilause 61 *си́льные-м̐ ко́силки* 'säilörehun niittokoneet'. Näitä kaikkia informaatorakenteen tyyppejä aineistossa vertailen käyttö-frekvenssin perusteella tarkemmin taulukossa 21:

Pragmaattinen funktio	Tyyppi	Itäisissä keskivepsän murteissa	Pohjoisvenäjän nykymurteissa	Novgorodin tuohikirjeissä
topiikki-presuppositio	anaforinen	110 (56,12%)	132 (59,46%)	123 (68,33%)
	tilannekohtainen	-	-	-
	geneerinen	7 (3,57%)	10 (4,50%)	2 (1,11%)
fokus-kommentti	kontrastiivinen	42 (21,43%)	25 (11,26%)	22 (12,22%)
	ei-kontrastiivinen	37 (18,88%)	38 (17,12%)	26 (14,44%)
	restriktiivinen	-	17 (7,66%)	7 (3,89%)
Yhteensä		196	222	182

Taulukko 21: Aineiston vertailu informaatorakenteen perusteella

Aineistossa DEM:it eri sanajärjestyksissä toimivat eri tavoilla pragmaattisesta näkökulmasta. Sanajärjestyksen ja pragmaattisten funktioiden suhteita kolmessa käytetyssä aineistotekstissä esittelen seuraavissa taulukoissa 22–24:

		topiikki–kommentti			fokus–presuppositio			Yhteensä
		anaforinen	vaihto	geneerinen	ei-kontrastiivinen	kontrastiivinen	restriktiivinen	
PREP.DEM		53	11	-	12	28	-	104
POST.DEM	ENCL	20	32	5	19	11	-	87
	ATTRIBUT	2	-	-	-	-	-	2
interpositiivinen ENCL		-	-	-	1	1	-	2
sirkumfleksinen		-	-	-	-	1	-	1
yhteensä		75	43	5	32	41	-	196
itsenäinen		27						

Taulukko 22: Sanajärjestyksen ja pragmaattisten funktioiden suhteet itäisten keskivepsän murteiden aineistossa

Tilaston perusteella nähdään, että keskivepsän murteissa PREP.DEM *hece* kohdistuu pääosin anaforiseen käyttöön, kun taas enklittisen DEM:n *-se* pääfunktio on toimia lauseen vaihtotopiikkina.

		topiikki–kommentti			fokus–presuppositio			Yhteensä
		anaforinen	vaihto	geneerinen	ei-kontrastiivinen	kontrastiivinen	restriktiivinen	
PREP.DEM		14	4	-	6	8	-	32
POST.DEM	ENCL	54	43	13	36	17	4	167
	ATTRIBUT	3	-	-	-	-	-	3
interpositiivinen ENCL		1	3	-	1	-	2	7
sirkumfleksinen		3	5	-	1	3	1	13
yhteensä		75	55	13	44	28	3	222
itsenäinen		48						

Taulukko 23: Sanajärjestyksen ja pragmaattisten funktioiden suhteet pohjoisvenäjän nykymurteiden aineistossa

Tilaston perusteella voidaan todeta, että pohjoisvenäjän nykymurteissa sekä PREP.DEM *əmo* että enkliittinen DEM *-mo* toimivat pääosin anaforisessa käytössä. Enkliittisen DEM:in yhteydessä huomionarvoinen on myös vaihtotopiikin funktio, jonka käyttö on toiseksi yleisintä.

		topiikki–kommentti			fokus–presuppositio			yhteensä
		anaforinen	vaihto	geneerinen	ei-kontrastiivinen	kontrastiivinen	restriktiivinen	
PREP.DEM		15	4	-	1	13	3	36
POST.DEM	ENCL	34	63	-	24	4	4	129
	ATTRIBUT	5	-	1	2	7	-	15
interpositiivinen ENCL		1	-	-	-	-	1	2
sirkumfleksinen		-	-	-	-	-	-	-
yhteensä		55	67	1	27	24	8	182

itsenäinen	160
tulkitsematon	6

Taulukko 24: Sanajärjestysten ja pragmaattisten funktioiden suhteet Novgorodin tuohikirjeiden aineistossa

Tilastosta on tehtävä merkittävä huomautus DEM:ien käytöstä Muinais-Novgorodin slaavissa, nimittäin ei-kontrastiivisen merkityksen tapauksia esiintyy huomattavan paljon pääosin siitä syystä, että mukaan lasketaan myös 16 tapausta kysymyssanoja kuten *цето* 'mitä', *кто* 'kuka', *коли* 'milloin' ja *где* 'missä'.

Lambrecht (1994: 200–201) kuitenkin huomauttaa, että syntaktisesta näkökulmasta lauseenalkuinen topiikki ei ole universaali piirre maailman kielissä. Kyseenalainen seikka on mm. se, että maailmassa puhutaan myös verbinalkuisia kieliä (VOS ja VSO). Sen lisäksi kiinteän sanajärjestyksen omaavissa kielissä – kuten germaanisissa kielissä – jopa sananalkuinen subjekti voi olla topiikin sijaan fokus ja niissä voi aina fokusoida sanan laittamalla sen lauseen alkuun, jolloin kyseessä on ns. *vasemmalle lohkeaminen* (eng. *left-disclosure*). Tällaisen fokusoinnin takia esim. Vilkuna (1998: 173–176) esittää kysymyksen, onko uralilaisissa tai ylipäättään maailman kielissä sittenkään yhtään kiinteän sanajärjestyksen omaavaa kieltä, koska kielissä esiintyy diskurssin yhteydessä aina syntaktista joustavuutta. Vilkunan mukaan

tällainen joustavuus on useinkin kielikontaktin ajama tendenssi, mikä näkyy hänen mukaan esim. venäläistyneessä karjalan kielessä.

Tässä luvussa olen käsittelyt, kuvannut ja analysoinut aineiston läpikotaisesti. Seuraavaksi käytän aineistosta saatuja tietoja keskustelemaan teoreettisella tasolla muiden tutkijoiden esittämien ajatusten kanssa.

5 Teoreettinen keskustelu

5.1 Tutkimustulokset teoreettisessa kehyksessä

5.1.1 Typologia ja informaattiorakenne

Haspelmathin (2010) vertailevan käsitteen teorian kontekstissa tutkin tässä työssä POST.DEM:ejä deskriptiivisena kategoriana, joka koskee niiden käyttöä diskurssipartikkelina. Vertaileva käsite, jota pyrin vertailemaan näiden kolmen kielimuodon välillä, on puolestaan se, miten määräisyyttä ja topikaalisuutta merkitään eri kielimuodoissa.

Soveltamalla Diesselin (1999) esittämää luokittelua Luoteis-Venäjän kielialueen kontekstiin, DEM:in kieliopillistuminen diskurssipartikkeliksi näyttää aineiston valossa olevan lähtöisin joko pronominaalisesta tai adnominaalisesta DEM:ista. Ensimmäisenä kriteerinä tässä on DEM:in kongruenssi pääsanana kanssa, mikä viittaa alkuperäiseen adnominaaliseen DEM:iin. Kongruenssia tavataan vain osittain attributiivisten DEM:ien yhteydessä Muinais-Novgorodin slaavissa ja itäisissä keskiväpöiden murteissa, joista jälkimmäisessä tapauksessa kongruenssi koskee vain lukua eikä sijaa. Näin ollen vaikuttaa siltä, että tämä epätäydellinen kongruenssi onkin sekundaarisesti syntynyt erillisenä partikkelina.

Toisena kriteerinä on pääsanana sanaluokka. Prototyypillisesti adnominaalinen DEM esiintyy nominin määritteenä, mutta tämän työn aineistossa kävikin ilmi, että se voi esiintyä kuitenkin kaikkien sanaluokkien yhteydessä. Näin ollen tämä kyseenalaistaa alkuperäisen adnominaalisuuden ja suosisi pikemminkin Givónin (2001) DEM:in

pronominaalista alkuperää, jossa se oli aluksi itsenäisenä sanana mutta menetettyään painollisuutensa alkoi muuttua toisen pääsanan kliitiksi. Toisaalta sen käyttäytyminen ei sisällä kovinkaan vahvasti referenttiaalisuutta, vaan se toimii aineistossa selvästi lauseen informaation jäsentävänä partikkelina eli juuri Etelämäen (2006) esittämänä DEM:in tyyppinä, jota vastaa Diesselin luokittelussa adverbiaalinen DEM.

Yllä esitettyjä hypoteeseja tukevia tietoja löytyy kuitenkin eri kielimuodoista. Itäisten keskivepsän murteiden aineisto tukee adnominaalista alkuperää, koska siinä esiintyy nominilausekkeen kongruenssi luvussa. Pohjoisvenäjän nykymurteiden ja Muinais-Novgorodin slaavin aineistot taas suosivat pronominaalista alkuperää, koska kongruenssia ei ole ja useinkin kävi niin, että POST.DEM:in vokaali pyrkii mukautumaan sitä edeltävän tavun vokaaliin, mikä vastaa hyvin Lyonsin (1999) esittämää tendenssiä äänteellisestä heikentymisestä kieliopillistuneessa DEM:issa. Adverbiaalista alkuperää taas tukee eniten Muinais-Novgorodin slaavi, koska kaava $X \text{ тн } Y$ liittyy selvästi lauseen informaation uudelleen jäsentämiseen. Kuitenkin tämä oli vain kunkin kielimuodon painotteinen analyysi.

Syntaktisen käyttäytymisen kannalta POST.DEM Muinais-Novgorodin slaavissa noudattaa kaavaa $X \text{ тн } Y$, mikä viittaa epäilemättä adverbiaaliseen DEM:iin, koska informaation jäsentämisen lisäksi se esiintyy lauseessa aina vain kerran, mikä ei ole POST.DEM:in rajoitus nykykielten aineistossa. Itäisissä keskivepsän murteissa ja pohjoisvenäjän nykymurteissa nimenomaan POST.DEM voi esiintyä niin monta kertaa kuin puhuja tuntee tarvetta tai sopivuutta käyttää sitä. Tätä voi tulkita niin, että adverbiaalinen DEM on kehittynyt pidemmälle vepsässä ja pohjoisvenäjän murteissa, eli että sen käyttötaajuus on laajentunut. Toisaalta se voi johtua myös siitä, että näiden kielimuotojen aineisto on puhekielenomaisempi kuin Muinais-Novgorodin slaavin aineisto, joka oli kuitenkin kirjoitettu aineisto.

Koska lausekkeen kongruenssi on niin heikosti esillä aineistossa, tämä puutteellisuus voi vihjata siitä, että alun perin nykyinen kieliopillistunut POST.DEM on voinut toimia toistopronominina, joka korostaa sitä edeltävää sanaa topiikkina. Tämä ei ole maailman kielten tasolla yhtään eksoottinen ilmiö, koska vastaavia esimerkkejä löytyy runsaasta monesta kielestä, se on vieläpä tavallisempaa puhekielessä yleisesti ottaen. Näiden esitettyjen ajatusten mukaan ehdotan Luoteis-Venäjän kielialueen

kieliopillistuneelle POST.DEM:ille sellaista kehityssykliä, jossa itsenäistä DEM:ia käytettiin ensin toistopronominina, joka ei taivu pääsanan mukaan. Vepsän tapauksessa taas toisto ei selvästikään liitä DEM:ia syntaktiseen funktioon, koska POST.DEM jätetään aina nominatiivin muotoon ja ainoastaan lukukongruenssi yhdistää pääsanan ja POST.DEM:in lausekkeessa. Sitten kun kieliopillistumisen prosessin oli käynnistynyt, DEM alkoi menettää painollisuuttaan ja liittyä viittaamansa edeltävän sanan liitteeksi, jolloin se on kieliopillistunut täysin adverbialiseksi DEM:iksi.

Luvussa 1.5.4 käydyn informaatorakennetta koskevan keskustelun valossa aineiston POST.DEM:ien keskeisimmät funktiot ovat Erteschik-Shirin (1997) ja Andrews (2007) esittämän topikaalisuusteoriaan pohjautuvan luokittelun mukaan esiintymisfrekvenssin järjestyksessä vaihtotopiikki ja anaforinen käyttö. Ainoastaan pohjoisvenäjän nykymurteiden osalta anaforista käyttöä esiintyy vaihtotopiikkia enemmän. Vaihtotopiikin ominaisuus sinänsä vastaa hyvin Diesselin (1999) ja Etelämäen (2006) esittämää adverbialiaalista DEM:ia, koska se jäsentää lauseen informaatiota uudelleen. Toisaalta kun asiaa katsotaan Hallidayn (1994) temaattisuusteorian näkökulmasta, aineiston POST.DEM:ejä löytyy enimmäkseen lauseen teemaosasta. Reemassa esiintyy yleensä POST.DEM:ejä, kun ne ovat kontrastiivisia fokuksia.

Sanajärjestyksen kannalta on selvää, että keskivepsässä attributiivinen PREP.DEM *nece* esiintyy useammin kuin enkliittiset DEM:it *-se/-ne*, kun puhujat tuovat niiden avulla lausumassa esiin anaforisuutta. Pohjoisvenäjän kielimuodoissa taas asia on päinvastoin eli vaihtotopiikin tunnusmerkkinä toimivien enkliittisten DEM:ien *-mo* ja *то/ти* käyttöfrekvenssi on huomattavasti suurempi kuin attributiivisten DEM:ien *этом* ja *тотъ*. Näiden tietojen perusteella nähdään, että näiden kielimuotojen enkliittinen DEM ei ole vielä niin pitkälle kehittynyt tai kieliopillistunut, että se korvaisi attributiivisen DEM:in anaforisen käytön kokonaan. Sen käyttö jää siis suurimmaksi osaksi vain vaihtotopiikin funktioon. Niinpä typologian osalta vastaan tutkimuskysymykseen, ettei pääsananjälkeinen DEM keskivepsässä ja pohjoisvenäjässä ole artikkeli vaan pikemminkin topiikin vahvistava partikkeli. Tämä vahvistaa myös sen, ettei pohjoisvenäjän enkliittinen DEM ole samasta kehityshistoriasta eikä toimi samalla tavalla kuin Balkanin eteläslaavilaisissa kielissä, joissa enkliittisen määräisen artikkelin käyttö on jo korvannut attributiivisen DEM:in käytön, erityisesti makedoniassa.

5.1.2 Morfosyntaksin muutos, kieliopillistuminen ja lainautuminen

Labovin (1994) puutteellisen aineiston maksimaalista hyödyntämistä koskevan ajatuksen yhteydessä mielenkiintoista on se, miten Novgorodin tuohikirjeiden aineisto poikkeaa huomattavasti Labovin asettamasta yleistyksestä. Ensinnäkin keskiajan pohjoisvenäläiset puhujat eivät olleet niin tarkkoja yleiskielen normista vaan jättivät teksteihin paljonkin oman slaavilaisen varieteettinsa erikoispiirteitä niin fonologiassa kuin morfosyntaksissakin. Lisäksi kirjoittajien sosiaalisia taustoja tunnetaan tavallista historiallista aineistoa hiukan paremmin lähinnä siitä syystä, että tuohikirjeet edustavat nykyaikaisen puhelintekstiviestin kaltaista kommunikointimenetelmää, jonka tekstejä on saatavilla joskus molemmilta keskustelijoilta. Ims. kielten kannalta taas saatavilla ei valitettavasti ole varhaisempaa kirjallista lähdettä kuin 1500-lukua kuten suomen kielen tapauksessa tai sitten lähteitä on liian vähän, kuten kolme luvussa 1.2 esitetty itämerensuomenkielinen tuohikirje.

Tutkimusaineiston puhekielisyys taas vastaa hyvin Talmyn (1985) esittämään vaatimukseen, koska tämä aineisto edustaa hyvin kansanomaisia eikä normitettuja kielimuotoja, mikä poistaa tunnusmerkkisyyttä koskevan ongelman aineiston käsittelyssä ja analyysissa.

Meilletin (1967) esittämästä ongelmasta kielten rakenteen rekonstruktiossa, jossa tavataan joskus kahdesta kielimuodosta syntynyt uusi kieli, ei ole huolta tässä työssä, koska tutkijat ovat varmoja, että pohjoisvenäläiset murteet ovat sekä rakenteellisesti että kielisosiologisesti Muinais-Novgorodin slaavin jatkajia, kuten tuli jo selväksi luvussa 1.2 (ks. esim. Gerd 1984).

Meillet (1921), Ravila (1966) ja Fox (2007) ottivat esille sellaisen ongelman historiallisen morfosyntaksin tutkimuksessa, voidaanko vakuuttavasti todistaa, että tutkittava morfosyntaktinen piirre on joko periytynyt edeltävästä kielimuodosta tai kehittynyt kontaktista. POST.DEM:ia koskevassa morfosyntaksin muutoksessa kyseessä on pikemminkin kielikontakti kuin sisäinen ajautuminen, koska aineiston valossa nähdään, että Muinais-Novgorodin slaavissa ei käytetä rakennetta samalla tavalla kuin nykymurteissa. Sen sijaan nykymurteissa rakenne käyttäytyy kieliopillisesti sellaisella tavalla, joka muistuttaa ims. naapurikieliä enemmän kuin niitä edeltävää Muinais-

Novgorodin slaavia. Sama pätee myös silloin, kun puhutaan Rossin (1998) tavoin kieliyhteisön muutoksesta, joka on Luoteis-Venäjän kontekstissakin kontaktien tulosta.

Weinreichin (1974) parametrissa POST.DEM ei kuitenkaan ilmestynyt näissä kielissä sillä tavalla, että se olisi lainautunut toisesta kielestä toiseen kokonaisena pakettina eli sekä muodon että funktion kanssa. Pikemminkin kyseessä on replikointi, jossa yksi kieli matkii toisen kielen rakennetta käyttämällä omaa kieliresurssiaan, vaikka mielestäni parempi selitys on kuitenkin areaalidiffuusio, jossa ei ole mallikieltä, koska kaikki alueen kielet ovat kehittäneet rakennetta ja sen käyttökontekstejä yhdessä toisiaan voimistavana (ks. tarkempi keskustelu tästä luvussa 5.1.4 areaalikielitieteen yhteydessä).

Thomasonin (2004) parametrissa taas POST.DEM:in käyttö Luoteis-Venäjän alueella ei näytä vastaavan Thomasonin (eikä Matrasin 2009) neuvottelumallia, koska konvergenssi on syntynyt pikemminkin pohjoisvenäläisten ja vepsäläisten kaksikielisydestä, jossa he luontevasti ja huomaamattaan siirtelevät kielen piirteitä toiselle kielelle ilman spontaania pyrkimystä muunnella omaa kieltään toista muistuttavaksi. Heinen ja Kutevan (2005) polysemian lainautumisen skaala puolestaan pätee tässäkin työssä, vaikka tilanne näyttää enemmän siltä, että POST.DEM:in käyttö ilmestyi näihin kieliin yhtäaikaa, kun ne olivat vielä adstraatteja toisilleen.

Kaikesta huolimatta kysymykseen tutkittavan rakenteen tunnusmerkkisyydestä – kuten esitettiin luvussa 2.1.1 – ei ole helppoa antaa täysin vakuuttavaa vastausta, koska tällainen ajattelutapa herättää usein metodiikassa sellaisen ongelman, missä määrin – esimerkiksi tässä työssä – POST.DEM:in käyttö on keskivepsän ja pohjoisvenäjän murteissa vaihtoehtoista. Toisin sanoen missä yhteydessä samaa lauseketta voidaan ilmaista ilman POST.DEM:in käyttöä niin, ettei merkitys ja informaatorakenne muuttuisi liian toisenlaiseksi. Samaa kysymystä pohdin myös muinaiskirkkoslaavin tutkimuksessa (Yurayong 2014: 32–33), muuttuuko sielläkin lauseen merkitys ja informaatorakenne, jos DEM:in paikka lausekkeessa vaihtuu, ja missä kontekstissa sen käyttö on pakollinen.

Paras ratkaisu tähän vaikeuteen lienee tyytyä rakenteen käyttöfrekvenssin tilaston antamiin tietoihin, koska monesti kielirakenteiden tutkimisessa synkronisella

tasolla on morfosyntaktisen variaation takia vaikeaa päätellä, onko tutkittava rakenne tietyssä käytössä tunnusmerkkinen vai tunnusmerkitön. Päätöksentekoa auttaa nimenomaan se, että kaikkien samaa funktiota ilmaisevien rakenteiden esiintymisfrekvenssiä tarkastellaan ja vertaillaan. Sen kautta nähdään, kuinka yleinen tietty rakenne on kielessä suhteessa toisiin kilpaileviin rakenteisiin. Toisin sanoen esiintymisfrekvenssi voi jossain määrin vahvistaa rakenteen tunnusmerkittömyyttä, mikä on kvantitatiivisen tutkimuksen – kuten tämänkin työn – kannalta sopiva lähtökohta.

Tässä työssä kilpailevia rakennemalleja ovat siis DEM:it erilaisissa sanajärjestystyypeissä: pääosin pääsanaa edeltävä vs. pääsanana jälkeinen. Ja tilastollisesti käy tässä työssä ilmi, että itäisissä keskivepsän murteissa ja Muinais-Novgorodin slaavissa pääsanaa edeltävät DEM:it toimivat ensisijaisesti anaforisessa käytössä, kun taas pääsanana jälkeiset DEM:it vaihtotopiikkina. Pohjoisvenäjän nykymurteissa taas tilasto kertoo, että sekä sanaa edeltävien että sanan jälkeisten DEM:ien käyttö on ensisijaisesti anaforinen. Tämä ei siis ole aukoton, poissulkeva päätelmä, vaan tutkimustuloksia, jotka ovat syntyneet kvantitatiivisesta metodiikasta. Tietysti morfosyntaksin tutkimukseen – toisin kuin fonologiassa – todella kaivataan myös kvalitatiivinen lähestymistapa niin kuin Milroy ja Gordon (2003) korostivat luvussa 2.4.3. Yhteenvetona aineistossa esiintyvän käyttöfrekvenssin perusteella nähdään siis, että sanajärjestyksellä on väliä. DEM:in paikat lausekkeessa muokkaavat informaattiorakennetta erilaisilla tavoilla.

5.1.3 Substraattiteoria

Valkeajärven yhteydessä vepsän substraattia paikallisissa venäjän murteissa voidaan pitää Saarikiven (2006) ja Rahkosen (2013) luokittelun mukaan elossa olevan kielen substraattina, jota ei puhuta enää kyseisellä substraattialueella mutta joka säilyy edelleen muualla kauempana (ks. Saarikiven ja Rahkosen substraattityyppi 4 luvussa 2.2.1). Evidenssi tämän substraatin olemassaolosta profiloituu Veenkerin (1967) parametrin mukaan valloitetujen kansojen kielten substraatiksi, koska selvästi slaavin ekspansion ja itse vepsäläisten slaavilaiseen enemmistöön assimiloitumisen myötä vepsän kieli on kadonnut vähitellen tutkittavilta alueilta. Nykytilanteeseen nähden

vepsän substraatti on Myznikovin (2003) luokittelun mukaan taas epätäydellinen substraatti, jossa on edelleen mahdollista saada materiaalia elävistä kielistä, eikä substraattikieltä ole vielä täysin lakattu käyttämästä.

Jälkiartikkelin substraattipiirteen aseman vakuuttavuutta arvioin seuraavassa Saarikiven (2000) parametrissa, jonka esitin jo aiemmin luvussa 2.2.1.

Valkeajärven alueen pääsanan jälkeisen demonstratiivin substraattipiirre				
helpompi todistaa	typologisesti harvinainen piirre	↔	<u>typologisesti yleinen piirre</u>	vaikeampi todistaa
	harvinainen sisäinen kehitys		<u>yleinen sisäinen kehitys</u>	
	yleinen piirre substraattikielessä ja sen sukukielissä		yleinen piirre vastaanottajakielessä ja sen sukukielissä	
	epätodennäköinen kehitys pelkästään kielensisäisistä syistä		<u>mahdollinen kielensisäisen kehityksen tulos</u>	

Taulukko 25: Valkeajärven alueen pääsanan jälkeisen demonstratiivin substraattipiirteen arviointi

Kaikin puolin nähdään, että POST.DEM on metodologisesti erittäin vaikea todistaa hyvin perustein substraattipiirteeksi, koska: 1) se on typologisesti hyvin yleinen piirre maailman kielissä; 2) kyseessä on yleinen kehitys, joka voi syntyä itsenäisestikin ilman kontaktia ja 3) se on hyvin mahdollisen kielensisäisen kehityksen tulos. Kuitenkin ongelmallisinta tässä arvioinnissa on se, että tämä piirre ei ole typologisesti yleinen molempien kontaktoivien kielten sukukielissä, mikä vaikuttaa johtavan päätelmän adstraattisuuntaan (tästä keskustelen lisää myös vertailevan fennougriistiikan ja slavistiikan yhteydessä luvussa 5.1.6).

Onkin niin, että aineiston perusteella POST.DEM:in Valkeajärven alueella katsotaan olevan Veenkerin (1967) ja Vostrikovin (1990) luokittelun mukaisesti pikemminkin adstraatti kuin substraatti tai superstraatti. Toki äärimmäisessä tapauksessa mahdollinen on myös Schrijverin (2007) Pohjois-Euroopan geminaatallisen substraattikielen kaltainen ajatus, että tämä substraattipiirre olisi lainautunut tuntemattomasta kuolleesta substraattikielestä. Kuitenkin tätä kannanottoa on erittäin hankala todistaa, koska tutkittavalla alueella ei ole missään historiallisessa lähteessä mainintaa kansasta, joka ei ole varmasti itämerensuomalaista eikä indoeurooppalaista kieltä puhuva. Lisäksi ims. kielistä puuttuu historiallisia tekstejä, joiden avulla voitaisiin tehdä

jonkinlaista järkevää päätelmää keskiaikaisten kielimuotojen piirteistä. Postin (1953) superstraatin skenaarion tapainen ilmiö taas ei vaikuta esiintyvän Valkeajärven kontekstissa, koska on vaikeaa kuvitella kielenvaihdon suuntaa venäjästä vepsään, sitä tuskin on tapahtunut ollenkaan.

Kreolistumisen yhteydessä Luoteis-Venäjän alueella puhutut kielet eivät alun perin käyttäneet topiikin vahvistavaa POST.DEM:ia vaan ne ovaat yhdessä kehittäneet sen tällaiseen pragmaattiseen käyttöön DEM:ista, kuten tavataan tämän työn aineistossa. Mielenkiintoisella ajattelutavalla A. Bartensin (2013) esimerkki antaa tilaa myös ajatusleikille, että Luoteis-Venäjän alueen artikkeli POST.DEM:in muodossa olisi voinut äärimmäisessä tapauksessa lainautua tuntemattomasta substraattikielestä 1400–1900-lukujen välisenä aikana eli ”pimeänä kautena”, josta meillä ei ole mitään laajaa kirjallista lähdettä alueella puhutuisesta kielimuodoista niin ims. kielten kuin venäjänkään osalta (vrt. Schrijverin 2007 esitys). Tämä ajatuksen pitää jäädä toistaiseksi vain ajatusleikiksi, kunnes kirjallisia lähteitä halutuista aikakausista ilmestyisi tutkijoiden käyttöön.

Kaikkien edellä esitettyjen argumenttien perusteella ehdotan sellaista hypoteettista substraattia koskevaa ajatusta, joka muistuttaa A. Bartensin (2013) kreolistumisen skenaariota. Olen saanut aineistosta sekä aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta sellaisen vaikutelman, että jälkiartikkelin käyttö ilmestyi molempiin kontaktoiviin kieliin yhtäaikaan adstraattipiirteinä, kun alueen ims. ja slv. kielten asema oli edelleen adstraatti toisilleen. Mutta kun tätä piirrettä käsitellään pohjoisvenäjän nykymurteiden näkökulmasta, joiden puhuma-alueelle ei jää enää ims. kielten puhujia, tällöin piirre muuttuu teknisestä syystä substraatiksi, koska toinen ims. osanottajakieli on kadonnut alueelta. Jälleen joudun korostamaan sub- ja superstraatin ja adstraatin välistä pientä eroa, että adstraatti muuttuu sub- tai superstraatiksi, jos ja vain jos toisen kontaktoivan kielen puhuja on luopunut omasta kielestään ja siirtynyt puhumaan toista kontaktoivaa kieltä. Niinpä esitän tälle substraattikeskustelulle yhteenvedon, että POST.DEM syntyi metodologisesti vepsän ja venäjän murteiden adstraatin vaiheessa, mutta on muuttunut substraattipiirteeksi sen myötä, kun alueen ims. kansat ovat melkein tai täysin sulautuneet venäläiseen enemmistöön.

5.1.4 Areaalikielitiede

Valkeajärvi kielialueena täyttää hyvin Muyskenin (2008) asettamat kieliliiton vaatimukset luvussa 2.3.1. Näin ollen ei ole mitään syytä väittää Mathiassenia (1985) vastaan, etteikö Valkeajärvi muodostaisi omaa pienempää mikroliihtoaan, joka kuuluu laajempaan Itämeren makroliihtoon. Sen takia on vakuuttavaa olettaa, että tämän-tyyppinen DEM:ista kehittyneen partikkelin käyttö muodostaa – kuten Koptevskaja-Tamm ja Wälchli (2001) esittivät – areaalisessa mielessä juuri areaalipiirteen isoglossin, joka ulottuu ims. kielten osalta vepsän lisäksi myös aunuksenkarjalaan.

Suuremmasta perspektiivistä katsottuna POST.DEM:in isoglossi on laajempi ilmiö Pohjois-Venäjän vyöhykkeellä. Nimittäin Lindstedtin (1999) ja Romainen (1988) tapaisella lähestymistavalla voidaan väittää myös, että lähdekieltä ei ole, vaan kaikki kieliliiton osanottajakielet pyrkivät lähestymään toisiaan analyyttisemmällä funktiota ilmaisevalla merkintätavalla. Pohjois-Venäjän alueet voidaan kuitenkin jakaa määräisyyttä ja topikaalisuutta merkitsevän jälkiartikkelin osalta vielä kolmeen ryhmään. Luvussa 3.1.1 esittelin ensimmäisen ryhmän, jossa tätä kieliopillista kategoriaa realisoidaan DEM:ista kehittyneellä partikkelilla. Luvussa 3.1.2 esittelin toisen permiläisen ryhmän, jossa kieliopillisen kategorian pintamuoto on DEM:ista kehittynyt kolmannen persoonan omistuspääte. Lisäksi kolmanneksi ryhmäksi voidaan esittää mordvalainen ryhmä, jossa esiintyy pidemmälle kehittynyt DEM:iin pohjautuva määräinen taivutus. Rakenteen ominaisuuksiin nähden ehdotan, että pohjoisvenäjän murteet vaikuttavat kehittäneen POST.DEM:in käyttöä vahvemmin yhdessä ims. ja/tai mordvalaisten kielten ryhmässä, koska niissä rakenteen käytön ja muodon identtisyys on vahvempi kuin permiläisessä ryhmässä (vrt. Serebrennikov 1956 ja Leinonen 1998). Väiteen tueksi katson Pohjois-Venäjän aluetta, jolla puhuttiin aiemmin kadonneita sugr. substraattikieliä, jotka olisivat asutushistorian ja maantieteen perusteella lähempänä ims. kuin permiläisiä kieliä.

Kuten Haarmann (1977) esitteli, eri kieliliitoissa esiintyy erilaisia määräisyyden ja topikaalisuuden merkintätapoja, tässäkin Valkeajärven yhteydessä POST.DEM on topikaalisuuden merkinnän funktiota palveleva pintamuoto, mikä jää mainitsematta hänen artikkelissaan. Samoja kielikuntia sisältäpäin katsottuna nähdään asia samalla tavalla kuin Nichols (1992), että verrattuna ims. ja slv. ydinalueisiin, vastaavasti Viroon

ja Karpaatteihin, tällainen POST.DEM:in käyttö erottuu näistä ydinalueista tällä Valkeajärven periferisellä alueella.

Typologisesta näkökulmasta, mitä Janhunen (2007) on esittänyt, POST.DEM vaikuttaa hyvin agglutinatiiviselta piirteeltä, joka ei ole vielä kehittynyt niin pitkälle, että se sulautuisi kiinteämmin pääsanaan kuten esim. suomen kysymyssanassa *mitä^s* tai enkliittiset määräiset artikkelit Balkanin slaavilaisissa kielissä. Tämä kertoo myös piirteen iästä, että se ei voi olla kovin vanha, kuten näkyykään Novgorodin tuohikirjeiden ansiosta, että tällaista rakennetta ei vielä käytetty keskiajalla. Sen sijaan sen ikä ajoittuisi johonkin pohjoisitämerensuomen kantakielen jälkeiseen vaiheeseen, jolloin POST.DEM:in omaavat karjala ja vepsä erkaantuivat jo suomesta, kuten esittelin jo aiemmin luvussa 3.1.1. Huomautan kuitenkin, että ehdottamani rakenteen synnyn ajoitus on myöhäisempi kuin Larjavaaran hypoteesi eli tämä tapahtui vasta siinä vaiheessa, kun Laatokan ims. kielet ovat jo erkaantuneet suomesta. Se, että POST.DEM:in rakenteen käsite on identtinen typologisesti erilaisissa kontaktoivissa kielimuodoissa, nimittäin sekä agglutinoivassa vepsässä että flekteeraavassa pohjoisvenäjässä, vihjaa kyllä siitä, että tämän piirteen täytyi kehittyä rinnakkain toisten piirteiden avulla, kuten Lindstedtin (1999) esittämässä *reinforcement*-käsitteessä (vrt. myös luvussa 5.1.3 ehdottamani rakenteen kehityksen adstraattiskenaario).

Lindstedtin ja Janhusen kuvaamien mallien mukaan tässäkin työssä näyttää siltä, että toisiaan muistuttava POST.DEM:in käyttö pragmaattisena kielielementtinä keski-vepsän ja pohjoisvenäjän murteissa onkin areaalisesta mekanismista syntynyt. Selvä on, että nämä ovat Valkeajärven seuduilla areaalipiirre, mutta niiden alkuperäkysymykseen vastaaminen on hankalaa historiallisten kirjallisten lähteiden puutteen takia lähinnä vepsän osalta. Voidaan kuvitella, että jos saatavilla olisi vepsästä yhtä vanha attestoitu teksti kuin Novgorodin tuohikirjeet, meillä olisi vakuuttavampi peruste väittää POST.DEM:ia joko adstraatiksi tai substraatiksi. Ainakaan tuohikirjeissä №292, 56 ja 403 (ks. luku 1.2), jotka kirjoitettiin todistetusti jollakin ims. kielimuodolla, ei esiinny yhtään esimerkkiä DEM:ien käytöstä tällaisessa pragmaattisessa funktiossa.

Kompleksisuuden kannalta, mistä Nichols (1992) ja McWhorter (1998, 2001, 2005) ovat täysin eri mieltä, ei voi tässä työssä oikeastaan väittää, että POST.DEM lisää tutkittaviin kieliin kompleksisuutta, koska esim. pohjoisvenäjän tapauksessa asia on

melko selvä, että POST.DEM korvaa intonaation puutteen, kuten Kasatkina (2007) totesi. Tämä vastaa siis Stolzin (1991) kysymykseen, miten voidaan olla varmoja, että tutkittava piirre on ilmestynyt toisen piirteen tilalle. Tästä ehdotan pohjoisvenäjän murteiden osalta relatiivista kronologiaa, jossa POST.DEM:in on täytynyt ilmestyä kieleen juuri siinä vaiheessa, kun kielimuodot alkoivat menettää standardikielen tapaista intonaatiota tai kun ims. kielten ensitavun painoinen monotooninen prosodia on päässyt vaikuttamaan alueen venäjän murteiden puhujien puhetapaan.

Areaalikielitieteen yhteydessä päädyn samankaltaiseen tulokseen kuin substraattiteorian kontekstissa. Rakenne syntyi adstraattipiirteenä molemmissa kielissä ilman lähdekieltä. Molemmat kielet siis toimivat Lindstedtin (2000) esittämän termin *reinforcement* mukaisesti mahdollistamalla ja vahvistamalla samalla rakenteen käyttöä toisessa kielessä.

5.1.5 Sosiolingvistiikka, kielten variaatio ja koodinvaihto

Soveltamalla Curnowin (2001) parametria tähän työhön rakenteen muutoksen tendenssi jakautuu 50:50 suhteessa kielensisäiseen ajautumiseen ja ulkopuolisiin kielikontakteihin. Tämä ei siis tue Hallidayn (1990) käsitystä siitä, että sosiaalinen rakenne ei vaikuttaisi murteellisen variaation muodostumiseen, vaan ainoastaan tavallinen kielensisäinen kehitys olisi päätekijä kieliyhteisön muutoksessa.

Aghan (2006) fragmentaalisen ja Blommaartin (2010) puutteellisen repertuaarin teorian yhteydessä puuttuva asia tutkittavan piirteen kontekstissa on intonaatio, jota pohjoisvenäläiset pyrkivät hakemaan toista kieliresurssia korvaamaan ja täydentämään. Valituksi tuli POST.DEM, joka ei ollut käytössä aiemmin varhaisemman kielen historian vaiheessa. Näin ollen sitä on tulkittava venäjälle vieraana piirteenä, joka esiintyi puhujien toisen kielen repertuaarissa ja siirtyi rikastuttamaan myös venäjän repertuaaria. Meillet (1967) oli täysin oikeassa siinä, että tällaista todella murteellista rakennetta ei kuitenkaan pyritä normittamaan ja attestoimaan standardikielessä eikä evidenssiä sen käytöstä eri historian vaiheissa ole valitettavasti saatavilla tässäkään aineistossa.

Bakkerin ja Matrasin (2013) selitysmallin mukaisesti POST.DEM:in käyttö voisi esiintyä ensin koodinvaihdon tilanteessa ennen kuin alkoi vakiintua myös toisessa kielessä, jossa sitä ei aiemmin ollut. Auerin (1998a, 1998b) mallia soveltamalla taas POST.DEM:in varsinaista syntyvaihetta voidaan pitää jo koodinvaihtoa astetta pidemmälle kehittyneenä kielten sekoittamisena, jossa POST.DEM:in kieliopillistumisen prosessi käynnistyi. Kuitenkin tämän monikieliseen keskustelutilanteeseen perustuvan selitysmallin mukaan POST.DEM:in käyttöä pidettäisiin venäjän koodin sekoittamisena vepsään, koska vepsä on nykyään kehittynyt jo hyvin lähelle sekapuhetta, johon otetaan suuria määriä kieliresursseja venäjästä, samalla tavalla kuin Sarhimaan (1999) karjalan ja venäjän koodinvaihdon asetelmassa. Ja tällaista ilmiötä ei siis esiinny yhtä voimakkaasti itse paikallisissa venäjän murteissa, jotka nykyaikaisessa kontekstissa ovat i.m.s. puhujille juuri pragmaattisesti dominoiva kieli heidän kielirepertuaatissaan, mistä löytyy vastaavanlaisia esimerkkejä mm. Kaysinan (2014) udmurtin ja venäjän koodinvaihdon kontekstissa. Näin ollen koodinvaihdon skenaariossa asia voi näemmä kääntyä toisenlaiseksi kuin muiden teorioiden puitteissa, joita olen esittänyt aiemmissa luvuissa 5.1.1–5.1.4.

Varionistisesta näkökulmasta Milroy ja Gordon (2003) totesivat, että yksi kielioppipiirre voi vastata useampia kieliopillisia kategorioita samalla tavalla kuin Haspelmathin (2010) deskriptiivisen kategorian ja vertailevan käsitteen yhteydessä. Toisin sanoen vaikka pintamuoto eli POST.DEM olisi sama kaikissa tutkittavissa kielimuodoissa, se ei välttämättä palvelisi aina täsmällisesti samoissa kieliopillisissa kategorioissa. Aineiston perusteella näin kävikin, koska rakenteen samankaltaisesta etymologiasta ja syntymekanismista huolimatta itäisten keskivepsän ja pohjoisvenäjän murteiden POST.DEM:in funktiot eri kieliopin osa-alueilla eivät ole täysin identtisiä.

Pohjoisvenäjän murteiden intonaation katoa ja POST.DEM:in syntyä voidaan käsitellä Pintzukin (2003) korvautumisprosessin mallin mukaan. Nimittäin kun oletuksena pidetään skenaariota, jossa alun perin POST.DEM ei esiintynyt kummassakaan kontaktoivassa kielessä, korvautumisvaiheessa vepsän ja pohjoisvenäjän suhteen oli oltava vielä adstraatti, jolloin intonaation käyttö ei ollut vielä täysin lakkautettu. Vasta substraatin vaiheessa intonaatio jää sekundaariseen ja marginaaliseen käyttöön pohjoisvenäjässä.

Sosiolingvistiksessä keskustelussa kävi ilmi, että se ehdottaa rakenteen synnystä toisenlaista johtopäätöstä kuin muiden teorioiden yhteydessä. Mielestäni tämä ristiriitaisuus syntyy, koska erityisesti koodinvaihdon selitysmallissa ei oteta huomioon areaalikielitieteessä esiintyvää areaalidiffuusion skenaariota, jossa ei tarvitse olla Weinreichin tapaista lähdekieltä, vaan kontaktoivat kielet voivat kehittää yhdessä yhteisin voimin uutta konvergenttia rakennetta. Variationistisesta näkökulmasta taas rakenteiden korvautumista ja sen nopeutta eri kontaktien vaiheissa pystyttiin kuvaamaan suhteellisen hyvin.

5.1.6 Vertaileva fennougristiikka ja slavistiikka

Slaavilaisten kielten osalta asia on selvä, ettei pohjoisvenäjän POST.DEM:in käyttö muistuta mitään muita slaavilaisia kieliä. Pohjoisvenäjän murteissa käytetään ensinnäkin pääsanana jälkeisiä DEM:eja huomattavan enemmän kuin pääsanaa edeltäviä DEM:eja, mitä ei ole havaittavissa ollenkaan länsislaavilaisissa (mm. sorbi, puola, tšekki ja slovakki) ja keskieteläslaavilaisissa (slopeeni ja serbokroaatti) kielissä. Se ei ole rakenteen käyttäytymisen perusteella edes lähelläkään enkliittisiä määräisiä artikkeleja omaavia bulgariaa ja makedoniaa, kuten olen väittänyt aiemmin jo useassa kohdin. Merkittäviä eroja ovat DEM:in kongruenssi pääsanana mukaan ja itse pääsanana sanaluokka. Pohjoisvenäjän sanan jälkeinen DEM ei siis kongruoi pääsanana mukaan morfologisesti, vaikka joissakin tapauksissa se mukautuu pääsanaan fonologisesti eli ottaa pääsanana viimeistä vokaalia muistuttavan vokaalin, kuten esitin luvuissa 4.2.2 ja 4.4.2.

Eteläslaavilaisissa nykykielissä taas DEM:eilla on aina vakinaisia muotoja, jotka vastaavat pääsanansa sukua ja lukua (mutta ei sijaa, koska sijajärjestelmä on kielistä kadonnut), esim. bulgarian enkliittiset artikkelit *-ăt* ja *-a* (ääntyy *-ă:na*) [MASC], *-ta* [FEM], *-to* [NEU] ja *-te* [NEU]. Sanaluokan yhteydessä pohjoisvenäjän POST.DEM voi liittyä minkä tahansa sanaluokan sanaan nominista verbiin tai relatiivipronominista partikkeliin. Eteläslaavilaisissa kielissä taas käyttö rajoittuu aina nominiin ja on ehdottomasti mahdotonta käyttää määräistä jälkiartikkeliä muiden sanaluokkien kuten verbin kanssa. Toinen suuri ero pohjoisvenäjän murteiden ja Balkanin slaavilaisten

kielten välillä POST.DEM:in suhteen on se, että pohjoisvenäjän tapauksessa POST.DEM on Diesselin (1999) syntaktisen käyttäytymisen luokittelun perusteella enemmän adverbiaalinen kuin puhtaasti adnominaalinen jälkimmäisessä tapauksessa. Adnominaalisuutta itäisissä eteläslaavilaisissa kielissä eli bulgariassa ja makedoniassa vahvistaa kielenkäyttäjän huolellinen nominilausekkeen sisäinen kongruenssi, jonka on tapana puuttua pohjoisvenäjän murteista.

Tukevaa diakronista näkökulmaa tähän tuon lisää myös keskiajan eteläslaavilaisia tekstejä koskevasta sivuaineen tutkielmastani (Yurayong 2014), jota esittelin luvussa 1.3. Todettakoon, että slavistiikan työssä tarkastelen vain *t*-demonstratiivia, eikä muita *s*- ja *on*-demonstratiiveja oteta siinä huomioon. Keskiajan eteläslaavilaisissa kielissäkin POST.DEM:in käyttömahdollisuus rajoittuu vain nominiin. Tutkielmassa esiin nouseva kysymys koskee POST.DEM:in käytön vaihtoehtoisuutta. Nimittäin kun vertaillaan pohjoisia ja eteläisiä kieliä, pohjoisvenäjän tapauksessa lausekkeen merkitys pragmaattisessa mielessä näyttää vaihtelevan riippuen siitä, varustetaanko lauseke attributiivisella PREP.DEM:illa, POST.DEM:illa vai onko se ilman DEM:ia. Keskiajan eteläslaavilaisissa kielissä puolestaan POST.DEM on muinaissloveenin puhujille todennäköisesti vieras ja sanajärjestys mahdoton ilmeisesti vahvan germaanisten kielten vaikutuksen alla. Muinaiskirkkoslaavin puolella taas POST.DEM:in käyttö nousee frekventimmäksi myöhäisemmässä kyrillisessä kirjallisuuspärinteessä kuin varhaisemmassa glagoliittisessa pärinteessä.

Lisäksi nykybulgarian tapaisen interpositiivisen eli kahden nominin välissä esiintyvän DEM:in käyttö muinaiskirkkoslaavissa (ks. esimerkkilause 61 luvussa 2.2) oli varhaisemmille kirjureille vieras rakenne, joka alkoi esiintyä vasta myöhäisemmissä teksteissä. Joka tapauksessa on todettava, että muinaiskirkkoslaavissa DEM:in järjestyksellä suhteessa sen määräämään nominiin ei ole mitään merkitystä ainakaan pragmaattisesta näkökulmasta, koska slavistiikan työn aineisto osoittaa sen vapaavaihteluksi, joka riippuu lähinnä eri kirjureiden tyylistä ja/tai alkuperäisten kreikankielisten tekstien syntaksista. Sitä vastoin pohjoisvenäjän murteissa näyttää aineiston perusteella olevan väliä sillä, missä positiossa DEM esiintyy, koska eri sanajärjestyksissä se muokkaa lausekkeen informaatorakennetta eri tavoilla.

Vepsä taas kuuluu areaalisen kontekstin mukaan, jota esittelin aiemminkin luvussa 5.1.4, sugr. kielten ryhmään, jossa ilmaistaan pragmaattisia funktioita POST.DEM:eilla. Muissa ryhmissä samaa funktiota ilmaistaan joko pääsanaa edeltävällä artikkelilla, kuten unkarissa, tai omistusliitteillä, kuten permiläisissä kielissä. Omassa ryhmässään vepsä erottuu ensinnäkin mordvalaisista ja Venäjän saamelaisista kielistä sillä tavalla, että DEM:it taipuvat pääsanana mukaan vain luvussa eivätkä sijassa, koska käytössä ovat vain nominatiivin muodot *-se* ja *-ne*. Tässä hienojakoisemmassa jaottelussa lähin järjestelmä vepsälle olisi karjala, kuten selostin aiemmin luvussa 3.1.1 Larjavaaran (1986) esityksen yhteydessä.

Larjavaaran selostukseen sekä tämän työn aineistoon perustuva suurin ero vepsän ja karjalan järjestelmien välillä on se, että karjalassa käytetään POST.DEM:ia vain rajoitetusti kerran lauseessa, kun taas vepsässä sitä voi käyttää melkein jokaisen lauseenjäsenen kanssa puhujan tarpeen mukaan. Lisäksi vepsä lienee ainoa sugr. kieli, jossa DEM:in voi liittää verbin perään, vaikka tämä muistuttaakin itäisempien kielten verbin objektikonjugaatiota, kuten mainitsin jo luvussa 4.4.2. Silti vepsässä ei ole vielä havaittavissa samanlaista objektia korostavaa merkitystä verbin semantiikassa, joten se ei kuulu objektikonjugaation omaavien kielten joukkoon. Näin ollen vepsä on Luoteis-Venäjän ryhmässä selvästi pisimmälle kehittynyt POST.DEM:in suhteen.

Mielestäni se, mikä eniten mahdollistaa POST.DEM:ien runsasta käyttöä vepsässä on se, ettei kielessä käytetä enää omistusliitettä, joten POST.DEM:illa ei ole sanan jälkeisessä positiossa kilpailevaa suffiksia. Aineistossahan esiintyy yksi esimerkki, jossa POST.DEM:ia käytetään omistusrakenteessa: *minun de öčk-se* [minun tytär-se] (esimerkki 89, viitteessä 1). Samanlainen ilmiö esiintyy myös karjalassa, jossa omistusliitteiden käyttö on samoin kuin vepsässä huomattavasti vähäisempää kuin suomessa. Ilmeisesti tämän takia suomessa POST.DEM:in käyttö jää vähäisemmäksi, koska se edelleen joutuu usein kilpailemaan omistusliitteiden kanssa sanan jälkeisestä positioista.

Tätä selitystä voidaan soveltaa myös saamelaiskieliin. Nimittäin itäisimmissä saamelaiskielissä Venäjän puolella ei käytetä nykyään enää omistusliitettä, vaikka kieliopissa ja itse kielijärjestelmässä tunnustetaan vielä niitä päätteitä ja tapaa, miten niitä voitaisiin keinotekoisesti käyttää. Tämän takia ehdotan, että juuri omistusliitteen katoaminen mahdollistaa kiltinän- ja turjansaamen POST.DEM:in käyttöä samalla tavalla

kuin vepsässä ja karjalassa. Tämän perusteella katson POST.DEM:in innovaation levikin olevan jatkumoa vepsän puhuma-alueilta aina Kuolan niemimaalle saakka. Tosin vastaväitteeksi voidaan esittää myös, että ehkä itäiset saamelaiskielet eivät omaksuneetkaan tätä rakennetta karjalasta tai venäjistä vaan myöhemmin alueelle muuttaneilta *izvankomin* puhujilta, koska siinä kielimuodossa esiintyy samanlainen pragmaattisessa funktiossa toimiva omistusliite kuin muissakin permiläisissä kielissä. Tähän kysymykseen itäisten saamelaiskielten POST.DEM:ista ei ole tarkoitus vastata tässä työssä, mutta se on toki kiinnostava aihe jatkotutkimuksille.

Tässä luvussa olen näyttänyt, että sekä pohjoisvenäjän murteet että vepsä ovat omissa kieliryhmissään pidemmälle kehittyneitä kieliä POST.DEM:in suhteen. Tämän perusteella on hyvin perusteltua väittää, että juuri Valkeajärven kielialue on mordvalaisten Volgan alueen lisäksi toinen POST.DEM:in innovaation ydinalue, jonka ympärille kyseinen innovaatio on alkanut levitä jo nähtävästi Karjalan tasavallan kautta aina jopa Kuolan niemimaalle saakka itäisimmissä saamelaiskielissä.

5.2 Lopuksi

Käytetyn aineiston perusteella pyrin tässä luvussa vastaamaan luvussa 1.3 esittämiini tutkimuskysymyksiin. Kyseiset kysymykset kuuluivat seuraavasti:

1. Kuinka samanlaisia ja erilaisia ovat demonstratiivit jälkiasemassa keskivepsän ja pohjoisvenäjän murteissa?
2. Mikä voisi olla rakenteen syntyhistoria: lainautuminen jostakin suunnasta vai kieliliiton kaltainen adstraattipiirre?
3. Kertovatko Novgorodin tuohikirjeet mitään rakenteen esiintymisestä, käyttäytymisestä ja muutoksesta pohjoisvenäjän nykymurteisiin tultaessa?

DEM:ejä käytetään keskivepsän ja pohjoisvenäjän nykymurteissa sanan jälkiasemassa pääosin anaforisesti eli tuttuun asiaan viittaavassa merkityksessä. Yhtä usein sitä käytetään merkitsemään vaihtotopiikkia mm. persoonapronominien ja erisnimien yhteydessä. Novgorodin tuohikirjeissä taas yleisin POST.DEM:in käyttö koskee DEM:ia *ти*, joka esiintyy lauseen aloittamisen tunnusmerkkinä lauseen toisessa positiossa.

Keskivepsän murteiden aineisto vahvistaa Larjavaaran (1986) väitteen, että vepsässä DEM voidaan liittää minkä tahansa sanan perään sanaluokasta riippumatta, koska jopa konjunktion ja verbin yhteydessä tämä on mahdollista. Sama ilmiö on havaittavissa myös pohjoisvenäjän nykymurteissa ja Novgorodin tuohikirjeissä, joten voidaan todeta, että tämä on tutkittavalla Valkeajärven alueella yhteinen piirre. Tämän lisäksi molemmissa nykykielimuodoissa DEM:ia voidaan käyttää nominin jälkiasemassa samassa lauseessa jopa useamman kerran. Kuitenkin on huomautettava, että suurin osa keskivepsän aineiston informanteista näyttää käyttävänsä POST.DEM:ia varovaisemmin, kun taas pohjoisvenäjän nykymurteissa sen käyttö vaikuttaa oikein runsaalta.

Aineisto viittaa siihen, että pohjoisvenäjän murteiden POST.DEM ei ole ainakaan yksisuuntaisesti syntynyt vepsäläisestä eikä myöskään laajemmin ims. substraatista. Sen sijaan tämä rakenteellinen konvergenssi näyttää olevan adstraattipiirre, joka on kehittynyt vähintään vepsäläisten substraattialueen ulottuvuuksilla. Tämä vastaa siis Thomasonin (2004) kielikontaktin tyyppiä, joka ei koske kielenvaihdosta vaan kontaktista aiheutunutta kielenmuutosta.

Noudattaessani luvussa 2.2.1 esitettyä Saarikiven (2000) parametria perustelen johtopäätöstä adstraatista niin, että ensinnäkin typologisesta näkökulmasta liitepartikkeli ei vaikuta olevan kovin vanha kieliaines, koska jo ims. lähisukukielten kielten välistä yhtäläisyyttä ei ole juurikaan havaittavissa. Nimittäin muissa ims. ja slv. kielissä ei esiinny syntaktisessa mielessä yhtä vapaasti POST.DEM:ia, joka voisi keskivepsän ja pohjoisvenäjän nykymurteissa liittyä mihin tahansa lauseen jäseneseen kieliopillisesta sijoista paikallissijoihin taikka adverbista partikkeliin.

Vepsässähän muiden liitepartikkelien käyttö on todella suppeaa, sillä ainoat yleiset liitepartikkelit ovat *-se* ja *-ne*. Suomessa taas esiintyy toinen sarja liitepartikkeleita, jotka lueteltiin luvussa 3.1.1. Näin ollen voidaan ajatella adstraatin näkökulmasta niin, että *-se* ja *-ne* syntyivät vepsässä ensimmäisinä liitepartikkeleina, joiden mallin mukaan muidenkin liitepartikkelien käyttö pääsi yleistymään kielessä.

Kaikkien esitettyjen ajatusten ja itse työn aineiston perusteella olen sitä mieltä, että rakenteen synty ajoittuisi pohjoisitämerensuomen kantakielen jälkeiseen vaiheeseen, aikaisintaan Laatokan ims. kielten eli karjalan ja vepsän yhteisen välikantakielen

vaiheeseen ja viimeistään vähän ennen aikaa, jolloin karjala ja vepsä alkoivat täysin erottua omiksi kieliksi.

Kielihistorian kannalta POST.DEM:in käyttö pohjoisvenäjän nykymurteissa ei oikein muistuta sitä, miten sitä käytetään Novgorodin tuohikirjeissä. Näin ollen voidaan todeta, ettei ole kovin todennäköistä, että POST.DEM olisi kehittynyt pelkästään luonnollisen kielensisäisen kehitystendenssin mukaan, vaan kysymykseen tulevat myös ulkopuoliset tekijät, samalla tavalla kuin Rossin (1998) ajatuksessa kieliyhteisön muutoksen syistä. Novgorodin tuohikirjeiden perusteella tämän oletetun adstraattipiirteen on täytynyt ilmestyä tutkittavan alueen asukkaiden kielenkäyttöön aikaisintaan vasta 1400-luvun lopun jälkeen, kun tuohikirjeitä ei kirjoitettu enää. Toisaalta se on voinut tapahtua niinkin myöhään kuin vasta 1700-luvulta lähtien, kun kontaktit ims. kielten ja pohjoisvenäjän murteiden välillä ovat muuttuneet slaavinkielisen väestön muuttoliikkeiden takia ja Venäjän keisarikunnan poliittisista syistä yhä intensiivisemmiksi. Ja tätä adstraattipiirrettä esiintyy käyttöfrekvenssiltään runsaasti nimenomaan vain pohjoisvenäjän murteissa, verrattuna vähäiseen käyttöön keski- ja etelävenäjän murteissa sekä muissa itäslaavilaisissa kielissä, kuten valkovenäjässä ja ukrainassa.

Kun vertaan tässä työssä käsiteltyä materiaalia ja sen tuloksia aiempien tutkijoiden mielipiteisiin, rakenteen alkuperän kysymyksen yhteydessä Kasatkinan ajatus vaikuttaa parhaiten perustellulta ja loogisimmalta, kun hän yrittää selvittää pääsanana jälkiasemassa esiintyvän DEM:in syntyä venäjän prosodian kautta. Mikäli hänen hypoteesinsa pitää paikkansa, tämän työn aineistosta voidaan tehdä myös toinen hyvin valaiseva havainto Muinais-Novgorodin slaavinkielisen fonologisesta piirteestä. Nimittäin jos DEM:ia käytetään kerrankin sanan jälkiasemassa korvaamaan pohjoisvenäjän murteiden suprasegmentaalista puutetta, voivat tuohikirjeet todennäköisesti olla todisteita siitä, että tällaisia intonaatiottomia slaavilaisia kielimuotoja puhuttiin jo keskiajan Pohjois-Venäjän alueilla. Tosin tämä Muinais-Novgorodin slaavin intonaatiotonta prosodiaa koskeva väite pätesi, jos ja vain jos kyseinen pääsanana jälkeinen *тѣ* ei olisi pelkästään lauseen aloituksen tunnusmerkki – niin kuin *ѣ* muinaiskirkkoslaavissa – silloisessa kirjoitetussa kielessä, vaan esiintyisi samassa funktiossa myös puhutussa kielessä, mistä keskustelin jo luvussa 4.2.3.

Näin ollen Muinais-Novgorodin slaavin fonologisesta järjestelmästä tuli lisää hypoteettisia todisteita, että keskiajan Novgorodissa puhuttu slaavilainen kielimuoto oli voinut olla intonaatioton kielimuoto, jossa pragmaattisia funktioita ei ilmaista suprasegmentaalisin vaan morfologisin tavoin. Tämän perusteella yksi mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla pohjoisvenäjän nykymurteiden POST.DEM:in prosodinen piirre kliittisenä kieliaineena.

Substraattihypoteesin osalta tämä työ osoittaa, että venäjän POST.DEM:ia koskeva substraattihypoteesi ei ole enää pätevä ainakaan vepsäläisen substraattialueen kontekstissa. Sen sijaan rakenteen on täytynyt syntyä vasta 1400-luvun jälkeen adstraattipiirteinä vepsäläisten ja paikallisten pohjoisvenäläisten intensiivisestä kontaktista. Sama skenaario on mahdollisesti levinnyt pohjoisempaan aina Kuolanniemi-maalle saakka, jossa puhutaan POST.DEM:ia käyttäviä saamelaiskieliä kuten luvussa 5.1.6 ehdotin tämän ongelman jatkotutkimusten aiheeksi.

Tulevaisuudessa tutkimusaihetta voitaisiin laajentaa niin, että se kattaisi kokonaisuudessaan kaikki Luoteis-Venäjän alueet, joissa on havaittavissa POST.DEM:in käyttöä. Suuremmasta kielten määrästä voidaan saada relevantteja tietoja rakenteen käytöstä eri kielissä. Näiden tietojen avulla voidaan tehdä vakuuttavampia päätelmiä siitä, onko kyseinen rakenne todella vain tietyltä ydinalueelta levinnyt vai onko se koko kielialueen yhteinen areaalipiirre, mihin selitykseen ainakin tässä työssä kallistun.

Lüte 1: Itäisten keskivepsän murteiden aineisto

Nº	Sivu/Rivi	Lause	Sanajärjestys	Sanamuoto	Kongruenssi	Kielipoliinen funktio	Semanttinen rooli	Pragmaattinen funktio	Topikaalisuuden tyyppi
Kuja 1									
Enkliittinen demonstratiivi									
85. kut pandas kläpsad, řídad, stupkad									
1	173/1	händikahau loš oli todut, <u>lud-no</u> kaik hānou dāttut oľiba.	POST	NOM.PL	O	SUBJ	teema	TOP	vaihto
2	173/2	mīna <u>lud-no</u> kogoho tačľín i panin klāpsat kondale,	POST	NOM.PL	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
3	174/5	ka kugou hān <u>om-se</u> ?	POST	IND.PRS	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen
4	174/10	kacun tagaze, ei_vei <u>ñutkāita-se</u> .	POST	INF	X	V	V	FOC	ei-konstrastiivinen
5	174/10	<u>šeišti-se</u> ľibup,	POST	INF	X	V	V	COM	kontrastiivinen
6	174/11	a <u>ñutkāita-se</u> eivei.	POST	INF	X	V	V	TOP	anaforinen
7	174/13	māñín, a hān hamphíľ <u>hagos-se</u> ñečiš, <u>kuzes-se</u> .	MID	INES.SG	X	ADV.Loc	paikka	FOC	kontrastiivinen
8			POST	INES.SG	X	ADV.Loc	paikka	FOC	kontrastiivinen
9	174/15	tulín, ka níkut <u>pāt-se</u> en_vei heitta	POST	NOM.SG	X	OBJ	teema	TOP	geneerinen
10	174/15	hān <u>hamphat-no</u> ñeche kušo ajei šinna,	POST	NOM.PL	O	OBJ	teema	TOP	geneerinen
11	174/20	da mīna otín da <u>tagamaha-se</u> ,	POST	ILL.SG	X	ADV.Loc	päämäärä	COM	ei-kontrastiivinen
12	174/20	da mīnain ei_otand <u>oružj-se</u> .	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	FOC	ei-kontrastiivinen
13	174/21	mīna <u>fintha-se</u> tošti hān(o)ľe, ambuñki.	POST	ILL.SG	X	ADV.Loc	päämäärä	PRESUP	geneerinen
14	174/22	mīna potom <u>oružjān-se</u> katkaižín ñinga	POST	GEN.SG	X	OBJ	patientti	TOP	anaforinen

15	174/23	a mĩnĩĩn <u>patron-se</u> hougenu šĩnna,	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
16	174/24	embeĩ <u>heitta-se</u> .	POST	INF	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen
17	174/37	<u>kläps-se</u> soumąkas om ąka	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	TOP	vaihto
18	174/42	potom hĩnt łendoudas, ąokąitas palĩkot pĩlići <u>žerdiť-se</u>	POST	NOM.PL	O	OBJ	paikka	FOC	kontrastiivinen
19	174/43	a šĩnna vĩcąĩne i kaks, palĩkošť, sojedińaišť <u>ũhtes šĩjas-se</u> ,	POST	INES.SG	X	ADV.Loc	paikka	FOC	ei-kontrastiivinen
20	175/3	i ajasę ńĩnga palĩk na iskořĩk pĩłę, ũłahaks ńĩnga <u>atĩk-se</u> .	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
21	175/5	hĩn stupkalę ištusę, ńąęep ńecęn řabĩnan, sařkap, hĩn <u>sada-se</u> eiĩvi.	POST	INF	X	V	V	COM	kontrastiivinen
22	175/10	<u>aupai-se</u> łevędęmb, a pĩu kait,	POST	ELAT.SG	X	ADV.Loc	lähde	TOP	vaihto
23	175/11	hĩn <u>sougił-se</u> ei 7vii łebahtada řĩgoupai hũpastada ei 7vii, hĩn řĩgou ištupki.	POST	ADES.SG	X	ADV	vĩline	PRESUP	anaforinen
24	175/15	i řĩdad pandas sũguzuu, iłłanpĩ ąs, <u>ęd-no</u> vĩłumbat łegesę ka ii ąuga troudĩęe.	POST	NOM.PL	O	SUBJ	vaikuttaja	TOP	vaihto

Attributiivinen demonstratiivi

85. kut pandas kläpsad, řĩdad, stupkad

25	174/13	mĩńĩn, a hĩn hamphĩł <u>hagos-se ńećiř</u> , kuzęs-se.	POST	INES.SG	O	ADV.Loc	paikka	FOC	kontrastiivinen
26	174/15	hĩn hamphat-no <u>ńeće</u> kuřho ajeĩ šĩnna,	PREP	ILL.SG	O	ADV.Loc	päämäärä	COM	kontrastiivinen
27	174/29	naku <u>ńeńĩme</u> řĩjĩme panęsę,	PREP	PROLAT.PL	O	ADV.Loc	paikka	PRESUP	anaforinen
28	174/30	a kläpsad <u>ńenęt</u> tariř keitta vėresas,	POST	NOM.PL	O	OBJ	patientti	TOP	vaihto
29	174/32	kuivadat <u>ńecęn</u> poutnan i potom palĩłĩ kązĩł et koske i kläpsat <u>ńenęt</u> paradatki	PREP	GEN.SG	O	OBJ	patientti	FOC	kontrastiivinen
30			POST	NOM.PL	O	OBJ	teema	TOP	vaihto
31	174/44	a <u>ńeće</u> palĩkaiřhe pandas palĩkaiřęť.	PREP	ILL.SG	O	ADV.Loc	päämäärä	TOP	anaforinen
32	174/45	řĩtha mĩnęp da <u>ńeńĩł</u> palĩkaiřĩł puuęep, palĩkaine vándoudap,	PREP	ADES.SG	O	ADV	vĩline	TOP	anaforinen
33	175/3	<u>ńeće</u> atĩkha řĩdosę norąĩne,	PREP	ILL.SG	O	ADV.Loc	päämäärä	TOP	anaforinen
34	175/4	a <u>ńec(i)he</u> norąĩžehe řĩdosę palĩkaine poikhezę.	PREP	ILL.SG	O	ADV.Loc	päämäärä	TOP	anaforinen
35	175/5	hĩn stupkalę ištusę, ńąęep <u>ńecęn</u> řabĩnan, sařkap, hĩn sada-se eiĩvi.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	årsyke	FOC	ei-kontrastiivinen

Sirkumfleksinen demonstratiivi

85. kut pandas kläpsad, řidad, stupkad

36	175/4	hän rounas šiižup <u>ñece</u> palikaine- <u>se</u> .	PREP- POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
----	-------	--	---------------	--------	---	------	-------	-----	-----------------

Itsenäinen demonstratiivi

85. kut pandas kläpsad, řidad, stupkad

37	174/6	каслєн, hän šigou ištlošє hĩllāšti kuzєn taga <u>ñecen</u> .	itsenäinen						
38	174/47	řidouĩ ka řikop, a <u>ñečile</u> kümnen štukat putup.	itsenäinen						
39	175/1	krugóm palikajžet ajasє <u>ñecen</u> korttuu, pāupāi kaidembahko váhāine.	itsenäinen						

Kuja 2

Enkliittinen demonstratiivi

87. kut mō pertiĩ pezom

40	178/8	eduu kastam hožjou, mišє <u>mārk-se</u> oliš.	POST	NOM.SG	O	PRED	PRED	FOC	kontrastiivinen
----	-------	---	------	--------	---	------	------	-----	-----------------

90. kut vїлан сабітас, алаїžєд їєhtas

41	183/9	da vūu ūhtēzo kertan kakš <u>ñitišt-se</u> .	POST	PART.SG	X	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
----	-------	--	------	---------	---	-----	-------	-----	-----------------

Attributiivinen demonstratiivi

86. nuuzon hoĩesuu ...

42	177/6	i hän poka <u>ñecen</u> heĩnāižen šöp, mĩna ľupsan ľehmaižen.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
----	-------	---	------	--------	---	-----	-------	-----	------------

87. kut mō pertiĩ pezom

43	178/3	potóm <u>ñeno</u> tiivet lašken, mukл їehup, їehup, maha eskєi māp.	PREP	NOM.PL	O	OBJ	teema	TOP	vaihto
44	178/4	katan <u>ñecen</u> mugлан, hän houduse.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
45	178/10	mōst otam veduu, <u>ñečũu</u> muglou kaik huhteim	PREP	ADES.SG	O	ADV	vāline	PRESUP	anaforinen
46	178/16	a potóm <u>ñečũu</u> saũũu kaik pezom.	PREP	ADES.SG	O	ADV	vāline	PRESUP	vaihto
47	178/22	hoĩesuu nuuzon da pėřenosot kastan mōst <u>muglou ñečũu</u> da hošiĩ stupniĩ da dougeĩ.	POST	ADES.SG	O	ADV	vāline	COM	kontrastiivinen
48	179/6	vot <u>ñeniĩ</u> torokaneĩĩ tũumadam.	PREP	NOM.PL	O	OBJ	patientti	TOP	vaihto
49	179/13	ka <u>ñenot</u> kaik šiinat kípātkou plāskutat, plāskutat, puutat ludogĩĩ.	PREP	NOM.PL	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen

88. kut mijou püuhan kazvatadas									
50	180/3	nu, <u>nece</u> püuffaine kazvaškap.	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	kokija	TOP	vaihto
51	180/5	potom <u>nece</u> püuvas kazvapki.	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	kokija	TOP	anaforinen
52	181/2	otam pjižet tapmēt i <u>nenil</u> pjižil tapmiī tapam.	PREP	ADES.PL	O	ADV	vāline	TOP	anaforinen
53	181/5	potom <u>nened</u> pi. ižed tegem kožalpāhužiē.	PREP	NOM.PL	O	OBJ	patientti	TOP	anaforinen
89. kut mijou олудон кеиттас									
54	182/11	potom necen heitan, otan segleižen, procjdin <u>necen</u> олудон kaiken segleižu,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	patientti	TOP	anaforinen
90. kut vilan sabitas, alažed tehtas									
55	183/2	vilaižen <u>necen</u> šingein täziī, potom panon fešotkala.	POST	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
56	183/3	<u>nečiu</u> dānthuduu sabitas.	PREP	ADES.SG	O	ADV	vāline	TOP	anaforinen
57	183/5	potom <u>necen</u> vilaižen pandas stolala, stolau tehtas kožalpāhudon.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
58	183/6	potom <u>necen</u> kožalpāhudon šidon kožližehe, ton kožližen,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
59	183/7	kezerdan <u>necen</u> vilaižen kaks tainašt,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
60	183/8	potom <u>nenod</u> kaks tainašt,	PREP	NOM.PL	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
61	183/11	šidon <u>nenod</u> alažed i pezon,	PREP	NOM.PL	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
91. kut mijou tehtas saģedan maģidon									
62	183/1	hān mijktap <u>nece</u> maid, ištup padaižis palical i mijktab.	PREP	NOM.SG	O	OBJ	patientti	FOC	kontrastiivinen
63	183/3	a maideižen <u>necen</u> peksan, panon päče.	POST	GEN.SG	O	OBJ	patientti	TOP	anaforinen
64	183/6	nu i <u>necen</u> saģedan maideižen amundan tagazę miččeniĵaha aštķaižęhe i šöm.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
Itsenäinen demonstratiivi									
87. kut mō pertiġ pezom									
65	178/17	ka lapaižen; <u>nečiu</u> veidam kaĳ, päcin bilim, štoĳ vouget oliš.	itsenäinen						
66	178/20	a teižęks peivaks dāp, mōst <u>neče</u> lačhü ližadat muklha vet hulat.	itsenäinen						
67	179/15	da kaĳ karāsinou veidat. <u>nece</u> eduu.	itsenäinen						
89. kut mijou олудон кеиттас									
68	182/6	potom san päčišpäi <u>necen</u> hiĺlašti,	itsenäinen						

69	182/11	potom <u>ńecen</u> ńeitan, otan ŗegleńžen, procńdin ńecen oludon kaiken ŗegleńžu,	itsenäinen						
Kuja 3									
Enkliittinen demonstratiivi									
93. ńákŗ deduŗko ńemha ŗa.ńha ńáhtmat									
70	185/7	da ńet <u>ńáhtman-se</u> mńa ńáŗtń.	POST	ma-INF.ILL	X	V	V	PRESUP	anaforinen
71	185/12	potom <u>ńańalo-se</u> ńístń andeńm -	POST	ALL.SG	X	IOBJ	vastaanottaja	TOP	anaforinen
72	185/12	ŗigou duńaks kuńuńba <u>kuuduńjan-se</u> .	POST	GEN.SG	X	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
73	185/13	<u>ńańa-se</u> sanup:	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
74	186/3	a ŗigouńpái- <u>se</u> mida pańińep ka ei kulu.	POST	ADES.SG	X	ADV.Loc	paikka	PRESUP	vaihto
75	186/9	a <u>ńutár-se</u> ŗigouńpái ńístń andeń, sanńi:	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
94. eńeńihe uńońne da ańańne									
76	187/1	hijou olń ńapŗít ái da ái, <u>ŗotta-se</u> eńvíńi, <u>ńeibat-se</u> eńle.	POST	INF	X	V	V	TOP	vaihto
77			POST	PART.SG	X	OBJ	teema	TOP	vaihto
78	187/2	<u>ńapset-ne</u> ńeńketas, ŗoda ńakítas, a ńeibat eńle.	POST	NOM.PL	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
79	187/3	a <u>ńaruh-se</u> pańińep:	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
80	187/3	uk, ota <u>ńapŗít-ne</u> , ńe meńha.	POST	NOM.PL	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
81	187/6	mńda tarń ńehta? ńimet ńeńihe <u>ńeńas-se</u> .	POST	INES.SG	X	ADV.Loc	paikka	PRESUP	anaforinen
82	187/13	a kaík ńengata, ńkŗiŗ paitkarkuińiŗ da ńlatńaińiŗ, potom <u>ńeumńba-se</u> .	POST	IND.PRS	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen
83	187/18	tat da <u>ńam-se</u> potóm tundiŗtńba heńt i kuńuŗkathe:	POST	NOM.SG	O	SUBJ	kokija	TOP	vaihto
95. ukon ńutár i ńaruhaińžen ńutár									
84	188/3	<u>ńam-se</u> ei ńaveńi ukon de, ońkákŗ pańeń,	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
85	188/6	ńu, a <u>ńakaińe-se</u> doksop da hńńlo:	POST	NOM.SG	O	SUBJ	vaikuttaja	TOP	vaihto
86	188/15	a kuna mńa ńáhten, mńjou ńet <u>ńebot-se</u> eńle, kut mń ajaŗkam pagastalo, ńenńoimahaze.	POST	PART.SG	X	OBJ	teema	TOP	geneerinen
87	188/20	ug mńost ol da iŗtuń ńecen <u>ńańohan-se</u> de, ońkaińžen da ńei ńuutho da iŗtuń mugańo.	POST	ILL.SG	X	ADV.Loc	päämäärä	COM	ei-kontrastiivinen
88	188/23	a homesuu <u>ńaruh-se</u> pańińep:	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto

89	189/1	māno, uk, <u>mīnun</u> <u>de</u> , <u>ōčk-se</u> to nūgūde kodihe.	POST	NOM.SG	O	OBJ	teema	TOP	vaihto
90	189/2	oi gofaiṇe da tuskaiṇe, <u>lapsen-se</u> mina ugrubiṇ ičiin.	POST	GEN.SG	X	OBJ	patientti	TOP	vaihto
96. karznās eli kīkimara									
91	189/2	ūhīūu ehtkeičuu <u>ak-se</u> išjihe da vīlan kezerdab.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
92	190/4	hān <u>karznās-pe-se</u> šigou pālišēki:	POST	ELAT.SG	X	ADV.Loc	lähde	PRESUP	anaforinen
93	190/6	potom <u>mužik-se</u> tuī kodihe,	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
94	190/7	<u>ak-se</u> magatha paṇihe,	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
95	190/7	<u>mužika-le-se</u> šuhaidab:	POST	ALL.SG	X	IOBJ	kokija	TOP	vaihto
96	190/8	mījou <u>karznās-se</u> kaik šijat šöp, kīkimara šigou om,	POST	INES.SG	X	ADV.Loc	paikka	PRESUP	anaforinen
97	190/10	<u>do-se</u> ? - verno!	POST	ADV	X	ADV	ADV	FOC	ei-kontrastiivinen
98	190/11	uiđi <u>mužik-se</u> mōst gulaimaha,	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
99	190/12	a hān šigou ištjihe i mōst kezerdab <u>ak-se</u> , <u>Mařja-se</u> , pajat pajatap.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
100			POST	NIMI	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
101	190/15	a <u>mužik-se</u> om kodiš?	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	TOP	vaihto
102	190/18	ka hādi hān <u>pertišpei-se</u> .	POST	ELAT.SG	X	ADV	lähde	FOC	ei-kontrastiivinen
Attributiivinen demonstratiivi									
93. lāks deduško vēmha šalha lāhtmat									
103	186/7	tā, utas <u>nened</u> ečkāt, da ei nāgištagei, a potom,	PREP	NOM.PL	O	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
94. eļēfihe ukoiṇe da akaiṇe									
104	187/4	ukoiṇe ižtuī regelē da <u>lapsi</u> <u>neni</u> vėi meča.	POST	PART.PL	O	OBJ	teema	TOP	vaihto
105	187/11	<u>nenet</u> lapsudot:	PREP	NOM.PL	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
106	187/16	<u>nened</u> <u>lapset</u> šid i eļāskatihe ukoštme da staruhaštme.	PREP	NOM.PL	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
95. ukon tūtār i staruhažēn tūtār									
107	188/5	no, ukeiṇe ištūf regelo, <u>nenen</u> <u>de</u> , <u>ōčkāžēn</u> vūiki pūuθο pakāžēlo.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
Itsenäinen demonstratiivi									
95. ukon tūtār i staruhažēn tūtār									
108	188/20	ug, mōst ot da ištūf <u>nenen</u> mačohan-se de, <u>ōčkāžēn</u> da vėi pūuθο da ištūf mugažo.	itsenäinen						

Voilaht 1

Attributiivinen demonstratiivi

98. kut tuúlastadas калан

109	192/2	<u>ñece</u> <u>kokš</u> panosei vñeñe ñepalo řiputasei, varś om <u>ñečiš</u> <u>kokšas</u> .	PREP	NOM.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
110			PREP	INES.SG	O	ADV.Loc	paikka	FOC	kontrastiivinen
111	192/3	<u>ñecen</u> <u>smolan</u> panot šihe, leskuson i vřifigatat.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
112	192/9	kala tũli, <u>ñečuu</u> <u>azragou</u> hñon čokajidatki.	PREP	ADES.SG	O	ADV	vãline	FOC	ei-kontrastiivinen
113	192/11	čokajidat, hñn <u>ñečuu</u> <u>bardaizuu</u> ii, anda řitta kalalo, hñn řo tabadapki.	PREP	PART.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen

99. kut píšton téhtas

114	192/4	<u>ñeche</u> <u>vereihe</u> pandaski mefežan, krugiđme, aideiñe soubatas.	PREP	ILL.SG	O	ADV.Loc	päämäärä	TOP	anaforinen
115	192/5	<u>ñeche</u> <u>vereihe</u> i mänop šinna mefežaha.	PREP	ILL.SG	O	ADV.Loc	päämäärä	TOP	anaforinen
116	193/7	šiť naku tabeitiũudas kalan <u>ñenis</u> pišteiř.	PREP	INES.PL	O	ADV.Loc	paikka	COM	ei-kontrastiivinen

100. kut tagasou pütäs kalan

117	193/6	emadusho proľuban řehtas mugařo, <u>karan řećen</u> purastadas i kaiken notan ředętas emadusho.	POST	GEN.SG	O	OBJ	patientti	FOC	ei-kontrastiivinen
118	194/1	řerdńńk <u>řeńidńe</u> karidńe ajap řerdńin řannou.	PREP	PROLAT.PL	O	ADV.Loc	paikka	PRESUP	anaforinen
119	194/5	potom kokotńńk otap, <u>řećis</u> <u>noras</u> ředętaski kokotiń,	PREP	INES.SG	O	ADV.Loc	paikka	COM	ei-kontrastiivinen
120	194/13	nu i <u>řećile</u> řerdńńkano poľtoř.	PREP	ALL.SG	O	IOBJ	vastaanottaja	TOP	anaforinen
121	194/14	naku <u>řeńinńe</u> arbińńe i řaęetas kalan.	PREP	PROLAT.PL	O	ADV.Loc	paikka	TOP	anaforinen
122	194/23	řeńehũu <u>řećen</u> <u>notan</u> ajetas i ćudľũudas,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
123	194/25	emahassai tuliba, <u>eman řećen</u> ćũtas mugařo řařfhe.	POST	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen

Itsenäinen demonstratiivi

98. kut tuúlastadas калан

124	192/2	íågou naku nínga ííištás šorpat, surusou om <u>ńecen</u> surtę.	itsenäinen
125	192/4	<u>ńece</u> iüu tolko, pimet kons, iüu ka kala šeizup.	itsenäinen
126	192/6	a <u>ńece</u> , kudam čokeip, ka <u>se</u> eził šeizup, kara ulip.	itsenäinen
127			itsenäinen
128	192/8	<u>ńece</u> końešno,	itsenäinen

100. kut tagasou pütäs калан									
129	194/17	šíniñ <u>ñece</u> verš tulor калат,	itsenäinen						
130	194/18	kümñen šigou funtat líbo kuvers šigou ühtelo <u>ñecen</u> ,	itsenäinen						
131	194/30	kezou <u>ñece</u> kebñemba,	itsenäinen						
Voilaht 2									
Enkliittinen demonstratiivi									
102. лошіт mina jäi nägin									
132	197/3	onğen tačin, <u>onğ-se</u> karvha tartji.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
103. kut mužik nel papid řeši									
133	198/26	<u>papid-ne</u> götihe pořadošno,	POST	NOM.PL	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
Attributiivinen demonstratiivi									
103. kut mužik nel papid řeši									
134	198/11	<u>ñečiš</u> meřerjaloišpäi miñi kišet ombло.	PREP	ELAT.SG	O	ADV.Loc	lähde	TOP	anaforinen
135	198/38	<u>ñece</u> pap pagižepki:	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
136	199/10	a vašili tundop, miše toudas <u>ñened</u> adiřod.	PREP	NOM.PL	O	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
Pondal 1									
Enkliittinen demonstratiivi									
46. kuume perfid oli defuuñas									
137	103/15	šid řegihezoi jeľestřičestvo, nüğüťe <u>eľoiñe-se</u> konz ľaks, da vanhtuiñ.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	TOP	vaihto
47. kut mĩna nain									
138	105/8	ka kacu, mĩna sanun, kugau mĩnain <u>tat-se</u> guľaib igas tanna kã unu_ei.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
139	105/11	<u>tatañe-se</u> řiřimpoig, dai dvurodni řel.	POST	ALL.SG	X	IOBJ	kokija	TOP	vaihto
140	105/13	pagižľuu <u>uk_se</u> oli, řingitťe.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
141	105/14	a řütřen <u>tat-se</u> sanub:	POST	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	PRESUP	vaihto
142	105/15	ñagub päs om <u>kožimeheu-se</u> .	POST	ADES.SG	X	SUBJ	kokija	COM	ei-kontrastiivinen
143	105/19	om <u>kũndľužid-ñe</u> päřttut minain.	POST	NOM.PL	O	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
144	105/41	hebou <u>ajanu-se</u> , ka heboiñe tanhau.	POST	PRET.PTCP	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen

48. kut mīna gālo keskhe putuīn

145	108/11	oīn da mērežaižed vēnehežē ķeražīn, kaks gātiņ, <u>kaikid-se</u> en rohtnu ķerata, mina san, lēndab vai ei vēneh.	POST	PART.SG	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
146	108/13	vīlu oī <u>ķevaš-se</u> , nāged.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	aika	TOP	geneerinen
147	108/14	nu ka <u>ustkāspai-se</u> sulab oī, a šid nīnga kūlm gāhut.	POST	ELAT.SG	X	ADV.Loc	lähde	TOP	vaihto
148	108/29	<u>gārvuu-se</u> oī gā vūu, gāhudēn kaiken nēcēn stanun edušihe ajii.	POST	ADES.SG	X	ADV.Loc	paikka	TOP	vaihto
149	108/43	polen pācin korttē kaik skloñib, ka ii _u sa <u>přistuptā-se</u> nīkut.	POST	INF	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
150	109/3	<u>homes-se</u> vīlu oī nīngiŋte, vēnehežē fūuñihe i mēlaha kaiken gāhudēn kūlm,	POST	INES.SG	X	ADV	aika	PRESUP	vaihto
151	109/5	gālo pālo <u>vēnehuden-se</u> helahtoī čuta, vēneh seižutihe.	POST	GEN.SG	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
152	109/7	vouged <u>gā-se</u> ounuiž ka mina lāhtnuižīn, gālo vēdaunuižīn vēnehen.	POST	IND.PRS	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
153	109/12	no <u>tuļli-se</u> fukuť, fukuť.	POST	IND.PRS	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
154	109/14	<u>mēl-se</u> minaiñ tartuškānž, mina širdamoi.	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	TOP	vaihto
155	109/17	nu ka kanabī kaznu, <u>kanabros-se</u> vēneh proidu _u ei,	POST	INES.SG	X	ADV.Loc	paikka	PRESUP	anaforinen
156	109/18	edēmba lāksiñ, ka samaumāthime proidu <u>vēneh-se</u> ei,	POST	NOM.SG	O	SUBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
157	109/19	<u>gōgele-se</u> doidiñ ka pāziñ nūguťte, mōst malitvan sotvoriñ.	POST	ALL.SG	X	ADV.Loc	päämäärä	TOP	anaforinen
158	109/20	no, minaiñ <u>mogutat-se</u> tēhnuse ei _u jo,	POST	INF	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
159	109/24	koiviižēs kandospāi tohrāpišk oī gānu, <u>šihesai-se</u> doidiñ, mānda, mina san,	POST	TERM.SG	X	ADV.Loc	päämäärä	PRESUP	anaforinen
160	109/28	lāmoišjalešai māñiñ da <u>toheze-se</u> lāmoīñ tēgiñ da lāmbitelimoi.	POST	ILL.SG	X	ADV.Loc	päämäärä	TOP	anaforinen

Attributiivinen demonstratiivi**47. kut mīna nain**

161	104/16	mīna pāivaižēn tīrpīn, <u>nēcēn</u> supalaizēn pōlušihe pañin, homēn kuī prāžñik,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
162	105/23	<u>se</u> naind muga proidi.	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
163	105/35	no, ezmāiñe vā _u , nainu <u>nēce</u> burmistr.	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
164	105/42	<u>nēce</u> dād da dādiñka nīkut ei pāstkoi pētišpāi	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
165	106/2	jāugaiñ māñin, ka kaik <u>nēce</u> arteļ šid ištās vūu...	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen

48. kut mína gǎlo keskhe putuín									
166	108/29	ǵárúuu-sę olí gǎ vúu, ǵáhudęn kaiken <u>ńečen</u> stanun eduśihe ajii.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	PRESUP	anaforinen
167	109/13	<u>ńeçe</u> šugu sǎbeganǵ dai rozvidihe vǎhǎižuu.	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
Itsenäinen demonstratiivi									
48. kut mína gǎlo keskhe putuín									
168	108/17	<u>sen</u> doidiń i edembalo doidiń,							itsenäinen
169	108/40	doidubik <u>ńeche</u> kǎlmehtuda muga,							itsenäinen
170	109/32	mína san, mína kǎlmehtun <u>ńeche</u> , kuloskenžin ka.							itsenäinen
Pondal 2									
Enkliittinen demonstratiivi									
50. puheg prízoraspái									
171	112/7	ńenan <u>tő</u> <u>se</u> kasttaiś dő, očkǎś,	POST	2PL.NOM	O	OBJ	patientti	TOP	vaihto
Attributiivinen demonstratiivi									
49. kut hernohpirgad íehtíhe									
172	111/3	paśttas olańǵad <u>ńečiś</u> tahthaspái, hernohǵauhos.	PREP	ELAT.SG	O	ADV	patientti	FOC	ei-kontrastiivinen
173	112/2	potom śidotas sugaśid tukun. <u>ńečen</u> rukan hiittas pǎčiśpái,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	patientti	TOP	anaforinen
174		valotas sugaśile keskhe <u>ńečen</u> rukan i íegesę haǵǵ.	PREP	GEN.SG	O	ADV.PreP	päämäärä	COM	kontrastiivinen
175	112/3	<u>ńecou</u> haǵǵǎu pūuhan haǵǵátas ǵǎlǵmǎižęhe kerdha.	PREP	ADES.SG	O	ADV	väline	PRESUP	anaforinen
50. puheg prízoraspái									
176	112/4	pusktas, amptas <u>ńečen</u> prízoran i pńikosan i raffan ugovoran.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	patientti	FOC	ei-kontrastiivinen
177	112/5	izbavlǎ i mína raba blađencad <u>ńečiś</u> prízoraspái i pńikosaspái, raffan ugovoraspái,	PREP	ELAT.SG	O	ADV.Loc	lähde	FOC	kontrastiivinen
178	112/8	i očiśǎ, i i izbavlǎ, i blađencan <u>tāmās</u> päivaspái, <u>tāmās</u> časuspái <u>tāmǎks</u> igaks kaikas. amiń	PREP	ELAT.SG	O	ADV	aika	FOC	kontrastiivinen
179	112/9		PREP	ELAT.SG	O	ADV	aika	FOC	kontrastiivinen
180			PREP	TRANSL.SG	O	ADV	aika	FOC	kontrastiivinen
181	112/11	pufen mína <u>ńečen</u> pufendan i hǎkutuson.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	patientti	FOC	ei-kontrastiivinen
182	112/12	tagaižuu hambhau tačín <u>íehe</u> tropatomha, soho samlotomha,	PREP	ILL.SG	O	ADV.Loc	päämäärä	FOC	ei-kontrastiivinen
183	112/13	plodutomaks i <u>tāmǎks</u> igaks kaikeks,	PREP	TRANSL.SG	O	ADV	aika	COM	ei-kontrastiivinen

184	113/1	i očiša, i i izblavlā, i <u>nečiš</u> pufendaspāi,	PREP	ELAT.SG	O	ADV.Loc	lähde	COM	kontrastiivinen
185	113/1	hākutuospāi <u>tāmās</u> pāivaspāi,	PREP	ELAT.SG	O	ADV	aika	FOC	kontrastiivinen
186	113/2	<u>tāmās</u> časuspāi <u>tāmāks</u> igaks kaikas. amiñ	PREP	ELAT.SG	O	ADV	aika	FOC	kontrastiivinen
187			PREP	TRANSL.SG	O	ADV	aika	FOC	kontrastiivinen
188	113/4	muga iiliž <u>nečuu</u> bñadencau <u>nečida</u> pufendad.	PREP	ADES.SG	O	ADV	kokija	TOP	anaforinen
189			PREP	PART.SG	O	SUBJ	teema	FOC	kontrastiivinen

Sargjārv

Attributiivinen demonstratiivi

34. pap magai

190	74/3	lāhtman i <u>nečen</u> kaiken kīvou rīkeiba,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	patientti	TOP	anaforinen
191	74/12	mīšena pefot tō praznuižītai <u>nečen</u> praznīkan.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	ärsyke	FOC	kontrastiivinen
192	74/15	mīna <u>neņe</u> denģād otan i oigendan ģumalalē.	PREP	NOM.PL	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
193	74/16	<u>nečiš</u> pērtišpai uk olī, omelā, hān paģižēb.	PREP	ELAT.SG	O	ADV.Loc	lähde	PRESUP	anaforinen
194	74/21	<u>nečen</u> praznustvan praznuiba pītka ģālģes vōu <u>nečida</u> papid.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	ärsyke	TOP	anaforinen
195			PREP	PART.SG	O	OBJ	ärsyke	FOC	kontrastiivinen
196	74/22	a konz <u>nece</u> pap lāhtēškañž,	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen

Itsenäinen demonstratiivi

34. pap magai

197	74/6	<u>nece</u> jei ģūmal rīknu,	itsenäinen						
198	74/8	tō rīkeitāi vēičou, jed naglau, <u>nece</u> ģrāhk.	itsenäinen						
199	74/20	vōu boranan hānle andēiba <u>nečile</u> .	itsenäinen						
200		hān tōižēle <u>nečen</u> andēi promīslan.	itsenäinen						

Pāžar

Enkliittinen demonstratiivi

29. kut nođjon tehtas

201	68/4	pandas алле <u>se</u> аландусудēd, mišē ii añi mas olīž.	POST	POSTP (ALL.SG)	X	ADV	päämäärä	PRESUP	anaforinen
-----	------	--	------	----------------	---	-----	----------	--------	------------

Attributiivinen demonstratiivi

28. kut kasken vértas

202	67/13	toht ottas da víritadas, i <u>ñeçe</u> kask pálab iče.	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
203	67/14	<u>ñecen</u> <u>ñecan</u> лорун keratas vérandeihe,	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
204	67/14	kogoihe kaik <u>ñene</u> kegálehed no i möst puuttas <u>ñene</u> sarjakod.	PREP	NOM.PL	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
205			PREP	NOM.PL	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
206	67/20	potóm adrou kúnttas i šemetas puuhan, a <u>ñeníhe</u> kaskhe, <u>surhe</u> ka <u>rugehén</u> šemetas.	PREP	ILL.SG	O	ADV	päämäärä	PRESUP	vaihto

29. kut nođjon téhtas

207	68/2	Íúutas kuivan hongan, čoman, <u>ñecen</u> hongan čaptas.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
208	68/4	i <u>ñeche</u> nođiho ühten čurkan pandas аллe,	PREP	ILL.SG	O	ADV	päämäärä	PRESUP	vaihto
209	68/6	päraged miše uudaiž i letas päle <u>ñecen</u> čurkan.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
210	68/9	víritadas i lämeiženke puikod <u>késkhe</u> <u>ñeche</u> pandas.	POST	ILL.SG	O	ADV	päämäärä	COM	ei-kontrastiivinen
211	68/11	<u>ñeníhe</u> nagloihe ... ühthe rolhe žerdid haugoitas agjan i naglasai pandas,	PREP	ILL.PL	O	ADV	päämäärä	PRESUP	anaforinen

Itsenäinen demonstratiivi

212	67/16	<u>ñecen</u> vértas puuhale da ozgale,	itsenäinen						
-----	-------	--	------------	--	--	--	--	--	--

Värsär

Enkliittinen demonstratiivi

33. kut mecnik mañiti čortan

213	73/4	ühten kerdan mina süügin <u>mičcele-se</u> <u>mužikalē</u> suhu krakotinke.	MID	ALL.SG	X	IOBJ	vastaanottaja	FOC	ei-kontrastiivinen
214	73/13	vaiše rebejn paškab kus om <u>hlāpc-se</u> panda níkut iivei - алаһакс šarahtab.	POST	NOM.SG	O	OBJ	teema	TOP	vaihto

Attributiivinen demonstratiivi

32. lämiipacaz

215	71/6	<u>ñeçe</u> pacaz sanub:	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
216	71/7	makaríi kaičen <u>ñecen</u> máñiči gārven šuvuden	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
217		i ühtē šijaha kuna stroida <u>ñeçe</u> pagast,	PREP	NOM.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen

218	72/3	<u>ñecen</u> mągen hån kai÷ei kuume÷ vot.	PREP	GEN.SG	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
219	72/6	a kus maduü šija - лодо, <u>šille</u> šijale stroidut pagast.	PREP	ALL.SG	O	ADV	paikka	PRESUP	anaforinen
220	72/7	ğålges <u>šida</u> pagastad olı stroidud toine pagast.	PREP	PART.SG	O	ADV.PreP	aika	PRESUP	anaforinen
33. kut mecnık mañiti čortan									
221	73/12	toižū pejou tułi <u>ñece</u> mecnık,	PREP	NOM.SG	O	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
Itsenäinen demonstratiivi									
32. lāmııpacaz									
222	71/6	<u>ñece</u> tariž stroıda pagast.	itsenäinen						
223	72/4	üksnáz vqi ii üksnáz, <u>ñece</u> ñe, izvéstno.	itsenäinen						

Lüte 2: Pohjoisvenäjän nykymurteiden aineisto

Nº	Sivu/Rivi	Lause	Sanajärjestys	Sanamuoto	Kongruenssi	Kielorillinen funktio	Semanttinen rooli	Pragmaattinen funktio	Topikalisuude n tyyppi
Вологда : Вытегорский район									
Enkliittinen demonstratiivi									
19. Как жили во время войны									
1	78/12	девушка вод была // <u>так-то</u> не было большой //	POST	CONJ.CO	X	EXT	CONJ	PRESUP	anaforinen
2	79/1	<u>хлеба-то</u> веть мало //	POST	GEN.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	vaihto
3	79/7	а так / двадцать пять наверно была / <u>осталасё-то</u> //	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
4	79/14	<u>работали-то</u> ? сплав гнали рекой //	POST	IND.PRET	X	V	V	FOC	kontrastiivinen
5		вот сичяс <u>лес-то</u> плавае / дак вот гнали //	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	vaihto
6	79/15	а было придёш вот ф четыре чуса до <u>смены-то</u> /	POST	GEN.SG.FEM	X	ADV.PreP	päämäärä	FOC	kontrastiivinen
7		штобы <u>сортировать-то</u> по сартименту /	POST	INF	X	V	V	COM	kontrastiivinen
8	79/21	да / вот видиш / дак фсё <u>топерь-то</u> вот на машынах / а ранышы на конях //	POST	ADV	X	ADV	aika	PRESUP	anaforinen
9	80/10	фсё ж бабам пришлозь <u>делать-то</u> /	POST	INF	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
10		весь <u>мужыкоф-то</u> нё было /	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
11	80/12	ничего нельзя поминать / <u>хорошого-то</u> / вот што /	POST	GEN.SG.NEU	X	OBJ	ärsyke	TOP	anaforinen
12	80/20	а у себя в <u>голова-ты</u> этта толкёт што /	POST	ACC.PL.FEM	O	ADV.PreP	paikka	TOP	geneerinen
13	80/21	а у миня дефку можо убить / <u>я-то</u> обрежу /	POST	1SG.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
14		а там <u>робёнок-то</u> у меня дома /	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	vaihto

Attributiivinen demonstratiivi

19. Как жили во время войны

15	79/1	так тѣ с <u>этими</u> / ста грамами / што не жыроф / ничего / а так што //	PREP	INSTR.PL.MASC	O	ADV.PreP	komitatiivi	TOP	anaforinen
16	79/17	кошэль пѣттануть / до <u>этих</u> мес оммокнуш пока в росы ходиж бродиш //	PREP	GEN.PL.NEU	O	ADV.PreP	päämäärä	FOC	kontrastiivinen
17	79/18	приташьшит вот кошэль <u>этот</u> /	POST	NOM.SG.MASC	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
18	80/4	вот на <u>этом</u> мисьте вот так эдак / вот так //	PREP	LOC.SG.NEU	O	ADV.PreP	paikka	TOP	vaihto
19		и к <u>этой</u> жэрьди / присьтягивали коней //	PREP	DAT.SG.FEM	O	ADV.PreP	päämäärä	TOP	vaihto
20	80/9	кони и крутили / <u>эты</u> / цьнги ф пучьки затыгивали /	PREP	NOM.PL.MASC	O	SUBJ	teema	TOP	vaihto

Sirkumfleksinen demonstratiivi

19. Как жили во время войны

21	79/19	<u>этот</u> лес-от близёкой /	PREP-POST	NOM.SG.MASC	O	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
----	-------	-------------------------------	-----------	-------------	---	------	-------	-----	------------

Itsenäinen demonstratiivi

19. Как жили во время войны

22	78/9	да / зьдесь / в лисопуньти / у лесу да у <u>этого</u> / у чюракоф /	itsenäinen						
23	79/4	так <u>тѣ</u> с этими / ста грамами / што не жыроф / ничего / а так што //	itsenäinen						
24	80/8	заделано <u>оно</u> / плотно /	itsenäinen						
25	80/20	а у себя в головы-ты <u>эта</u> толкѣт што /	itsenäinen						

Архангелск : Каргопольский район (1. teksti)

Enkliittinen demonstratiivi

12. О святках

26	63/1	<u>Наряжоными-то</u> // <u>наряжоными-то</u> ходили <u>наридыхами-то</u> //	POST	INSTR.PL.MASC	X	EXT	tapa	FOC	ei-kontrastiivinen
27			POST	INSTR.PL.MASC	X	ADV	tapa	TOP	anaforinen
28			POST	INSTR.PL.FEM	X	ADV	tapa	FOC	ei-kontrastiivinen
29	63/2	дак наредят / дак дивья <u>ити-то</u> //	POST	INF	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen

30	63/2	есть / были вить и побогаце <u>люди-то</u> дак / сарафаны старопрежны //	POST	NOM.PL.MASC	X	SUBJ	teema	FOC	restriktiivinen
31	63/3	да веть у куво <u>девок-то</u> не было дак / што <u>сарафаны-</u>	POST	GEN.PL.FEM	X	SUBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
32		<u>то</u> вить / мужыки не наредятцэ //	POST	NOM.PL.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
33	63/5	да и <u>мужукоф-то</u> ф ту порь уш не было //	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
34	63/6	дак ы / давали нам <u>сарафаны-то</u> нарядатца //	POST	ACC.PL.MASC	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
35	63/8	<u>у той-то</u> у старухи ни дитей никово нету а ста ...	itsenäinen-MID	GEN.SG.FEM	O	ADV.PreP	agentti	TOP	vaihto
36		Сарафаноф много / даг даёт наредица <u>наряжоными-то</u> дак //	POST	INSTR.PL.MASC	X	ADV	tapa	FOC	kontrastiivinen
37	63/16	у старуу дак / шьтиблеты фсё хранилися раньше /	POST	INSTR.PL.MASC	X	V	V	PRESUP	vaihto
38		<u>молотцавали-то</u> штиблеты называлися такие //	POST	NOM.SG.MASC	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
39	64/1	<u>потышы-то</u> пляшыте / не прервите //	POST	ADV.COMP	X	ADV	tapa	TOP	vaihto
40	64/3	платовьё отласно / вот этта брошками да / большое эко с <u>наугольниками-тэ</u> это / шоуково да гарусно да фсяко да / и пляшэм да //	POST	INSTR.PL.MASC	O	ADV	komitatiivi	FOC	kontrastiivinen
41	64/9	красный кушак съюды опояшот по <u>рубaxe-то</u> / да как околачиват дак //	POST	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	paikka	FOC	ei-kontrastiivinen
42	64/13	<u>тут-то</u> бегали <u>святки-то</u> мы //	POST	ADV	X	ADV	paikka	TOP	anaforinen
43			POST	NOM.PL.MASC	X	ADV	aika	COM	ei-kontrastiivinen

Attributiivinen demonstratiivi

12. О святках

44	63/5	да и мужукоф-то ф <u>ту</u> порь уш не было //	PREP	ACC.SG.FEM	O	ADV.PreP	paikka	FOC	ei-kontrastiivinen
45	63/14	назать туды / <u>этим</u> / <u>концами</u> //	PREP	INSTR.PL.MASC	O	ADV	tapa	FOC	ei-kontrastiivinen
46	63/18	ты неуш <u>то</u> шытиблетоф не помниш? //	PREP	NOM.SG.MASC	X	OBJ	ärsyke	FOC	kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

12. О святках

47	63/10	<u>это</u> / сарафан да кофта да / по ... /	itsenäinen
48	64/3	платовъё отласно / вот <u>этта</u> брошками да / большое эко с наугольниками-тэ <u>это</u> / шовково да гарусно да фсяко да / и пляшэм да //	itsenäinen
49			itsenäinen

50	64/8	дак та фсё циганом / циганом наряжалася / мужыком	itsenäinen						
----	------	--	------------	--	--	--	--	--	--

Архангелск : Каргопольский район (2. teksti)

Enkliittinen demonstratiivi

13. Как ориентировались в лесу

51	64/1	Порато од <u>дороги-то</u> ни ходим /	POST	GEN.SG.FEM	X	ADV.PreP	lähde	COM	ei-kontrastiivinen
52		да вить <u>память-то</u> была хороша /	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	vaihto
53	64/2	дак примечели / ф какой стороне <u>дорога-то</u> / да вот так ы привыкли //	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	PRESUP	anaforinen
54	64/6	окажэтца у какой правда / вот я говорила / вот тут <u>дорога-то</u> //	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
55	64/7	опеть и пойдём от <u>дороги-то</u> сворачивать /	POST	GEN.SG.FEM	X	ADV.PreP	lähde	PRESUP	anaforinen
56		да опедь брать / шобы <u>дорогу-ту</u> фсё время / курсируем /	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
57	64/8	курсируем / шобы / знать где <u>дорога-то</u> /	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
58	64/9	шобы <u>домой-то</u> выходидь дак / не заблудца дак //	POST	DAT.SG.FEM	X	ADV	päämäärä	PRESUP	anaforinen
59	64/10	примечели <u>дорогу-ту</u> / не так што уйдём шобы во фсе	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	PRESUP	anaforinen
60	64/11	фсё-таки дёржым ф какой стороне <u>дорога-то</u> //	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
61	65/1	есьли пойдём / да каг з <u>дороги-то</u> станим сворачивать /	POST	GEN.SG.FEM	X	ADV.PreP	lähde	TOP	anaforinen
62	65/9	дак w болоте- то далёко билиит видно / дак уш знам ф какой стороне дорога //	POST	LOC.SG.FEM	X	ADV.PreP	paikka	TOP	vaihto

Attributiivinen demonstratiivi

13. Как ориентировались в лесу

63	65/2	дак наломаэм да / ветоцёк / <u>этих</u> / прутышкоф наломаэм /	PREP	GEN.PL.MASC	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
----	------	---	------	-------------	---	-----	-------	-----	-----------------

Sirkumfleksinen demonstratiivi

13. Как ориентировались в лесу

64	65/7	так сухие есть <u>эти</u> / прутышки- та <u>сухие</u> / такие / сушынки /	PREP- MID	NOM.PL.MASC	X	SUBJ	teema	FOC	restriktiivinen
----	------	---	--------------	-------------	---	------	-------	-----	-----------------

65	65/8	дак на <u>эти</u> сушынки- то бумаги- то белой налипим /	PREP- POST + POST	ACC.PL.FEM	X	ADV.PreP	paikka	TOP	anaforinen
66	65/14	вот <u>эти</u> ветоцьки- то я ломала / <u>эти</u> бумашки- то я клала	PREP- POST	ACC.PL.FEM	X	OBJ	patientti	TOP	vaihto
67			PREP- POST	ACC.PL.FEM	X	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

13. Как ориентировались в лесу

68	65/6	да потом ишë / возьмём белой бумаги да / налипим белой бумашки на <u>эти</u> / там на болоте /	itsenäinen						
----	------	--	------------	--	--	--	--	--	--

Архангелск : Каргопольский район (3. teksti)

Enkliittinen demonstratiivi

14. О своей молодости

69	65/1	А гулять- то ушш / время там / ровно столько нам приходи ... //	POST	INF	X	V	V	TOP	vaihto
70	65/2	А гулять- то придёш //	POST	INF	X	V	V	TOP	anaforinen
71		гулять- то бы и помов / иной рас / ладно / молодой / да оддохну //	POST	INF	X	V	V	TOP	anaforinen
72	65/3	дак не ф цем вытьти- то //	POST	INF	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen
73		на ногу- то обуь нецео / босиком подёш гулять //	POST	ACC.SG.FEM	X	ADV.PreP	päämäärä	TOP	geneerinen
74	65/5	в магазинах- то ницео купить- то не было //	POST	LOC.PL.MASC	X	ADV.PreP	paikka	PRESUP	anaforinen
75			POST	INF	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
76	65/8	ну вы- то ницёо этих Ставин-то наверно не знаэте да ницёо /	POST	2PL.NOM	X	SUBJ	kokija	TOP	vaihto
77	65/9	а раньшэ ткали- от / домотканые юпки да / шуган да / фсё шыли сами да / ткали вот ы //	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
78	65/11	вот оф ... овец- то дёржали да шэрсьти да нарядуд да выткут таку оболотьку //	POST	NOM.SG.MASC	X	OBJ	teema	TOP	geneerinen
79	66/3	сияли лён / нэмношко посиюд да / льну- ту да //	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen

80	66/6	а ситцэво- то только / были хоть сорофанишки //	POST	NOM.SG.NEU	X	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
81	66/9	уш фсё-таки <u>портяну-то юпку</u> спихну //	MID	ACC.SG.FEM	X	ADV	teema	TOP	anaforinen
82	66/10	а на <u>ноги-то</u> уш обувь нецево //	POST	ACC.PL.FEM	X	ADV.PreP	paikka	TOP	geneerinen
83	66/12	а там какой швец сошйёт / дак веть <u>нать-то</u> тожэ сошыйт ис чево-нибуть кожа штобы была /	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	agentti	FOC	ei-kontrastiivinen
84	66/13	вуделывали <u>кожу-ть</u> ис ... / из этих / ис теляд да ис короф //	POST	ACC.SG.FEM	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
85	66/15	да ис <u>кожы-ти</u> тожэ там швицам отдавали / да швицы шыли //	POST	GEN.SG.FEM	O	ADV.PreP	lähde	TOP	anaforinen
86	66/18	нэцем <u>кормить-то</u> раньшэ ишэ кормить корова было толь трудно /	POST	INF	X	V	V	TOP	anaforinen
87	66/20	а вот ышышэ полубурацье вот несёш / <u>корове-то</u> дадь думаш ы / эго / пришла с поскотины / дак / клоцик дать	POST	ACC.PL.FEM	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
88	66/22	дак отнимут вот <u>полубурацье-то</u> / што вот нальзя э /	POST	ACC.PL.MASC	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
89	66/26	дак вот ни давали иссьё ис <u>поля-то</u> по ... носить <u>травы-</u>	POST	GEN.SG.NEU	X	ADV.PreP	lähde	TOP	geneerinen
90		<u>то</u> //	POST	ACC.PL.FEM	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
91	66/29	дак ишышэ / для тово держали што <u>мясозаготофку-ту</u> просили / нать /	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	PRESUP	anaforinen
92	67/1	дак вот ина и хороша офця / да <u>офця-то</u> исё и мало //	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
93	67/2	кормиш <u>офця-то</u> ишышэ никакая ни бует сорок /	POST	NOM.SG.FEM	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
94	67/3	там выкинут / дак чистого мяса из <u>офцы-то</u> ни будет / только дай боу двацьт //	POST	GEN.SG.FEM	X	ADV.PreP	lähde	PRESUP	anaforinen
95	67/4	да ишэ двух овец надь здать на <u>мясо-то</u> да //	POST	ACC.SG.NEU	O	ADV.PreP	päämäärä	FOC	kontrastiivinen
96	67/6	а <u>себе-то</u> уш <u>убоины-то</u> / когда есь а когда и нет / дак так / живём / на рыжкау да / на / кое на цём да //	POST	REFL.PRON	X	IOBJ	vastaanottaja	TOP	vaihto
97			POST	ACC.PL.FEM	X	SUBJ	teema	COM	kontrastiivinen
98	67/9	мало <u>мяса-та</u> софсем / было / мало корму было	POST	GEN.SG.NEU	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
99		кормить / <u>много-то</u> / животин //	POST	ACC.SG.NEU	X	OBJ	teema	COM	ei-kontrastiivinen
100	67/12	таскаю на себе ни жалиу сиwy / дак вот нын <u>сиwa-то</u> фся ушла //	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen

Attributiivinen demonstratiivi

14. О своей молодости

101	66/8	так <u>это</u> ситцэво платье хоть наложу //	PREP	NOM.SG.NEU	X	OBJ	ärsyke	TOP	anaforinen
102	66/30	сорок э / <u>этих</u> / ы килограмм мяса здадь государству //	PREP	GEN.PL.MASC	O	DTM	DTM	TOP	anaforinen

Sirkumfleksinen demonstratiivi

14. О своей молодости

103	65/8	ну вы-то ницёо <u>этих</u> ставин- <u>то</u> наверно не знаёте да ницёо /	PREP-POST	GEN.PL.MASC	X	OBJ	ärsyke	PRESUP	anaforinen
-----	------	---	-----------	-------------	---	-----	--------	--------	------------

Itsenäinen demonstratiivi

14. О своей молодости

104	65/6	<u>этово</u> / только и / идё ...								itsenäinen
105	65/7	<u>это</u> / одежды былъ одна портяна юпка /								itsenäinen
106	66/1	шугай // да и носят // а <u>этово</u> // юпку дак / изо льна //								itsenäinen
107		напрядуд да //								itsenäinen
		/ из <u>этих</u> / ис теляд да ис короф //								itsenäinen
108	66/16	дак вот / <u>этово</u> / дак у нас мать одна была отця не было / где она //								itsenäinen
109	66/29	дак ишышё / для <u>тово</u> держали што мясозаготовку-ту просили / нать /								itsenäinen

Ленинград : Подпорожский район

Enkliittinen demonstratiivi

15. Приезд сына на побывку

110	68/2	<u>он-то</u> сержан старшына / там ишышё старшэ ево //	POST	3SG.MASC.NOM	X	SUBJ	kokija	TOP	vaihto
111	68/5	мы <u>самы-то</u> приехали //	POST	ADV	X	ADV	agentti	FOC	kontrastiivinen
112	68/6	а гди станция Свирь- <u>то</u> / гдё нам <u>вытьти-то</u> ? потом	POST	NIMI (NOM.SG.MASC)	X	SUBJ	teema	TOP	geneerinen
113		нам уш проводник сказал //	POST	INF	X	V	V	PRESUP	anaforinen
114	68/8	а <u>там-от</u> / сказали / што это станция Свирь / он вышэл	POST	ADV	X	EXT	paikka	TOP	anaforinen

115	68/8	на <u>эту-то</u> / ън к этому //	itsenäinen- POST	ACC.SG.FEM	X	ADV.PreP	päämäärä	FOC	kontrastiivinen
116		ой / ох / <u>салдат-то</u> / погляди-ко но ... но ... / идé как //	POST	NOM.SG.MASC	X	EXT	teema	FOC	vaihto
117		кака́ <u>радось-то</u> ? //	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	ärsyke	TOP	anaforinen
118	69/9	путь я грю хот <u>этого-то</u> возьмут //	itsenäinen- POST	GEN.SG.NEU	X	OBJ	teema	PRESUP	anaforinen
119	69/11	этот вредной правда <u>какой-то</u> / пусть //	POST	NOM.SG.MASC	X	DTM	DTM	COM	restriktiivinen
120	69/13	я приежаю сюды / лошадь / спускю в эти <u>завора-то</u> тут //	POST	GEN.SG.MASC	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
121	69/14	приежаю / а / тут <u>сосетка-то</u> дома́ это не работала / w колхозе / фсё болела да ни ... //	POST	GEN.SG.MASC	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
122	69/19	а там <u>бабы-то</u> садéли дак не нашы / он и не знае / нь он	POST	NOM.PL.MASC	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
123		<u>ушóтчи-то</u> //	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
124	69/29	а вечером <u>вот-та</u> было / пóлно //	POST	ADV	X	ADV	ADV	COM	kontrastiivinen
125	69/30	а потом став пить / это когда приехав / ему / ну немного он <u>пиw-то</u> //	POST	IND.PRET	X	V	V	FOC	kontrastiivinen
126	70/1	вой мама / ты <u>постарела-то</u> / дак вить не помолодiiш	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
127	70/2	ты б помолодеw / да <u>ты-то</u> старой скоро будеш уш //	POST	2SG.NOM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
128		написав <u>сюды-то</u> //	POST	ADV	X	ADV	päämäärä	FOC	ei-kontrastiivinen
129	70/8	ну / <u>Бархатоф-то</u> //	POST	NIMI (NOM.SG.MASC)	X	EXT	agentti	TOP	geneerinen
130	70/12	а потом его <u>ранили-то</u> дак вот / доwто в <u>лазарете-то</u>	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
131		лежав //	POST	LOC.SG.MASC	X	ADV.PreP	paikka	TOP	geneerinen

Attributiivinen demonstratiivi

15. Приезд сына на побывку

132	69/10	я го ... <u>радось зту</u> знаю / я гъ / Кольку в армию берут //	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	ärsyke	PRESUP	anaforinen
133	70/11	он дал мне <u>зту</u> бумашку //	PREP	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

15. Приезд сына на побывку

134	68/8	а там-от / сказали / што это станция Свирь / он вышэл	itsenäinen
135		на эту-то / ън к этому //	itsenäinen
136	68/15	и потом этот / плашьшь тоненькой / вьёной //	itsenäinen
137	68/17	Только этот / Дюжова сын //	itsenäinen
138	68/18	я грю / ну ходит тут салдатоф это время уш ходило сколько / ну / приежжяли дак //	itsenäinen
139	69/3	и я егѠ не узнала / веть рядом / вот так как там мальчишко этот вон там идё //	itsenäinen
140	69/6	а мы ... этот Только / бо́ле не поедem сѣдня тѣта Паша никуды //	itsenäinen
141	69/8	я иду / а ... а это / бабы крычат / тебе радость / сегодня / Васильна / радость //	itsenäinen
142	69/11	этот вредной правда какой-то / пусь //	itsenäinen
143	69/12	не / старшой сын у тя приехалъ //	itsenäinen
144	69/13	я приежжаю сюды / лошать / спускую в эти завѠра-то тут //	itsenäinen
145	69/14	приежжаю / а / тут сосетка-то дѠма это не работала / w колхозе / фсѣ болѣла да ни ... //	itsenäinen
146	69/16	он уш у ней там / самовар согретой / это вызвала она //	itsenäinen
147	69/30	а потом став пить / это когда приехав / ему / ну немного он пиw-то //	itsenäinen

Национальный корпус

Детство [село Мегорский погост Вытегорского района Вологодской области, 1986]

Enkliittinen demonstratiivi

148	Ну а вам-то после войны сколько было?	POST	2PL.DAT	X	IOBJ	kokija	TOP	vaihto
149	Сразу после войны вот. Как учились? Жизнь-то какая была?	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	ärsyke	TOP	vaihto
150	на/ учились-то //	POST	IND.PRET	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen
151	а у нас отец-то во время войны... ведь умер-то // там убили	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	kokija	TOP	vaihto

152	дак//	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
153	он на войне// как мы <u>жили-то</u> / нас было двое с бабусей тоже жили...	POST	IND.PRET	X	V	V	PRESUP	vaihto
154	а уже/ тукачок/ или за километр/ обкашивали/ сейчас комбайны где пройдут... <u>силосные-т</u> косилки/	MID	NOM.PL.FEM	O	SUBJ	agentti	FOC	restriktiivinen
155	ну мать что/ вот <u>жёнки-то</u> попадут такие знаешь//	POST	NOM.PL.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	geneerinen
156	да вот таким/ <u>стирать-то</u> не могла <u>мати-то</u> / байну нрзб/	POST	IND.PRS	X	V	V	PRESUP	anaforinen
157		POST	GEN.SG.FEM	X	OBJ	patientti	FOC	kontrastiivinen
158	<u>как-то</u> раньше вот знаешь/ сейчас... дают там пять рублей//	POST	ADV	X	ADV	ADV	PRESUP	vaihto
159	ну хочешь/ питайся / хочешь нет/ они дак <u>как-то</u> вместе с нами	POST	ADV	X	ADV	ADV	PRESUP	anaforinen
160	<u>питались-та</u> /	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
161	// дома тут старуха ещё жила тоже на квартире потом/ кончался <u>район-та</u> / разгрузят/ помогут дрова/	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
162	а <u>конь-то</u> попадёт ещё когда хороший/	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
163	да/ на поле/ поле/ пока/ <u>бабка-то</u> моя бригадиром...	MID	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
164	по пятьдесят копеек наверно не вышло на <u>лето-то</u> /	POST	ACC.SG.NEU	O	ADV.PreP	aika	PRESUP	geneerinen
165	ну думаю поступлю да/ паспорт получу да всё / плохо <u>жили-то</u> понимаешь//	POST	IND.PRET	X	V	V	PRESUP	vaihto
Attributiivinen demonstratiivi								
166	Вы же жили еще на <u>той</u> стороне? на той//	PREP	LOC.SG.FEM	O	ADV.PreP	paikka	FOC	kontrastiivinen
167	На <u>той</u> стороне, да?	PREP	LOC.SG.FEM	O	ADV.PreP	paikka	TOP	anaforinen
168	мы... вот лично я себя скажу/ потому что <u>этого</u> самого/бедно жили/ жили только за счёт коровы//	PREP	GEN.SG.NEU	O	OBJ	teema	COM	ei-kontrastiivinen
169	корову бабка всё <u>лето</u> ... <u>это</u> ... всю войну держала//	POST	NOM.SG.NEU	O	ADV	aika	PRESUP	anaforinen
170	вот <u>эти</u> межи оставались/насушишь накосишь да и принесёшь//	PREP	NOM.PL.MASC	O	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
171	с десяти процентов коровы// потом у нас жили/ в <u>этом</u> дому/	PREP	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	paikka	COM	kontrastiivinen
172	мы только мы же занимали часть вон <u>той</u> кухни//	PREP	GEN.SG.FEM	O	DTM	DTM	COM	kontrastiivinen
173	ну например прокурор здесь/ в <u>этой</u> комнате жил/	PREP	LOC.SG.FEM	O	ADV	paikka	PRESUP	anaforinen
174	и зимой... мати/ она рубит в лесу... ну/ брё... <u>эти</u> ... <u>дрова</u> / налошадь посадят нрзб и везёшь домой//	PREP	ACC.PL.NEU	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen

175	ну... дак она <u>этого</u> самого лошадь/ на лошади верхомсидит	PREP	GEN.SG.NEU	O	OBJ	teema	PRESUP	anaforinen
176	ну и вот потом/ уехала/ мне уже пятнадцать годов/ шестнадцатый/ уехала вот в <u>эту</u> в Себежу//	PREP	NIMI (ACC.SG.FEM)	O	ADV	päämäärä	FOC	ei-kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

177	Вы же жили еще на той стороне? на <u>той</u> //							itsenäinen
178	ну вот... дак/ <u>это</u> само... ходили/ в школу/ одевкине было//							itsenäinen
179	так вот/ квартирантов держали/ за счёт <u>этого</u> тоже жили/ за счёт коровы да квартирант/							itsenäinen
180	следователь в <u>той</u> жил/ потом следователь уедет/							itsenäinen
181	ну у одного двое робят было/ опять <u>это</u> / у следователя одна девка была/							itsenäinen
182	так вот мы <u>это</u> / всё тут и вместе/ вот мати всё и топила баню/							itsenäinen
183	<u>это</u> / дак она потом лучше может всё рассказать//							itsenäinen
184	ну вот... и <u>это</u> ... начинают пахать//							itsenäinen

Сельские водители [село Мегорский погост Вытегорского района Вологодской области, 1986]

Enkliittinen demonstratiivi

185	за Вологду за рейс нрзбон получает <u>где-то</u> может пятьдесят шестьдесят рублей/	POST	INTRG.PRON	X	ADV	paikka	TOP	anaforinen
186	у <u>меня-то</u> первый класс с семидесятого года//	POST	1SG.GEN	X	IOBJ	agentti	TOP	vaihto
187	нигде не бывали/ только в арми <u>игде-то</u> прослужили и всё /	POST	ADV	X	ADV	paikka	FOC	kontrastiivinen
188	а... там два сорок/ три двадцать/ это/ <u>тариф-то</u> //	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
189	<u>напротив-то</u> у вас там/ под Кубриком- <u>то</u> / внизу мужик	POST	ADV	X	EXT	ADV	PRESUP	vaihto
190	высокий такой/ парень тридцать четыре года/	POST	NIMI (INSTR.SG.FEM)	X	EXT	paikka	PRESUP	vaihto
191	вот они уже <u>где-то</u> зафиксировали/	POST	INTRG.PRON	X	ADV	paikka	TOP	anaforinen
192	что <u>такого-то</u> числа отказ работать был/	MID	GEN.SG.NEU	X	OBJ	patientti	FOC	restriktiivinen
193	дак ещё на <u>путёвки-то</u> /ну так конечно уменя средне было сто семьдесят/	POST	ACC.PL.FEM	X	ADV.PreP	päämäärä	COM	ei-kontrastiivinen

Attributiivinen demonstratiivi

194	ну <u>эти</u> вот тут <u>четыре шофёра</u> /	PREP	NOM.PL.MASC	O	EXT	teema	TOP	vaihto
-----	--	------	-------------	---	-----	-------	-----	--------

195	а эти <u>эти</u> ребята/ боятся//	PREP	NOM.PL.MASC	O	SUBJ	kokija	TOP	anaforinen
196	вот с <u>этой</u> с одной коровой съездит/ или одну доярку там свезёт/ или бидон/	PREP	GEN.SG.FEM	O	ADV	lähde	TOP	anaforinen
197	но <u>эти</u> парни ещё позапрошлый год только сдали/ с семидесято го года у меня уодной... первый класс//	PREP	NOM.PL.MASC	O	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
198	так мне конечно на бензовозе... вот в <u>тот</u> месяц сто восемьдесят вышло.	PREP	ACC.SG.MASC (-elo)	O	ADV.PreP	aika	PRESUP	anaforinen

Itsenäinen demonstratiivi

199	да тут вот ещё <u>эти</u> /	itsenäinen						
200	<u>это</u> Онкушков Иванов Исайков... боятся ездить//	itsenäinen						
201	а <u>эти</u> эти ребята/ боятся//	itsenäinen						
202	а... там два сорок/ три двадцать/ <u>это</u> /тариф-то//	itsenäinen						
203	— А! <u>Это</u> хорошо. вотмне с... она у нас начальником//	itsenäinen						
204	вот скажет сегодня к тебе/ завтра к <u>тому</u> / я скажу что я к тебе н е поеду//	itsenäinen						
205	я отработала двадцать две путёвки/ а мне уже за <u>это</u> не платят/	itsenäinen						
206	да/ <u>это</u> тоже годов вот пять начали платить хорошо/	itsenäinen						
207	<u>этим</u> вот/	itsenäinen						

Происшествие на дороге [село Мегорский погост Вытегорского района Вологодской области , 1986]

Enkliittinen demonstratiivi

208	знати/ это вот где <u>девка-то</u> <u>ногу-то</u> зарезала а на другой стороны <u>маленький домичек-то</u> / тут жила бабка...	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	kokija	TOP	vaihto
209		POST	ACC.SG.FEM	X	OBJ	patientti	TOP	geneerinen
210		POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
211	да самый маленький <u>домичек-то</u> был/	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
212	<u>самый-то</u> край/ где <u>Сидорова Клаша-то</u> живё дак//	MID	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	FOC	restriktiivinen
213		POST	NIMI (NOM.SG.FEM)	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
214	где <u>девка-т</u> купалася// там маханьнёй такой домик и бабка жила стара//	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
215	а <u>теперь-то</u> худо стала <u>ходить-та</u> / да видит худо/	POST	ADV	X	ADV	ADV	PRESUP	anaforinen
216		POST	INF	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen

217	дак в Вытегры от солнца голова <u>что-то</u> сделалася//	POST	INTRG.PRON	X	SUBJ	patientti	TOP	anaforinen
218	вот я не знаю/ <u>что-то</u> от солнца сказали...	POST	INTRG.PRON	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
219	аль пережгло голова/ аль <u>что-то</u> в общем	POST	INTRG.PRON	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen

Attributiivinen demonstratiivi

220	прошлый год/ она <u>этот</u> год умерла//	PREP	ACC.SG.MASC (-elo)	O	ADV	aika	PRESUP	anaforinen
221	её/ ударил <u>этим</u> хлыстом концом/он видно на поворот немношечко пошёл//	PREP	INSTR.SG.MASC	O	ADV	tapa	COM	ei-kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

222	знати/ <u>это</u> вот где девка-то ногу-то зарезала а на другой стороны маленький домичек-то/ тут жила бабка...	itsenäinen						
-----	---	------------	--	--	--	--	--	--

Смерть свекрови [деревня Верховье Вытегорского района Вологодской области, 1976]

Enkliittinen demonstratiivi

223	а что у нас со свекровой получилось// <u>муж-то</u> у меня был... полесник//	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	vaihto
224	вот лесником работал пока мы до <u>Карелии-та</u> //	POST	NIMI (GEN.SG.FEM)	X	ADV.PreP	päämäärä	COM	ei-kontrastiivinen
225	за белкам пошли// ну принесли <u>трибелки-ти</u> принесли/ три/ три штучки//	POST	NOM.PL.MASC	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
226	а у моего- <u>то</u> мужа было два ружья//	MID	GEN.SG.MASC	X	ADV.PreP	paikka	TOP	vaihto
227	со <u>двустволком-то</u> сам ходил/	POST	INSTR.SG.MASC	X	ADV.PreP	väline	TOP	anaforinen
228	а <u>одностовлок-то</u> этому соседу-то дал//	POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
229	и заряжено <u>ружьё-то</u> принёс этот сосед-то//	POST	ACC.SG.NEU	O	OBJ	teema	TOP	vaihto
230	<u>бельчонок-то</u> сняли/ сели чай пить/ там//	POST	ACC.SG.MASC (-elo)	X	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
231	продали вот эту половину/ <u>Наде-то</u> своей/ <u>Зайцевой</u> //	MID	NIMI (DAT.SG.FEM)	X	IOBJ	vastaanottaja	COM	ei-kontrastiivinen
232	а <u>маменька-та</u> покойна головушка говорит//	MID	NOM.SG.FEM	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
233	а <u>что-то</u> тяжело стало / пойду говорит на печке полежу //	POST	INTRG.PRON	X	SUBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
234	я чашки <u>обрала-то</u> со стола//	POST	IND.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen

235	Андрей- то ... а уж огонь- то горел всё уж//	POST	NIMI (NOM.SG.MASC)	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
236		POST	NOM.SG.MASC	X	SUBJ	vaikuttaja	TOP	geneerinen
237	ружьё- то вычистил/ только успел повешать- та //	POST	ACC.SG.NEU	O	OBJ	teema	TOP	vaihto
238		POST	INF	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
239	лампа горит/ <u>висячи</u> лампочки- то были//	POST	NOM.PL.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
240	а этот-то сосед-то/ <u>ружьё-то</u> / пришёл его мальчишко/ парнишко/ да говорит... сел//	POST	ACC.SG.NEU	O	EXT	teema	PRESUP	anaforinen
241		POST	NOM.SG.FEM	O	SUBJ	kokija	TOP	vaihto
242	а мать- та покойна головушка/ изо <u>уголка-то</u> / он на <u>углу-то</u> / а	POST	GEN.SG.MASC	X	ADV.PreP	lähde	COM	ei-kontrastiivinen
243	мать- та села//	POST	LOC.SG.FEM	O	ADV.PreP	paikka	COM	ei-kontrastiivinen
244		POST	NOM.SG.FEM	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
245	и сам курок поднял// убили <u>мать-та</u> //	POST	ACC.SG.FEM	X	OBJ	patientti	FOC	kontrastiivinen
246	ведь Андрей- то знал бы/ что не заряжено/	POST	NIMI (NOM.SG.MASC)	X	SUBJ	kokija	TOP	vaihto
247	ак у <u>его-то</u> что в башке было?	POST	3SG.MASC.GEN	X	EXT	paikka	PRESUP	vaihto
248	а <u>кровь-то</u> льёт//	POST	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	geneerinen
249	Андрей говорит/ ой да что наделали/ <u>мать-то</u> говорит убили//	POST	ACC.SG.FEM	X	OBJ	patientti	TOP	vaihto
250	а этот парнишко-то бежать/ с <u>испугу-то</u> //	POST	GEN.SG.MASC	X	ADV.PreP	lähde	COM	ei-kontrastiivinen
251	а <u>мы-то</u> да/ ой/ ой/ да тоже бежать в деревню//	POST	1PL.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
252	как... <u>спичек-то</u> найти не можем//	POST	ACC.SG.MASC (-elo)	X	OBJ	teema	TOP	vaihto
253		POST	ACC.PL.MASC	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
254	как <u>спички-то</u> <u>лампку-то</u> как Андрей- то зажгёт/	POST	ACC.SG.FEM	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen
255		POST	NIMI (NOM.SG.MASC)	X	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
256	ак у ей вот так развалило/ <u>полголовы-то</u> //	POST	GEN.SG.FEM	X	OBJ	patientti	COM	ei-kontrastiivinen
257	да в деревню/ да <u>соседи-то</u> набежали//	POST	NOM.PL.MASC	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
258	повалили ей/ сняли с <u>лавки-то</u> /	POST	GEN.SG.FEM	X	ADV.PreP	lähde	COM	ei-kontrastiivinen
259	так она ещё на <u>полу-то</u> //	POST	LOC.SG.FEM	X	ADV.PreP	paikka	COM	ei-kontrastiivinen

Attributiivinen demonstratiivi								
260	это дело было о Пок... до Покрова как... ну о Покрове/осенью//	PREP	NOM.SG.NEU	O	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
261	берёт полотенце с этого места/ вытряхает//	PREP	GEN.SG.NEU	O	ADV.PreP	lähde	COM	kontrastiivinen
262	продали вот эту половину/ Наде-то своей/ Зайцевой//	PREP	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
Sirkumfleksinen demonstratiivi								
263	пришли да/ этот сосед- то говорит/ кумушка/ кумушкой нрзб я у его помните крестница/	PREP-POST	NOM.SG.MASC	O/X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
264	а одностволок-то этому соседу- то дал//	PREP-POST	DAT.SG.MASC	O/X	IOBJ	vastaanottaja	FOC	kontrastiivinen
265	и заряжено ружьё-то принёс этот сосед- то //	PREP-POST	NOM.SG.MASC	O/X	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
266	<u>дом-то</u> этот ведь был наш/ собственный//	POSTx2	NOM.SG.MASC	X/O	SUBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
267	чаю попили/ а этот сосед- то и пришёл//	PREP-POST	NOM.SG.MASC	O/X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
268	а этот-то сосед- то / ружьё-то/ пришёл его мальчишко/ парнишко/ да говорит... сел//	ALL	NOM.SG.MASC	O/X/X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
269	а этот парнишко- то бежать/ с испугу-то//	PREP-POST	NOM.SG.MASC	O/X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
Itsenäinen demonstratiivi								
270	ну уж это ... нечаянно/ не с намерением//	itsenäinen						

Lüte 3: Novgorodin tuohikirjeiden aineisto

№	Sivu/Rivi	Lause	Sanajärjestys	Sanamuoto	Kongruenssi	Kielipillinen funktio	Semanttinen rooli	Pragmaattinen funktio	Topikaalisuude n tyyppi
Раздел А (1000-1125)									
Enkliittinen demonstratiivi									
1	A5 №915	оже ли не присъзлещи то ти въ полъзи	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
2	A9 №912	оже ти съвѣна не поуѣта а присъзла	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
3	A9 №902	да азъ ти тоу съжоу	POST	1SG.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
4		а възъучиноу си посъзи моужь инъ	POST	DAT.SG.MASC	X	ADV.PreP	päämäärä	TOP	vaihto
5	A13 №907	крали ти братъни холопи а оу брата	POST	IND.ACT.PRET	O	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
6		а оу него ти крадено	POST	GEN.SG.MASC	X	ADV.PreP	lähde	PRESUP	vaihto
7		а се ти хоуоу коне коутивъ	POST	CONJ.SUB	O	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
8		дтъ ти възалаъ оу ивднъкова съмъръзда :ѣ гривнъ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
9		а оу него ти к	POST	GEN.SG.MASC	X	ADV.PreP	lähde	TOP	vaihto
10	A19 №745	даже то лодиа присъзлана	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
11	A19 №736a	даже то намъ възале еси павълъвъ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
12	A20 №644	а во три колотоукъ вокъе то ти -ѣ- золотъникъ во кольцоу тию	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	O	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
13	A22 №424	дешеве ти хлѣбе	MID	ADJ (ACC.PL.MASC)	X	OBJ	teema	FOC	restriktiivinen

Attributiivinen demonstratiivi

14	A1 №247	а продан <u>клеветъника</u> того	POST	ACC.SG.MASC (+elo)	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
15		а оу сего смъръдаа бѣз[ати] еѣоу	PREP	GEN.SG.MASC	O	ADV.PreP	lähde	TOP	anaforinen
16	A9 №909	а вѣ сѹ недѣлю цѣтъ до мѣнь зѣла имееши	PREP	ACC.SG.FEM	O	ADV.PreP	aika	PRESUP	anaforinen
17	A13 №907	а нѣнѣ ти са сѣмѣлѣвиѣ сѣ близоуѣ вѣтъкале вѣ тѣоу тѣтъбоу	PREP	ACC.SG.FEM	O	ADV.PreP	vastaanottaja	FOC	kontrastiivinen
18		вѣ тѣѣ мѣсто тѣтъбѣ	PREP	LOC.SG.FEM	O	ADV.PreP	ärsyke	PRESUP	anaforinen
19		а нѣне ка посѣли кѣ томуѣ моужевѣ грамотоу ели оу него рѣба	PREP	DAT.SG.MASC	O	IOBJ	vastaanottaja	FOC	kontrastiivinen
20	A14 №109	а тѣи атѣ еси не вѣзѣлѣ <u>коуѣ</u> тѣхѣ а не емли ниѣтъо же оу него	POST	GEN.PL.FEM	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
21		а во три колотоуѣ вѣкѣ то ти -ѣ- зѣлотъникѣ во <u>кольцо</u> тиѹ	POST	ACC.SG.FEM	O	ADV.PreP	päämäärä	FOC	kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

22	A9 №909	оже ми еси при- ...вѣ -ѣ- приѣнѣ тѣ вѣимѣ ... [при]вѣноу	itsenäinen						
23		аже бѣи ти годѣнѣ тѣ [из] оцѣю бѣи са вѣтърьго притѣклѣ	itsenäinen						
24	A13 №907	а се ти хоѣоу конѣ коупивѣ	itsenäinen						
25	A14 №109	а нѣне ма вѣ томѣ ала кѣнагѣни	itsenäinen						
26		и кѣнажѣ моужѣ вѣсѣдѣвѣ тѣ на сѣбѣдѣи	itsenäinen						
27	A16 №241	а на отроке [о] дѣ[в]о[ѣ] тѣ[го] бѣди	itsenäinen						
28	A21 №605	и поклѣнаю ти са брѣтъѣ мои тѣ си хоѣа мѣлѣи тѣи еси мои а а тѣои	itsenäinen						
29	A29 №246	и вѣверѣицѣ ми не присѣлѣи тѣ дѣвѣтоѣ лѣто	itsenäinen						

Раздел Б1 (1125-1160)

Enkliittinen demonstratiivi

30	Б7 №874	а тѣ [а]...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
31	Б14 № 675	тѣ ти на лоукаѣхѣ приѣнѣ :ѣ:	itsenäinen-POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen

32	Б16 №156	а <u>женоу</u> ти били не измонутили чѣго же	POST	ACC.SG.FEM	X	OBJ	patientti	TOP	anaforinen
33	Б18 №380	<u>аз[з]</u> ти придон по великѣ дѣ(ни)	POST	1SG.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
34	Б19 №831	<u>да</u> то тоу боудон ото ихо посады[ник]о (у)	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
35	Б20 №776	<u>то</u> ти матъль въ поло гривнѣ	itsenäinen- POST	ADV	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
36	Б21 №834	се илько пок[д](епали ти)и ма	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen
37	Б22 №891	<u>кетъ</u> ти върже пондетъ въ гърѣдѣ	POST	INTRG	X	SUBJ	agentti	FOC	ei-kontrastiivinen
38	Б22 №872	<u>ако</u> то есмъи въдали мѣзо...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
39	Б22 №812	а <u>то</u> ти дова му ...	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
40	Б22 №794	<u>ци</u> ти пѣц[з]не князь кѣпѣцѣ надѣливати	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
41		<u>аци</u> ти присъле къ тѣбѣ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
42	Б22 №798	оу <u>котораго</u> ти сѣноу вър[б]шь	POST	REL.PRON (GEN.SG.MASC)	X	ADV.PreP	paikka	PRESUP	anaforinen
43	Б22 №899	: ижѣ то ход...	POST	REL.PRON (NOM.SG.MASC)	X	SUBJ	agentti	FOC	restriktiivinen
44	Б22 №835	(к)[з] ивану <u>то</u> ти за петръмъ п[ол]ъ	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
45	Б23 №627	<u>да</u> ж[е] ти то н[е] любо а]...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
46	Б28 Ст.Р.15	<u>али</u> ти не дасть	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
47	Б33 Ст.Р.12	а оу прихожано в[е]... чѣ иже то ти розроуѣниѣ	POSTx2	REL.PRON (NOM.SG.MASC)	X	SUBJ	agentti	FOC	restriktiivinen
48	Б37 №679	а <u>продале</u> ти е ес[б]м[б]	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
49	Б37 №843	а <u>цего</u> ти хота ----- ни собѣ ...	POST	INTRG	X	OBJ	ärsyke	FOC	ei-kontrastiivinen
50	Б41 Смол.12	<u>али</u> ти не въдасть	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
51		<u>да</u> же ти ми боудете дѣво	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
52		<u>чи</u> ти поченете (у)етъ лести(ти)...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
Attributiivinen demonstratiivi									
53	Б40 (1133 г.)	поуахъ рѣити рѣк[з] <u>со</u> азъ иванко павловѣцъ	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
54		и <u>кретъ</u> съ поставхъ	POST	NOM.SG.MASC	O	SUBJ	agentti	TOP	geneerinen

Itsenäinen demonstratiivi

55	Б1 №336	то еси тѣи повѣдалъ кѣ рожѣнѣтови	itsenäinen
56	Б17 №9	а то за нимъ	itsenäinen
57	Б19 №831	а то гривною кри(лѣ есмь и)	itsenäinen
58		а во то еси	itsenäinen
59		а а сѣ дѣтьми то кѣ-----	itsenäinen
60	Б19 №624	а ци цето ти товара надобе а то восолою	itsenäinen
61	Б20 №776	а вѣ томь шесть кѣно присѣли	itsenäinen
62	Б21 №842	се посѣлахъ ѡбъ лоуѣзѣнѣ *ѣ* на *ї*	itsenäinen
63	Б21 №834	се илько пок[л](епали т)и ма	itsenäinen
64	Б21 №806	то же а даало коу(и)...	itsenäinen
65		з[а](сла)ло вѣ погостѣ вѣ вѣхѣ то [с]...	itsenäinen
66	Б22 №891	тѣмоу же пристаѣи кѣне	itsenäinen
67	Б22 №877/572	[а сѣ] тобою коуплѣ дѣалъ то дикати людѣ а за ними скотѣ	itsenäinen
68	Б22 №849	ци ти арѣко вѣ[сп]роситъ а томоу не дан	itsenäinen
69			itsenäinen
70	Б22 №812	и ко аѣоше не даѣтъ вирѣнихъ ...[ѣ] ти не во[дал]ат[б]	itsenäinen
71		т[ѣ] -- ...	itsenäinen
72	Б22 №798	оже а придоу ти вѣдажѣ опатѣ вѣрѣшью же	itsenäinen
73	Б23 №890	а того не берѣгоу	itsenäinen
74	Б23 №627	да] ж[ѣ] ти то н[ѣ] любо а]...	itsenäinen
75	Б27 Ст.Р.8	оже же еси продала то вѣдан сѣмоу дѣтѣскамоу	itsenäinen
76		[не] пр[одал]а то оуѣрѣ ...	itsenäinen
77	Б37 №673	али нѣ вѣслѣши а зѣмоу ти ...	itsenäinen
78	Б37 №858	и оу сѣбе дѣрѣжи и чѣлоуѣ тѣ	itsenäinen
79	Б43 Звен.2	а даѣ лоуѣцѣ оли нѣ водаѣи то а ѣ коназа поѣма отроко	itsenäinen

Раздел Б2 (1160-1220)

Enkliittinen demonstratiivi

80	Б47 №724	а вѣ [т]омъ ми са не исправилъ вѣ борзѣ ни кѣ вѣмъ ни [т]ѣ ти вѣиалъ	POST	ADV	X	ADV	paikka	PRESUP	anaforinen
81		а[ч]е ли ти брат[б]е винъи а[ю]дѣ на ма не ициѣ[тъ]	POST	ADV	X	ADV	ADV	COM	ei-kontrastiivinen
82	Б48 №723	шѣль ти есьмъ куѣкъзвѣ	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	PRESUP	anaforinen
83		ажъ ти хѣта жѣдати ади ти нѣ хѣта жѣдати	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
84			POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
85	Б49 №105	оже то іеси казале неспѣѣ вѣверичѣ тихѣ дѣла	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
86		коли то еси приходиле вѣ роуѣ[б] еѣ лѣзѣ(в)кѣмъ	POST	CONJ.SUB	X	CONJ	aika	PRESUP	anaforinen
87	Б52 №384	то ти есмь далѣ сѣвѣ	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
88	Б56 №721/647/ 683	ижѣ тѣ ти [ѣ]т[а]и[б] вѣ онѣгоу	POSTx2	REL.PRON (NOM.SG.MASC)	O	SUBJ	agentti	FOC	restriktiivinen
89		ѣ нѣ жѣка ти естѣ : на	POST	GEN.SG.MASC	X	ADV.PreP	paikka	TOP	vaihto
90	Б56 №664	а дѣ вѣдѣ ти ми не вѣдалѣ велитѣ вѣзати ѣ вѣжѣникѣ	POST	NIMI (NOM)	X	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
91	Б57 №879	водѣи семѣ еже рѣкло вѣ рѣщѣ тѣ	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
92	Б58 №829	(во во)рѣѣхо ити ти ми кѣ[ѣ]е[в]ѣ	POST	INF	X	V	V	COM	ei-kontrastiivinen
93	Б61 №820	аѣи то ти почѣне пѣ[б]нати неси ми вѣрѣ соу[а]и[аѣ] - - (-) годѣно (...)	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
94	Б67 №233	ижѣ то привѣре ---- [е] вѣ[ѣ]ѣми жѣ[е]..	POST	REL.PRON (NOM.SG.MASC)	X	SUBJ	agentti	FOC	restriktiivinen
95	Б68 №227	ѣ то га ти нама хоѣе болого	POST	GEN.SG.NEU	X	ADV.PreP	lähde	TOP	anaforinen
96		а радѣкова тѣдѣ прѣшаѣ [о]-ѣ дѣ вѣри ти [и]е вѣиал земла пѣвѣлова	itsenäinen- POST	NOM.DU.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
97	[м]оу со зем[а]ѣ ти хотѣи са не [ѣ]ѣтѣса	POST	GEN.SG.FEM	X	ADV.PreP	lähde	FOC	kontrastiivinen
98	Б70 №165	гѣорѣ[и] ти дѣишѣе сто(ров)ѣ	POST	NIMI (NOM)	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
99	Б72 №155	на ми ѣ ти дом[аѣ]аѣ вѣзале :ѣ: гѣвѣѣ	POST	1SG.LOC	X	ADV.PreP	lähde	TOP	vaihto
100		или не прислѣиши а ми ѣ ти стати [о](у кна)за и ѣ вѣдѣкѣ	POST	1SG.DAT	X	IOBJ	agentti	TOP	vaihto

101	Б72 №155	а <u>больши</u> ти <u>протера</u> гоши(ти) (...)	MID	NOM.SG.FEM	X	SUBJ	teema	TOP	anaforinen
102	Б80 №805	<u>ож[е]</u> (т)[и] <u>сзв[ь]р[ь]ж[е](ть)</u> шишакъ рало	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
103		<u>оже</u> ти шишакъ гонить . посади же въ радъко[в](ѣ) [в]ежыкѣ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
104		и нѣ <u>ди</u> ти тамо повоица	POST	ADV	X	ADV	ADV	COM	ei-kontrastiivinen
105		а <u>кодъ</u> ти мнѣ хльбъ тѣ и тобѣ	POST	INTRG	X	ADV	paikka	FOC	kontrastiivinen
106	Б84 №682	ежъ <u>то</u> ти есьмъ посълааа ѿ резане михалъви на на повои	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
107		<u>да</u> же ти вѣдалъ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
108		да посълаз во борожъ и рзыиць <u>взыдалъ</u> ти и целоую тѣ	POST	IND.ACT.PTCP	X	V	V	FOC	kontrastiivinen
109	Б88 №670	<u>(ст)[орови]</u> ти есме вохе	POST	ADJ.PL.NOM	O	PRED	PRED	FOC	ei-kontrastiivinen
110		<u>оже</u> ти не зго ...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
111	Б91 №550	а <u>дороганици</u> ти шли въ городо .	POST	NOM.PL.FEM	O	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
112	Б93 №502	а <u>[т]оу</u> [т]и взиидьте гавъко полоцанино	POST	ADV	X	ADV	paikka	PRESUP	anaforinen
113		прашан его <u>кодъ</u> ти на господѣ витаетъ	POST	INTRG	X	ADV	paikka	PRESUP	anaforinen
114		а тѣ ти видѣло <u>како</u> ти було ливана алъ	POST	INTRG	X	ADV	tapa	PRESUP	anaforinen
115		постави ·и· пьредъ людьми <u>како</u> ти взмоловить	POST	INTRG	X	ADV	tapa	PRESUP	anaforinen
116	Б93 №226	а <u>испыталъ</u> т]и есьмо к...	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	PRESUP	vaihto
117		<u>(три р)[а]зъ</u> ти есьм[ъ] (ходил)- въ полудие семо	POST	NOM.DU.MASC	O	ADV	tapa	PRESUP	anaforinen
118	Б94 №803	<u>...твѣ</u> ти полотьскѣ д...	POST	?	?	?	?	?	?
119	Б94 №934	<u>взыправи</u> ти есмъ зъно съ гавошено	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	PRESUP	vaihto
120	Б95 №819	емли за свои отрокъ <u>колико</u> ти годъно : <u>прдвзъ</u> ти естъ	POST	INTRG	X	ADV	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
121			POST	NOM.SG.MASC	O	ADV	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
122		<u>прдвзъ</u> ти естъ	POST	NOM.SG.MASC	O	ADV	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
123	Б96 №779	<u>криль</u> ти есмъ зъ[м] (лю)	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	PRESUP	anaforinen
124	Б96 №788	<u>къде</u> ти недоем[а]е безъдѣе тѣ вѣдаеши	POST	INTRG	X	ADV	paikka	FOC	ei-kontrastiivinen
125	Б98 №531	<u>дже</u> ти возмоллови коснатино дала роукоу	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
126	Б100 №726	молиса ему <u>колико</u> ти	POST	INTRG	X	ADV	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
127	Б104 №713	<u>цето</u> ти воудоро :	POST	INTRG	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen

128	Б104 №713	цето ти цер]мени :	POST	INTRG	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
129		цето ти роудавещене : и голоубине добре	POST	INTRG	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
130	Б106 №163	а т'зи прода[е] коне <u>колко</u> ти водада	POST	INTRG	X	ADV	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
131	Б107 №82	ождь ти приеда вършы а водаи ро ...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
132	Б110 №296	...дълъ ти есьмъ въ погръбъ	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	PRESUP	anaforinen
133	Б114 №439	оже ти не возало матее капи	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
134		адо ти олово попродаде	POST	1SG.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
135	Б115 №436	а адо ти на поути [а] о[у]р[е]к[зи] воземо	POST	1SG.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto
136		ождь ти нь въжали колобагъ оу тьбъ жрьвьє скоть по людьмо	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
137	Б119 №112	или : ти : тажа : а по:е:ди : во го:родо	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
138	Б127 Ст. Р. 31	не печали селе ти есемо коломене на лодию	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	PRESUP	anaforinen
139	Б128 Торж. 18	а ... (...) въ сол[ь] ти есмъ дъ...	POST	ACC.SG.FEM	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
140	Б132 №75	...о ти заато въ третъ ...	POST	?	?	?	?	?	?
141	Б132 №107	цѣто ти товара во роукахо ...	POST	INTRG	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
142	Б132 №108	... дьсать ...цѣту у воезъ п[ь]шьно ти у дьвати гривъ (но)	POST	IND.PASS.PRS	X	V	V	PRESUP	anaforinen
143	Б132 №400	[оже] нзи неси холопу нарек[а]а ----оу ти изъ[ъ] те[б]е не наре[к]...	POST	IND.ACT.PRS	X	V	V	PRESUP	anaforinen
144	Б132 №430	оже ти иване не далє б...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
145	Б132 №655	а коупать ти и а чьто ти о[с]... ... (так) оуто же	POST	IND.ACT.PRS	X	V	V	PRESUP	anaforinen
146		грамот[ицю]	POST	INTRG	X	OBJ	teema	TOP	vaihto
147	Б132 №737	... дес[ать] т[о] ти иде къ то[бѣ] ...	itsenäinen- POST	CONJ.SUB	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
148	Б132 №814	...е [т]и есмъ а собъит[и] м[и] ... свое	POST	IND.ACT.PRET	X	V	V	PRESUP	anaforinen
149	Б132 №815	аждо ти не въда ...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
150	Б132 №943	[а в]охо ти ...	POST	ACC.SG.NEU	X	OBJ	teema	TOP	vaihto
151	Б132 Торж. 7	а лаж[ѣ] ти [ѡ] а[о]м[ит]рова дѣни по три рѣзани на месеце	POST	IND.ACT.PRS	X	V	V	FOC	ei-kontrastiivinen

Attributiivinen demonstratiivi									
152	Б49 №105	оже то кси казале неспѣдѣ вѣвериѹ <u>тихъ дѣла</u>	PREP	GEN.PL.NEU	O	DTM	DTM	COM	kontrastiivinen
153	Б63 №335	вѣ(вериць : крьни) же : <u>тими</u> : вѣверицѣми шело(мъ) ...	PREP	INSTR.PL.MASC	O	ADV	väline	PRESUP	anaforinen
154	Б83 №731	тѣ дни придѣши <u>тому дни</u> поимѣ	PREP	DAT.SG.MASC	O	ADV	aika	PRESUP	anaforinen
155	Б85 №717	въ борозе <u>тому</u> даи попытѣи естє ли мафѣї оу манастиѣри	POST	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	syy	PRESUP	anaforinen
156	Б93 №935	ѡ григє со <u>рада тою</u> ·а·	POST	INSTR.SG.FEM	O	ADV.PreP	väline	COM	ei-kontrastiivinen
157		и <u>тѣ</u> же ·ѣ· гривьнє на свѣтѣтѣ възьми	PREP	NOM.DU.FEM	O	OBJ	teema	TOP	vaihto
158	Б98 №531	а нѣинеца ·федо прѣхѣво оуслѣшаво <u>то слово</u>	PREP	ACC.SG.NEU	O	OBJ	ärsyke	FOC	kontrastiivinen
159		такѡ еси возложило <u>то слово</u> такоко доведи	PREP	ACC.SG.NEU	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
160	Б118 №222	топѣрьво есмо пришѣ <u>тога дѣла</u> , нѣ шѣ]	PREP	GEN.SG.NEU	O	ADV	syy	PRESUP	anaforinen
161		хона : же:на · <u>то:е</u> : грамоте : гос:подѣ:ни	PREP	GEN.SG.FEM	O	DTM	DTM	PRESUP	anaforinen
162	Б135 Вкладная грамота	и съ нивами · вхоу же <u>тоу землю</u> хоутиньскоу вѣдалє ѿтоу ѿспоу	PREP	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
163	Б140 Торж. 17	мѣщенини же дѣти <u>се</u> соу҃те гордо҃сте	POST	NOM.PL.NEU	X	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen
Itsenäinen demonstratiivi									
164	Б47 №724	не да҃те сѣв] ни одного пѣсца хотѣ на нѣхъ ема҃ти самѣ въз <u>томѣ</u>	itsenäinen						
165		а въз [т]о҃мѣ ми сѣ не исправилъ въз борзѣ ни кѣ вамъ ни [т]ѡ ти булѣ	itsenäinen						
166		а въз <u>томѣ</u> есмѣ о҃сталъ по <u>томѣ</u> пришли смерди ѿ	itsenäinen						
167		анѣдрѣа мѡжѣ приа҃ли	itsenäinen						
168		да҃че что въз <u>сѣ</u> (-)емѡ сѣ҃танє та҃гота тамъ	itsenäinen						
169		а до[в]а[о]к[а] бѡд[ѣ] <u>то</u> же ну҃неца радъ бухъ послаає [грам]о[тѡ]	itsenäinen						
170	Б56 №665	а <u>т(о)</u> есѣ[м]о поворотилъ во на҃мѣ	itsenäinen						
171	Б56 №824	<u>се</u> вѣзѣлаає за҃ха(рѣа) ...	itsenäinen						
172		а промусли о <u>томѣ</u>	itsenäinen						
173	Б56 №818	а <u>се</u> даю възхо брѣтоу	itsenäinen						
174	Б66 №237	<u>се</u> мѣне въз[лоца] въз в[а]ю ...	itsenäinen						

175	Б67 №235	<u>се</u> жадыке посладеъ : аветника дова	itsenäinen
176		ѿ <u>тога</u> ти нама хоце болого	itsenäinen
177	Б68 №227	... <u>[т]о</u> ти зем[а]а	itsenäinen
178		а <u>се</u> паку шьдоши воземи десать гривьно ногатами оу	itsenäinen
179	Б69 №113	далъ еси <u>то</u> дъва лѣта	itsenäinen
180	Б78 №638	аж[ь] избоудоу -о--ъ <u>то</u> восолю попрѣдъно и осиню	itsenäinen
181	Б79 №654	а во <u>томо</u> са соросло поло п(а)те ...	itsenäinen
182	Б87 №944	о живото а <u>то</u> бѣгови и тобѣ на руцци про села	itsenäinen
183		а на <u>то</u> бѣго	itsenäinen
184	Б93 №936	а] <u>т[о]</u> є] монѣ [а]оукѣ т...	itsenäinen
185	Б95 №581	око ми еси продалъ жито <u>т[о]</u> во...	itsenäinen
186		оже боудоу люди при комо боудоу дала	itsenäinen
187	Б98 №531	роукоу за затѣ <u>то те</u> а во вине	itsenäinen
188		а боудоу люди на <u>томо</u> тебе не сѣтра	itsenäinen
189		оже <u>оно</u> поехало проце	itsenäinen
190	Б105 №118	азъ вѣзаль <u>[т]о</u>	itsenäinen
191	Б106 №163	а чѣто потеряеш[и] а <u>то</u> помени	itsenäinen
192	Б119 №112	[<u>се</u> : е:]и : поале : и:споло:вницоу : мо:ю : те:ли:цоу	itsenäinen
193	Б126 Ст. Р. 30	а цето ти са остало суща <u>то</u> остави ести	itsenäinen
194	Б132 №150	ни моуже -----[а]ъса <u>се</u> см[ь] и пов]гли	itsenäinen
195	Б132 №943	... (р)ожь {т} куопити <u>то</u> куопи тамо	itsenäinen
196	Б132 №945	а <u>то</u> тобѣ [г]о[стата] ...	itsenäinen
197	Б135 Вкладная	а <u>се</u> бр[а]т(ни) ·ѧ· отрокъ съ женою ·Ѣ· вѣлосъ ·Г· дѣвѣка	itsenäinen
198	грамота	феврония съ двѣма зѣн[з]м(а) ·ѧ· недачь ·	itsenäinen
199		а <u>се</u> ·дрѣгое село на слоудици за робию вѣдале ѣтмоу ѣпсоу	itsenäinen
200	Б139 №727	<u>та</u> жь ^^господе^^ + хрѣсто вѣскрьсѣ + акъ съкрѣши ^^господе^^ : врата маданаа + людие	itsenäinen

201	Б139 №727	<u>ТА</u> жь людие : хрѣстъ вѣ + слава + ^о тец[ю и ѿнѣ во в[ѣ]...^ + да ѣз[ѣ]р(ать) ---	itsenäinen
202		<u>ТА</u> же попо + хрѣстъ вѣскрьсѣ изъ м[ѣ]р[ѣ]твѣхѣ + людее	itsenäinen
203		<u>ТА</u> же : тръпаре : конодако	itsenäinen
204		<u>ТА</u> же : светилѣно + платиоу ѣсѣ	itsenäinen
205		<u>ТА</u> же -----	itsenäinen
206		<u>ТА</u> же :г: хрѣстъ вѣскрьсѣ	itsenäinen
207		<u>ТА</u> же тръпарь	itsenäinen
208		<u>ТА</u> же конодако	itsenäinen
209		<u>ТА</u> же [п]----- (сва)тѣе боже	itsenäinen
210		<u>ТА</u> же молитва	itsenäinen
211	Б140 Торж. 17	<u>ТА</u> же пакъи запоисво : резонимание : гравление	itsenäinen

Раздел В (1220-1300)

Enkliittinen demonstratiivi

212	B4 №600	про что <u>ТО</u> послалъ · негане · ѿ князя и ѿ тебе	POST	INTRG	X	OBJ	teema	FOC	ei-kontrastiivinen
213		симо же <u>ТИ</u> соулити много	POST	ADV	X	ADV	paikka	PRESUP	vaihto
214	B8 №293	<u>ТО</u> <u>ТИ</u> ·ѣ· гривнѣ	itsenäinen- POST	NOM.SG.MASC	X	CONJ	CONJ	PRESUP	anaforinen
215	B12 №709	<u>ДЖЕ</u> <u>ТИ</u> е по съпехѣ то са...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
216	B13 №765	хожю <u>ТИ</u> наго ни мат[а]а ни ного цого	POST	IND.ACT.PRS	X	V	V	PRESUP	vaihto
217	B14 №927	<u>Д</u> <u>СЪ</u> на водмолѣ пло :ѣ: куюнѣ на ѿночьмо	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
218	B16 №68	оужь <u>ТИ</u> будь гость мьнѣ жди	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
219		<u>Д</u> <u>ЦИ</u> восопрашееть местиловь сзѣно цого малаго дай <u>ТУ</u>	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
220	B25 №483	<u>ТИМЕ</u> <u>ТИ</u> есем- - - - - ѣ смена ѣ масника	itsenäinen- POST	INSTR.SG.NEU	X	ADV.PreP	tapa	PRESUP	vaihto
221	B32 №775	куплено <u>ТИ</u> рожѣ · ѿсми надесяте полушюко	POST	IND.PTCP.PASS	X	V	V	PRESUP	vaihto
222		нама <u>ТИ</u> хота <u>ТИ</u> по ·ѣ· куну и по мородоки	POST	GEN.SG.MASC	X	SUBJ	teema	TOP	vaihto
223			POST	ADV	X	ADV	ADV	FOC	ei-kontrastiivinen
224		а что будете наима <u>МЪ</u> <u>С[ѣ]</u> веддемо что	POST	1PL.NOM.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	anaforinen

225	B41 №347	о ж ь тн а бѣ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
226		... [т] и исполониши головами	POST	?					
227	B41 Ст. Р. 28	...[и] возеє хале <u>али</u> ти цега восхоце а молиса це ...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
Attributiivinen demonstratiivi									
228	B3 №510	а а за то сьло пороуцнь :	PREP	ACC.SG.NEU	O	ADV.PreP	syy	FOC	kontrastiivinen
229	B4 №600	се послали два моужа хотунане к - - - - про тү тажю ·	PREP	ACC.SG.FEM	O	ADV.PreP	ärsyke	FOC	kontrastiivinen
230		про реку	и кланяюса : тѡи гиривън серебъра :	PREP	GEN.SG.FEM	O	OBJ	syy	FOC
231	B38 №582	цето еси прислале дова <u>человека</u> те побегли	POST	NOM.DU.MASC	O	SUBJ	agentti	FOC	kontrastiivinen
232	B39 Пск. 6	а про сеи чловеко мѣи него не знаемо	PREP	ACC.SG.MASC (+elo)	X	EXT	ärsyke	TOP	vaihto
233	B40 Пск. 7	что еси взалє <u>сукна</u> того	POST	GEN.SG.NEU	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
234	B41 №711	да же еси тими коунами не исполнила св[о]...	PREP	INSTR.PL.FEM	O	ADV	väline	PRESUP	anaforinen
235	B45 №916	что <u>дѣло</u> се ежѣ тѣбѣ вижю	POST	ACC.SG.NEU	O	OBJ	teema	PRESUP	anaforinen
Itsenäinen demonstratiivi									
236	B4 №600	се послали два моужа хотунане к - - - - про тү тажю ·	itsenäinen						
237		про реку	а вѣ[то]ле того · изловили · ѿсоу[а]ивати	itsenäinen					
238	B11 №420	олна же · вѣмѣ серебъро то же дан бобрѣи	itsenäinen						
239	B12 №709	аже ти є по съпехо то са...	itsenäinen						
240	B15 №704	сѣ повѣгль асьна[н]...	itsenäinen						
241	B16 №68	а ци восопрашееть местиловъ сѣино цого малаго дан тү	itsenäinen						
242		а само поципало в ѣиномо сѣде за то четвѣртии жеребен	itsenäinen						
243	B17 №213	бѣди с то сѣдене кѣне	itsenäinen						
244	B17 №220	а т[о] приказахо нездаує	itsenäinen						
245	B21 №198	сѣ возало есмь у храма задницю шибьньцьву	itsenäinen						
246	B23 №277	а на то послухо игнато мо[исиевѣ]	itsenäinen						
247	B25 №483	се [ли не] ѣдасте да со изросту водасте	itsenäinen						
248	B27 №482	то са не (вино)[ва]т[о] твори	itsenäinen						

249	B27 №480	а [прив]... ино томуо исправа	itsenäinen
250	B39 Пск. 6	оже сте не стороговале то прислите со проста	itsenäinen
251		оже боудыше порожене то боуди к намо	itsenäinen
252		а во томо божене вола и твога	itsenäinen
253	B41 №62	еѡгѣниа се ... (помо)цница жь н(а)...	itsenäinen
254	B41 №197	се даа иеве · серебро · мат·фею	itsenäinen
255	B41 №395	и та ѡм[у]ли исцѣстве сюда	itsenäinen
256	B41 №616	а то са ведаю	itsenäinen
257	B46 №419	мьртѣи ихѡ ако тѣ е-	itsenäinen
258		а ко то есть бо нашъ изва влад	itsenäinen

Раздел Г1 (1300-1360)

Enkliittinen demonstratiivi

259	Г25 №100	а вохо то мнѣ го...вѣ мое і дѣтѣи моѡхѡ	POST	NOM.SG.NEU	O	SUBJ	teema	TOP	vaihto
260	Г26 №102	аже ти · ----- · окупити · ихъ · тѣи отошли · ...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
261	Г41 Твер.5	июнга дубие переписываете а [в]цѣлы ти ладило	POST	ACC.PL.FEM	X	OBJ	teema	TOP	anaforinen

Attributiivinen demonstratiivi

262	Г23 №580	ѣтъ даде свекре мѣие ми--- (з)[е]млю мнѣ в задръвене на сеи стѣрзньѣ кѣлѣм(ен)ѣцѣѣ повѣ стѣрзньѣ пѣти деревѣцкѣгъ а ...	PREP	LOC.SG.FEM	O	ADV.PreP	paikka	FOC	restriktiivinen
263	Г25 №101	а гнѣ сѣи є гн...	POST	?					
264	Г31 №317	а нѣиѣ покантеса того беззакониа	PREP	GEN.SG.NEU	O	OBJ	ärsyke	FOC	kontrastiivinen
265		а на то дѣло вкѣнѣное немного поводитѣ	PREP	ACC.SG.NEU	O	ADV.PreP	syy	TOP	vaihto
266	Г33 №589	не даш ли ѣто мнѣ ни досѣѣе в рѣбѣ томѣ нечи ати то твоа	POST	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	lähde	FOC	kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

267	Г1 №196	то же полти ·б· и лоньски и нѣиѣцнеи	itsenäinen
268	Г3 №344	ти тѣи со дроцилою по сомолоке прави	itsenäinen
269	Г4 №322	а жеребѣя нетоу тѣ ни коунамъ ни верши	itsenäinen
270	Г8 №138	се адо раво бжи селивьѣстро · напсѣхъ · роукописание	itsenäinen

271	Г11 №45	се соцетеса бобро со семеномо	itsenäinen
272	Г20 №414	аже {бѣ} цто привѣстка во вѣса бѣдѣте то вложи во церкове	itsenäinen
273	Г21 №489	... [а]зо во томо	itsenäinen
274	Г25 №101	а в ж... ... зобити ти и семо ... (по твоѣ) му слову	itsenäinen
275	Г31 №317	за то гн] бжи на вѣсо меце поганъи	itsenäinen
276		а тѣх бѣи хотѣ и не постѣдѣтисѣ	itsenäinen
277	Г33 №589	не даш ли что мнѣ ни доспѣе в рубѣѣ томѣ нечи ати то твоѣ	itsenäinen
278	Г40 Твер.2	аже застанешѣ мене ти а тѣбе везу	itsenäinen
279		или мене не застанешѣ во торжеку ти тѣи тѣ мене жеди	itsenäinen
280		а цто даше провоза азо во томо до торжеку	itsenäinen
281		пущаю ли роже новгородѣмо безо пакости ти тѣи пришли · на борзѣ	itsenäinen
282		ти а само ·ѣ·ду	itsenäinen
283		аѣ [е]но сотесѣвѣете · то мон дуво	itsenäinen

Раздел Г2 (1360-1400)

Enkliittinen demonstratiivi

284	Г51 №754	(л)[ю]бо са(мѣ) по[и]ди а л[и ти и] (на)кажи а[т](ѣ) н[ѣ] измѣтѣсѣ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
285	Г53 №271	уже ти тѣ не будѣ весѣ и ...	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
286		а ... тит[ѣ] а сѣ мною ...	POST	?					
287	Г60 №318	а тно се замѣшете михалу брату не даѣте серебро двоѣ	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
288	Г67 №42	а се азѣ бѣ бжи · михалѣ ѿхожда живота · сего	POST	CONJ.CO	X	CONJ	CONJ	PRESUP	vaihto
289	Г69 №131	а ас ти осподине будѣ а а борзо будѣ	POST	1SG.NOM	X	SUBJ	agenti	TOP	vaihto

Attributiivinen demonstratiivi

290	Г60 №366	и воза гюргѣ за вѣсь то рубѣѣ	POST	ACC.SG.NEU	X	ADV.PreP	syy	PRESUP	anaforinen
291	Г67 №42	а се азѣ бѣ бжи · михалѣ ѿхожда живота · сего	POST	GEN.SG.MASC	O	ADV	lähde	FOC	kontrastiivinen
292	Г69 №131	цто бѣло в пѣдоги прѣзда тѣ прѣзку сѣргѣи вѣале	PREP	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen

293	Г70 №249	оу того жь · жабѣа · носд	PREP	NIMI (GEN)	O	ADV.PreP	paikka	TOP	vaihto
294	Г72 №353	҃ вдовикн҃гы·хъ дѣтѣи на тѣхъ · сохахъ · сѣманъ нѣту ни дѣжѣ	PREP	LOC.PL.MASC	O	ADV.PreP	paikka	PRESUP	anaforinen
295	Г75 №536	а пошли с тѣми же людѣми а го(во)з(а)[в]чювъ на деньгѹ сапож(ь)нѣхъ	PREP	INSTR.PL.MASC	O	ADV.PreP	komitatiivi	COM	kontrastiivinen
296	Г78 №477	а нѣне даи ми то мѣсто бѣиковци[н]҃҃	PREP	ACC.SG.NEU	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen
297	Г87 №270	а что земля ... совѣ а тѹ землѹ ... нѣкинѣ дѣти	PREP	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	TOP	anaforinen
298	Г87 №339	се ѿхъ [да сего] (свѣта) ...	PREP	GEN.SG.MASC	O	ADV	lähde	FOC	kontrastiivinen
299	Г87 №368	а земля тому · селоу · по зарубъ · синофо (нтова) ...	PREP	DAT.SG.NEU	O	IOBJ	päämäärä	PRESUP	anaforinen
300	Г87 №744	цо [д]ержишо и... ... [свезаѣ с] того [с]...	PREP	?					

Itsenäinen demonstratiivi

301	Г50 №528	[сто в]зѣ [еси] д[оу]-----пѣле сто у тѣбѣ сирѣи то бѣи еси	itsenäinen
302		ма[сло] то бѣи еси продаде с климомъ	itsenäinen
303	Г51 №754	д] того не далъ · а скотѣно-- далъ	itsenäinen
304		а того не далъ · а у мене коне палъ	itsenäinen
305	Г53 №370	а ми · ѳсми · в томъ · погибали	itsenäinen
306		а на томъ : тобѣ · цоломъ	itsenäinen
307	Г53 №94	того гнѣ съ села ----- гнѣ го]нить . а себѣ гнѣ ...	itsenäinen
308	Г54 №406	а [то]раз[к]а [·г· го]д(о)	itsenäinen
309		...[даи] то	itsenäinen
310	Г55 №136	се доконьцаху мѣсловѣ дѣтѣ	itsenäinen
311	Г56 №403	то в погини у надимита бѣака	itsenäinen
312	Г56 №133	а то далѣ [іэ] (оди)н(о)го нацатѣ рубла	itsenäinen
313	Г57 №260	то за иванка поруцинь	itsenäinen
314	Г58 №699	а того люте василеи пограбиле землю со своимо изореникомъ	itsenäinen
315	Г60 №318	се купило миѡало у кнѣза великого бороце у василиа одреана кузнеца	itsenäinen

316	Г60 №366	се уррадѣса · аковъ съ гюрьгъмо · и съ харѣтономъ по бъсудьном грамотѣ	itsenäinen						
317		а на то радьцѣ и послусѣ даву дъ лүкѣнъ съинъ сътъпанъ танишѣнъ	itsenäinen						
318	Г61 №30	что слешь ко мнѣ про серебро то вѣдаю	itsenäinen						
319		то вѣдаю а иного не вѣдаю	itsenäinen						
320	Г65 №282	то бѣ иси сѣмъ припровадиаъ	itsenäinen						
321	Г69 №131	а платаци в томо цто про межи раду нѣту	itsenäinen						
322	Г72 №135	цо иси посла дѣтинѣ да сѣдла да вѣжла по тому опознавѣ да отадѣлаи	itsenäinen						
323		а цо бѣло живота твоего и моего то все взяли	itsenäinen						
324	Г74 №538	а нинеце понаболи о томъ	itsenäinen						
325	Г76 №534	его · не дава · занѣдо · оузати · то ...ною ·	itsenäinen						
326	Г78 №477	что иси дала пожно в вѣкоцинѣ то шюнега оимаѣтъ	itsenäinen						
327	Г84 №749	исправи слово то тѣи моі брат[ъ]	itsenäinen						
328		а заду не боиса · азъ в томъ	itsenäinen						
329	Г87 №339	се ѿхъ[да сего] (сѣѣта) ...	itsenäinen						
330	Г87 №341	... -н--ли[ш](...) ли за тн а мѣи ꙗ ѿтѣ цѣ бѣ [с]по ...	itsenäinen						
331	Г87 №368	се блѣви · попе · максим[е] ... село	itsenäinen						
332	Г87 №369	... (сѣт)аго дѣа се азъ рабъ в(ж)иниу своему конѣдра[т](у) ...	itsenäinen						
333	Г87 №386	... (бѣ)[а] ѣ тѣва [т]о [г]о... ...воцѣ о зема[е]...	itsenäinen						
334	Г87 №691	първѣи годѣ вѣало [у н]а[с](о) ново по томо гнѣ добили ꙗ[с](ме) ...	itsenäinen						
335	Г87 №756	цто есо (мо к)онми за то господи (не) ... вѣдрало на парѣ (нини) ...	itsenäinen						
Раздел Д (1400-luku)									
Enkliittinen demonstratiivi									
336	Д1 №122	а иноѣ все добро здорово а тѣ то помѣни	POST	2SG.NOM	X	SUBJ	agentti	TOP	vaihto

Attributiivinen demonstratiivi

337	Д11 №359	осподине о вѣѣмъ томо понаболице	POST	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	patientti	FOC	ei-kontrastiivinen
338	Д19 №305	азъ осподинъ в томъ кони по---	PREP	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	syy	COM	kontrastiivinen
339	Д22 №352	... тошомо ино тото хлѣбо	PREP	NOM.SG.MASC	O	OBJ	patientti	FOC	restriktiivinen
340	Д32 №302	а азъ тобѣ своему осподину много о томъ (челомъ быю)	PREP	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	teema	FOC	restriktiivinen
341	Д36 №496	азъ в томъ сѣлѣ [н]ѣ одинъ бѣи	PREP	LOC.SG.NEU	O	ADV.PreP	paikka	PRESUP	anaforinen
342	Д39 №28	Фетиниѣ ѿхо[а] се (го свѣта)	PREP	GEN.SG.MASC	O	ADV	lähde	FOC	ei-kontrastiivinen
343	Д39 №373	(а нин)е о томъ попецалисе ка тому би...	PREP	LOC.SG.MASC	O	ADV.PreP	patientti	TOP	anaforinen
344	Д39 №402	ѣже жонку ту дааа за своего -пар[а]...	POST	ACC.SG.FEM	O	OBJ	teema	FOC	kontrastiivinen

Itsenäinen demonstratiivi

345	Д14 №692	се азъ (раба бѣжа) мариѣ ѿхо[а] сего свѣта	itsenäinen						
346	Д36 №496	а то делось всю нделю до прокла	itsenäinen						
347	Д39 №373	а нинѣ говори тимъ хто зна-----	itsenäinen						
348		(а нин)е о томъ попецалисе ка тому би...	itsenäinen						
349	Д39 №467	... того	itsenäinen						

Lähdeluettelo

ABOH, ENOCH O. (2011): *Creoles are not distinct languages!* Plenary paper presented at the Society for Pidgin and Creole Linguistics meeting in Accra, 2–6 August 2011.

AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. & DIXON, R. M. W. (2001): Introduction. Aikhenvald & Dixon (toim.), *Areal Diffusion and Genetic Inheritance: Problems in Comparative Linguistics*. New York: Oxford University Press. 1–26.

ANDREWS, AVERY D. (2007): The major functions of the noun phrase. Shopen (toim.), *Language Typology and Syntactic Description Vol. 1, Clause Structure*. Cambridge: Cambridge University Press. 132–223

ANGEREN, JOHANNES (1956): *Die uralo-jukagirische Frage*. Ein Beitrag zum Problem der sprachlichen Urverwandtschaft. Stockholm.

ARCIHOVSKI & BORKOVSKI (1963) = АРЦИХОВСКИЙ, А. В. & БОРКОВСКИЙ, В. И.: *Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1956–1957. гг.)*. Москва: Издательство Академии Наук СССР.

ASCOLI, GRAZIADIO ISAIA (1881): *Una lettera glottologica*. Torino.

AUER, PETER (1998a): Bilingual Conversation Revisited. P. Auer (toim.), *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*. London: Routledge. 1–24.

----- (1998b): From Code-Switching via Language Mixing to Fused Lects: Toward a Dynamic Typology of Bilingual Speech. *Interaction and Linguistic Structures* 6. Fachgruppe Sprachwissenschaft. Universität Konstanz, Angl. Sprachwissenschaft.

BAKKER, PETER & MATRAS, YARON (2013): Introduction. Bakker & Matras (toim.), *Contact Languages: A Comprehensive Guide*. Göttingen: De Gruyter Mouton. 1–14.

BARTENS, ANGELA (2013): Creole Languages. Bakker & Matras (toim.), *Contact Languages: A Comprehensive Guide*. Göttingen: De Gruyter Mouton. 65–158.

BARTENS, RAIIA (1996): Über die Deklinationen im Mordwinischen. *Finnisch-ugrische Forschungen: Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde, Vol. 53, 1–3*. 1–113.

----- (1999): *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

----- (2000): *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- BARTOLI, MATTEO GIULIO (1925): *Introduzione alla neolinguistica*. Ginerva.
- BLOKLAND, ROGIER & RIEBLER, MICHAEL (2011): Komi-Saami-Russian Contacts on the Kola Peninsula. *Language contacts in times of globalization*. SSGL 38. Amsterdam: Rodopi. 5–26.
- CHESTERMAN, ANDREW (1992): *On definiteness: A study with special reference to English and Finnish*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COMRIE, BERNHARD (1978): Definite direct objects and referent identification. *Pragmatics Microfiche* 3.1. 1–19.
- CSÚCS, SÁNDOR (2005): *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Bibliotheca Uralica 13. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- CURNOW, TIMOTHY JOWAN (2001): What Language Features Can Be ‘Borrowed’?. Aikhenvald & Dixon (toim.), *Areal Diffusion and Genetic Inheritance: Problems in Comparative Linguistics*. New York: Oxford University Press. 412–436.
- DERKSEN, RICK (2008): *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. A. Lubotsky (toim.), Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Vol. 4. Leiden: Brill.
- DIESEL, HOLGER (1999): The morphosyntax of demonstratives in synchrony and diachrony. *Linguistic Typology* 3. Walter de Gruyter. 1–49.
- DINGLEY, JOHN (1995): *Imēti* in the Laurentian Redaction of the Primary Chronicle. H. Birnbaum & M. S. Flier (toim.), *The Language and Verse of Russia*. UCLS Slavic Studies: New Series Vol. II. Moscow: Vostochnaya Literatura Publishers. 80–87.
- DOBROVSKÝ, JOSEF (1792): *Geschichte der Böhmischen Sprache und Literatur*. Prag.
- (1818): *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur*. Prag.
- (1822): *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*. Vindobonae.
- ERTESCHIK-SHIR, NOMI (1997): *The Dynamics of Focus Structure*. Cambridge University Press.
- ETELÄMÄKI, MARJA (2006): *Toiminta ja tarkoite – tutkimus suomen pronominista tämä* [väitöskija, Helsingin yliopisto]. Helsinki: SKS.
- FOX, ANTHONY (1995): *Linguistic Reconstruction: An Introduction to Theory and Method*. New York: Oxford University Press.
- GEBAUER, JAN (1874): O příčinách proměn jazykových, zvláště slovanských. *LF*. 1. 43–56.
- GERD (1984) = ГЕРД, А.С.: К истории образования говоров Посвирья. *Севернорусские говоры* 4. 174–181.

GIVÓN, TALMY (1983): Topic Continuity in Discourse: An Introduction. Givón (toim.), *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-language study*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

----- (2001a): *Syntax Volume I*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

GRKOVIĆ-MAJOR, JASMINA (2011): The development of predicative possession in Slavic languages. Motoki Nomachi (toim.), *The Grammar of Possessivity in South Slavic Languages: Synchronic and Diachronic Perspectives*. Slavic Eurasian Studies 24. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University. 35–54.

HAARMANN, HARALD (1977): Arealtypologie der finnisch-ugrischen Sprachen. I. Futaky (toim.), *Finnisch-ugrische Mitteilungen*, 1. Jahrgang Heft 1 März. Hamburg: Helmut Buske Verlag Hamburg. 3–14.

HALLIDAY, MICHAEL A. K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar* [second edition]. London: Edward Arnold.

HASPELMATH, MARTIN (2010): Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies. *Language Vol.* 86, №3, September 2010. 663–687.

HEINE, BERND & KUTEVA, TANIA (2002): *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

----- (2005): *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

HELIMSKI (1986) = ХЕЛИМСКИЙ, Е. А.: О прибалтийско-финском языковом материале в новгородских берестяных грамотах. Янин, В.Л. & Зализняк, А.А. (toim.), *Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1977–1983 гг.)*, VIII. Москва. 252–259.

ITKONEN, ERKKI (1966): *Kieli ja sen tutkimus*. Universitas 4. Porvoo: WSOY.

JAKOBSON, ROMAN (1938): Sur la théorie des affinités phonologiques des langues. *Actes du quatrième Congrès International de Linguistes*. København: Einar Munksgaard. 48–59.

JANHUNEN, JUHA (1998): Ethnicity and language in prehistoric Northeast Asia. R. Blench & M. Spriggs (toim.), *Archaeology and Language II: Correlating archaeological and linguistic hypotheses*. One World Archaeology 29. London: Routledge. 195–208.

----- (2007): Indo-Uralic and Ural-Altaic: On the diachronic implications of areal typology. C. Carpelan, A. Parpola and P. Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 207–220.

JELISEJEV, J. S. (1961): Vanhin itämerensuomalainen kielenmuistomerkki. *Virittäjä-lehti* 1961/1. Helsinki: Kotikielen Seura. 134–157.

KASATKINA (2007) = КАСАТКИНА, Р. Ф.: Псевдоартикли и предартикли в севернорусских говорах. J. Nuorluoto (toim.), *Topic on the Ethnic, Linguistic and Cultural Making of the Russian North*. Slavica Helsingiensia 32. Helsinki. 101–110.

----- (2008): Артикли, предартикли и псевдоартикли в славянских языках. В М. Индрик (toim.), *Славенское языкознание, XIV Международный съезд славистов (Охрид, 10–16 сентября 2008 г.), Доклады российской делегации*. Москва: Индрик. 305–321.

KAYSINA, INNA (2014): The emergence of an Udmurt-Russian mixed code: evidence from discourse markers. *ESUKA – JEFUL* 2014, 5-2. 9–27.

KERESZTES, LÁSZLÓ (1999): *Development of Mordvin Definite Conjugation*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 233. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

KETTUNEN, LAURI (1935): *Näytteitä vepsän murteista*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 70. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

KIPARSKY, VALENTIN (1967): *Russische historische Grammatik, Tome 2, Die Entwicklung des Formensystems*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

----- (1969): *Gibt es ein finnougriechisches Substrat im Slavischen?* Annales Academiae Scientiarum Fennicae, series B 153/4. Helsinki.

KLUMPP, GERSON (2012): Differential object marking and information structure: on the function of two different pronominal accusatives in Komi and Khanty dialects. *ESUKA – JEFUL* 2012, 3–1. 343–372.

KOPITAR, JERNEJ BARTOL (1808): *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.

----- (1829): *Albanische, walachische u. bulgarische Sprache*. Jahrbücher der Literatur 46. Wien. 59–106.

----- (1857): *Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts*. Wien: Erster Theil. 230–243.

Корпус вепсского языка.

<http://vepsian.krc.karelia.ru/text/> (14.4.2015).

KOSKINEN, JANI (2013): *Saamelaisen interhverenssivaikutuksen merkitys kontinuuviin kieliin ominaispiirteiden kehityksessä: Jurij Kusmenkon Der Samische Einfluss auf die Skandinavischen Sprachen riittisessä tarkastelussa*. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien oppiaine.

<http://www.mv.helsinki.fi/jvukoski/Kantituatintutkiilma.pdf> (14.4.2015).

KRÁMSKÝ, JIŘÍ (1972): *The Article and the Concept of Definiteness in Language*. The Hague: Mouton & Co. N. V.

KURZ, JOSEF (1937–1938): K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem k staroslověnině. *Byzantoslavica* 7. Prague: Institut slave de Prague. 212–340.

----- (1939–1946): K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem k staroslověnině. *Byzantoslavica* 8. Prague: Institut slave de Prague. 172–288.

KUSMENKO, JURIJ (2008): *Der samische Einfluss auf die skandinavischen Sprachen: Ein Beitrag zur skandinavischen Sprachgeschichte*. Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Band 10. Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität.

LAAKSO, JOHANNA (1999): Vielä kerran itämerensuomen vanhimmista muistomerkeistä: Karjalainen ukkosen loitsu? *Virittäjä-lehti* 1999/4. Helsinki: Kotikielen Seura. 531–555.

LABOV, WILLIAM (1994): *Principles of linguistic change Vol. 1: Internal factors*. Oxford: Blackwell.

LAMBRECHT, KNUD (1994): *Information structure and sentence form: Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.

LARJAVAARA, MATTI (1986): *Itämerensuomen demonstratiivit I – karjala, aunus, lyydi ja vepsä* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helsinki: SKS.

LAURY, RITVA (1995): *The interactional dynamics of demonstratives: The emergence of se as a definite article in spoken Finnish* [Ph.D. dissertation, University of California, Santa Barbara].

LAZARD, GILBERT (2001): Le marquage différentiel de l'objet. M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher & W. Raible (toim.), *Language universals and language typology: an international handbook*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 873–885.

LEINONEN, MARJA (1998): The postpositive particle -to of Northern Russian dialects, compared with Permic languages (Komi Zyryan). Papinniemi, Lindstedt & Pesonen (toim.), *Studia Slavica Finlandensia Tomus XV*. Helsinki: Institute for Russian and East European Studies. 74–90.

----- (2006): Omistussuhteen ulokkeita: komin possessiivisuffiksin ei-possessiivisista funktioista. Ylikoski (toim.), *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91. Helsinki. 93–114.

LESKIEN, AUGUST (1879): Der bulgarische Artikel mit *v* oder *n*. *AslPh.* 3.

LINDSTEDT, JOUKO (2000): Linguistic Balkanization: Contact-induced change by mutual reinforcement. Gilbers, Nerbonne & Schaeken (toim.), *Languages in Contact*. Studies in Slavic and General Linguistics Vol. 28. Amsterdam: Rodopi. 231–246.

----- (2009): Balkanin kieliliitto. Kalliokoski, Kotilainen ja Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat*. Tietolipas 227. Helsinki: SKS. 75–95.

LYONS, CHRISTOPHER (1999): *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.

MATHIASSEN, TERJE (1985): A discussion of the notion ‘Sprachbund’ and its application in the case of the languages in the eastern Baltic area. *International Journal of Slavic Philology* 21/22. 273–281.

MATRAS, YARON (2000): Fusion and the cognitive basis for bilingual discourse markers. *International Journal of Bilingualism* 4, 505–528.

----- (2009): *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.

MCANALLEN, JULIA (2009): Developments in Predicative Possession in the History of Slavic. Björn Hansen & Jasmina Grković-Major (toim.), *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus*. Wiener Slawistischer Almanach 74. München. 131–142.

MCWHORTER, JOHN H. (1998): Identifying the creole prototype. Vindicating a typological class. *Language* 74(4). 788–818.

----- (2001): The world’s simplest grammars are creole grammars. *Linguistic Typology* 5. 125–166.

----- (2005): *Defining Creole*. New York: Oxford University Press.

MEILLET, ANTOINE (1921): *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: La Société de Linguistique de Paris.

----- (1967): *The Comparative method in historical linguistics* [translated from the French by Gordon B. Ford Jr.]. Paris: Institutet for Sammenlignende Kulturforskning.

MIKLOSICH, FRANC (1883): *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, IV Band, Syntax* [2. Abdruck]. Wien.

MILETIČ, LJUBOMIR (1887): Членъ *тъ* въ бълсарския езикъ. *Периодическо Списание, Сръдецъ* 21–22. 305–331.

MUYSKEN, PIETER (2008): Introduction: Conceptual and methodological in areal linguistics. Muysken (toim.), *From Linguistic Areas to Areal Linguistics*. Studies in Language Companion Series 90. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company. 1–24.

МУЗНИКОВ (2003) = Мызников, Сергей Алексеевич: *Лексика финно-угорского происхождения в русских говорах северо-запада (этимологический и лингвогеографический анализ)* [автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук]. Санкт-Петербург: Российская академия наук, Институт лингвистических исследований.

MÄKELÄ, MATTI (1993): *Suomen murteiden kin ja kaan, kään -liiteet: morfologia ja leksikko* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helsinki. SKS.

Национальный корпус русского языка.

<http://ruscorpora.ru/> (14.4.2015).

NICHOLS, JOHANNA (1992): *Linguistic Diversity in Space and Time*. Chicago: University of Chicago Press.

----- (1998): The Eurasian spread zone and the Indo-European dispersal. R. Blench & M. Spriggs (toim.), *Archaeology and Language II: Correlating archaeological and linguistic hypotheses*. One World Archaeology 29. London: Routledge. 220–266.

NOSOV, EUGENIE; RIBINA, ELENA & JANIN, VALENTIN (1993): Novgorod. M. Andersen & F. Birkebæk (toim.), *Vikingernes rusland*. Roskilde: Roskilde Museums Forlag. 27–76.

PINTZUK, SUSAN (2003): Variationist Approaches to Syntactic Change. Joseph & Janda (toim.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Malden: Blackwell. 509–528.

PRONK-TIETHOFF, SASKIA (2013): *The Germanic loanwords in Proto-Slavic*. Leiden Studies in Indo-European 20. Amsterdam: Rodopi.

RAHKONEN, PAULI (2013): *The South-Eastern Contact Area of Finnic Languages in the Light of Onomastics* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Jyväskylä: Bookwell.

RAVILA, PAAVO (1966): *Johdatus Kielihistoriaan* (3., uusittu painos). Helsinki: SKS.

RIEBLER, MICHAEL et al. (2005+): *Kola Saami Documentation Project*. The Language Archive (TLA). Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics.
<http://dobes.mpi.nl/projects/sami/> (14.4.2015).

Русские народные говоры, Звучащая хрестоматия, Часть 1, Севернорусские говоры (1991). Азарх, Касаткина & Щигель (toim.). Москва: Институт Русского Языка.

ROMAINE, SUZANNE (1988): *Pidgin and creole Languages*. London: Longman.

ROSS, MALCOLM (1998): Sequencing and dating linguistic events in Oceania: the linguistics/archaeology interface. R. Blench & M. Spriggs (toim.), *Archaeology and Language II: Correlating archaeological and linguistic hypotheses*. One World Archaeology 29. London: Routledge. 141–173.

SAARIKIVI, JANNE (2000): Kontaktilähtöinen kielenmuutos, substraatti ja substraattinimistö. *Virittäjä-lehti* 2000/3. Helsinki: Kotikielen Seura 393–415.

----- (2006): *Substrata Uralica: studies on Finno-Ugrian substrate in Northern Russian dialects* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

SAARIKIVI, JANNE (2007): Finnic Personal Names on Novgorod Birch Bark Documents. J. Nuorluoto (toim.), *Topic on the Ethnic, Linguistic and Cultural Making of the Russian North*. Slavica Helsingiensia 32. Helsinki. 196–246.

SAARIKIVI, JANNE & LAVENTO, MIKA (2012): *Linguistics and Archaeology: A Critical View of an Interdisciplinary Approach with Reference to the Prehistory of Northern Scandinavia*. C. Damm & J. Saarikivi (toim.), *Networks, Interaction and Emerging Identities in Fennoscandia and Beyond*. Papers from the conference held in Tromsø, Norway, October 13–16 2009. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 265. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 177–216.

SARHIMAA, ANNELI (1999): *Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes. Focus on Karelian-Russian language alternation*. Studia Fennica. Linguistica 9. Helsinki: SKS.

SAVIJÄRVI, ILKKA (1986): Venäjän partikkeli *ni* karjalassa ja vepsässä. Heikkinen, Ojanen, Savijärvi ja Siilin (toim.), *Rusistica II: Tutkielmia venäjän kielen ja itämerensuomalaisten kielten kontakteista* №6. Joensuu: Joensuun yliopiston keskusmonistamo.

SCHAEKEN, JOOS (2012): *Stemmen op berkenbast: Berichten uit middeleeuws Rusland*. Leiden: Brill.

SCHRIJVER, PETER (2007): Lost languages in northern Europe. C. Carpelan, A. Parpola and P. Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 417–425.

SEREBRENNIKOV (1956) = СЕРЕБРЕННИКОВ, Б. А.: Проблема субстрата. *Доклады и сообщения* 9. Москва: Институт языкознания. 33–56.

SETÄLÄ, E. N. (1951): *Näytteitä äänis- ja keskivepsän murteista*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 100. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SHOPEN, TIMOTHY (2007): *Language Typology and Syntactic Description Vol. 1, Clause Structure*. Cambridge University Press.

SIEGL, FLORIAN (2013): *Materials on Forest Enets, an indigenous language of northern Siberia*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 267. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SOVIJÄRVI, ANTTI (1982): *Äänisvepsän näytteitä*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 171. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SPRIGGS, MATTHEW (1998): From Taiwan to the Tuamotus: absolute dating of Austronesian language spread and major sub-groups. R. Blench & M. Spriggs (toim.), *Archaeology and Language II: Correlating archaeological and linguistic hypotheses*. One World Archaeology 29. London: Routledge. 115–127.

STADNIK-HOLZER, ELENA (2006): Zur Frage nach der Herkunft der sog. postponierten Partikel in den nordrussischen Dialekten. J. Nuorluoto (toim.), *The Slavicization of the Russian North: Mechanisms and Chronology*, Slavica Helsingiensia 27. Helsinki. 347–354.

STOLZ, THOMAS (1991): *Sprachbund in Baltikum? Estnisch und Lettisch im Zentrum einer sprachlichen Konvergenzlandschaft*. Bochum-Essener Beiträge zur Spachwandelforschung 13. Bochum: Brockmeyer.

TALMY, LEONARD (1985): Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms. Timothy Shopen (ed.) *Language Typology and Syntactic Description Vol. 3*. Cambridge University Press. 57–149.

THOMASON, SARAH G. (1998): On reconstruction past contact situations. Hill, Mistry & Campbell (toim.), *The Life of language. Paper in Linguistics in Honour of William Bright*. Berlin: Mouton de Gruyter. 153–168.

----- (2004): *Language Contact. An Introduction* [2. edition]. Edinburgh: Edinburgh University Press.

THOMASON & KAUFMAN (1988) = THOMASON, SARAH G. & TERRENCE, KAUFMAN: *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.

ТКАЧЕНКО (1979) = ТКАЧЕНКО, ОРЕСТ БОРИСОВИЧ: *Сопоставительно-историческая фразеология славянских и финно-угорских языков*. Киев: Наукова думка.

----- (1989) = ТКАЧЕНКО, ОРЕСТ БОРИСОВИЧ: *Очерки теории языкового субстрата*. Киев: Наукова думка.

TOMMOLA, HANNU (1998): Грамматический строй русского языка в типологическом освещении. Papinniemi, Lindstedt & Pesonen (toim.), *Studia Slavica Finlandensia Tomus XV*. Helsinki: Institute for Russian and East European Studies. 146–167.

Традиционная культура: Общечеловеческое и этническое проблемы комплексного изучения этносов Карелии (1993). Петрозаводск: Комитет по национальной политике и межнациональным отношениям при совете министров Республики Карелия.

VAHROS, IGOR (1951): Der Artikel im Russischen. Långfors & Katara (toim.), *Neuphilologische Mitteilungen*. Helsinki. 30–44.

- VAILLANT, ANDRE (1977): *Grammaire comparée des langues slaves. Tome 5, La syntaxe*. Paris: Klincksieck.
- VAN VALIN, ROBERT D. (1993): A Synopsis of Role and Reference Grammar. Van Valin (toim.), *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 1–164.
- VEČERKA, RADOSLAV (1993): *Altkirchenslavische (altbulgarische) syntax, Tome 2, Die innere Satzstruktur*. Freiburg: U.W.Weierher.
- VEENKER, WOLFGANG (1967): *Die Frage des finnougriischen Substrats in der russischen Sprache*. Uralic and Altaic Series Vol. 82. Bloomington: Indiana University Publications.
- VERMEER, WILLEM (1991): Aspects of the oldest Finnic poem and some related texts (Novgorod birchbark documents 292, 56 and 403). A. A. Barentsen, B. M. Groen & R. Sprenger (toim.), *Studies in West Slavic and Baltic Linguistics*. Studies in Slavic and General Linguistics 16. Amsterdam: Rodopi. 315–369.
- VILKUNA, MARIA (1998): Word order in European Uralic. Siewierska (toim.), *Constituent order in the languages of Europe*. Empirical approaches to language typology 20. Berlin: Mouton de Gruyter. 173–233.
- VIRTANEN, SUSANNA (2013): *Informaatioakenteen vaikutus suoran objektin merkintään mansin itämurteissa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 94. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 293–335.
- WACKERNAGEL, JAKOB (1892): Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. *Indogermanischen Forschungen* 1. 333–436.
- WARTBURG, W. VON (1936): Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume. *Zeitschrift für romanische Philologie, Band 56*. 1–48.
- WATKINS, CALVERT (1964): Preliminaries to the Reconstruction of Indo-European Sentence Structure. H. G. Lunt (toim.), *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*. Hague: Mouton. 1035–1045.
- WEINREICH, URIEL (1974) [1953]: *Language Contact: Findings and Problems* [Eight Printing]. The Hague: Mouton.
- WEXLER, P. (1976): On the non-lexical expression of determinedness (with special reference to Russian and Finnish). *Studia Linguistica (Lund)* 30 (1). 34–67.
- WIEMER, BJÖRN & WÄLCHLI, BERNHARD (2012): Contact-induced grammatical change: Diverse phenomena, diverse perspectives. Björn, Wälchli & Hansen (toim.), *Grammatical Replication and Borrowability in Language Contact*. Trends in Linguistics 242. Göttingen: De Gruyter Mouton. 3–64.

YURAYONG, CHINGDUANG (2013): *Оу мене есть хлѣбъ vs. Minulla on leipä – Omistuslause Novgorodin tuohikirjeissä itämerensuomalaisten substraattikielten näkökulmasta*. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien oppiaine.

<https://www.academia.edu/8306133> (14.4.2015).

----- (2014): *Enkliittinen demonstratiivi ть keskiajan eteläslaavilaisissa teksteissä*. Sivuaineen syventävien opintojen tutkielma. Helsingin yliopiston nykykielten laitos, länsi- ja eteläslaavilaisten kielten ja kulttuurien oppiaine.

<https://www.academia.edu/11265538> (14.4.2015).

ZAICEVA & MULLONEN (1969) = ЗАЙЦЕВА, МАРИЯ ИВАНОВНА & МУЛЛОНЕН, МАРИЯ ИВАНОВНА: *Образцы вепсской речи*. Ленинград: Наука.

ZAICEVA, MARIA (1981) = ЗАЙЦЕВА, МАРИЯ ИВАНОВНА: *Грамматика вепсского языка: фонетика и морфология*. Ленинград: Наука.

ZAICEVA, NINA (1995): *Vepsän kelen grammatik (I. Nimiden kändluz)*. Petroskoi: Petroskoin valtionyliopiston kustantamo.

ZALIZNJAK (2004) = ЗАЛИЗНЯК, АНДРЕЙ А.: *Древненовгородский диалект*. Москва: Языки Славянской Культуры.